

RAJ POD TRIGLAVOM - TERRA INCOGNITA

VIA EST VITA

**SRENJSKA UREDITEV
NA VISOKI GORENJSKI
MED PRETEKLOSTJO
IN BODOČNOSTJO**

**Tine Jarc
Radovljica
2010**

KAZALO

AVTORJEVA BESEDA	6
1. UVOD	9
2.1. Vplivni faktorji razvoja	15
2.2. Morfologija	18
2.3. Zgodovinski vplivi	20
2.4. Tipične značilnosti	21
2.5. Krize razvoja - družbena lestvica	25
2.6. Ljudska praznovanja	27
2.7. IDENTITETE	30
2.8. Emerzija (izranjanje) novosti	33
2.9. Davidova zvezda (kombinatorika)	35
2.10. Vplivi verovanja (vere)	37
2.11. Opredeljevanje identitet	39
2.13. Kopiranje, posnemanje struktur	45
2.12. Kultume revolucije	45
2.14. Obrobne zanimivosti	46
2.14.1. Pogrebi	46
2.14.2. Benetke	46
2.14.3. Merske enote	47
2.14.4. Kelti in teorije o njih	47
2.14.5. Hišna znamenja (cahni)	50
3. LJUDSKO IZROCILO	51
3.1. Božanstva	51
3.2. Posredovanje in varovanje stare vere	55
3.3. Sveti kraji	56
3.4. Obredna potovanja in prazniki	58
3.5. Stara vera - sveta opravila	60
3.5.1. Oranje	60
3.5.2. Košnja in žetev	60
3.5.3. Osnovanje novega naselja	60
3.5.4. Topljenje železa	60
3.6. Sveti simboli	61
3.6.1. Stara vera v Bohinju	61
3.6.2. Ladje (Wadje) in čolni	62
4. LEDINSKA IMENA	62
4.1. Pregled imen v Benečiji	66
5. PREDZGODOVINA.	67
5.1. Bakrena doba	69
5.2. Bronasta doba	73
5.2.1. Ljudstva z morja	81
5.2.2. Feničani	81
5.2.3. Grške kolonije	82
5.2.4. Hetiti	83
5.2.5. Srednja Evropa	83
5.2.6. Jantarne poti	87
5.3. ŽELEZNA DOBA	89
5.4. Domače razmere	90
5.5. Naseljevanje	93
5.5.1. Vplivi visokih civilizacij	97
5.5.2. Primerjave naselij	98
5.5.2.1. Domnevni razvoj	99
5.5.2.1.1. Značilnosti naselitve v eni hiši	99
5.5.2.1.2. Kmetije na Južnem Tirolskem	100

5.6. Železarska področja in ledinska imena	101
5.6..1. Železodobna naselitev	103
6. GOSPODARSKE RAZMERE	106
6.1. Rimska doba	111
6.2. Srednji vek	113
7. VZPOREDNICE	116
7.1. Kovinarstvo in razslojevanje	118
7.2. Vzorci naseljevanja	122
7.3. Predvideni razvoj v srednjem veku	125
9.4. Družbene strukture	128
7.5. Preseljevanje in naseljevanje	132
7.6. Srenje in njih nadgradnja	132
7.7. Zgradbe	139
7.8. LOKACIJE	143
8. RETROGRADNI POGLED	146
8.1. Primerjave splošno – specifično	146
8.1.1. Srenjska ureditev v Deželi pred 2. svetovno vojno	146
8.2. Oblike posameznih skupnih posesti	148
8.3. Zgodovina skupne posesti in prehajanje v individualno posest	149
8.4. Srenjska ureditev v Smokuču in na Rodinah	151
8.4.1. Ledina Vrh komuna	153
8.5. Razvojne stopnje srenj	154
8.5.1. Poti	156
8.5.2. Procesi - običaji - pravila - pravo	156
8.5.3. Primerjave procesov.	157
8.5.4. Pravice do poti	157
8.5.5. Velikost srenje	159
9.. ANALIZA IZVOROV	160
9.1. Izvori posameznih naselbinskih oblik	160
9.2. Analiza družbenih oblik	161
9.3. Delovanje srenjskega sistema	168
10.1. Obrambne strukture	172
10.2. Pojmovanje	175
10.3. Pojmovanje in srenjska lastnina	179
11. SRENJE V TEŽAVAH	182
11.1. Zgodovina srenjske posesti	183
12. IZSLEDKI IN UGOTOVITVE	185
12.1. Lastnina	187
12.3. Srenjsko odkazovanje zemlje	191
12.4. Srenjski kamni	191
12.5. Transport	192
13. ZAKLJUČEK	193
14. Kaj pa danes?	195
Sežetec	197
DOKUMENTACIJA	201
Komentar.	221
SLIKE	225
Slika 1. Reliefi stenski [T0621]	225
Slika 3. Pisava iz Aratte.	225
Slika 5. Integrirane informacijske analize.	225
Slika 2. Mezolitske figure. [T0177].....	225
Slika 6. Povoščene pisne ploščice. [T0130]	225
Slika 7. Ruševine Monkodonje. [T0130]	225
Slika 7. Ruševine Monkodonje. [T0130].....	226

Slika 8. Klima v vzhodnem Sredozemlju. [T0114].....	226
Slika 9. "Observatorij" v Gosecku. [T0101].....	226
Slika 10. Nebesna plošča iz Nebre [T0101].....	226
Slika 11. Most prek reke Areuse (Svica) [C167,s.37].....	226
Slika 12. Predantični most v Ticinu.	227
Slika 13. Most na Nadiži. [C163,s.234].....	227
Slika 14a. Most na Soči.	227
Slika 14b. Deloma tlakovana pot na Škrbino.	227
Slika 15. »Mož iz ledu – Ötzi.«.....	227
Slika 16. Hefajst izdeluje orožje in nakit za bogove. [T0130].....	227
Slika 17. Meč iz arzenovega bronu iz Arslan Tepeja. [T0130].....	227
Slika 17. Meč iz arzenovega bronu iz Arslan Tepeja. [T0130].....	228
Slika 18. Bronasti meč iz Nebre. [T0101].....	228
Slika 19. Bronasti meč z Bleda.	228
Slika 23. Ladja Uly Butur. [A10].....	228
Slika 20. Ladja iz Svedske. [T0101].....	228
Slika 21. Minojska ladja iz -17. stol. [T0530].....	228
Slika 24. Ladja na mikenski vazi.	228
Slika 24. Ladja na mikenski vazi.	229
Slika 25. Ladja v grobnici Ramzesa.	229
Slika 26. Blejski čolni I. 1830.	229
Slika 27. Blejske pletne danes.	229
Slika 28. Pastirska bajta na Brdu na Lipanci.	229
Slika 29. Istrska kamnita pastirska hišica kažun".....	229
Slika 30. Ovalni pastirski stanovi v Kamniških Alpah.	230
Slika 32. Pastir z Velike planine.....	230
Sliki 31a. Lubarici v Mokrem Logu. (f. I. Veber).....	230
Slika 31b. Pogled na Bohinj in Karavanke s prelaza Škrbina.	230
Slika 33. Reber in Zavrh iznad Rodin. Gozar ski zemljevid.....	231
Slika 34. Ravninice nad Tlakami izza cerkve sv. Martina v Mostah.	232
Slika 36. Primaščeva kašča na Kupljeniku.	232
Slika 38. Motalnov hlev v Predtrgu.	232
Slika 35. Ravninice nad Sv. Petrom nad Begunjami.	232
Slika 37. Tomažinova hiša v Slatni.	232
Slika 40. Konstrukcija brunaric – detajl stiki.....	232
Slika 39. Mežnarjeva pašba (pajšba) na Kupljeniku.	232
Slika 41. Strukture osnovne.	233
Slika 42. Strukture družbene.	233
Slika 43. Kopa na Sv. Petru nad Begunjami.	233
Slika 43. Kopa na Sv. Petru nad Begunjami.	234
Slika 44. Ravninice na planini Klek.....	234
Slika 45. Razširjenost Keltov. [T0236].....	234
Slika 55. Svetinovo hišno znamenje.....	234
Slika 46. Belin iz Posočja. [IN] Slika 47. Bohinjski Kurin. [IN] Slika 48.	
Blejska Živa. [IN].....	235
Slika 49. Sv. Florijan. Slika 50. Sv. Lenart. Slika 51. Sv. Martin.	
Slika 52. Marija z Otoka.	235
Slika 53. Sv. Florijan in sv. Jurij v bodeški cerkvi sv. Lenarta.	235
Slika 54. Rimskodobni ostanki železarske dejavnosti na planini Klek.	236
Slika 56. Simboličen prikaz Copovega zavetišča na Planini za Liscem.....	236
SUMMARY.....	237

POSVETILO

Ob raziskovalnem delu sem srečal mnogo ljudi, ki so se pozneje izkazali kot pomembni viri informacij. Posebno je bilo to pomembno pri iskanju ljudskega izročila. Že pri iskanju in ugotavljanju ledinskih imen so bili potrebni pregledi na terenu in tedaj so se ti ljudje posebej izkazali. Bilo jih je mnogo, nekatere sem naštel že v moji prejšnji knjigi *Starodavne poti pod Karavankami*.

Žal so nekateri med njimi preminili. Zapustili so nam svoje dragocene spomine in vedenja, ki smo jih uporabili tudi v tej knjigi.

Izstopata predvsem dva:

Mirko Zupan - Griželj iz Smokuča in Joža Čop iz Broda v Bohinju.

Za svoje delovanje nista bila nikoli primerno nagrajena, večkrat celo zapostavljena. Upam, da se jima z objavo njunih izročil vsaj delno oddolžim.

Omenim naj tudi Zupan Alojzijo – Obvakovo Lojzko s Kupljenika, umrlo že pred nekaj leti, ki je tudi mnogo vedela o »starih cajtih«.

Poleg zgoraj navedenih naj omenim še moje stalne sodelavce, ki mi sproti posredujejo veliko pomembnih informacij, ki so to delo tudi usmerjale in podpirale:

Staneta Adama ter Jurija Sinobada, oba iz Radovljice;

Janeza Bizjaka z Bleda;

Andreja Pleterskega iz Ljubljane;

Ivana Vebra iz Bohinjske Bistrice in

Janeza Zupana z Bohinjske Bele.

Posebna zahvala pa gre Juretu Sinobadu za lektoriralnje tega dela.

Brez vseh teh tega dela sploh ne bi moglo biti, saj so doprinesli vedno kaj novega, ker so vedeli, kaj raziskujem in kaj me zanima.

Hvala vsem za sodelovanje in pomoč.

Avtor

AVTORJEVA BESEDA

»Naredili smo to zato, ker nismo vedeli, da se po obstoječih znanstvenih načelih to ne da narediti.«

Živimo v času, ki se zelo hitro spreminja, nekaj pa se vseeno tudi zelo počasi. Še danes je živo tisto znanje, ki je bilo ustvarjeno v zadnjih dveh stoletjih, pri tem pa so zelo trdoživa tista znanja, ki smo jih dobili od naših prednikov. Določena zgodovinska znanja so bila podana že za časa Avstro-Ogrske in so tvorila temelje nekdanjim spoznanjem in zato so mnoga sedanja znanja sprejeta z določeno skepso.

Dokler ni bilo sodobnih telekomunikacijskih možnosti, smo vedeli samo tisto, kar je prihajalo od „verodostojnih“ izvorov, mnogokrat pod vplivom države, ki je skrbelo za znanstvenike in če ji ti niso bili po godu, so jih onemogočili na ta ali oni način. Države so bile pa dokaj različne, ponavadi z nekim dominantnim jezikom, uradnim jezikom, z uradno logiko in uradnimi cilji, med katere so pa posamezniki vtikali tudi svoje osebne cilje.

Mnogo tega se je ohranilo do danes. Tako je postala angleščina dominantna, v njo pa so vtisnjeni pogledi posameznih ljudi, ki so včasih zelo šlampasti in nesprejemljivi. Razne enciklopedije, ki vse vedo, podajajo snov vedno bolj zamegljeno.

Pri tem pa v posameznem jeziku sploh ni mogoče izraziti tistega, kar podaja neko življenje nekod drugod, ki ima drugačno okolje v katerem se je razvilo in je običajno zelo specifično. Tako se zabrišejo razlike med posameznimi pojmi, ki nekod pomenijo veliko, drugod pa nič.

Razlika med splošnim, občim in skupnim vedno bolj izginja. Tisto, kar je bilo nekoč skupno imetje neke skupine, je bilo vse kaj drugega, kot pa obče imetje neke

skupnosti. Srenjska skupnost se je formirala tako, da so nasledniki imeli samo tiste pravice do skupnega premoženja, ki so ga podedovali. Pozneje se je dalo neko last kupiti skupaj z vsemi pripadajočimi skupnimi deleži, ali pa tudi ne.

Danes vemo predvsem tisto, kar se je ohranilo od včeraj, za tisto od predvčerajšnjim je že težje. Tako je zgodovina tistih časov, ko smo začeli pisati v lastnem jeziku in lastni pisavi dokaj dobro poznana. Mnogo težje je že tedaj, ko smo uporabljali kot uradni jezik nek skupen uradni jezik (v Avstro-Ogrski nemščino). Če pa je en del narodnostnega ozemlja štrlel izven te države v neko drugo državo, so se pa že začele kazati razlike za sicer enake pojme, saj je vsaka administracija razumela sicer identičen pojem po svoje. Še lepše pa je, da so uporabljali običajno vsi isto tujko, ki pa je imela v vsaki državi drugačno uporabo in pomen.

Vojne so spreminjale pripadnost posameznih ozemelj posameznim državam. Posamezne države so izginjale, pojavljale so se nove, vsaka z neko novo družbo, zahtevami do podrejenih itd.

Hitre spremembe v zadnjih časih se izražajo predvsem tako, da stara znanja zelo hitro zastarevajo, saj nova dognanja prekrivajo stara.

Tako je nekdanjo arheologijo, ki je čas opredeljevala predvsem kulturološko, začela izpodrivati arheometrija, ki doživlja danes razanten razvoj. Če so prvo najdbo Ōtzija – [slika 15](#) ocenili na starost 4300 let, ga je arheometrija postarala kar za 1000 let. Tako postajajo vsa dosedanja znanja vedno bolj vprašljiva in vedno bolj se sprašujemo, kako so bile posamezne najdbe opredeljene. Brez multidisciplinarnih in interdisciplinarnih metod postajajo vsa stara znanja vprašljiva.

Pri nas pa so vse ustanove tako okostenele, slabo opremljene, podhranjene, da imamo komaj kaj predstaviti, kar bi bilo lahko sodobno.

Danes nam je do neke mere poznana klasična zgodovina v posameznih disciplinah, veliko manj pa integrirane raziskave. Če je še pred 15 leti lahko C_{14} analiza opredelila okoli 3000 let staro najdbo s točnost ± 100 let, jo danes lahko določijo na ± 8 let. To pa ne zato, ker bi se sama metoda toliko izboljšala, temveč zato ker uporabljajo istočasno več med seboj neodvisnih metod (analizo peloda, glaciologijo (raziskave ledu), dendrologijo (raziskave drevesnih letnic) itd. in z njimi kalibrirajo druge metode.

Tako so posamezni specialisti postali samo toliko vredni, kolikor so sposobni sodelovati z drugimi panogami in dosegati skupne rezultate. Tako je današnji medicinec neke vrste strojni inženir ali fizik ali kemik ali naravoslovec in če ni sposoben uporabljati dosežkov drugih ved, mu vsa njegova današnja tehnična oprema nič ne koristi.

Raziskave, ki so potekale pred 20 in več leti postajajo vedno bolj vprašljive, saj tedaj medsebojno sodelovanje še ni segalo izven posameznih disciplin. Raziskovalci so se družili predvsem s sebi enakimi, v svoji lastni panogi in bili slepi za dosežke drugih predvsem pa zelo skeptični. Še več, prišlo je do vprašanja, ali bo potrebno zgodovino na novo pisati. To, kar je danes samoumevno, da novi dosežki prekrijejo stara znanja, se je izkazalo še pred kratkim kot borba med etabrirano (klasično) znanostjo in novimi spoznanji ljudi, ki niso pripadali takim skupinam, ki so se imele tudi za znanstvene elite, organizirane v toge strukture, ki so varovale njihov obstoj (istočasno pa preprečevale dostop do novega znanja) po znanem rektu: Quod licet lovi, non licet bovi.

S tem je pometla predvsem sodobna komunikacija (TV, internet), seveda pa je prinesla tudi nove težave in nasprotja, dileme in kritike. Svobodno, neodvisno, neinstitucionalno raziskovanje je omogočila ravno sodobna komunikacija.

Tako so veliki, mnogo številčnejši narodi (države) z večjo koncentracijo kapitala, omogočili raziskave na svojih ozemljih, ki segajo običajno zelo daleč, mnogokrat na druge kontinente.

Tako so raziskave po vsem svetu privedle do novih spoznanj o razvoju človeka. Že v zadnji medledeni dobi (pred 13000 – 12000 leti) leti je bil človek sposoben izjemnih dosežkov, kot nam kažejo dosežki magdalenijske kulture. Že tedaj je bil sposoben komunicirati v prostoru med Severno Afriko in Evropo (Francija – Angles l'angulin) [T0621] – [Slika 1](#) ali med Evropo in Severno Ameriko – Clovis kultura [T0593].

Tako so raziskave v Sahari postavile nova izhodišča za razumevanje zgodne zgodovine v Sredozemlju. Tako je prišlo do spoznanj, da je sodobna civilizacija mnogo starejša kot je bilo to do sedaj opredeljeno.

V Sahari silijo klimatske spremembe ljudi v preseljevanje že pred 7000 leti, na Malti se pojavi istočasno megalitska kultura, ki se nato širi proti Atlantiku in sega vse do Britanije, kjer nekje pred 4000 leti doseže svoj maksimum (Stonehenge).

Verovanje je v tem obdobju povezano s poljedelstvom in živinorejo. Kamenodobno verovanje je bilo povezano z dejavnostmi, ki so jih tedaj opravljali. Tako je mogoče na osnovi kulturnih ostankov ugotavljati, v kaj so tedaj verovali, a istočasno tudi, kako so tedaj živeli in delovali, saj je to povezano z dotedanjimi družbenimi razvojnimi stopnjami. Ko pa se pojavi pridobivanje kovin,

se pa počasi spremeni tudi verovanje oz. bolje dopolni. Tako, kot pridobivanje kovin ne izpodrine poljedelstva, temveč ga samo dopolnjuje, je tudi verovanje samo dopolnjeno z novimi bogovi, obredi, pogledi itd., ki spremljajo novo dejavnost - kovinarstvo.

Tako najdemo v grški mitologiji Hefajsta, sina Zevsa in Here, ki sta ga pahnila z neba med vulkane, kjer se je potem v neki votlini naučil umetnosti kovanja in nato za bogove koval orožje in nakit – **slika 16**. Temu so nato sledili tudi umrljivi.

To naj bi predstavljalo začetek bakrene dobe, začetek kovinarstva sploh. Vendar ti miti ne prihajajo iz Grčije, temveč so veliko starejši in izhajajo verjetno iz časov pred okoli 7500 leti, ko se pojavi kovanje samorodnega bakra, ki še ni pridobljen iz rud. To se ujema tudi s selitvijo ljudi ob Donavi navzgor po veliki povodnji, ki jo povzroči vdor Sredozemskega morja v Črno morje pri Bosporju. [T0348]

Vendar nam poročila o raziskavah v Podonavju omenjajo prvo pisavo že pred 9300 leti (Sheila Cladovei, Lepenski vir, Vinča, ...), v času, ko se človek iz nabitralca spreminja v poljedelca.

V današnjem Iranu, so našli mesto Aratta, kjer naj bi se najprej pojavila pisava - predhodnica linearne elamitske pisave. [T0331]

Ta pisava **(slika 3)** naj bi bila namenjena predvsem poslovanju v poljedelstvu in torej ne izvira iz dobe kovinarstva.

Samo visoke družbene strukture so omogočile lahko visoke koncentracije, ki jih je bilo mogoče doseči samo takrat, kadar se je integriralo več dejavnosti v eno uspešno celoto, npr. poljedelstvo & živinoreja, poljedelstvo & živinoreja & kovinarstvo in podprlo z drugimi dejavnostmi (izmenjava blaga, transport itd.). Take celovite dejavnosti so bile bolj uspešne in so omogočale tudi rast zgomih struktur (vertikalno rast), ne samo horizontalno - širjenje obstoječih dejavnosti.

Če se na bližjem vzhodu komaj kaj pozneje rodi bakrena doba in se prične kovinarstvo, ki potem prek Balkana in črnomoških rek sega vse do Baltika, se na področju današnjega Polabja pojavi že pred 9000 leti obsežna poljedelska civilizacija tistih prebivalcev, ki so živeli tod v kameni dobi. V tem času se na Češkem pojavi družba, ki se specializira za izdelavo orodij in jih začne zamenjevati za druge dobrine, torej se pojavi specializacija za posamezno delo, posamezne izdelke, ki omogoča večjo produktivnost ter lažje in bolj bogato življenje.

Ne vemo pa skoraj nič, kaj se je dogajalo v naših krajih vse tja do železne dobe, torej segajo naša spoznanja samo kakih 3000 let nazaj. Najbližje raziskave, ki lahko opredeljujejo naseljenost, so opravljene v naši okolici dokaj daleč (Millstadtško jezero, Bela krajina, Istra, Prekmurje) in nam ne dajo nikakršnih spoznanj, kaj pa na Gorenjskem, ali je to področje res služilo samo kot prehodni teritorij, ali ni bilo nikoli naseljeno vse do železne dobe? Kaj pa potem vse bronastodobne najdbe, ki le niso tako redke? Kaj pa kamenodobne najdbe, saj je teh tudi kar nekaj. **1**

Posamezne najdbe nam ne povedo veliko, če nimamo nekega okvira v katerega bi jih lahko vtaknili in to specifičnega okvira v naših krajih, ne pa samo kulturološke primerjave z ostalo Evropo.

Brez osnovnih raziskav (dendrologije, paleoekologije, glaciologije, geologije itd.) integrirane na enem objektu, na nekem ozkem geografskem območju, si naše predzgodovine ne bomo mogli razjasniti. Samo take okvire raziskave bodo podale tudi okvir tistemu, kar smo do danes poznali, a tudi ovrgle marsikatero dosedanje spoznanje, tezo in predstavo (interpretacijo) dosedanjih najdb.

¹ Druge tovrstne raziskave so bile pa opravljene na Jelovici na Ledini, vendar samo za zadnja tri stoletja in za našo tematiko ne pridejo v upoštevanje.

1. UVOD

Med kmečkimi ljudmi je še živo izročilo, predvsem v odmaknjenih predelih, kamor mestna civilizacija ni posegala tako globoko, a tudi to že izumira. Samo še nekaj najstarejših ljudi pozna ledinska imena, lastninske odnose do zemlje, odnose do sosedov, pravila skupnega življenja na vasi. Vendar so ta že zelo načeta, tako da marsikdaj ne moremo več ugotoviti pravih stanj.

Ravno ti stari ljudje pa zelo hitro umirajo. Večina teh odnosov je odšla v pozabo že s prejšnjo generacijo.

Zato bomo poskušali obnoviti in opredeliti tiste ostanke, ki smo jih še našli ali med ljudmi ali v literaturi, saj nismo prvi, ki so se ukvarjali s to problematiko.

Ti odnosi pa so zelo barviti ter od kraja do kraja drugačni. Vendar smo že zelo zgodaj opazili, da so marsikje enaki ali slični v celotnem alpskem prostoru.

Ta izročila niso skrita samo v vsakdanjem življenju, ki se hitro menjava, mnogo tega je v duši naroda, njegovem jeziku, načinu dožemanja, načinu izražanja, v verovanju, v uporabi starih izročil, v vsakdanjem komuniciranju itd.

Z razvojem predvsem v tehnično smer, v potrošništvo, se močno spreminjajo medsebojni odnosi, prioritete in razvrstitve vrednot, s tem pa tudi odnosi do narodove preteklosti.

Temeljite študije o teh odnosih in primerjav z drugimi regijami v Alpah še ni. Ozke obravnave v posameznih ožjih geografskih območjih večinoma ne segajo niti k sosedom, dostikrat pa obravnavajo samo en vidik (npr. pravni, gospodarski, etnični). Ugotavljamo pa, da tako obravnavanje problemov dostikrat še bolj zamegli celovito sliko in pusti odprtih več vprašanj, kot pa jih je bilo pred obravnavo.

Sedaj, ko so se pojavili časi, ko bi lahko obravnavali temo celovito (Evropska unija) pa žal to skoraj ni več mogoče, saj se je vsakdanje življenje tako temeljito spremenilo, dogodki po 1. svetovni vojni pa uničili mnogo ostankov, ali pa jih preoblikovali do nespoznavnosti.

Sodobne komunikacije zahtevajo drugačno miselnost, uporabljajo druge pojme, ali pa spreminjajo prejšnji pomen.

Že dobro znan medgeneracijski problem, ki je v literaturi mnogokrat obravnavan, postaja še bolj pereč, saj so strukturne spremembe v eni generaciji mnogo večje, kot pa so bile nekoč. Če se je nekoč politični sistem obdržal mnogo generacij, je doživela današnja generacija osemdesetletnikov ravno še zamirajoče odnose pred 1. svetovno vojno, potem pa še 4. različne politične sisteme, ki so na stare odnose vplivali razdiralno.

Po drugi strani pa se je v svetu ravno po odkritju Ötzija v južnotirolskem Vinschgau-u na ledeniku Hauslabjoch pod Similaunom sept. 1.1991, temeljito spremenila raziskovalna sfera. Če so do tedaj delovale vsaka veda več ali manj za sebe, dokaj nepovezane, implementirane več ali manj slučajno na kakem skupnem delu oz. objektu, se je pri raziskavah Ötzija združila celotna raziskovalna sfera od astronomov do jedrskih fizikov, raziskovalcev žive in nežive narave, skratka celotna naravoslovna znanost.

Če so do tedaj arheologi posamezna obdobja šteli po kulturnih značilnostih, jih začne nova znanost - arheometrija šteti tako, kot normalni ljudje, v letih. Če se je prej uporabljalo več ali manj samo primerjave in kvalifikacijske metode, se začne sedaj uporabljati kvantifikacijske metode.

Tako se je dogodilo, da je Ötzi najprej bil ocenjen kulturološko na starost 4300 let,

pozneje pa arheometrijsko na starost 5300 let. Tako manjka v zgodovini 1000 let, ki jih bo potrebno ponovno raziskati in ugotoviti, kje dejansko nastopajo vse te razlike.

V zadnjih 15 letih se je veliko spremenilo v gledanju na našo preteklost. Če se je prej domnevalo, da so se posamezna področja razvijala izolirano, je sedaj znano, da je razvoj potekal od določene dobe naprej močno povezan in medsebojno odvisen, čeprav danes še nismo zmožni ugotoviti mnogih povezav. Tako dobi lokalna zgodovina ali delna zgodovina določene branže nove vidike, a tudi nova izhodišča. Dosedanje delne obravnave neke snovi morajo biti dopolnjene z integralnimi vidiki in povezovane ter ovrednotene tudi s sistemskega vidika celovitosti.

Sploh se je v zadnjih 20 letih veliko spremenilo. Medicina je postala močno oprta s tehniko, dragimi aparati, ki so zahtevali novo izobrazbo.

Podvojitev znanj se je pred našim štetjem dogajala v posameznih človeških generacijah, danes se v nekaj letih, na nekaterih propulzivnih področjih celo v nekaj mesecih.

Tako je tisto, kar smo vedeli včeraj, danes lahko že zastarelo. Samo pri raziskavah Ötzija se vidi, kako hitro so se spreminjala spoznanja.

Če se naše arheologije še danes tišči geslo: »To ne moremo dokazati, vendar je verjetno, saj je mogoče«. so naprednejši arheometrijsko usmerjeni raziskovalci prešli na geslo: »To pa dokazujemo s tem in tem postopkom, metodo«.

Žal ta hitri razvoj našo arheologijo še ni potegnil za seboj. Opazuje ga od strani, zanj ve, ne more ga pa aplicirati. Pomankanje denarja, predvsem pa propulzivnih arheoloških managerjev, ki bi celotno vedo prevetрили, pospešili njen razvoj in povečali njeno družbeno veljavo, je vedno bolj očiten.

2. IZHODIŠČA

Družbena ureditev s svojimi odnosi se kaže na zunaj v raznih oblikah in ima zelo obsežne vplive na okolje. Je plod načina razmišljanja prebivalcev in njih medsebojnih odnosov in odnosov do okolja. Je plod znanja posameznih ljudi, njih inovativnosti, razvoja odnosov v neki družbi, razvoja civilizacije, možnosti razvoja, optimizacije lastnega življenja itd.

Velike civilizacije so se razvile predvsem tam, kjer so bile zelo ugodne razmere za poljedelstvo, t.j. dolina Nila, Evfrata in Tigrisa, Gangesa itd. Tam so zrastle vertikalno urejene, zelo razvejane in diferencirane družbe, kjer so na velikem ozemlju imele dovolj možnosti za razvoj. Razvoj je potekal predvsem v smeri čim večje diferenciacije, kjer je delala množica za številčno majhno vladajočo kasto (duhovniki in vojaki).

Samo tam, kjer je človek lahko ustvaril več, kot pa je potreboval za vsakdanje življenje, so se lahko začele nabirati dobrine, s katerimi je potem nekdo začel upravljati. Tam se je lahko tudi razvila specializacija za posamezno rokodelstvo, ki je pripomoglo k večji produktivnosti. Vsekakor pa so te civilizacije vezane na poljedelstvo. Drug tip civilizacije pa je vezan na manj ugodne klimatske in zemljiške pogoje in je vezan na živinorejo. Ta se razvija od pogojev na visokem severu - gojenje severnih jelenov, do gojenja ovac na visokih hribih nad gozdno mejo.

Razvoj civilizacije pa zahteva medsebojno menjavo dobrin, tako med posameznimi ljudmi, kot med posameznimi deželami, kjer se nahajajo različne dobrine (surovine). Tako so se od ledene dobe naprej polnili s prebivalstvom razni predeli na zemlji in se razvijali med seboj dokaj ločeno, vendar nikoli popolnoma ločeno.

Spremembe klime in s tem neugodnejši življenjski pogoji na eni strani, ter povečanje števila prebivalcev na drugi strani, so v določenih časovnih obdobjih silile prebivalstvo, ki je živelo v bolj neugodnih pogojih, da so si začeli iskati nove možnosti za preživetje.

Še bolj pomembne in vplivne so pa bile posamezne iznajdbe. Te so vplivale na medsebojne odnose, na izmenjavo blaga in znanja, na ponašanje samih ljudi na zelo širokem geografskem območju. Tako se je znanje širilo prek celih celin. Tako je iznajdba pridobivanja bakra vplivala na smeri in hitrosti razvoja, podobno tudi nadaljnjih kovin bron in železa.

Tak tip razširjanja prebivalstva je zahteval vedno več zemlje, ni pa vodil v nove tehnologije, ki bi obstoječo zemljo bolje izkoriščale. Nove surovine so omogočale izdelavo novih, boljših orodij in orožij, ta pa so nudila nove produkcijske pogoje, a tudi nove medsebojne spore. Dokler je bilo na razpolago dovolj zemlje s primernimi lastnostmi, sta se na tak način lahko širila na isti razvojni stopnji, tako poljedelstvo, kot tudi živinoreja. Šele ko ni bilo na razpolago novih zemljišč, so bili ljudje prisiljeni uporabljati nove, naprednejše tehnologije in povečati donosnost razpoložljivih zemljišč. Pri tem se je paša živine in z njo živinoreja spreminjala počasneje kot pa poljedelstvo.

Prebivalstvo, ki se je širilo in zasedalo nova ozemlja, se je odločilo za naselitev, kadar je našlo za njih primere življenjske pogoje. Običajno se je del prebivalcev odcepil od stare naselbine in se odselil drugam, kjer so vladali podobni ali boljši pogoji, v kakršnih so živeli do tedaj, za kakršne so bili usposobljeni, tako gospodarsko, kot tudi družbeno.

Drug način naseljevanja pa je bil tak, da je neka skupnost napadla prebivalstvo na določenem ozemlju, ga premagala in iztrebila, ali popolnoma, ali delno. V tem

slučaju so se naseljevali predvsem vojniki, torej moški. Bojevniki so dostikrat s seboj pripeljali žene, mnogokrat pa so si jemali za žene domačinke.

Tretji način pa je bil tak, da so najprej vzpostavili trgovske stike, potem pa se začeli počasi priseljevati, predvsem moški, ki so se pretežno tudi ukvarjali s trgovino.

Prvotno prebivalstvo, ki se je naselilo na Visoki Gorenjski, je sprva obiskovalo naše kraje predvsem sezonsko v poletnih časih, ko so bile klimatske razmere ugodne. Bili so to pastirji, ki so s svojimi čredami zasedali visokogorske pašnike še v kameni dobi, bili lovci in nabiralci. To je bilo v časih, ko se kovinarstvo še ni pojavilo. [185]

Naslednja doba je doba, ko se pojavi kovinarstvo in začnejo prek naših krajev potekati poti z juga na sever, iz Primorske prek Bohinja, Blejskega kota na Koroško in naprej proti Podonavju (dejansko so s prehodom prek Južnih bohinjskih gora prestopili iz rek, ki se zlivajo v Jadransko morje, v porečja rek, ki se zlivajo v Donavo (Savo, Dravo, Muro, ...) in obratno. Te poti so se imenovalе jantame poti, ker se je pri nas v trgovini na daljavo trgovalo predvsem z jantarjem, drugo blago je potovalo na krajše razdalje.

Sumi se, da je bilo prvo prebivalstvo na Visoki Gorenjski tisto, ki je zagotavljalo prehodnost ozemlja. To se je moralo ukvarjati z živinorejo in skrbeti za poti, oskrbovati potnike in skrbeti za varnost potnikov in transportiranega blaga. To verjetno ni bilo naseljeno stalno, temveč samo sezonsko, takrat ko so bile poti odprte.

To prebivalstvo ni bilo isto, kot prvotni nomadi, saj je imelo drugačne funkcije in je bilo vpeto v druge cilje. To naseljevanje se je začelo verjetno že v bakreni dobi, vendar se je dogajalo predvsem v bronasti dobi, ko oživi menjalna trgovina (barantanje, mešetarjenje) prek naših kra-

jev s kovinami, soljo, živino itd. Živino so rabili tako za lastne potrebe, kot za oskrbo popotnikov.

Bili so predvsem živinorejci, namen naselitve pa je bil predvsem iskanje primernih rud. Ker pri nas na Visoki Gorenjski ni niti soli, niti primernih bakrovih in tudi ne kositrovih rud, niti zelo plodne zemlje, za prebivalce bronaste dobe ni bilo pravih motivacij za naselitev. Vendar pričajo najdbe tudi tedaj o prisotnosti ljudi v naših krajih. Da bi to bolje razumeli, si moramo pa ogledati dotedanjo zgodovino in njene vplive.

Tako dognanja v prvih dveh mojih knjigah lahko gledamo iz novih izhodišč in marsikaj lahko tudi dopolnimo. Marsikaj pa bi bilo potrebno tudi spremeniti. Predvsem bi bilo potrebno bistveno bolj upoštevati vplive starih verovanj, ki so prinašala s seboj tudi za takratno družbo pomembne informacije za vsakdanje življenje in delovanje, kar krščanstvo ni vsebovalo. Tako so stare bogove nadomestili svetniki, toda ne v celotnem obsegu in tudi marsikdaj popolnoma neidentično. Zato se je stara vera in vraževerje ohranilo do današnjih dni, vsaj v nekaterih primerih.

Ko smo do sedaj brali zgodovino naših krajev, smo vedno začeli z naselitvijo Slovencev v 6. stol., zgodovinarji so nam pa za uvod ponudili še nekaj Ilirov, Keltov in Rimljanov, ki naj bi pred tem živeli v naših krajih. Ko smo pa postali malo bolj radovedni, smo se pa pozanimali in zvedeli še za zgodovinarje, ki so se začeli ukvarjati s to temo že pred tremi stoletji in naleteli na Bavcerja. Ko pa prebiramo tega, se nam pa zdi, da sploh nismo v naših krajih, saj se nobena stvar, ki jo pripoveduje, ne ujema z zgodovino, ki se jo učimo v šolah. Ja, šole! Začnemo z osnovno šolo, pa nam ponujajo eno zgodovino, gremo v srednje šole, pa nam ponujajo drugo zgodovino, potem gremo pa na visoke šole,

pa večini ne ponujajo več nobene zgodovine, temveč samo suhe dosežke, ki se jim reče npr. 1 Newton, 1 Watt, 1 Pascal.

No, pa pademo v zgodovini, ki jo uporabljajo naravoslovci, kar naravnost nekaj stoletij nazaj. Potem pa zvemo, da je "en Newton" tista sila, ki da masi 1 kg pospešek 1ms^{-2} in da se izgovori „njutn“ in podobno gre ta stvar naprej tudi za druge može. No, poleg tega pa zvemo, da je nek Georgi (po tuje se mu reče Džordži, po slovensko bi se mu pa reklo Jurček) predložil nov – absolutni merski sistem. Ko nas tako učijo naprej, v nekaterih vedah sploh ne pridemo do nobenega Slovenca. No, nekje se pa le pojavi nek Vega, ki naj bi naredil zelo točne logaritemske tablice, ki so jih uporabljali za izračune geodeti do dobe računalnikov, kanonirji pa že od njihovega nastanka naprej. Seveda pa Vega ni bil nikoli toliko poznan, da bi ga uporabili za kakšno poimenovanje.

Potem pa zvemo za Linharta, ki naj bi napisal prvi „Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije“. Pa vzamemo v roke njegovo knjigo, pa spet ugotovimo, da se nahajamo v nekem drugem svetu, saj začne zgodovino naših krajev pred Rimljani in se nikoli ne dokoplje do naselitve Slovencev (Slovanov).

No, potem pa počasi ugotovimo, da zgodovino vedno pišejo zmagovalci in ne premaganci in da je mogoče videti zgodovino samo kot individualno interpretacijo, za katero si je potrebno pridobiti pristašev, potem pa kot taka tudi obvelja, koliko časa pa, je pa potem že drugo vprašanje.

Potem ugotovimo, da imamo vedno neka-ko etabrirano zgodovino, ki nam jo podajajo v naših šolah, da pa pišejo raziskovalci zelo različne zgodovine, različne interpretacije istih dogodkov, podatkov itd. in da se mnogokrat te interpretacije zelo razhajajo. Šole pa učijo zelo vztrajno isto še kar naprej, čeprav je vse skupaj že zastarelo.

Pa pride nova doba, ja tista, ki so nam jo povzročili Newton, Watt, Pascal, ... in privede do tehničnega napredka, do novega stanja raziskav, do novih spoznanj, do novega načina življenja in razmišljanja itd. Pa razvijejo nekatere vede nove metode, recimo zdravilstvo, ki danes uporablja tehnične dosežke tako, da postane zdravnik bolj tehnik kot pa medicinec, saj mora obvladati aparature, ki delujejo na osnovah NWP (Newton, Watt, Pascal, ...), oni so se pa odločili za študij medicine ravno iz drugih namenov in iz drugih stališč, hotenj, osebnih nagnjenj in sposobnosti, ki pa sodijo v področje humanistike, ne pa v področje tehnike. Seveda se pa lotijo nekateri tehniki (zelo redki) študija medicine že zelo pozno, ko so dolgo časa opravljali neko tehnično dejavnost. [**D03.06.]

Skratka humaniste smo pripeljali na nek spolzek teren, kjer se morajo ukvarjati s stvarmi, za katere nimajo ne nagnjenj, ne izobrazbe, ne sposobnosti in so jim kot take odvratne. Če so do tedaj sodelovali predvsem s sebi enakimi ali bližnjimi, so sedaj prisiljeni v sodelovanje s takimi, ki uporabljajo drugačne metode, drugačno znanje, drugačne pristope. Skratka vse je drugačno, tuje, odvratno. Še najbolj pa je moteče drugačno mišljenje, medsebojni odnosi, v katere se morajo vključiti ali pa se morajo odločiti za outsiderstvo.

Tako so se v zadnjih 20 letih razvile nove znanosti, ali bolje rečeno nove aplikacije že prej poznanih metod v tehniki, naravoslovju itd. in prenesene na področje humanistike, kamor pa spadata tudi medicina in filozofija, v filozofijo pa spadata zgodovina in arheologija. Tako se pojavi na področju arheologije nova znanost - arheometrija, ki ji da polet predvsem odkritje Ötziya leta 1991, ki spremeni medsebojne odnose in končno tudi metode dela. Če so se humanisti do tedaj ukvarjali predvsem s kvalifikacijskimi metodami, so bili od tedaj naprej prisilje-

ni ukvarjati se tudi s kvantifikacijskimi metodami.

Tako se začnejo spreminjati tudi pogledi na zgodovino, zgodovinske dogodke. Vse se nekako „materializira“. Če se je prej glasilo vprašanje kdaj so se Slovenci naselili, kam so se naselili, kdo je bil prej tam, in podobno, se glasi sedaj vprašanje: koliko „Slovencev“ se je priselilo na točno določeno lokacijo in kje in koliko je bilo „Staroselcev“. Pri tem imajo tako „Slovenci“ kot tudi „Staroselci“ točno določene lastnosti, ki jih je mogoče izmeriti (višino, maso, starost, DNA, strukturo kosti, kemične lastnosti, fizikalne lastnosti, uporabljajo taka in taka orodja, ki so narejena iz take in take snovi, ki so jo dobili od tod in tod. Skratka pojavi se velika količina podatkov, ki se med seboj ujemajo ali pa tudi ne in imajo svoje izvore in svoje ponore.

Vse to pa je mogoče obvladati samo z informacijsko tehnologijo, tako računalniško kot tudi komunikacijsko, saj je potrebno zbrane podatke primerjati z drugimi podatki, mogoče celo na drugi strani zemlje in to takoj, sedaj in tukaj na tem mestu.

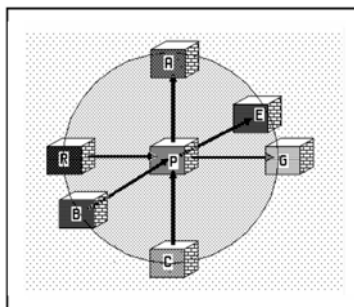
Tako se pojavi niz ljudi, ki vse to negira, ki niso sposobni uveljaviti teh sprememb pri sebi in se jim podrediti. No in tako se nabira na odgovornih položajih niz ljudi, ki niso sposobni adaptacije, ki branijo svoje položaje in si pridobivajo somišljenike, marsikdaj na zelo vprašljive načine.

Seveda pa tudi nova doba ni brez slabosti. Vse te stvari imajo predvsem eno slabo lastnost, to je visoka cena, vse skupaj je zelo drago in dostopno ravno zaradi tega bolj redkim. Zato zahtevajo nove tehnologije tudi še dodatne sposobnosti, predvsem menažerstvo, saj je potrebno celotne dosežke primerno plasirati in vnovčiti, da se potem omogoči nadaljne korake v raziskavah.

Značilno za te pa je, da postajajo vedno dražje, bolj sodobne so. Tako tisti, ki te tekme ne zmorejo, začnejo zaostajati in to na celotnem področju. Vse to lahko primerjamo z nekdanjo lakoto, ki je naše prebivalstvo pošteno pestila po 1. svetovni vojni. Naši raziskovalci so revni, sestradani in morajo skrbeti za svoje lastno preživetje. Sestradan, lačen konj pa še nikoli ni zmagal na dirkah, kjer so tekmovali dobro oskrbovani dirkalni konji.

Da bi za naše raziskave dobili nove poglede na celotno področje, se je bilo potrebno odločiti tudi za nove pristope, do sedaj nenavadne na področju zgodovine. Uporabljene so bile metode informacijskih analiz v znanstveno-tehnični informatiki in to sistem SOCRATES, ki ga v nadaljnem podajamo samo v idejni zasnovi. Zanj velja to, kar je značilno za vsak odprti informacijski sistem, da mora biti dograjen za vsako specifično aplikacijo.

Sl. 4. Informacijski system SOCRATES

A ADAPTACIJA	(Adaptation)
B VZROK, možnost, vzpodbuda)	(Base, possibility, initiation)
C KONTROLA	(Control)
E POSLEDICA	(Effect, consequence, result)
G CILJ, namen	(Goal, target, purpose, intention)
P PROCES	(Process)
R IZVOR	(Resource)

Ali:
A Ideje, hotenja, zamisli, ...
B možnosti, spodbude, ...

C kontrola
E posledice
G naši zanamci
P mi sami
R naši predniki

Or:
(Ideas)
(possibilities, initiations, stimulations)
(Control)
(Effects, consequences, results)
(our descendants, prosperity)
(we ourselves;)
(our ancestors)

Avtor.

Omogoča pa pregled in obdelave velikih količin informacij dokaj različne narave: knjige, članke, video in audio posnetke, dokumente pridobljene prek interneta itd.

Da bi omogočili raziskave, je bil razvit analitični sistem, ki omogoča vzporedne primerjave in gradnje več posameznih gradnikov. Tako je bila postavljena računalniška mreža s tremi računalniki, na katerih je bilo mogoče primerjati vzporedno delovanje do 24 različnih vrst podatkovnih zbirk različnega značaja: video posnetke, glasovne posnetke pridobljene prek televizije, interneta, televizijskih mrež itd.; različne dokumente: knjige, revije, listine, slike, fotografije, itd, presnete (skenirane) v računalniške zapise, skratka zajemanje podatkov vseh mogočih oblik.

V drugi fazi je bil postavljen sistem za analizo tako pridobljenih informacij (Socrates), v tretji fazi sistem za primerjavo posameznih delnih analiz na treh računalnikih in v četrti fazi podsistemi za integrirani informacijski sistem za predstavitev raziskovalnega dela: knjige, revije, CD, DVD, Online. Del tega sistema je prikazan na [sliki 5](#)

2.1. Vplivni faktorji razvoja

Bruto poraba energije za opravljanje določenega dela je odločujoča postavka, če želimo preživeti oz. kako bomo živeli.

Zbir vseh del, potrebnih za preživetje in za ta dela porabljena energija mora biti manjša kot pa porabljena energija potrebna za preživetje. Če rabi človek dnevno za tako fizično delo okoli 3000 kcal, potem jih ne sme zafračkati za nepotrebna dela. Njegov pridelek mora biti torej večji kot 3000 kcal na osebo.

Šele ko je to doseženo, lahko začne delati za druge. Torej se lahko šele potem ko pridelki dosežejo večjo kalorično vrednost, lahko pojavijo diferencirane družbe.

Zato lahko tudi razumemo, zakaj so se prvotne družbe začele razvijati predvsem tam, kjer je bilo lahko z majhno energijo pridelati večje količine pridelkov, ali pa je bila za preživetje potrebna energija manjša zaradi ugodnih klimatskih pogojev.

Šele ko je dosežen ta prvi pogoj, lahko začnemo govoriti o drugem pogoj, t.j. porabi časa za opravljanje določenega dela. Če lahko opravimo dela, potrebna za preživetje v krajšem času, lahko porabimo ostanek časa za kaka druga dela.

V tej točki se pojavi odločitev:

- ali bomo delali za sebe,
- ali bomo počivali in se zabavali,
- ali bomo delali za druge, ki nam bodo za to nekaj nudili.

Izkaže se, da človek nima samo potreb po energiji, temveč tudi druge potrebe, ki se začnejo same po sebi rangirati.

Kot prva se pojavi potreba po zdravju, kajti samo zdravi ljudje so lahko realizirali tudi energijske funkcije, vzporedno s temi pa se pojavijo tudi duševne potrebe.

Prvi se iz prvotne strukture potreb (energija, čas) izvijajo vrači, ki skrbijo za duševno in fizično zdravje.

Ko so bile zadoščene te potrebe, se pa pojavijo potrebe po varnosti. Te pa se pojavijo šele takrat, ko je potrebno zaščititi ljudi in njih imetje pred sovražniki. Znano je, da v dobi nabiralništva in lovsstva ni vojn, saj tudi ni lastnine. Tedaj obstajajo samo borbe za življenjski prostor, ki pa ga najdemo že tudi pri živalih.

Kot drugi se tako izločijo bojni poglavarji, ki skrbijo za uspešnost obrambe (varnost).

(Eskimi so še pred kratkim živeli od lova, živeli so v družinah velikih okoli 6 ljudi, medtem ko so ljudstva ob polarnem krogu živela od zasledovanja čred severnih jelenov, imeli nekaj udomačenih živali, ki

so jih uporabljali za nošnjo in vlečenje sani, kot so npr. Laponci, ki so tudi živeli skupaj v velikosti ene družine.

Očitno se v teh pogojih velikost veže na skupno prenočišče (šotor - jurto) in velikost potrebne črede. Če bi bile črede prevelike, bi ne mogle najti dovolj hrane na istem mestu, tako pa obseg hrane zahteva določeno velikost črede, ta pa omejuje število ljudi, ki jih preživlja, na velikost družine, ki se tudi nahaja med 4 in 10 ljudmi.

Pastirstvo pa zahteva večji kos zemlje na kateri živijo skupine ljudi, ki živijo od udomačenih ali na pol udomačenih živali.

Tak areal zemljišča mora pokrivati celoletne potrebe ljudi. Tam kjer so celo leto primerni pogoji za pašo živine (Afrika, pleme Masaji), se jim ni potrebno seliti iz letnih na zimske pašnike, v naših krajih pa so klimatski pogoji zahtevali ločene letne in zimske pašnike ter takšne živali, ki so lahko preživele dane klimatske pogoje.

Znano je, da so bili Veneti ljubitelji konj. Konj, ki ga danes prikazujejo kot venetskega, pa je tipična ravninska žival in ne gorska. Torej so ga morali Veneti privleči s seboj iz ravnine, kjer so prej živeli.²

² Še pred kratkim konja »norika« niso hoteli uporabljati nosači, ki so oskrbovali planinske kočice, ker ni bil dovolj vzdržljiv, z njim ni bilo mogoče 2 krat dnevno nositi na Stol, temveč samo enkrat. Niso jih hoteli uporabljati niti Bohinjci, niti tisti, ki so nosili iz Krme na Triglav. Primeren je bil za bojnega konja, ne pa za žival, ki je morala vsak dan vlačiti ali nositi težka bremena. Veliko bolj so bili za to primerni majhni bosanski konji in razni mešanci. Po izročilih tudi ni bil primeren za dolga potovanja tovornikov, ki so opravljali v srednjem veku tlako - tovorjenje Bled - Briksen.

Kaj dela torej Norik v hribovitih predelih? Ali je bil uporabljan lahko samo specifično (bojevanje, tekme, jahanje) in ne za vsa-

Če govorimo o Venetih kot kmetih, ki so se ukvarjali, tako z živinorejo, kot tudi poljedelstvom, moramo vedeti, da so imeli tisti, ki so živeli v hribih drugačne potrebe, kot pa tisti, ki so živeli v mestih (ESTE) v Padski nižini. Ljudstvo, ki je živelo v naših krajih v bronasti dobi in zgodnji železni dobi - halštat, je tod živelo v popolnoma drugačnih pogojih, kot tisti globoko v Padski nižini in zopet v različnih pogojih, kot so živeli oni, ki so prek poletja živeli lahko v Alpah, pozimi pa v nižini pred Alpami, kjer je lahko del prebivalstva delal vse poletje v nižini - poljedelstvo, drugi del pa se je selil z živalmi po pašnikih. (Primerjaj Poljance, Gorjance in Strance v vaseh na Deželi.)

Taka kombinacija dejavnosti se je obdržala do danes. Živino poganja v hribe večje število ljudi, ko pa je enkrat na pašnikih, jo pasejo samo pastirji - majhno število ljudi. Podobno se dogaja tudi jeseni, ko se seli živino iz planin domov. Takim pogojem so ustrezale predvsem ovce, ki so zelo prilagodljive.

Drugačno stanje pa je pri govedu. Še sredi 19. stol. imamo sporočila, da je takratno govedo tehtalo 130 do 150 kg.³

Danes pa tehta odraslo govedo 500 do 800 kg. Še po drugi svetovni vojni je bila najbolj pogosta krava »Bohinjka«, ki je tehtala 300 - 400 kg. Te živali so torej v

kodnevne potrebe kmetov, ali pa so bile tedaj vsakodnevne potrebe kmetov bistveno drugačne, da jim je tak konj lahko odgovarjal, ali se je konj do danes tako spremenil?

Torej se lahko vprašujemo, kje so prej živeli ljudje, ki so imeli take konje, pod kakšnimi pogoji so živeli, kakšnega stanu so bili?

³ S Planine pod Golico imamo sporočilo, da so tam uporabljali "terce", t.j. majhne vole, katere so kupovali zlasti Bavarci. Bili so tako majhni, da so bili komaj kaj večji kot današnji kozli.

enem stoletju podvojile svojo maso, potem pa v zadnjega pol stoletja zopet.

Ampak to se ne dogaja samo z živalmi. To se dogaja tudi z ljudmi. Zadnja generacija je za okoli 10 cm večja, kot pa prejšnja.

V svoji lastni družini lahko ugotovim po slikah:

- moj stari oče je tehtal 60 do 70 kg, visok je bil okoli 165 cm.
- moj oče je tehtal okoli 90 kg in bil visok 174 cm
- jaz tehtam okoli 110 kg in sem visok 176 cm,
- moja sinova sta težka okoli 90 kg, visoka pa 186 cm.

Podobne spremembe kažejo vse statistike.

In ne samo to. Če smo še pred kratkim lahko opazovali ljudi, ki so bili doma v hribih, smo lahko opazili, da so bili majhne rasti, lahki, predvsem pa je bilo zanje značilno, da so imeli kratke noge, trup pa normalen. Če so sedeli skupaj »poljanci« in »gorjanci« so bili videti enako visoki, ko pa so vstali, pa so bili »gorjanci« manjši.

Hitrost teh sprememb vedno bolj narašča predvsem po prvi svetovni vojni, takrat, ko se je začelo uporabljati železnico in avtomobil. Človek porabi vedno manj energije, razdalje so za človeka vedno manj pomembne, saj transportna sredstva omogočajo človeku, da porabi osebno manj energije, kar vpliva na njegovo konstitucijo.

Tako lahko opazimo naslednje razvojne stopnje:

1. Ko je moral človek vse znositi na svojem lastnem hrbtu,
2. Ko mu je pri nošnji pomagala žival,
3. Ko je začel uporabljati voz,
4. Ko je začel uporabljati pri delu vodno energijo (mlini, žage, železarski obrati, tekstilni obrati) vezano na tiste, dejavnosti, ki so se lahko selile k vodam, primernim za izrabo energije)

5. Ko se uveljavi pami stroj in z njim železnice, ladje, pami mlini, lokomobile itd.

6. Ko se uveljavi motor z notranjim zgorevanjem in z njim današnja doba (avtomobili, letala, ladje)

7. Ko se uveljavijo informacijski in telekomunikacijski sistemi in z njimi globalizacija.

Če primerjamo porabo energije v prvi dobi, vidimo, da je ta lahko enaka od samega začetka človeštva, pa vse do takrat, ko je lahko začel uporabljati primerno žival: osle, mule, konje, pse, kamele, lame, severne jelene itd.

- Človek sam je lahko nosil bremena do cca. 50 kg.

- Rimski vojak je nosil 32 kg + opremo in orožje.

- Ribničan za časa Valvasorja krošnjo težko 1 cent (47 kg) + oblačila, obutev itd.

Masa nošenih predmetov je bila odvisna od daljave, pogostosti, osebnih značilnosti itd.

Ko je človek začel uporabljati živali, so bili tovari odvisni od lastnosti živali in načina transportiranja – nošenje, vlečenje, kakovosti poti, konfiguracije zemljišč.

Žival, ki je nosila, je lahko hodila skoraj pod istimi pogoji kot človek, če je bila pravilno izbrana. Tako so se uveljavile na določenih poteh za določeno vrsto transporta tudi različne živali. Tako je konj skozi ves srednji vek opravljal predvsem dela, ki so jih lahko opravljali svobodniki in vojaki. Konj je bil povezan s svobodo, tvorjenjem in z bojevanjem. Samo svoboden človek je lahko nosil orožje in imel konja, ostali so se morali zadovoljiti z voli. Konj je torej skozi ves srednji vek pomenil tudi določen status. ■

⁴ Tako lahko na dokaj zanesljiv način rešimo marsikatero trditev. Znano je, da so

2.2. Morfologija

Poznamo tri vrste izvora ognja:

1. strela;
2. samovžig, sonce;
3. trenje, les ob les, kamen ob kamen (iskrenje)

Strelo je človek lahko samo izrabil ni je pa mogel sam povzročiti.

Samovžig je pa že lahko tudi sam uporabil, tako, da je utegnil napraviti iz leda ali prosojnega kamna lečo ali ogledalo, ki je zbiralo sončne žarke, vendar je to malo verjetno.

Najverjetneje je, da je uporabil kot prvo metodo za izdelavo ognja trenje in to metodo les ob les (trd les ob mehke les)

morali kupljenski kmetje tovoriti za svojega "zemljiškega gospoda" t.j. otoško prošitjo., med Bledom in Briksnom. Pot je trajala 7 dni. Če so tovorili, so morali biti tudi oboroženi. To pa so bili lahko samo svobodni ljudje ali hlapci svobodnih ljudi takrat, kadar so spremljali le-te. Ker niso bili hlapci, temveč kmetje, lahko ugotovimo tudi njihov status (vidmerji). Konje so uporabljali za vse: za oranje polj, za tovorjenje, za vlačenje lesa itd. Konj je moral torej biti univerzalen, kot vemo, pa norik ni bil, ali pa so sporočila vprašljiva? Norik je utegnil biti tudi drugačen, kot nam ga predstavljajo (npr. Valvasor), na kar kažejo tudi druga sporočila. Ali je imel več podvrst, ali pa se je uporabljalo različne živali. Sporočilo, da so Bohinjci uporabljali velikega, kosmatega konja govori o tem, da je utegnil biti konj v Alpah (kjer so zime ostre) drugačen kot v ravnini (kjer so zime bolj mile). Zelo verjetno pa je, da so bili kupljenski konji isti kot pa bohinjski, saj so pogoji identični.

Zato so konji, ki jih danes gojijo na Zilji (današnji norki), lahko samo ena izmed podvrst norika.

Po drugi strani pa nam Valvasor prikazuje dokaj majhne konje, ki vlečejo vozove. Pa tudi Martin Krpan ne bi mogel predstavljati svoje kobilice, če bi tehtala 800 kg.

in šele potem, ko se je začel ukvarjati z obdelavo kamna, tudi iskrenje kamnov (n. pr. kremenjaka, železovega kršča, ...)

Tako so vse predhodne faze razvoja človeka pustile na njem in v njegovem jeziku tudi ostanke razmišljanja, povezane z njegovim razvojem in njegovim delom ter vplivale na razvoj strukture pojmov.

V Bohinju še žive ljudje, ki znajo narediti ogenj s trenjem in so to v svojem življenju tudi počeli.

Tako moramo najprej postaviti funkcijsko strukturo posameznih pojmov in njih pomen in ne njihove izgovorjave, oblike itd., tisto kar zanima jezikoslovce.

Potrebno je urediti pojme v medsebojni funkcijski povezavi in jih razvrstiti po objektih, njih lastnostih in procesih ter jih umestiti v model SOCRATES (masa, prostor, čas, energija, struktura - informacija).

Vžigalice se pojavijo šele v 19. stol., do tedaj so pa ljudje uporabljali prvotne principe vžiganja ognja. To se nam danes zdi zelo oddaljeno, v resnici se je pa ta preobrat dogodil šele v času, ko so bili najstarejši današnji ljudje še mladi. Ti znajo v odmaknjenih krajih še prižgati ogenj na star način, za mlade ljudi so pa vžigalice zastarele in se mora ogenj na plinskem štedilniku prižgati avtomatično sam.

Oglejmo si sedaj nekaj značilnih pojmov v tujih jezikih, npr. okolje izvora kmeta, po nemško Bauer:

NEMŠČINA

BAU-

Bau¹, der, (-e/s, -ten)

1. gradnja

2. (Aufbau) zgradba, konstrukcija, struktura, arhitektura

3. (Gebäude) zgradba

4. Bergbau eksploatacija, kop

5. (Bauplatz) gradbišče

6. (Anbau) gojenje, pridelovanje * vom ~ sein biti od stroke

Bau², der, (-/e/s, -e) (Höhle von Tieren) brlog, bei Füchsen: kotel

Bau³, der, keha

poljedelstv|o [e] S (-a ...) die Landwirtschaft; der Landbau, die Landeskultur;

der Feldbau, Ackerbau; omo ~o der Pflugbau;

rudarstv|o S (-a...) das Bergwesen, die Bergbauwirtschaft, die Bergbauindustrie, der Bergbau;

gradbeništ|v|o S (-a ...) das Baufach, das Bauingenieurwesen; gospodarska veja: die Bauwirtschaft, das Bauwesen, das Baugeschäft;

obdelav|a¹ Ž (-e ...)

die Bearbeitung, Verarbeitung, Aufarbeitung, Aufbereitung, Erschließung, Behandlung

filmska

Filmbearbeitung,

groba

Rohbearbeitung,

naknadna

Nachbehandlung,

kovine

Metallbearbeitung,

besedila

Textverarbeitung,

podatkov

Datenverarbeitung,.

informacij

Informationsverarbeitung,

s paro

Dampfbehandlung,

strojna

Maschinenbearbeitung,

širinska

Breitbehandlung,

toplotna

Wärmebehandlung,

vlažna _

Feuchtbehandlung, Feuchtbereitung,

Začetna

Vorbearbeitung, Vorbehandlung,

zadnja

Fertigbearbeitung;

z apnom

Kalkbehandlung, die Kalkung,

z bitumnom

die Teerung;

površinska ~a

die Oberflächenbehandlung, Oberflächenveredelung,

obdelav|a² Ž (-e ...) zemlje:

die Kultur, die Bestellung, die Bewirtschaftung;

obvezen način obdelave zemlje:

der Flurzwang

obdelav|a³ Ž (-e ...) rezultatov:

die Auswertung

strojništvo [o] S (-a ...) der Maschinenbau; das Maschinenwesen, die Maschinenlehre, die Maschinenkunde; inženir ~a der Maschinenbauingenieur.

BAU = GRADNJA

Gradnja polj = narediti polja, = trebljenje gozda

1. Sekanje gozda, požiganje gozda, ruvanje korenin, okopavanje ruše in preostalega pepela,

1a. sejanje primarnih rastlin, ki predelajo zemljo, npr. repe

2. Oranje in sejanje žita

Te operacije se razlikujejo od priprave polj v ravnini, porasli s travo. Tam se preide takoj v požiganje > oranje > sejanje žit.in pripravo obdelovalnih površin

Pri Slovencih je pojem gradnja iz poljedelstva že izginil, če je sploh kdaj obstajal. Zelo verjetno izvor ni potekal iz gozda, ki zahteva predelavo v polje, temveč iz savane, ki tega ne zahteva.

Pri Nemcih se je ohranila še prvotna razčlenitev izvirajoča iz gozda v celotni jezikovni razčlenitvi pojmov.

Drugače pa je pri pojmu obdelava:

Feldbearbeitung, Metallbearbeitung.

2.3. Zgodovinski vplivi

Strukture v slovarjih so neuporabne, ker niso funkcijsko povezane v celote. Uporabiti moramo tezaver z njegovimi morfološkiimi strukturami.

Morfološke strukture:

Zgodovinska struktura: (arheološke dobe)

Les, kosti, roževine

Kamna (mehko - to so soli, > trdo, za pripravo ognja

Kovin (baker > bron > železo >.....

OBDELAVA , kamna, lesa, polj, kovin

OBDELAVA polj (njiv = oranje,...; travnikov = košnja,...; pašnikov = krčenje in čiščenje, ...)

Vidimo, da so slovarji funkcijsko in morfološko neuporabni (če smatramo morfologijo kot funkcionalno strukturo in ne jezikovno).

Vplivi drugih civilizacij,

- Vplivi drugih kultur.

- Vplivi drugih verovanj

- Vplivi preseljevanja ljudstev, potovanja ljudstev (Goti, Huni, Slovani, Langobardi, ...

- Vplivi preseljevanja posameznikov,

- Vplivi prenašanja idej, tehnologij, izdelkov.

Civilizacija [latinsko civis, 'meščan'], višja omika, prefinjen način življenja; nasprotno barbarstvo. V znanstveni jezikovni rabi:

a) danes pod vplivom angleškega in francoskega jezika pogosto izenačena s kulturo,

b) materialna in tehnična stran kulture v nasprotju z duhovno-nravno,

c) urbana, racionalizirana in tehnična kultura industrijske družbe,

č) zlasti po O. Spenglerju pozna, ne več ustvarjalna, okamenela oblika »žive« kulture.

kultura, splošno:

1. celota vseh (materialnih in nematerialnih) pridobitev človeštva na določeni razvojni stopnji (civilizacija).

2. omika, obvladanje splošno veljavnih pravil pri vedenju in ravnanju.

3. področje človekovega predvsem umetniškega delovanja (npr. filmska, glasbena kultura itd..

[Veliki splošni leksikon]

V tem delu se uporablja predvsem definicija pod b), vendar moramo priznati, da je celota tako zapletena, da je dostikrat neločljiva, nedorečena.

Npr: kako bi lahko razvrstili napad na stolpe World Trade Center v New Yorku 11. 9. 2001 ???

Kako naj opredelimo ime Stol v Karavankah???

Prvi se nas ne tiče, pač pa drugi.

Več ali manj je poznano, da se je cela gora med Medjim dolom in Vrtačo nekoč imenovala

“Beušca” (Belščica), kar naj bi pomenilo sveto goro posvečeno bogu Belinu, na kateri so pasli živino in drobnico ter rudarili (starodavni grobovi na Belščici – Valvasor, [**D2.04.] za katere naj bi se pozneje izkazalo, da so bili v Zeleni dolini, ki ločuje Vajnež od Žirovniškega Stola).

Poznano pa je tudi, da so tod pasli do l. 1907 Korošci iz Roža (Podrošci, Podraška bajta za Srednjim vrhom, ...).

Tako ime Karavanke pomeni keltsko poimenovanje celotne verige s koroške strani, ki se je nato vleklo še skozi srednji vek v latinščini (summo vertice creinae montis [Listina 1073 23. maja, Augsburg, Santifaller 1929, s34, št.29.]

Tega domačini ne poznajo, saj ti poznajo samo imena za posamezne gore. Današnji pojem Stol pa sega od Žirovniškega Stola na zahodu do Velikega in Malega Stola, od tod naprej pa je uveljavljeno zopet ime “Beušca”.

Torej samo srednji del ima ime Stol, v ljudskem pojmovanju pa je vse skupaj Stol, torej tisto, kar je bilo prej Beušca.

Ime Beušca pa obstane ravno tam, kjer so nekoč pasli Korošci. Ime Stol pa ostane tam kjer so pasli prebivalci z Rebra (Kašarji) – med Žirovniškim Stolom in Velikim Stolom.

Kaj pa pomeni pojem stol, od kod prihaja, kdo ga uporablja, kakšna je razširjenost pojma, kakšna poimenovanja.

Georg Rohrecker v svojem blogu Die Kelten razlaga za Belo (Vellach), da je to ime izvira od keltskega Veles, kar pomeni belo (weiß) ter modro (weise) od česar izhajata Beljak (Villach) in Bela (Vellach).

»Bel« naj bi pomenil svetel, svet, sijajen, moder, navdihnjen, Videc (Veles ali Fili) – pamet, svetloba in moč.

Belščica (Beušca) so nekoč smatrali za najvišji goro na Kranjskem, bila je gora, kjer je kraljeval Belin, najvišji bog staroselcev in imel tam svoj sedež - prestol.

Tako je današnji Vajnež povezan s pojmom svet prek keltskega pojma »wai.« poznejšega nemškega »weis«. Vajnež ne pomeni nič drugega kot Svetec, Svetlin, Svete, Svetež, ... oz. Belec, Belin, Bele, Belež, ... Večina teh imen se še danes uporablja kot priimke ali poimenovanja za kake druge pojme. Tako še danes pravijo »as ponoč malou« (belil), če čez noč zapade sneg v Karavankah.

2.4. Tipične značilnosti

Izločimo in navedimo sedaj tipične značilnosti starih vasi:

Božja roka 5 prstov = 5 kmetij:

- vasi imajo 5 hiš,

⁵ To kaže na dejstvo, da so se pozneje priselili Slovani naseljevali predvsem v dolinah. To je tudi primerljivo z Ladini, ki so se naseljevali večinoma po dolinah, nad njimi so se pa na kmetijah naseljevali Bavarci. Tako so severni Korošci imeli svoje starodavne pašne pravice na južni strani »kranjskih gora«, dočim so imeli Kranjci vse pravice, ki so spadale pod regalije (sodne, vodne, gozdne, lovne, rudarske, pravice do poti, ...). Take starodavne pravice so za tisočletje preživele novejšje pravice novih priseljencev.

- imajo studenec za napajanje vaške živine, pranje, zalivanje, (Kašco) na vzhodni strani vasi,
- imajo svojo goričko in sveto drevo,
- imajo vaške poti namenjene vaškemu gospodarstvu,
- imajo svoje pokopališče = Žale na zahodni strani vasi, čez potok (graben) čez.

Šesti v vasi je kovač = Sveti mož ognja in vode.

Nahaja se na koncu vasi v Logu s svetim drevesom, na zahodni strani vasi. Glede na svojo lego je (Konc, Kunc, Kuncič itd.

- pozna cahne in obvlada pisavo,
- je vedec - Videc, Vidic,
- ima svojo goričko in svoj studenec = kašca,
- je simbolični peklenšček, v peklu, kjer je večni ogenj, kjer trpijo pregrešne duše, tam je skupaj s svojimi pomočniki.

- njegov brat je:
- gostilničar, trgovec, barantač, mešetar,
- ima svoj obor za konje,
- je simbolično vedno veseljak, bogataš, popotnik (tovornik), spremlja (ščiti) in sprejema goste,
- nahaja se na vzhodni strani, na začetku vasi. Glede na svojo lego je Vogalnik, Vogelnik, nahaja se med vasjo in Ključami, kjer je vstop v vas. Zato je lahko tudi Ključavničar, po domače Šlosar.

Oba imata pravico nositi orožje,

- sta orožnika, policaja,
- oglednika, ogleduha (imata lahko svoj ogledni stolp),
- sta direktno podložna plemiču:
- sta njegov Dienstmann - Dežman, ali njegov poslanec (Legat),

- sta podložna višjim cerkvenim dostojanstvenikom (svečenikom, patriarhom, škofom, ..),

- k njuni hiši vodi pot(i). Po tej poti hodijo popotniki, ki so sveti ljudje (romarji), ki se napajajo na svetem studencu = kašci. Pot vodi tudi k gospodu (plemiču), ki ni v vasi. Kovač se nahaja na zahodni, severni, temni strani naselja, gostilničar na vzhodni, južni, svetli strani naselja, v smeri Ključ,

- kovač in njegov brat imata samo 1/3 kmetije, da se lahko preživljata. Predvsem imata taka zemljišča, ki jima omogočajo košnjo sena (za konje), torej ne obdelovalno zemljo.

Ni:

- svetnik (tisti, ki razporedi vas in določi hišne cahne,
- kmet in nima kmečkih pravic.

Isto (podobno) velja za cimpermana, mlinarja, kamnarja ...

Zimperman = tisti, ki naredi cimer (Zimmer), izbo, enoprostorsko hišo. Isto lahko naredi tudi zidar (Maurer) ali kamnar (kamnosek) (Steinmetz).⁶

Mlinar, pozneje tudi žagar.

So izven vasi, na zemlji, ki jo jim dodeli srenja.

Vsi spadajo v srenjo, z različnimi pravicami in dolžnostmi.

Plemič – vojak = (miles - pozneje nobilis) posvetni zaščitnik, varuje celotno vas, jo brani pred vsem posvetnim hudim in

⁶ Avtor meni, beseda nemška beseda Zimmer izhaja iz starejše alpske besede, povezane z pojmom »cima« npr. Tre Cime) zašiljena vrh kamnite gore – peči. To mora bite v zvezi s pojmom peč, skala a tusi zašiljeno obliko prvotnega bivališča, ki ima za naslednika lubarico.

zato zbira dajatve in ima samo tretjino kmetije.

Svečenik (tisti, ki razporeja hiše v novi vasi, dodeljuje cahne) = dušni, božji zaščitnik, skrbi za ostarele in za blagor duše in zato zbira dajatve, je:

- skopljen,
- je povezan z Mlečno cesto (prek jajc, ki so jih poslali gor z dimom),
- opazuje naravo,
- opravlja svete obrede, povezane s soncem in temo, življenjem in smrtjo
- prerokuje, napoveduje bodočnost,
- ima samo eno tretjino kmetije,
- sveti mož, ki postane pozneje mežnar, Cerkovnik. Svoje delo opravlja skupaj z duhovnikom.

Mežnarska posest je starejša kot cerkvena, obe običajno kar obsežni, a ločeni ena od druge.

Za časa uvajanja krščanskih obredov je moral poganski svečenik uvesti krščanskega duhovnika v svoj kraj in sta imela v začetku skupaj obred, poganski duhovnik je vpeljeval duhovnika v kraj in službo in razložil ljudem vse, kar je novi duhovnik opravljal. Mnogokrat verniki niso razumeli nove vere, saj se je maša odvijala v latinščini. Sam naziv Mežnar prihaja od nemškega Messner, kar pomeni mašnik, kar se je pri nas ohranilo predvsem pri novomašnikih, torej duhovnikih, ki imajo prvo mašo, kar je svečan obred. Mežnar je torej naslednik starega svečenika, ki je imel tudi svojo posest in tako ostane mežnarska posest ločena od ostale cerkvene posesti. Tako se je tudi mežnarska funkcija ohranila do danes, čeprav se je močno spremenila. Osnove za to so podane z odredbami papeža Gregorja Velikega, koncem 6. stol.

Vse (srenjske) pravice in dolžnosti imajo samo kmetije, ki so povezani z zemljo,

zemlja jih preživlja in prek njih tudi druge (tiste, ki skrbijo za varnost in duševni blagor).

Zato je rudarstvo del kmečkih del (kopanje) isto tudi oglarstvo, saj sta oba povezana z zemljo, vendar ga opravljajo posebni ljudje, ki imajo samo 1/3 kmetije.

Vsi morajo dajati dajatve bogovom, plemiču (vojaku), svečeniku, ta dva pa skrbeti zanje in jih dajati nazaj potrebnim. (Primerjava z Rižano 804)

To velja do prihoda Karla Velikega (primerjaj bizantinsko oblast – zapisnik rižanskega zbora). Do tedaj je samouprava vasi popolna. To je tudi del vere, del vsakdanjega življenja, medsebojnih odnosov itd.

Že za časa Gilgameša (pred 3600 do 3800 leti) [T0108] se pojavi v Mezopotamiji verovanje in z njo bogovi, ki se širijo s potovanji in trgovino proti zahodu in obsegajo okoli l. ←1500 tudi vso Malo Azijo (torej tudi grški del), torej tudi Trojo in porečje reke Halkis, kjer žive paflagonski Veneti. Tako so Hetiti - poznejši Etruščani, ki se naselijo v sedanji Toskani v ←12. stol. in paflagonski Veneti, ki se naselijo nekoliko pozneje s področja reke Halkis, oboji prinesli s seboj to znanje.

Če so živeli Veneti na področju črnomske reke Halkis ob njenem spodnjem toku, so živeli ob zgornjem toku in na Anatolski planoti Hetiti. Bili so si sosedje. Kako in kdaj se začne pridobivati železo in kdo ga je prvi pridobival, še danes ni znano, poznali so ga pa oboji že pred svojo naselitvijo na Apeninskem polotoku. Oboji so pa tudi poznali verovanje in bogove, ki so prvotno izvirali iz Mezopotamije.

Mezopotamska mesta so potrebovala cedrov les, ki so ga dobila v Libanonu. Od delte Evfrat – Tigris do cedrovih

gozdov je bilo 30 dni potovanja. Evfrat pa teče na zahodnem delu zelo daleč od Libanonskega področja.

Tako za transport niso mogli uporabiti rek. Transport takih hlodov je bil torej zelo primerljiv z gradnjo piramid, za katere tudi še danes zanesljivo ne vemo, kako so jih gradili in kako so transportirali velike kamnite bloke.

Kje je bilo iznajdeno pridobivanje bakra in kdaj je tudi zelo negotovo. Pregled čez sedanje stanje raziskav je bil podan na začetku tega dela. Potrebno pa je pripomniti, da so vse raziskave zelo tendenciozne. Nemci prikazujejo samo tisto, kar so sami raziskali in se zelo redko naslanjajo na druge izvore. Isto počnejo Angleži in Američani, isto Francozi, Italijani. Vse raziskave so nacionalno obarvane in vezane na jezikovna področja in interese. Tako med posameznimi jezikovnimi področji niso samo velike praznine, temveč tudi različne opredelitve in interpretacije istih stvari. Še večje razlike pa se pojavljajo med starejšimi in novejšimi objavami. Predvsem pa je opaziti, da napredek in uporabljene metode in tehnologije močno vplivajo na stanje raziskav.

Tako navajajo angleški viri (ki jih v uvodu skoraj ne omenjamo):

- da je pred ←3000 leti ob jezeru Onega, Rusija, obstajalo kovanje naravnega bakra;
- da so našli v Pegrevi, Karelija, ←3 tisočletje, talilno peč za naraven baker,
- v istem času tudi v Forraxi Hioi, na Sardiniji,
- ter predelavo kovin – bron:

Španija ←2500

Troja III ←2100

Vučedol ←2000

Egipt ←1500

Tabor, Češka ← 1500

Analiza vseh poročil pa podaja:

Izdelava kovin dvigne kovinarje visoko nad druge. Družba se diferencira, tisti, ki kujejo, postanejo bogati in vplivni, postanejo nekaki knezi.

Kovine se pridobiva iz sulfidov in oksidov (baker, železo). Dokler poteka proces samo do pridobivanja kovin in se uporablja okside, imajo ti manj strupenih dodatkov in so plini manj strupeni, kot pa pozneje, ko nastopajo bron. Predvsem arzenov bron, t.j. prva zlitina ki so jo začeli uporabljati, je pri legiranju bila izredno strupena.

Ljudje tedaj niso ločevali med različnimistrupi. Božji ljudje (svečeniki, žreci, šamani ...) so se opijali z različnimi drogami (gobe ...), da bi padli v trans in lahko napovedovali prihodnost (uspešnost lova, boja, letine itd.). Pasti v trans je bilo božje opravilo. Tako so ljudje, ki so se zastrupili pri kovinarskih postopkih, bili v enakem stanju kot oni, ki so se namerno drogirali.

Nevarnost pri drogiranju ali zastrupljanju je bila smrtna. Tisti, ki postopka ni obvladal, je tvegala, da bo umrl. Zato so morali poznati zaščitne mere pri kovinarjenju, zato so jih povezali s svetimi opravili, a tudi sami postopki so bili sveti. Neupoštevanje teh pravil, verovanja, je pomenilo smrt. Tisti, ki so te postopke poznali, so bili pa sveti ljudje. Tako, kot druga sveta znanja, so čuvali v ozkih krogih poznavalcev tudi tehnološka znanja. Znanje je prehajalo od očeta na sina, torej večinoma v okviru ene družine. Na druge družine in v druge kraje pa je prehajalo z ženitvijo. S trgovino širijo svoje izdelke na daljavo in postajajo vedno bolj premožni. Tako obogatijo posamezne družine in prevzamejo sčasoma tudi oblast nad drugimi – revnejšimi (ki se ukvarjajo z manj donosnimi, a tudi manj nevarnimi deli (kmetovanje, lov, paša).

Tak odnos do znanja se je zadržal v okviru železarstva več ali manj do danes. Od tod patenti, ne samo tisti, ki nosijo danes to ime, temveč tudi patenti cesarjev (ki so imeli edini pravico podeljevati regalije) še dolgo v novi vek.

Tako postanejo kovinarji privilegirani sloj prebivalstva, kar se je v neki, a zelo reducirani obliki, ohranilo do danes. Še danes so kovine strateški material nad katerim imajo pokroviteljstvo države, saj so od njih močno odvisne vojaške strukture, te ima pa vsaka država. Kovinarji se imajo pa sami za sebe še vedno za nekaj večvredne ljudi. Ostanki kovinarskih navad se še danes uporabljajo pri montanistih za sprejem v njihovo družbo (skok čez kožo).

2.5. Krize razvoja - družbena lestvica

Že živali, ki žive v skupinah, npr. volkovi, levi, imajo v teh skupinah svojo družbeno pozicijo. Ugotavljamo, da je ta značilna predvsem pri zvereh – lovcih, kjer je treba organizirati lov cele skupine, da je ta lahko uspešen. Tako je tudi človek v stopnji, ko je bil še lovec, moral organizirati celotno skupino, predvsem takrat, ko se je lotil večjih živali, npr. mamuta, da je bil lov uspešen.

Skratka v človeških skupinah se že zelo zgodaj pojavijo družbene razlike, nastale predvsem zaradi različnih sposobnosti posameznih ljudi v takih skupinah. Tako so različne individualne sposobnosti bile tudi vzrok za družbeno razlikovanje, samo da so različne sposobnosti bile v vsakem obdobju druge, saj se je v vsakem obdobju družba nahajala v različnih stopnjah razvoja in vsaka stopnja razvoja je imela druge specifične probleme, ki so jih eni reševali bolj uspešno kot drugi.

V kamenu dobi se pojavi že zelo zgodaj (na Češkem – Tabor pred 9000 leti) dru-

žbeno razlikovanje na osnovi proizvodnih značilnosti, iz katerih se potem razvije menjalna družba (barate = barantanje) v kateri opravlja vsak tisto delo, za katerega je najbolj sposoben. Posledica tega je, da je taka družba bolj sposobna kot okoliška, ki še ni tako organizirana, zato ima tudi več dobrin, ki si jih lažje pridobiva. To pa vodi sčasoma do "bogatenja" to pa naprej v zavist, ki postane vzrok ropov. Torej se mora taka družba tudi braniti in mora razviti skupinske varovalne sposobnosti.

Podobno je bilo tudi z drugim spodbujevalcem razvoja. Ljudje, ki so živeli tam, kjer so bili boljši pogoji za pridobivanje hrane, so lahko ustvarili tudi več hrane. Dokler so pridelovali samo toliko hrane, kolikor so jo trenutno rabili, so bile razlike zelo majhne, saj je eden lahko opravil potrebno delo hitreje, drugi pozneje, enemu je ostalo več prostega časa, drugemu manj. Tisti, ki je imel več prostega časa, je lahko tega uporabil za druga dela, ki niso bila direktno povezana s pridobivanjem hrane.

To je veljalo samo tako dolgo, dokler človek ni delal zalog hrane, potrebnih za preživetje v časih pomanjkanja. Časi pomanjkanja pa so odvisni od klime. Ni čudno, da se prve civilizacije pojavijo ravno tam, kjer je dovolj vode prek celega leta in je možno pridobivati hrano tudi celo leto. Vendar tudi v teh krajih se pojavljajo suha in mokra obdobja, časi, ko je hrane dovolj in časi, ko hrane primanjkuje.

Vendar že ta področja ne poznajo samo letnih nihanj, ampak tudi čase pomanjkanja, znamenitih sedem suhih let, čase, ko se pojavijo naravne katastrofe, čase obilja in čase pomanjkanja. Za take čase so bila pa potrebna večja skladišča, kjer bi se hranila hrana za čase pomanjkanja, pridobljena v časih obilja. Zato so pa morale biti na razpolago tudi rastline, ki

so bile sposobne ohraniti svojo hranilno sposobnost, to so bila pa predvsem žita. Zato se take civilizacije razvijejo predvsem tam, kjer je možno pridelovati žita.

Drug vir hrane pa so bile živali. Te je bilo mogoče hraniti v času obilja in jih kot hrano porabiti v času pomanjkanja. Če opazujemo oba tipa vidimo, da različni življenjski pogoji vzpodbujali različna razmerja: na ugodnih klimatskih pogojih več žita, na neugodnih (Arktika) pa lahko skoraj samo živali (Eskimi, Laponci).

Opazimo pa tudi, da tam, kjer so pogoji neugodni, nastopajo samo družbe, ki imajo družino kot najvišjo družbeno obliko, ki zagotavlja preživetje družine in rodu, torej vsakdanji obstoj in obstoj rodu v dolgem časovnem obdobju.

V Alpah obstajata obe dve obliki vzporedno. V dolinah in obrobni ravninah najdemo »poljance« v obrobni gorah pa »gorjance«. »Poljanci« pridelujejo več rastlinske hrane, »gorjanci« več živalske, nobeden pa ne živi samo od ene vrste hrane. Še več, pojavi se še srednja oblika »stranci« na prehodu iz ravnine v gorovje, torej vse tri možne oblike.

Pa pogledajmo pogoje v katerih se razvijejo vsi ti trije tipi in kaj nudijo.

Dežele ob Nilu, Evfratu in Tigrisu, pa tudi ob Donavi itd. so tipične ravninske dežele, torej poljedelske. V teh lahko delo nekaj ljudi oskrbuje večje število ljudi s hrano. Torej lahko ostali ljudje delajo kaj drugega in se ne ukvarjajo samo s proizvodnjo hrane.

Naselitve visoko v gorah, kot so Južna Tirolska, kjer so naseljeni ljudje do višine prek 2000 m, pa imajo popolnoma drugačne pogoje. Tam se lahko razvije samo oblika posameznih kmetij, kjer morajo ljudje delati trdo vse leto. Če se prva oblika pojavi lahko sorazmerno zgodaj, ko ljudje še ne poznajo kovin, se lahko

druga pojavi šele takrat, ko tehnični napredek omogoča tako naselitev in preživetje v tako ekstremnih pogojih.

Ugotavljamo lahko, da samo tam, kjer se nahajajo ljudje v skupnem naselju ali v gosto naseljeni pokrajini, lahko pričakujemo tudi visoko družbeno diferenciacijo. Pri tem ima pa »gosto« zelo specifičen pomen. V ravninah ob rekah ima ta drugačen pomen, kot pa v gorah, kjer so naseljene sončne strmine visoko v gorah, a tudi doline, kjer nastopata vzporedno obe obliki: posamezne družine v gorah in vasi v dolinah. Opazimo lahko tudi, kako hitro se te naseljitvene oblike spremene, če se spremenijo življenjski in gospodarski pogoji, npr. kako hitro se hribovske naselitev izpraznijo, če je mogoče lažje pridobivati večje prihodke v dolini (industrializacija = koncentracija proizvodnje na manjših površinah) in tudi obratno, povečevanje naseljenosti gora (dodatno preživljanje s turizmom, odpiranje zimskih smučarskih centrov itd., ob obstoječih naseljih v dolinah).

Toda vmimo se nazaj k začetkom civilizacije. V tem delu obravnavamo spremembe, ki jih je prineslo pridobivanje kovin. Kakor hitro so v gorah, kjer so najdišča rud, oživele gostejše naseljenosti, potrebne za obvladovanje kompleksne tehnologije pridobivanja in predelave kovin v končne, uporabne izdelke, se pojavijo tudi nova družbena organizacija.

To organizacijo oblikujejo razpoložljivi pogoji, ki delijo celovite tehnološke postopke na posamezne faze v različnih pogojih. Ti postopki so veliko bolj zahtevni kot pa dotedanje dejavnosti (lov, nabiralništvo, poljedelstvo, živinoreja). Pri tem izrabljajo prejšnje dejavnosti, za svojo lastno rast in to mnogokrat na škodo prvotnih dejavnosti. Tam, kjer pod prejšnjimi življenjskimi pogoji ni bila omogočena višja družbena organizacija kot

družina (nad 1000 m) se pojavijo cele kompleksne naselbine, dostikrat organizirane v celotno državo, kar prvotna mesta (opida) tudi so.

Tako se družbena organizacija v srenje, ki predstavljajo organizacijo vaškega življenja, obdrži samo tako dolgo, dokler jo je mogoče nadgrajevati, ne da bi rušili njene notranje funkcije. Dokler so se spreminjali samo zunanji pogoji, je ta oblika preživela in se temu prilagajala, ko so se pa začeli spreminjati notranji pogoji, ni mogla več preživeti. Tako je ob pridobivanju kovin lahko preživela na področju poljedelstva in živinoreje, ne pa na področju kovinarstva. Če so nekoč kmetje poleg svojih osnovnih dejavnosti – poljedelstva in živinoreje, lahko opravljali še neko drugo dejavnost, v začetku je bilo to pridobivanje kovin, ki je dajalo smisel naseljenosti na Visoki Gorenjski, se danes lahko ukvarjajo uspešno samo z eno dejavnostjo, v naših pogojih z živinorejo ob večjem številu živali in visoki produktivnosti posamezne živali. Vse drugo so morali prepustiti drugim poklicem.

Če se je pod ugodnimi pogoji lahko pojavila visoka družbena organizacija v Nadiških dolinah (banke z lastno sodno oblastjo), se že v sosednjih Rezijskih, Terskih, Malinskih in Idrjskih ni več in sežejo samo do nivoja sosedenj. Očitno je, da poleg skoraj enakih zunanjih pojavov vplivajo na družbeno organizacijo tudi lastne, notranje sposobnosti in značilnosti.

Toda vmimo se nazaj v predzgodovino. Če se pri dolenjskih in istrskih Japodih pojavijo višje oblike, lahko te predpišemo predvsem večji koncentraciji proizvodnje in samosvojim oblikam mest, ki imajo tudi visoko družbeno strukturo⁷. Pri Kar-

nih velja še vedno tisto, kar velja še danes: sosedu naj koza crkne. To pomeni visoko samostojnost posameznih družin, ki morajo biti čim bolj samostojne, samozadostne in čim manj komunikacij s svojimi sosedi, še zlasti pa ne s sosednjimi vasmi. Temu bi lahko rekli tudi družinski egoizem. Visoke gore in globoke doline ne vplivajo samo na naselja na teh lokacijah, temveč tudi na mentaliteto posameznih ljudi in s tem na celotno življenje.

Povsod v ljudskem izročilu se govori o zamočvirjenih dolinah, v katerih je težko in nezdravo živeti (Južna Tirolska, Bohinj, Nadiža) in povsod sega to izročilo v dobo po Noetu. Vendar je to bolj verjetno, da je to obdobje po veliki povodnji l. 559 o kateri poroča Pavel Diakon v obdobju sredi 6. stol. (za katero pravi, da je bila največja po Noetu). Ko prizadene celotno to področje niz drugih katastrof (Skit-ska kuga, potresi, poplave itd.), ki naj bi zajela celoten alpski prostor in močno razredčile prebivalstvo ter s tem naredilo prostor novim naselitvam

2.6. Ljudska praznovanja

Druga značilnost o kateri velja razmisliti pa so ljudska praznovanja. V Bohinju na Senožetah so se po koncu košnje in žetvi zbrali prebivalci Zgornje doline in Bukovci, ki so imeli na Senožetih svojo posest. To je bil praznik, za katerega so menili, da je največji v letu in ki je bil zelo cenjen. Tedaj se je dobro jedlo in pilo. Gospodarji so tedaj pregledali meje in se včasih tudi skregali. Prisotni so bili vsi prebivalci in vsakdo je delal svoje.

Drug tak način praznovanj je bi ob zaključku sezone pridobivanja železa in topjenja rude na Heminih pečeh, kjer so našli v ostankih žindre, živalske kosti, ki

⁷ Tako so dolenjske železame v opidih večje (imajo po več peči v eni enoti), peči

so večje, pridobljeni volkovi večji, kot pa na Visoki Gorenjski.

so ostale od pojedine po končani sezoni pridobivanja železa.

Na direktne odnose z bogovi oz. pozneje s svetniki, kažejo tudi romanja. Tako so ženske, ki niso dobile moža, hodile na »vrimane«, »urajmane« k prašičkovemu Toneju (sv. Anton Padovanski) v Nemški rovt in se tam priporočile, da bi dobile moža.

Podobno so hodile ženske zaradi neplodnosti k Marijam npr. na blejski Otok in pozneje tudi na Brezje. Podobno so hodili tja tudi bolniki, ki so si želeli ozdravljenja in se priporočili svetniku. O tem so pričala še po drugi svetovni vojni darila, posvetila pri oltarjih obeh cerkva, kjer je bilo vse polno raznih bergel, zahval pisanih kar na steno itd. (to je bilo potem odstranjeno po 60-tih letih preteklega stoletja).

To kaže na direktno darovanje bogovom brez posrednikov. Pri takih praznovanjih so bili prisotni samo tisti, ki so imeli s temi opravili opraviti, brez kakih posrednikov (duhovnikov, županov, vojvod, svečnikov,.....), temveč ljudstvo samo.

Danes mnogokrat slišimo, da je papež, škof, ... daroval mašo. Tako v dobi krščanstva navaden človek sam ni mogel imeti maše, ni se mogel direktno obračati k bogu, izvajati darovanje, to je bilo dovoljeno samo posvečenim osebam, duhovnikom, navadni ljudje pa so se morali obrniti na tako osebo.

Ostanki prejšnjega direktnega odnosa med bogom so se ohranili kot ljudski običaji. Podobno se je pozneje zgodilo s sodnimi procesi, kjer se navaden človek tudi ni mogel direktno zagovarjati (še manj opravljati vlogo sodnika), temveč je delal to za njega nekdo drug – advokat (advocare zagovarjati, govoriti namesto drugega, Vormund).

Drug direkten način je bil zagovor pred sodiščem, brez kakega zagovornika, advokata. Sodili so direktno izvoljeni ljud-

je, ki so jim ti zaupali (npr. banke v Beneški Sloveniji). Ta način izvira iz nekdanjih srenj, zasedanj na gorički, kjer je gorel sveti ogenj in se je moralo govoriti resnico. Torej srenjska sodba na prostem, kjer so bili prisotni vsi hišni gospodarji, kjer se je imelo direktno povezavo z bogovi na Mlečni cesti, se je opravljal sveti obred, kar je sodba tudi bila.

Kdo pa voli danes sodnike, ljudje direktno vsekakor ne. Tako se je med bogove in ljudi povsod vrnil nek »vedež«. Vsa prejšnja sveta opravila, značilna za neko skupnost, so morali opravljati posebni (posvečeni) ljudje – svečeniki (žreci, magi, druidi, ...), kar je značilno za vse velike civilizacije ob Nilu, Evfratu, ...

Ti so lahko ljudi zdravili, telesno in duševno, se mesto njih obračali k bogovom, zanje molili, reševali njihove težave, obvladovali njih bodočnost in sedanost. Ti svečeniki so sčasoma dobili vedno več oblasti in se dvigovali nad ostalo ljudstvo. Tako so se pojavile povsod neke strukture, ki so v imenu drugega odločale o usodi ljudi. Del teh odnosov je še vedno ostal ne samo v verstvu, temveč tudi v pravu in medicini, kjer lahko s človekom operirajo samo določeni, posebno izšolani in od »branže« sprejeti in »posvečeni« ljudje »doktorji«, ima pa veliko od tega tudi ostala humanistika.

Tako stanje je bilo v bohinjski Zgornji dolini, tako na Bukovem. Že na drugi strani Spodnje doline, na Ravnah je bilo drugače. Tam so vzeli košnjo kot nek poseben dogodek. Zbrala se je vsa »žlahta«, takrat je bil poseben praznik in takrat se je najbolje jedlo v celem letu. Meso so prihranili prav za ta čas. Vendar je tod že prišel duhovnik, za katerega je bilo pripravljeno najboljšo meso v deži.

Če pogledamo, kakšno stanje je vladalo pred prihodom Frankov in z njimi obvez-

nega pokristjanjenja, lahko to vidimo iz zapisnika zbornice v Rižani l. 804.

Tedaj je (bizantinska) cerkev skrbela za revne, ostarele in tudi za drugo prebivalstvo v stiski, plačevala polovico dajatev cesarju itd. Po frankovski zasedbi pa se cerkev večine teh dolžnosti otrese in pobira desetino, ki jo porabi sama zase in za cerkev.

Tako, kot je današnja Slovenija del Evrope, se je to ozemlje začelo oblikovati že pred 200.000.000 leti kot geološka enota imenovana Godvana in začela takrat svojo geološko bodočnost, danes zgodovino. Seveda nas pa zanima, kdaj jo je naselil človek. Kot prvi človek naj bi to bil neandertalec, ki naj bi pa izumrl koncem ledene dobe. Ko izumre neandertalec, je tukaj že nekaj tisočletij tudi biološko sodobni človek, ki se potem pretolče skozi kameno, bakreno, bronasto in železno dobo, antiko, srednji vek in novi vek do danes.

Velik del te zgodovine je še popolnoma v megli, raziskave so si med seboj dokaj neprimerljive, odvisne od tega, kateri skupini so raziskovalci pripadali, pa če so poskušali biti še tako objektivni, svojih korenin se niso mogli otresti.

O vsaki od teh dob je danes objavljeno mnogo gradiva v različnih oblikah, bolj ali manj verodostojnega, po žanru od strogo znanstvenih del, kvaziznanstvenega dela, futurizma, populizma, ... Posebno odkar se je pojavila in uveljavila televizija, še bolj pa ko se je uveljavil internet, vlada poplava podatkov, ki jih ni mogoče več preveriti in postajamo vedno bolj odvisni od instinktov in znanja, kako to poplavo informacij obvladati in ovrednotiti ter na teh osnovah ugotoviti, za kakšen spekter razlag in njih predstavitev se bomo odločili v nadaljnjem delu.

Odločiti se moramo za najbolj verjetne, tiste, ki se medsebojno ujemajo v čim več lastnostih, značilnostih.

Kot primer navedimo povezavo samo treh informacij:

Carlo Podrecca: SLAVIA ITALIANA – POLEMICA – ponatis, Študijski center Špeter- Trst, 1978

Schmidt, Ingrid: Götter, Mythen und Bräuche von der Insel Rügen, Rostock: Hinstorff, 1997

Igor Fabjan: ALAND - Ni ne revščine ne kriminala; ONA – Priloga Dela - 17.6.2008, št. 24

Prvi dve deli obravnavata pojem Slavija, seveda pisanega v različnih jezikih različno, enkrat italijansko (Slavia), enkrat nemško (Slawenland). Prvo podaja stanje v Beneški Sloveniji na jugozahodnem delu današnjega slovenskega jezikovnega območja, drugo na obaltškem Pomorjanskem, ki pripada danes Nemčiji, tretje pa je kratek potopis po omenjenem otočju.

Značilno za vse te tri vire je, da navajajo praznovanje sončnega obrata v juniju. Na otoku Rügen je bilo tedaj devetdnevno praznovanje z velikim žrtvovanjem in pojedino, v Beneški Sloveniji praznujejo še danes »kres«, na otokih Alanda praznujejo ta dogodek s kresovi. Povsod ga je opravljalo miroljubno ljudstvo, ki ni poznalo kriminala, povsod je imelo ljudstvo zveze s trgovino in pomorstvom. Povsod je bilo ljudstvo pripravljeno braniti svojo deželo in je imelo za to postavljene vojaške strukture, nekatere imajo to še danes. Povsod so bili avtonomni s svojo lastno vladajočo strukturo, Aland in Slovenija jo imata še danes. Sami so odločali o svoji usodi na znotraj, na zunaj pa zaradi majhnosti odloča nekdo drug (Aland in Slovenija imata v okviru EU še danes svoje lastne priznane strukture, vsaka pa na drugem nivoju, ena kot avtonomno ozemlje, druga kot samostojna država).

Zgodovinske in moderne značilnosti so enake ali podobne.

Baltiški Slovani so ozko povezani s Švedsko (a tudi na Alandu govore švedščino, čeprav pripadajo Finski). Švedski kralj je bil v zgodovini kralj Gotov in Vendov. Na osnovi enakih značilnosti lahko sklepamo, da morajo te značilnosti izvirati iz neke skupne osnove, ki mora segati zelo daleč nazaj. Tako lahko iz tako kratke analize ugotovimo, kam lahko usmerimo nadaljne raziskave, ki naj bi ugotovile še druge značilnosti in morebiti našli tudi tisto nekdanko skupno točko.

Temu spoznanju dodamo pozneje še novo na področju DNA raziskav, ki govori o tem, da so genetsko Slovincem najbližji Čehi nato pa Švedi (kateri Švedi, ali mogoče tisti iz Alanda?). Tako se počasi vedno bolj koncentrirajo indici in cilji nadaljnjih raziskav.

2.7. IDENTITETE

Kaj loči eno celoto od druge? Vsaka celota ima svoje značilnosti. Tako se vsak človek loči od drugega po svojih značilnostih, ravno tako ga pa enake značilnosti združujejo z drugimi v neko ureditev, ki je več ali manj časovno pogojena in se s časom in generacijami spreminja.

Do sedaj smo predstavljali značilnosti, podali veliko medsebojnih povezav, nismo pa poskušali narediti neke obče medsebojne odvisnosti.

Večkrat smo omenili posamezne ljudi, da jih je nekoč 6 sodilo v eno hišo in da je 5 hiš predstavljalo prvotno vas. Pa si oglejmo vse to še enkrat z nekimi občimi, splošnimi vidiki.

V kompletu neke identitete se kažejo lahko posamezne značilnosti zelo različno, saj so lahko poudarjene, normalne, dobro opazne, komaj opazne, lahko pa celo popolnoma manjkajo. Pri tem pa

moramo upoštevati čas, ki je nekatere značilnosti lahko zelo obrusil, erodiral, ali celo popolnoma odstranil, lahko jih je pa samo prekril z nekimi novimi, drugačnimi.

Človek

Mnogo smo govorili o Gorjancih, Poljancih, Strancih, jih še bolj natančno opredeljevali kot Gorjane, Gomike, Gorjance, Gorjake, ...ter opisovali njih značilnosti. Veliko manj pa smo opisali razlike med posameznimi kraji, pokrajinami, deželami, ..., čeprav smo se jih sem in tja dotaknili.

Tipične značilnosti:

- brihtnost,
- barantanje,
- samostojnost in ne pokoravanje, odklanjanje podrejenosti,....
- samosvojost, egocentričnost, trma,...

Tako ima vsaka hiša, vsaka vas, vsaka dežela ljudi, ki imajo določene tipične značilnosti, ki jih opazijo celo tujci, predvsem pa se po teh značilnostih ločijo ljudje iz posameznih krajev oz. pokrajin. Te značilnosti so pa lahko zelo trdožive, ene bolj ene manj.

Hiše

Omenili smo, da je v posamezni hiši povprečno okoli 6 ljudi, nekje nekoliko več, nekje manj. Nismo pa omenjali povezav, kako ljudi vežemo na hišo.

V starih časih je bil človek zelo vezan na hišo, bolj kot na rod. Če se je moški lahko oženil na neko sosednjo kmetijo = hišo le sem in tja, so se dekleta redno ženila v tuje hiše.

Tako je bil moški, tista stalnica, na katerega se je vezala hiša, čeprav je morala žena podpirati vse 4 vogale. Moški je bil tisti, ki je predstavljal hišo navzven, ki je nosil značilno ime za hišo, na katerega

se je vezalo hišno ime, a tudi hišni znak – cahn.

Žena je bila tista, ki je vzgajala otroke od rane mladosti navzgor, jim pripovedovala povestice v najbolj občutljivih otroških časih, ko človek še ni kritičen in vse verjame.

Žena je imela glavno besedo v hiši, moški pa je predstavljal svojo hišo navzven. Žena je opravljala vsa domača, hišna dela, moški zunanja dela.

Na tako stanje je bil vezan tudi prenos informacij, znanja, verovanja, mišljenja itd. Sinovi so, ko so odrasli, dobili vsa znanja od očeta (a tudi sosedov v vasi), podedovali ime, hišno izročilo, hišne obveznosti in pravice.

Tako so prehajale vse informacije v eni hiši iz roda na rod, tiste ki so bile vezane na hišo in tiste, ki so bile vezane na rod. Mešale so se pa z informacijami, ki jih je prinesla s seboj mati in tistimi, ki smo jih dobili od sosedov pa od slučajnih srečanj, a tudi tiste, ki so bile povezane z zunanjim svetom. Tako so bili moški predvsem tisti, ki so se podajali v zunanji svet (potniki, tovorniki, barantači, mešetarji, trgovci, romarji, ...).

Hiša je bila tako nosilec tistih znanj, ki so ločevale posamezne specializacije, pozneje značilne za rokodelce. Če pogledamo nazaj in se spomnimo, da smo že omenili, da se je pred 9000 leti začela specializacija za razna dela in da takrat nastane prva vas, potem moramo vedeti, da se tedaj rodi tudi značilnost, ki jo predstavlja hiša. Hiša ni samo zgradba, dom za domačine, temveč mnogo več, saj je nosilec znanj in izročil, kar ni ne posamezen človek (saj živi v primerjavi s hišo veliko manj časa), ne vas, saj je ta lahko zelo različno sestavljena iz različnih hiš.

In te značilnosti prenaša naprej običajno ime. Te značilnosti in še nekatere druge so potem določale, kakšno bo ime hiše in pozneje priimek (pisanje), ki je predstavljal neko hišo, rod, ki je takrat živel v tej hiši.

To hišo in rod pa je verovalo hišno znamenje – cahn, vsekano na čelo hiše, tram nad vrati ali sklepnik pri zidanih hišah. Tako, kot so imeli vsi člani družine enako pisanje (priimek), tako je imelo vse imetje hiše enak hišni znak, vsekano na vidno mesto. Tako je bil tak znak pri volu z zlatom vtisnjen v jarem, torej na njegovo čelo, saj je celo vol predstavljal svojo hišo. O samih znakih pa nekaj več pozneje.

Vas

Omenili smo, da v starem bohinjskem izročilu velja, da je vas razporedil svet človek po nekem izročilu, podanem z žebnanjem (z neko pesmico ali molitvijo), da so potem cimpermani s podobnim izročilom postavili hišo in da je tako nastalo novo naselje.

Vendar je bilo tudi za vsako vas značilno, s čem se je vas dejansko pretežno ukvarjala: živinorejo, poljedelstvom, železarstvom.

Za vsako od teh osnovnih opredelitev je morala izrabljati vse razpoložljive resurse, če je hotela uspevati. Rabila pa je vse če je hotela biti samostojna in uspešna. Tako so dejansko resursi (razpoložljivi dejavniki) odločali o tem, kako se bo vas opredelila in razvijala. Vsekakor je bil pa najbolj pomemben moment to, kaj so zmogle posamezne hiše.

Železodobna naselitev	Pejce	Peči	Brda
Pastirji		Lipje	
Železarji			Brda
Slovanska nas.			Zg. Lipnica
Fevdalna nas.			Lancovo, Kolnica, ...

Lokacija	doba	nasel- jenci	naselje
Lipje I	Žd	Pj	N
Lipje II	Žd	Žj	O
Lebenice Male	Žd	Pj	?
Lebenice Velike	Žd	Žj	O
Selca Mala	Žd	Pj	N
Selca Velika	Žd	Žj	O
Sv. Lovrenc	Žd	Žj	O
Ravnince	Žd	Pj	N
Njivice Male (Zakopavek)	Žd	Pj	N
Njivice Velike (Kopav- nek?)	Žd	Žj	O
Kupljenik -Gradišče	Žd		O
Na Pečeh	Žd	Žj	O
Brda	?	?	N

Žd- železna doba (Halštat), Žj - železarji, P - Pastirji, N – neobz., O - obzidje

Planina	rudišče	selišče	naselb.	železarna	pojed.nas.
Pečana - Ratitovec	Selska planina	Rovtarica Kupljenik	Selo pri Bledu	Mlino	Selce (Želeče) -
- " -	- " -	Rovtarica, Talež	Na Peči	Šmelcar	Bodešče
Kotlič, .	Lipniška pl.	Martinček	Brda	Kovnica	Selca
- " -	Mošenj. pl.	Gradišče - Vodice	Kamna Gorica	Batranca	Selo nad tunelom

2.8. Emerzija (izranjanje) novosti

Da je nizkostrukturirana pastirska družba lahko obstajala samo na začetku, ko se človeško znanje in z njim povezana produktivnost še nista razvili do take mere, da bi bilo nad njih mogoče postaviti druge višje strukture, ki bi jih spodnje s svojim delom preživljale, je splošno znano. Veliko manj pa je znano, kaj dejansko sproži prehod v višje razvite strukture, kje se v vsakdanjem življenju pojavi nekaj, kar omogoči prehod v neko drugo strukturo.

Prvi pogoj je, da so na razpolago resursi v dovolj visoki količini in da imajo dovolj visoke potenciale, kajti sama preobrazba je zelo požrešna in se odvija lahko samo takrat, ko je stanje kritično in so na razpolago možnosti za preobrazbo.

Tako samo odkritje kovin (bakra) še ni bilo odločujoče, saj baker sam v mnogih primerih zaostaja za raznimi kamnitimi orodji ali orožji. Tako se z bakrenim rezilom ni bilo mogoče briti, kar je omogočal odbitek kremenjaka, baker je bil premah, da bi se ga lahko uporabilo za sekanje trdih dreves itd., skratka sam po sebi nič nekaj posebnega, zato tudi še dolgo po iznajdbi pridobivanja bakra in tudi brona ostaja velik del orožja in orodja kamnit.

Posebnost je bila to, kako do njega priti s pomočjo ognja in kako so tisti, ki so to obvladali dejansko znali nekaj, kar drugi niso, kar jim ni bilo dostopno. Tako znanje pa je bilo potrebno čuvati, če so ljudje, ki so to poznali, hoteli tudi izkoriščati. Ogenj so ljudje že dolgo poznali in ga smatrali za nekaj svetega, tako je bilo sveto tudi tisto, kar so s pomočjo ognja lahko pridobili, sveti so bili pa tudi tisti, ki so to obvladali. Lep primer za to je grška mitologija s svojim Hefajstom, ki je bil sin bogov in zato tudi sam bog.

Kamnarji in lesarji so do tedaj uporabljali primerna orodja, ki so ob uporabi dobre-

ga znanja vodila do rokodelstva, do specializacije. Nedvomno sta ti dve rokodelstvi največ pridobili s kovinami, ko sta kovine osvojili in orodja prilagodili svojim potrebam.

Najmanj od uporabe kovin so imeli ravno tisti, ki jih je bilo največ in ki so jih vsi drugi rabili, da so lahko obstajali, saj so imeli nekaj več, kar drugi niso imeli. To je bilo pa potrebno čuvati, varovati, skrivati ..., če ne že zaradi ugleda in z njim povezanega statusa in s tem povezanega blagostanja. Ja, tajkuni niso plod današnjega časa, obstajali so že zdavnaj v zgodovini. Ravno v taki, strukturirani družbi lahko pride do emerzije – izranjanja novosti, ki jih do tedaj še ni. Zato je morala biti družba že pred iznajdbo bakra delno strukturirana, sama iznajdba pa je pospešila nato nadaljno diverzifikacijo družbe.

Če so bili dotedanji vrači, magi, čarovniki, zdravilci, ... tisti, ki so imeli poseben ugled v družbi, so ga imeli predvsem zaradi svojih znanj, tedaj se pojavi naenkrat še ena skupina, to je tista, ki obvlada pridobivanje kovin.

Ti dve skupini si verjetno še nista skočili v lase, bili sta pa vsekakor konkurenčni, vendar ena od druge odvisni. Nato pa se naenkrat pojavi skupina, ki vse to ščiti pred zunanjim svetom in je sposobna uporabiti znanje in ugled vseh dosedanjih skupin in se jim povzpeti na glavo (ali pa celo prek glave).

Vse to se dogaja nekje daleč že zdavnaj in je skupek naravnih potekov razvoja družbe. Kaj pa pri nas, kaj pa tisti ostanki, ki jih ugotavljamo pri nas, ali jih lahko povežemo s takim naravnim razvojem in na kakšen način?

Tako se pojavita dve obliki, ki omogočata boljše izkoriščanje danosti, to sta specializacija in integracija. Kot prva se pojavi specializacija, ki pa vodi lahko naprej v monokulturo. Ta izkorišča dane resur-

se prekomerno, tako da se ne morejo več obnovljati in posledica tega je globoko izčrpavanje in končen propad združbe. Na drugi strani pa integracija različnih dejavnosti v eno celoto, omogoča preživetje ob manj ugodnih posameznih danostih, ki same za sebe ne omogočajo preživetja. Obe obliki se pojavita že zdavnaj prej v razvoju živalstva, že kot osnovi na stopnji posameznih živalskih vrst (sodelovanje zveri kot krdela pri lovu, značilno za levinje, gospod lev pa potem prvi začne jesti, saj je najmočnejši in zato primeren za varovanje celotnega krdela. Podobno se pojavlja tudi pri volkovih. ⁸)

Če so razmere ugodne se razvije visoka družba, če ne pa nizka. Tudi to vidimo v naravi. Ugodne klimatske razmere omogočajo rast visokim in kompleksnim pragozdovom na eni strani, na drugi strani pa neugodne omogočajo življenje v puščavi, ki se jim prilagodijo za to specializirane specifične rastline in živali.

Tako je tudi gorski planinski svet tisti, ki predstavlja določeno specifiko, ki se ji mora človek prilagoditi, če želi uspevati in s tem preživeti.

Če najdemo na Deželi prve naselbine brez varovalnih obzidij, na zravnanih ploskvah v nabrežju na kateri bi lahko stale hiše brez kamnitih podstavkov, v soseščini pa na nekoliko večji ravnini v nabrežju ostanke nekdanjih obzidij in kamnite podstavke koč, kako naj si pa to razložimo?

In podobno v Bohinju (Mizice in Pejce), in gradišča od Bohinja do Koroške Bele,

⁸ Ali imajo države ob Nilu, Evfratu in Tigrisu zamanj med svojimi simboli tudi leve, pa tudi Benečani niso mogli brez njega. Rimljani so pa imeli volkulje. Da so bili to njihovi zgledi tudi v družbenih odnosih ne samo proti tujcem, temveč tudi medsebojno, nam priča zgodovina?

od vrha Jelovice prek Radovljice do Begunjščice in ???

Danes imamo internet in če že niso vsakomur dostopni uradni načrti z ortografsko projekcijo, ki so podlaga za kataster (DOF), so pa na razpolago v njem satelitski zemljevidi tudi za našo domovino. Pa zajadrajmo tja in si oglejmo področje od Koroške Bele pa do Kovorja. Lahko bi pa to naredili kjer koli drugod, kjer najdemo ostanke starih človeških delovanj, pa tudi tam, kjer mislimo, da jih ni bilo.

Oglejmo si torej kaj specifičnega, kar lahko opazimo od daleč. In kaj lahko opazimo od daleč če opazujemo pred sabo vse, kar je mogoče videti. ⁹

Ker te primerjave niso možne brez vzporedne uporabe različnih virov informacij na različnih medijih, jih tudi ni mogoče stlačiti v neko knjigo. Tako delo je mogoče samo v sodelovanju nekaj ljudi, običajno ne več kot dveh, treh ob uporabi celotne informacijske mašinerije in nosilcev informacij.

Pa si oglejmo najprej možne gruče procesov, ki jih je mogoče integrirati v celoto in ki jih je bilo zaslediti v dosedanjih izvajanjih pred tem pa naštejmo posamezne procese:

- nabiralništvo,
- lov in ribolov,
- pastirstvo,
- živinoreja,
- poljedelstvo,

⁹ Ko je avtor zbiral ledinska imena, je posnel celotna pobočja gora tako, da je bilo mogoče videti posameznosti in to v različnih letnih časih in primerjal te posnetke z zračnimi letalskimi posnetki iz obdobja 1973 do 2000. Te primerjave so bile potem osnova za kontrolo izjav posameznikov, ki so opisovali posamezne ledine. Ugotovitve so bile pa potem uporabljene za razčiščevanje opisov posameznih ledin.

- rudarstvo,
- kamenarstvo,
- izdelava keramike,
- lesarstvo (tudi predelava roževine in kosti),
- predelava kož, dlake, rastlin, (tekstilij),
- topljenje rud v kovine,
- preoblikovanje kovin,
- trgovina, izmenjava.....

Možne gruče procesov:

1. integracija: 1 & 2
2. integracija: 1 & 2 & 3
3. integracija: 1 & 2 & 3 & 4
4. integracija: 1 & 2 & 3 & 4 & 5
5. ....
6. ....

Vsak od teh procesov obstaja lahko samostojno in je od njega mogoče živeti, če so za to dane druge potrebne danosti.

2.9. Davidova zvezda (kombinatorika)

Osnove življenja delujejo na nekaterih principih, ki jih je človek ugotovil že v pradavnini. Ti principi so se nato razvijali, dopolnjevali, spreminjali in pozneje doživeli različne aplikacije.

Ena od takih predstavitev je davidova zvezda.

Pred kakimi 30. leti sem sinu nekega rabina ob debati okoli predstavitve njegovega magistrskega problema, potem ko sem mu pripovedoval osnovne principe števil:

- da so ta direktno povezana z naravo in človeškim opazovanjem,

- da smo dobili desetiški sistem, da je to posledica 5 prstov na eni roki ali 10 na obeh,
- da poznamo ducat, t. j. osnova 12, ki ima osnovo 2×6 ta pa osnovo $2 \times 2 \times 3$;
- da imamo računalniške sisteme, ki so bitno orientirani in nastopajo nadgradnje 2^n (2, 4, 8, 16, 32, 64, 128, 256, ...)
- da imajo živi organizmi osnovo 4 (štiriški sistem) na osnovi 4 - valentnega ogljika, iz katerih potem izvirajo DNA strukture itd.

Potem je prišlo do aplikacije teh principov in njih integracij ter mešanja, iz česar je nato prišlo do solucij:

$$1 \& 1 = ?$$

$$1 + 1 = 2$$

$$1 * 1 = 1$$

$$1.^{*}1 = 1^1 = 0$$

Potem pa mi je ta fant pripovedoval, da poznajo Judje Davidovo zvezdo, ki dopušča še mnogo drugih rešitev in zato nima tudi nobenega enotnega pojasnila. Ta omogoča razlago življenja, kjer je 1&1 lahko vse, od 0 pa do velikih števil. Tako smo danes vsi potomci Adama in Eve, pa še teh dveh sprva ni bilo. Tako ima nek par lahko otroke ali pa ne, lahko ima enega otroka ali pa petorčke, lahko ima enega za drugim 20 otrok itd., lahko pa tudi nobenega in umre najprej eden nato pa še drug partner.

Podobno kot je pri štiriških številih (DNA strukture) nemogoče na enak način razvijati strukture, tako, kot pri bistveno manjših binarnih, je veliko bolj odprta tudi trojiška struktura, os nova Davidove zvezde.

Ta odprtost se kaže šele takrat, ko si trojiško strukturo prikažemo grafično. Tedaj pride do bolj kompleksnih primerjav, situacij, izvorov, ponorov, ...

Tako lahko predstavlja v davidovi zvezdi beli trikotnik moškega, črni pa žensko.

Ženska ima na vrhu glavo spodaj pa razkročene noge;

Moški ima zgoraj razprte roke, spodaj pa tiča.

Kaj to pomeni?

To pomeni, da nastane tako stanje v času matriarhata, ko je moška funkcija predvsem razmnoževanje, nekaj takega kot pri trotu, podobna situacija je tudi pri Sabinkah.

Moškega vidimo obsijanega, torej ima hrbet obrnjen k soncu, saj se nahaja zgoraj, torej ima desno roko na vzhodu, levo pa na zahodu.

Ženska ima desno nogo na zahodu levo pa na vzhodu.

Moški je obsijan, ženska je v senci = moški je oseba dneva, ženska oseba noči, moški vlada poleti, ženska pozimi.

Ženska ima med nogami luknjo, moški pa med rokami.

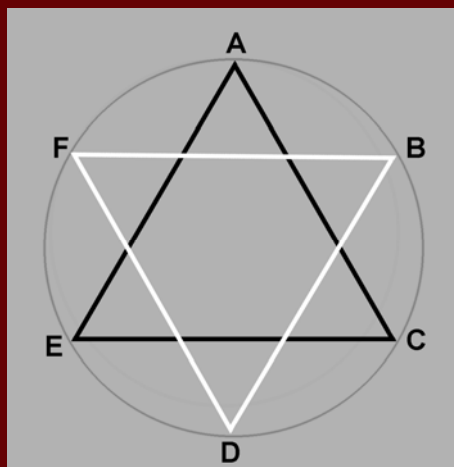
Moški je nespameten, ženska pa vlada, poleti z luknjo, pozimi pa z glavo; ali ponoči z luknjo, podnevi pa z glavo.

Moški pa ima glavo samo od svojega tiča, ta ga pa vodi za luknjami.

Moški tič predstavlja ralo, ki rije po zemlji, ženski pa moli glava v nebo in je direktno povezana z drugim svetom.

Drugi del predstav pa je povezan s premikom teh dveh likov, da se ne prekrivata, temveč da sodelujeta. Če je prva predstavitev povezana s seksom in plodnostjo, v času, ko začne poljedelstvo dobivati pomembnejšo vlogo kot ostale dejavnosti (živinoreja, lov, nabiralništvo) je druga povezana z vsakodnevnim delom in življenjem.

Tukaj sledi noči dan pa spet noč pa spet dan, v hiperciklu pa letni čas (rasti) zimskemu času (času mirovanja), ki se nato vsako leto ponavljajo.

Če se odvijajo prvi odnosi samo nekaj krajšega časa, se drugi odvijajo med temi časi, torej stalno nihanje med enim in drugim.

To pomeni, da so vsa dela, ki niso povezana s plodnostjo, del večnega cikla in da enega brez drugega ni mogoče doseči (na kratko seks in delo, med enim seksom in drugim mora biti vmes nosečnost in rojstvo, ki sta veliko daljša kot pa sam koitus).

Paralelni zamik je prikazan na zgornji sliki. Danes pa vidimo, da se to zelo uje ma z keltskim verovanjem, z moškim trojstvom in ženskim trojstvom, božanstvi in vsemi religijskimi osebami – liki.

Mnogo od teh razlag najdemo tudi v ljudskem izročilu Bohinja. Tam so večinoma ohranjeni samo še posamezni deli, vezani dostikrat na koledar, sem in tja je pa še ta navezava pozabljena.

Take predstavitve so samo del vseh predstav, ki jih je človek modeliral tekom svojega razvoja. Vsekakor sta pa emerzija in kombinatorika osnovna sistema – generatorja možnosti, potrebnih za razvoj, sistem SOCRATES pa pogreb mnogih od teh. SOCRATES je namenjen vrednotenju in krmiljenju procesov ter izloči (prepusti neuporabi ali odmrtnju) veliko solucij, saj od

mnogih izbere za konkretno uporabo samo eno, najugodnejšo.

Celovit sistem od emerzije prek Davidove zvezde do SOCRATESA je torej potreben pri sledenju življenjskega cikla nekega objekta (subjekta), od rojstva do njegove smrti.

2.10. Vplivi verovanja (vere)

Na celotno ureditev je imelo verovanje verjetno največji vpliv, saj ga najdemo v vsakem delovanju človeka, v vsakem obdobju njegovega razvoja. Vpliva na vedenje in čustvovanje ljudi, njihove odnose do sosedov, nadrejenih in podrejenih. Na verovanje so vezana znanja in vedenja potrebna za vsakdanje življenje in delovanje.

Če se staro verovanje oklepa narave in sožitja z naravo, se poznejša krščanska vera razširja skupaj s fevdalno oblastjo, ki močno razsloji prebivalstvo. Pri tem je stara vezana na vsakdanje življenje in delovanje in vsebuje vse vedenje in napotke, s pomočjo katerih se potem dela odvijajo, ki jih pa nova vera ne vsebuje. Še veliko manj je pa uporabna zaradi svojega jezika, ki ga ljudstvo ne razume. Zato se tehnološki postopki odvijajo še naprej pod vplivom stare vere. Tudi praznovanja so zelo povezana s staro vero in prirejena novi veri.

Tako je v običajih in vedenjih zaslediti tisočleten razvoj. Mnogo od tega nosi s seboj lokalni dialekt povezan z zemljiščem, na katerem se življenje odvija. Mogoče so pri tem najpomembnejša ledinska (mogoče kar vsa geografska) imena, ki podlegajo ravno tako razvoju in uporabi zemljišč.

Ko zamenjajo Ortenburžani cerkev v Tupaličah pri Preddvoru za cerkev v Mošnjah, je tedaj ta cerkev najverjetneje posvečena sv. Nikolaju, med leti 1263 in

1271 pa je bila povzdignjena v župnijsko cerkev in posvečena sv. Andreju.

Cerkev na Otoku je bila posvečena sv. Janezu Krstniku, ravno tako, kot cerkev na Vrtovinu v Bohinju. Obe dve stojita na prehodu iz enega ozemlja na drugo, ob neki vodi, ena ob Savici, druga ob Dobruši.

Cerkev sv. Nikolaja na Breznici je nastala pozneje, točnih podatkov kdaj nastane pa nimamo.

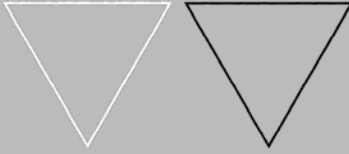
Sv. Janez Krstnik in sv. Andrej sta bila ribiča in prva apostola, ki naj bi »lovila ljudi« za novo vero. Zato predvidevamo, da sta bili cerkvi ob Dobruši namenjeni spreobračanju ljudi k krščanstvu, torej postavljeni zelo zgodaj. Oba imata posebne vloge. Janez prenaša ljudi čez vodo, Andrej varuje prehode. Obe dve cerkvi simbolizirata torej nek prehod iz enega ozemlja na drugo, iz ene vere v drugo.

Cerkev na Otoku in cerkev v Mošnjah stojita ob meji, ki jo omenja v 11. stol. darilna listina Briksenskim škofom in jo opredeljuje kot gozd. Ta je še danes viden, s to razliko, da je danes v tem gozdu niz naselij, vendar je še danes tod pokrajina zelo gozdnata, med tem ko je Dežela na zahodni strani skoraj brez ravninskih gozdov.

Bohinjski Sv. Janez pa stoji tudi zahodno od Ribnice. V zgodovini pa je bil Vrtovin nekoč otok, nekoč pa je tekla Savica tudi severno od Vrtovina čez današnje Fžnarsko polje. Tako je tedaj utegnil biti Sv. Janez tudi zahodno od združenih Savice in Ribnice. Potrebno bo pa še ugotoviti, kdaj nastane cerkev oz. bolje, kdaj je nastalo prvotno svetišče, katerega ostanke omenja izročilo in kdaj je tekla Savica severno od Vrtovina.

Cerkev na zahodni strani neke reke pa kaže na kraj, kjer so v poganskih časih pokopavali mrtve. Na vzhodni strani je bilo naselje živih na zahodni »naselje« mrtvih.

Variacije elementov Davidove zvezde in matematična določljivost

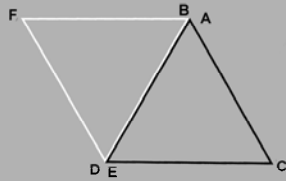

1 trikotnik + 1 trikotnik = 2 trikotnika
 1 trikotnik x 1 trikotnik = ???
 1 trikotnik * 1 trikotnik = ???

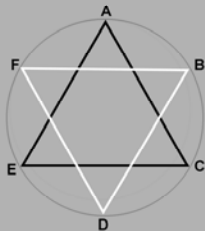
1 bel trikotnik + 1 črn trikotnik = ???
 1 bel trikotnik x 1 črn trikotnik = ???
 1 bel trikotnik * 1 črn trikotnik = ???

1 trikotnik OR 1 trikotnik = 2 trikotnika
 1 trikotnik AND 1 trikotnik = ???
 1 trikotnik NOT 1 trikotnik = 0

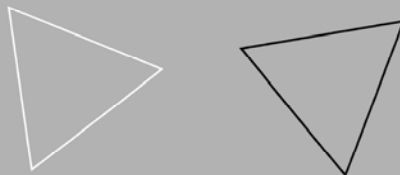
1 bel trikotnik OR 1 črn trikotnik = 2 trikotnika
 1 bel trikotnik AND 1 črn trikotnik = ???
 1 bel trikotnik NOT 1 črn trikotnik = ???

A=B, D=E;   Posamezni:
 Površina: 1 trikotnik + 1 trikotnik = 2 trikotnik
 Robovi: 4   6
 Vogali :   4   6

Površina: 1 trikotnik + 1 trikotnik = 2 trikotnik
 Robovi: 6 12 ??
 Vogali :   6 12 ??

LEGA, ODDALJENOST,
 USMERITEV, VELIKOST,
 .....

???????????????

To pa za Otok ne drži, saj je tam na zahodni strani obljudena deželca, na vzhodni pa gozd.

Če je v Bohinju pot mimo Sv. Janeza dobro poznana že vsaj v halštatu (nekateri raziskave pa kažejo, da je bil ta prehod uporabljan tudi že v bronasti dobi), pot mimo Otoka je bila poznana vsaj v antiki, saj poteka tod pot izpod današnjega Ljubna čez Dobro polje in Brezjansko polje mimo Amerikanca na današnji Spodnji Otok in naprej proti križišču pri današnji Dvorski vasi in naprej na severni konec Ledevnice. Druga pot pa je v srednjem veku vodila iz Gorice čez Zgomiji Otok proti Lešam in naprej proti Bistrici pri Trziču.

Ravno tako se je Sv. Andrej nahajal ob pomembni poti, pravzaprav je bil tod razcep dveh poti: ena je vodila naprej proti Dobremu polju in naprej proti Ljubnemu, druga proti današnjim Brezjam in čez dolino Peračice naprej proti Zvirčam in čez Tržiško Bistrico naprej proti vzhodu. Ali zgolj slučajno tudi proti Preddvoru, kjer sta bili zamenjani obe dve cerkvi???

Za analizo pa uporabimo sedaj tipične značilnosti, podane v točki 12.2.

V Mošnjah najdemo na vzhodni strani prek Mošenjskega grabna stare gomile, rimskodobne grobove. Žale so ledina na vzhodni strani ledine Na Selu.

Obe dve se torej ne ujemata z predhodnimi razvrstitvami. Čemu to?

2.11. Opredeljevanje identitet

Sedaj pa poizkusimo opredeliti arheološke najdbe v našem prostoru ter jih primerjati s tistimi izven našega prostora.

Najstarejše najdbe iz kamene dobe so v literaturi veliko premalo opredeljene, da bi jih lahko opredeljevali naprej. Če začnemo z najdiščem na Lepi Komni [C184], lahko ugotovimo, da so podatki tako

časovno kot tudi vsebinsko zelo površni in nepopolni. Ob najdbi kamenodobnega orodja in bronastodobne keramike ni nobenih dodatnih podatkov o datiranju še 2 leti po samem izkopavanju. Ni niti gotovo ali so bili to lovci ali iskalci rudnin (torej po funkciji ljudi, ki enkrat prehodijo nek kraj, ti pa naj bi imeli tod neko selišče, kar sporoča naslov.

Tako lahko to opredelimo v obdobje pred -5300 in med -3000 let, $\Delta = 2300$ let?

Te najdbe ne moremo primerjati z izjavo v ljudskem izročilu, da naj bi bila najstarejša naselitev na Komni, kjer naj bi živeli v Bohinju prvi ljudje, ki naj bi jih potem naslednji pregnali in uničili. Ta je ravno tako časovno premalo opredeljena, da bi bila primerljiva s prvo.

Nekaj drugega pa lahko naredimo z združitvijo obeh podatkov in funkcionalno integracijo.

Potem bi imeli rezultat, da so na Lepi Komni živeli prebivalci, ki so tod pasli ovce ter imeli tod stanove in se tod zadrževali poleti, istočasno pa bi bili nabiralci (iskalci rud) ter lovci.

To pa je slika, ki jo dobimo ravno koncem bronaste in v začetku železne dobe, ki ga opisuje naslednje sporočilo o naselitvi na Storeč Rovni.

Pri tem gre verjetno za konkurenco dveh skupin, ki želita zasedati isti teritorij in sta torej tukaj istočasno, s tem da eni prihajajo, drugi pa so uničeni. Torej gre za neko kontinuiteto.

Od te točke naprej pa je sporočilo funkcionalno kontinuirano, ima pa seveda velike luknje, tako, kot bohinjski sir, kar pa velja več ali manj za vsako ljudsko izročilo, da manjka v njem veliko več, kot pa naj bi bilo sporočenega in da je mogoče celoto interpretirati na različne načine.

Že v naslednjem obdobju se pojavita dve skupini, ena, ki izhaja iz Volč in druga, ki izhaja iz Svete Lucije. Če je svetolucijska kultura dokaj dobro raziskana je Volčan-ska nepoznana. Vemo predvsem to, da je vodila pot iz Bohinja prek Volč naprej čez Sedlo in Staro goro v Čedad in da so pri sv. Danielu v Volčah pokopavali mrtve.

Če za najstarejšo skupino lahko sumimo, da je prišla ob Nadiži navzgor ali prek Livka v področje Kobarida, ali prek Terske doline in Učje v Žago in od tam naprej v Bovec ter od tam naprej na Komno in bila povezana s pašništvom v poletnih mesecih na Komni, v zimskih pa v Padski nižini, lahko za prvo sumimo, da ta ni povezana s kovinarstvom, za drugo pa sumimo, da je ta že povezana s kovinarstvom.

Ko se nato podamo naprej, postaja ljudsko izročilo bolj precizno, tako, da tedaj lahko drugo že uvrščamo na obdobje koncem bronaste dobe oz. na začetek železne dobe.

Če so funkcijske integracije same po sebi dokaj jasne, so veliko bolj nejasni nosilci teh integracij.¹⁰

Pastir, lovec in nabiralec je bil lahko v kamenu dobi isto kot danes nekdo v redko naseljenih krajih Skandinavije, Sibirije, Mongolije, Kanade, Tibeta,

Nabiralec je lahko nabiral jagode, odpadle rogove, rude, ali celo stare žeblje, skratka vse, kar ima v določenem času primerno vrednost in uporabnost.¹¹

¹⁰ *Negotovost pa ne odstranita sporočili o DNA raziskavah v zvezi z Ötzijem in Veneti.*

Prvo navaja, da je ostal Ötzi brez potomcev [**I.n2.1.], drugo o tem, da se je v Alpe doselilo po bronasti dobi samo okoli 7% novih priseljencev. [**I.n2.2.]

¹¹ *Tako smo našli še pred kratkim na Pokljuki nabiralce gozdnih sadežev z avtomobili z italijansko registracijo, ki so nabirali*

Pastir pa ni mogel biti vsak, saj je ta moral imeti določena znanja in izkušnje, če je hotel to funkcijo opravljati uspešno. Veliko bolj postajajo jasne in ločljive funkcije v srednjem veku.

V srednjem veku se začnejo jasno ločevati kmečke in železarske funkcije.

Če v začetku srednjega veka ostaja produktivnost in količina železa pridobljenega v enem topljenju v peči (volkovi) enaka oni koncem rimske dobe in peči konstrukcijsko enake onim v rimski dobi in kažejo iste osnovne značilnosti od samega začetka naprej, s tem, da se postopki delno spreminjajo in omogočajo večjo količino pridobljenega železa, a tudi boljši izkoristek surovin (rude in oglja). Skupaj s samimi postopki se pa spreminja korak za korakom tudi peč: od čiste vetrne peči, ki ima niz pomanjkljivosti (če veter poneha, je konec s topljenjem, produkt pa neuporaben, lahko ga samo razbijemo in uporabimo pri naslednjem topljenju, prek peči z ročno gnanim paroma mehov, peči z nožnim pogonom, do peči z vodnim pogonom imenovanih peči sv. Heme.

Ravno peči sv. Heme so pa tiste, na katerih se loči profesionalno železarstvo od dotedanega kmečkega železarjenja. Te pripadajo namreč obema skupinama, loči jih pa organizacija in potek posameznih funkcij. Pri kmečkih pečeh se s topljenjem konča železarski del, pri profesionalnem pa gre naprej v kovanje in sicer grobo (primamo) kovanje v pogache in naprej v šibke (cajne) ali liste (osnova za nože, meče itd.). Kmet prodaja surovo železo – volkove, profesionalni železar – kovač pa niz jeklenih izdelkov.

Tako je bila peč sv. Heme v Mešenacu (Nomenj) brez vsakega nadaljevanja,

gobe in druge gozdne sadeže ter jih kar tam vkuhivali in se tako ognili predpisom.

peč v Kolnici je imela samo grobo kovanje (pogače, cajni) ¹², podobno tudi dve peči na Planini pod Golico). Nasprotno temu je imela peč saviških kovačev "U Mlac" v Bohinju vse nadaljne stopnje do izdelave mečev (Mečič), kakor tudi peč na Stari Fužini. Manj pa je jasna struktura prvotnega železarjenja na Bistrici, vendar glede na ostanke ni moglo biti veliko drugače, kot na Stari Fužini.

Drugače poteka prehod iz železarjenja v vaseh, ki so imele svoje rudarsko področje na Rovtarici (Selo in Na Pečeh (Bodešče)). Tod se pojavijo že zelo zgodaj profesionalni rudarji, ti pa dobavljajo rudo tistemu, ki najbolje plača. Kmetško železarstvo se odvija samo na pečeh z nožno gnanimi mehovi, ko pa pridejo peči sv. Heme najdejo svoje nadaljevanje samo na peči "Pri Šmelcarju" na nasprotnem bregu kot je vas (podobna situacija je tudi v Nomenju, na Savici, ...). Potem pa železarstvo zaradi konkurence zamre (razen Seebacherja, ki postavi v 15. stol. na Mlinem fužino, ki pa tudi kmalu izgine).

Spet drugače se začne pa že v Lipniški dolini. Če so tam po zahodnih pobočjih Jelovice talili železovo rudo že kmetje z Brd, so v Kovnici (Kolnici) talili kmetje iz Kovnice, ki se izločijo iz Brd in imajo zelo malo obdelovalne zemlje, v nasprotju z Brjani, ki jo imajo veliko in boljše kakovosti. Tod se pojavijo že prvi železarji izločeni iz prejšnjega integriranega dela. Tod se na nekdanji srenjski zemlji pojavijo rovti, rudišča, gozdno železarstvo, katerih ostanki so vidni še danes. Predvsem so pa te celovite dejavnosti pustile za seboj niz imen

¹² Glede na priimke bi lahko sodili, da so bili tod tudi drugi kovači, vendar ni ustreznih drugih ostankov. Ti so v Lipnici, kjer poteka pozneje kovaška dejavnost, od koder so morali hoditi Voščani kovat. Poleg tega nastopajo kolniški priimki sredi 16. stol., ko je kovanja v Kolnici pod Brdi že zdavnaj konec in je skupaj z imenom preneseno na Lipnico.

od ledinskih do osebnih in tudi niz drugih poimenovanj, ki so živa še danes. Ostala je nagnjenost do skupnega delovanja, saj so trije brjanski kmetje še med obema vojnoma postavili skupno žičnico z Ras-poka na Jelovici v Kolnico v dolini in po njej transportirali les z Jelovice.

Tako postanejo Brjani pretežno kmetje, Kovničarji (Voščani) pa pretežno železarji, vsi imajo pa še veliko zemljiško posest, predvsem na Jelovici.

Zato se pod Kolnico v starodavni Kamni Gorici, pojavi predelava surovega in kovanega železa v končne izdelke (Kapusi v 12. stol.), pozneje pa tudi na Lipnici (14. stol.). Če zadrže Bohinjci do konca stare slovenske peči z valjastim jaškom, okroglim dnom, tipično razporeditvijo mehov in konstrukcijo peči, se pojavi v Kropi že v 13. stol. moderna peč s koničnim jaškom in staro slovensko ureditvijo peči. Ta omogoča večje volkove, večje izkoristke rud in goriva. S tem se povzpne Kropa nad druge železarske centre in zdrži v železarstvu veliko dlje kot drugi kraji. Kropa predstavlja tipično specializirano železarsko funkcijo, ki ji kmečka služi predvsem za zagotavljanje hrane in transport, saj so profesionalizirali celo rudarstvo, kar se drugod večinoma ni dogodilo.

Pri tem vsem tem očitno vloga Ortenburžanov ni zanemarljiva, saj se vse to odraža tudi v odnosih gosposke do svojih podrejenih, ki jih prikazujejo urbarji in drugi dokumenti. Po drugi strani pa postanejo železarji veliko bolj pismeni kot pa kmetje in zapustijo za seboj veliko dokumentov.

Če so kmetje zadržali svoje srenje naprej skoraj nedotaknjene do prihoda Hab-sburžanov, se odraža ista srenja v začetku kot deleži na pečeh sv. Heme. Tako, kot so si razdelili zemljo, ki so jo izkročili, so si razdelili tudi deleže na pečeh, ki so jo skupno postavili in uporabljali. Tukaj

pa se pojavi prvo nasprotje. Če je imela prvotna vas večinoma po pet kmetij, jih imajo peči sv. Heme običajno 4. Kako se potem lahko to ujema v staro ureditev vasi s petimi kmetijami? Ali pa so bile železarske vasi sestavljene samo iz 4 kmetij?

Konkretnega sporočila nimamo, lahko samo sumimo. V Nomenju se pozneje poveča število kmetij na 5 in to po l. 1350., ko peč sv. Heme v Mešenacu odmre. Tako sumimo, da je Nomenj nastal skupaj s svojo pečjo kot železarsko naselje s petimi kmetijami, ko pridejo Briksenčani, pa eno kmetijo od teh spremene v svojo pristavo. Ta peta kmetija je bila namreč upravna enota blejskega otoškega posestva (Vogtei). Ostale štiri pa se ukvarjajo z železarstvom. Ko pa je železarstvo odmrlo pa štejejo Briksenčani spet vseh pet kot kmetije.

Omenjena 5 kmetija je utegnila sodelovati tudi pri prodaji izdelkov (trgovini) in z njo povezanim tovorjenjem, ali v kaki gostilni, ki so jo vsi skupaj potrebovali.

Potem pridejo katastrofalna leta okoli l. 1350. Ta zredčijo prebivalstvo, mnogo kmetij je opustelih. Preostali kmetje morajo mnogokrat obdelovati po dve kmetiji. Če so se prej dodatno preživljali še z železarstvom, za to sedaj zmanjkuje časa in moči. Odprejo se možnosti za prihod tujih kovačev in res najdemo marsikaterga tujca, ki se priseli v naše kraje. To so predvsem trgovci, ki se ukvarjajo tudi z železarstvom in trgovino. Ti začnejo pri domačinih kupovati surovo železo in ga prekujejo v končne izdelke in te prodajajo naprej. Železo odhaja deloma v novo nastajajoče trge (dostikrat so to kar železarski kraji sami), kjer se ti kovači naselijo, deloma se predeluje po raznih grapah (norci). V tem lahko vidimo tudi začetke založništva, potrebne funkcije v železarstvu. Tako se začne razširjati Kropa, Kamna Gorica, Bohinjska Bistrica, Stara

Ledinska imena:

Voka (V Loki), / An der Lack, na Mvak, u Mvac/ Vokvo, u Voče (v Loki) >Voče >Vošče Vse skupaj prihaja od kraja pri vodi, ki se nahaja pod Brdi.

Jurčkov rovt (nekdanja kmetija v Voščah, Jur – nekdanja kmetija na Brdih) na katerem so ostanki rudarjenja in gozdnega topljenja v vetrni peči.

Ažman<Asmann – mož, ki streže peči; Gvažar, Blaznik (Bläser < pihač, posluževalec mehov;

Šmid, Nagelšmid, Hameršmid (urbar l. 1569 –Vošče).

Fužina itd. Železarstvo pridobi na ugledu in pomenu, kmetijstvo pa tudi. Tedaj nastopijo ugodni časi, pojavi se tovorništvo in menjava blaga ter trgovina, vse to omogoča odpiranje v zunanji svet in promet z inovacijami in znanjem. Vendar komaj se to začne, se pojavijo spremembe v najvišjih slojih. Izumrejo Ortenburžani in kmalu za temi tudi Celjani, pojavi pa se tudi turška nevarnost, kar začne vse skupaj, tudi z novimi gospodi, bremeniti naše kraje. Do tedaj je mnogo od ustvarjenega produkta ostajalo v domačih krajih in omogočalo nadaljni razvoj (samo Briksenčani in Goriški so redno izcejali dohodek iz svoje posesti v naših krajih, drugi so ga tudi reinvestirali).

Ortenburžani so podpirali domače rokodelske dejavnosti in razvijali domače potencialne. Pri tem je bilo najbolj pospeševano ravno železarstvo, kjer so bile največje možnosti. Železarji kot cesarski otroci so bili svobodni in njihova naselja predstavljajo isto kot trg, kjer se razvijajo različne rokodelske dejavnosti. Tako potrebujejo tudi fužine niz rokodelcev, ki omogočajo njih kompleksno celovito delovanje, skupaj z voditelji, nosilci potrebnih znanj in tistimi, ki to celoto tudi varu-

jejo, saj se drugače lahko poslovijo od svobode in premoženja.

Ko se razvijejo tipična železarska naselja, so ta še naprej deloma kmečka, saj nam urbarji kažejo, da se razvijejo okoli neke prvotne kmetije ali dveh kmetij (Kolnica, Kropa). Ta pa je vsaj na začetku popolnoma kmečka, skupaj s skupno posestjo in srenjsko vladavino, ki zagotavlja pravico in vamost v okviru vasi, naselja, selišča.

Skratka delniške družbe niso pogruntavščina sedanjega časa, temveč imajo svoje temelje v pastirstvu, ki ne more uspevati v privatni zemljiški posesti, ta se lahko rodi šele v dobi poljedelstva in kumarstva.

Tako se razvije Radovljica iz kmečkega Predtrga, Kropa in Kolnica iz večje kmetije, s to razliko, da se Kolnica razvije iz predhodnega gozdnega železarjenja, Kropa pa se pojavi naenkrat na tedaj najvišji stopnji razvoja železarstva in začne izkoriščati drugo okolje za svoj nadaljni razvoj in se v njej takoj pojavi železarski proletarijat, kar se drugod ne. Očitno se to dogodi pod vplivom Kamne Gorice in priseljenih tujcev, zato se v obeh naseljih pojavi tudi samouprava (fužinski sodniki voljeni iz vrst fužinarjev).

V železarstvu se do vzpona Habsburžanov na čelo cesarstva (l. 1276) odvijajo procesi bistveno drugače kot pa potem. Do tedaj se pozna vpliv Češke in kovači v Bohinju kujejo tudi orožje (meče). Po tem pa se železarstvo mora usmeriti predvsem v produkte nevojaškega značaja. Dodaten vpliv pa predstavlja katastrofalni čas okoli l. 1350, ko se opusti del kovačij in se potem ukvarjajo predvsem s kmetijstvom.

Drugače se pa začnejo razvijati odnosi po izumrtju Celjanov. Habsburžani s svojimi ukrepi počasi onemogočijo skupinsko last, predvsem pa ji postavijo močno konkurenco v privatni lasti. Železarstvo

začnejo pospeševati tako, da povabijo dobro situirane tuje kovače, ki pokupijo oslabiljene in propadajoče stare železarske obrate, jih na novo preuredijo, modernizirajo in povečajo produktivnost, predvsem pa to omogoča večje dajatve cesarju, ki denar potrebuje za boje s Turki in potratno življenje zgornjih slojev.¹³

Tako izginejo (mnogokrat brez dokumentov) nekdanje kovačnice in peči nekdanjih deležnikov, ki so sedaj samo še kmetije, ki se v prostem času lahko ukvarjajo z rudarjenjem ali oglarjenjem ali kako drugo domačo obrtjo. Tako začnejo nove dejavnosti (obrta, tovorjenje in trgovina) nadomeščati nekdanje železarjenje predvsem tam, kjer je postalo dotodanje nekonkurenčno. Konkurenca profesionalnih železarjev oz. bolje, železarskih naselij, je bila premočna. Poleg tega pa so kmetije s svojimi dejavnostmi lahko dopolnjevali železarstvo s svojimi dejavnostmi, tako da je celota na nivoju okolja (dežele) postala bolj konkurenčna in za cesarja bolj donosna, ne pa za bivše velike fevdalce.

V železarstvu pa se posamezni deleži vedno bolj koncentrirajo v rokah nekaj družin s čemer se koncentrira last in vpliv. Redki fužinarji so tako uspešni, da se jim zahoče celo plemiških naslovov, in si jih tudi kupijo (Kapusi, Buccelliniji, ...), ter kažejo tako na zunaj svojo moč.

Ta vzpon pa lahko poteka samo toliko časa, dokler se ne pojavi tuja konkurenca (Rusi, Skandinavci, ...), potem pa se

¹³ Tako, kot so Habsburžani uporabili za svoj vzpon augsburške Fugerje in jim za »izposojeni« denar dali v izkoriščanje velike predele, kjer so se ukvarjali z rudarstvom in predelavo rud, se pojavlja podoben vzorec v 16. stol v naših krajih, ko dajo priseljenim bergamskim kovačem v izkoriščanje propadajoče železarstvo okoli Jeseenic.

koncem 17. stol. naenkrat prekine in železarstvo zaide v težave¹⁴

Vzporedno s fužinami pa vpreže cesar tudi kmete in deželne stanove, da prispevajo vedno večje denarce za cesarski proračun. Cesarji z rudarskimi redi poskušajo regulirati razmere v železarstvu seveda sebi v prid in v škodo železarski samoupravi. Tako začnejo fužinarji in njih vodstvo (fužinski sodniki) čezmerno izkoriščati gozdove, tudi tiste, ki so pripadali srenjam in vlačiti iz gozdov vse, kar ni bilo pribito. Pritožbe proti temu pa vedno naletijo na gluha ušesa (pri tedanjem vodstvu notranjeavstrijskih dežel v Gradcu – nadvojvodi Karlu). Tako se začnejo vedno večje težave širiti, omiliti jih pa ne morejo niti Briksenski škofje, ki jih ravno tako molzejo.

Paralelno s fužinarstvom, kmeti in zemljiškimi gospodi pa zaide v težave tudi cerkev, saj se tedaj protestantizem izredno razširi. Pojavi se protireformacija na koncu pa še tridesetletna vojna, s koncem katere se sredi 17. stol. zaključijo to negotovo obdobje. Šele od tedaj naprej se počasi začenja pojavljati na obzorju nova doba v kateri se začenja gospodarstvo stabilizirati, kmetije pa spet pridobivati na svojem pomenu.

Skratka od vseh samouprav je najbolj nazadovala ravno kmečka – srenje, med tem ko sta se železarska in tržna (mestna) razvijali počasi naprej.

¹⁴ *Takrat so Rusi konkurirali samo z izdelki, danes pa kupijo kar cele slovenske železame. Takrat cesar še ni bil tako nespameten, da bi si odrezal roko, s katero je mogoče uravnati razvoj dežele, kot danes, ko nima elita nobenega smisla več za deželo, ki jo smatra samo za provinco. Takrat je pustil cesar tujce, da so izboljšali železarne in vanje investirali takrat, ko so te propadle, danes pa prodajamo železarne takrat, ko te prinašajo dober dobiček?*

Na nekdanje železarjenje in z njim povezane staroselce kažeta tudi cerkvi na Kupljeniku in v Bodeščah.

Obe sta stari in zelo verjetno zgrajeni na še starejših, kot pa jim to sedaj pripisujejo. Posvečeni sta sv. Štefanu na Kupljeniku in sv. Lenartu v Bodeščah.

Sv. Lenart in sv. Štefan pa naj bi bila svetnika, ki sta nasledila Belina.

V Bodeščah je cerkev posvečena sv. Lenartu, ki naj bi varoval rudarje in bil pomočnik pri porodu, ter se praznuje 6. novembra.

Na Kupljeniku je cerkev sv. Štefana, ki je še danes povezan s konji in se praznuje 26. decembra.

Oba svetnika sta povezana s „keltskim“ praznikom menjave keltskega leta Samhain-a, ki so ga praznovali 1. novembra, na katerega se je začelo keltsko novo leto. Praznovali so na posebnih zbornih mestih, na katerih je govorec dobesedno „zvezal“ poslušalce, po zgledu svojega boga govorništva Ogriosa (ki so ga predstavljali tako, da so bili poslušalci z govorničevimi usti povezani za ušesa z verigami) – od tod tudi mnogo cerkev sv. Lenarta povezanih z verigami.

Sv. Lenart naj bi bil pomočnik pri porodih, pomočnik v stiski. Druga njegova imena so Leonhard, Lienhard, Lindl, Lehar, Leon, Leo (od tod tudi radovljiški Linhart).

Drugi svetnik, povezan s konji, je sv. Štefan. Ta je povezan s sončnim obratom in s tem z menjavo leta ter postal tako namestnik Belina in Luga in bil postavljen tako na „sončnega konja“ in je v Alpah kmalu nadomestil kulturna mesta čaščenja svetlobe na katerem so žrtvovali belega (svetega) konja.

No in tako se še sedaj zbirajo ljudje s konji na sv. Štefana na Kupljeniku pri cerkvi, kjer duhovnik „žegna“ ljudi in konje.

To kaže, kako sta oba dva svetnika postala s časom zaščitnika popotnikov, tovarnikov in podobno.

Tako v Bodeščah kot tudi na Kupljeniku je staro gradišče. V Bodeščah stoji cerkev tik pod starim Gradiščem, na Kupljeniku pa stoji v „Podgradišču“ med obema zaselkoma, ki tvorita Kupljenik (Mešiše in Stagne).

Pod cerkev na Kupljeniku spada tudi Selo, pod cerkev na Pečeh pa tudi Bodešče (Vodešče, kraj kjer je voda).

Cerkev sv. Lenarta na Pečeh stoji na Gradišču, ki je starejše od novopriseljenih Slovanov, ki imajo svoje žale na Dlescu vzhodno od Bodešč (Vodešč). V Bodeški cerkvi sta v cerkveni lopi naslikana sv. Florijan in sv. Jurij – [slika 53](#), na zunanji strani cerkve sv. Florijan in sv. Lenart, v prezbiteriju pa poleg drugih tudi: sv. Barbara, Sv. Helena, sv. Katarina, sv. Magdalena in sv. Uršula, ki imajo vsi svoje poganske predhodnike povezane z zemljo in rudarjenjem.

Sv. Barbara < Borbeth – temna mati gora (njena direktna naslednica je Črna Marija), del ženske trojnosti; Barbo – boginja plodnosti (trebuh matere zemlje) (4. dec.) in sv. Katarina < Wilbeth, boginja svetlobe, modrosti in usode (25. nov.). Iz zgoraj navedenega vidimo, kako iz starih verovanj, družbenih organizacij, samouprave itd. vedno nekaj kali, izranja, se rojeva nekaj novega. Mnogokrat preminejo cela obdobja, da se zopet pojavi enaka ali slična - sorodna struktura, ki ima svoje korenine nekje v preteklosti.

2.13. Kopiranje, posnemanje struktur

V zgornjem poglavju smo navedli vrsto – verigo dogodkov, ki so bili med seboj povezani v časovnem zaporedju, sedaj pa poskusimo povezati iste značilnosti v isti dobi v istem, razširjajočem se prostoru.

Navedli smo, kako se je širilo prebivalstvo pod vplivom klime, medsebojnih konfliktov itd.

Navedli smo, kakšno vlogo je imela trgovina, ki je razširjala posamezna znanja od svojih izvorov v različne ponore, dostikrat oddaljene celo po več tisoč kilometrov.

Navedli smo, da so za to uporabljali vse vrste transportnih sredstev, od človeških in živalskih hrbtov, do voz in čolnov oz. ladij, ki so uporabljala vse vrste transportno energijo.

Očitno je, da se uspešne strukture širijo naprej, da se jih posnema, prisvaja, se jim prilagaja. Tako prehajajo iz kraja v kraj in zamenjuje predhodne rešitve.

2.12. Kulturne revolucije

Mnogokrat v zgodovini se pojavijo taki časi, kot so se pri nas okoli 2. svetovne vojne, ko so sposobni isti ljudje, iste populacije, privzeti popolnoma drugačne lastnosti. Idejno nasprotovanje, ki ga sproži neka ideja od zunaj, ki se potencira prek osebnih interesov in strankarstva, ob ugodnih zunanjih in notranjih razmerah, privede do bratomorne vojne.

Danes si posamezne znanstvene struje razlagajo na ta način mnogo sprememb v vedenju istih ljudi, nosilcev neke kulture in njih genetskih naslednikov, nosilcev naslednje kulture.

Tako si razlagajo prodor posameznih verstev, socialnih usmeritev itd.

Tako si neka skupina ljudi razlaga tudi prodor Keltov in sicer tako, kot je to opisano v dokumentaciji ^{**1}.n3.

Kulturne revolucije so se dogajale že zdavnaj v zgodovini, večinoma krvave, včasih pa tudi zelo mehke, komaj opazne. Bolj daleč so bila področja od dejan-

skih konfliktov, manj so dogajanja vplivala in bila krvava, manj osebna, bolj duhovna.

Tako si razlagamo lahko tudi dogajanja v ←17. in ←16 stol. v področju, kjer je bila najdena sončna plošča. Da so se spremembe najjavljale že mogoče celo generacijo prej kot pa so se začeli resni konflikti.

Nimamo pa nikakršnega znaka, da bi se ti konflikti tedaj odvijali tudi v naših krajih.

Tako se je začel odvijati keltski vpliv iz Podravja v ←4. stol. Tudi v Posavje – Gorenjsko in tudi naprej proti Furlanski nižini vse do Ogleja. Nekdanja verovanja in bogovi so ostali, prišli pa so tudi novi. Nekdanji starodavni Kurin (ki so ga sicer priredili novi veri in katerega cerkve in celo vasi so še danes v Furlaniji, neda-leč proč od Čedadada) je dobil konkurenco v Belinu, ker pa sta bila zelo podobna, pristojna za iste zadeve, praznovana v skoraj istem času (1. maja, v začetku keltskega poletja).

Od tod tudi naselitev višjih predelov v Bohinju (Pejce, Senožeta) s svojim Kurinom, potem šele dolinske naselitve (Zgornja in Spodnja dolina) s svojim Belinom in črnim bikom.

Od tod najprej naselitev na Stolu (Belščica) – v bronasti dobi – najbolj verjetno povezana s Kurinom, šele nato na Rebri. Od tod prva naselitev mimih ljudi na Rebri – neutrnjena naselja – Lipje in Ravnice.

Koliko je bilo revolucij, koliko naravnih kopiranj in razmnoževanj, koliko krvavih osvajanj, koliko miroljubnih sožitij, bodo lahko bodoči raziskovalci še dolgo raziskovali, predvsem ko se bodo bolj opremili tako z znanjem kot tudi z opremo.

Vendar indici veliko več govore o tem, da so Bohinjci v svojem kraju doživljali predvsem bolj miren kot krvav razvoj, saj

o velikih pobojih priča samo tisti iz Kome, tistega na Ajdovskem gradcu, ki ga omenja Prešeren, pa očitno ni bilo, saj bohinjsko izročilo govori celo o drugem kraju in bojev za časa pokristjanjevanja (Vrtovin in bližnja skala Svinjak).

2.14. Obrobne zanimivosti

Navedli bomo nekaj specifičnih sporočil, ki bi lahko pojasnili marsikatero domnevo, ki pa na videz nimajo nobene povezave z našo vsebino, temveč so le nek okvir opisanim dogodkom.

2.14.1. Pogrebi

Bohinjci so svoje umrle spoštovali kot dobre ljudi, nekakšne angele varuhe. Po smrti se ne govori o njih nič slabega, kar je slabega, se mora pustiti pred odhodom iz hiše kjer mrtvi leži. Zadnja priložnost za to je pri vaškem znamenju koncertu vasi, ko umrli zapusti ne samo hišo, temveč tudi vas.

Ko je zapustil hišo in ko je zapustil vas, je bil vsakokrat poseben obred.

Značilno je, da so opravljali obrede po stari veri, samo prejšnja božanstva so bila zamenjana z novimi svetniki, imena starih pa večinoma pozabili.

2.14.2. Benetke

Benetke postanejo za časa križarskih vojn najmočnejši kartel v Sredozemlju, ki se razteza od Jadrana do Levanta.

Benetke imajo razslojeno gospodarstvo, kjer zgornji sloj zamenja Sveto pismo z poslovnimi knjigami.

Pri tem pa beneški dož brez dovoljenja vodilne šesterice ne sprejema sam nobenih odločitev niti ne sme zapustiti Benetk. Na vrhu Benetk čepi še vedno samoupravna »srenja«, tod sestavljena iz družbene smetane.

Padška nižina in Podonavje sta najpomembnejši evropski razvojni področji po ledeni dobi, šele potem se odpreta Polabje in Poronje, šele nato Porenje.

2.14.3. Merske enote

V bronasti dobi se izoblikujejo tudi masne enote, vezane na prenašanje bremen, ki jih uporabljamo deloma še danes.

Tako postane osnovna enota ingot, težak 31 kg. Tako, kot se pozneje ta masa deloma spreminja in prilagaja različnim potrebam, tako je morala nihati že tudi takrat. V poznejšem življenju nihajo med posameznimi kraji in v različnih časih od 28-35 kg.

Že tedaj se upošteva kratke razdalje in kakšno pot je potrebno tremagati. Tako se na kratke razdalje z brega navzdol to breme tudi potroji (V Beneški Sloveniji je nosilo 7 fantov 800 kg sena), podvoji (Bohinjec je nesel 2 stota žebeljev na Laško), Moški so nosili 60-75 kg sena na senik, ženske so nosile domov 30-40 kg žita domov, ..Rimski stot – cent je znašal ~47 kg, dunajski cent ~56 kg). Tako se pojavljajo vprašanje npr., koliko je Bohinjec nesel čez Bačo, saj sta bila dva stara rimska centa skoraj enaka enemu dunajskemu?

2.14.4. Kelti in teorije o njih

Če se pojavi ob uporabi bakra nova uređitev družbe, ki se ponovno spremeni v bronasti dobi, se potem to ponovi še nekajkrat.

Ne versko napredovanje, temveč produkcijsko napredovanje ob pojavu vedno večje koncentracije znanja, je tisto, kar ima največji vpliv na vsakdanje življenje. Ne kulturne in verske revolucije, temveč tehnološke revolucije, vezane na novo znanje, so tisto, kar najbolj oblikuje vsakdanje življenje.

Če je bakrena doba rodila kneze, zelo maloštevilni sloj tehnoloških mogočnikov, je bronasta doba najbolj vplivala s pomočjo trgovine, to je razpečavanja izdelkov, ki so imeli svojo osnovo v surovinah, predvsem tistih redkih, v tem slučaju pretežno kositer.

Tisti, ki je vladal nad redkimi surovinami in obvladoval promet s temi, je bil najbolj pomemben, predvsem če je obvladal celovito vse vplivne faktorje: nahajališča, transport, varovanje in ugled (religijo).

Ko se pojavi železo, se pa razmere temeljito spremenijo. Železo je moč najti na mnogih krajih, pač pa je veliko težje priti do železa, pa če tudi imaš na razpolago vse surovine. Tedaj je potrebno novo, veliko bolj obsežno znanje. Sedaj postaja kritična veličina znanje.

To se dogaja na začetku železne dobe. Druga bolj pomembna faza se pa pojavi takrat, ko se zahteva visoko kakovostne izdelke, ki zahtevajo še več znanja in še dodatne sposobnosti.

Ko se pojavi železo, ga lahko pridobiva velika količina ljudi, to je cenejša kovina kot pa bron. Nastopi fenomen »masovne proizvodnje«, ki omogoči nastanek srednjega razreda. Ta prevzame proizvodnjo in trgovino, knezom ostane samo še varovanje in verstvo.

Ko pa nastopi druga faza se pa zahteva odlične predmete – orožje, orodje, nakit. To pa zahteva znanje pridobljeno iz večjih razdalj, običajno pridobljeno prek trgovine. Ta zahteva kakovostne izdelke, ki jih je mogoče prodati in z njimi konkurirati pri bogatih, izbirčnih kupcih, ki lahko plačajo več za boljše izdelke.

In tako se pojavijo tiste bleščeče kulture: Este, Kelti, ...

Ti »kultumiki« so distributerji izdelkov z njimi pa tudi vere.

Kelti niso zasedli velikega dela Evrope samo z borbo, še manj vseh delov, kjer se

pojavijo »keltski izdelki in verovanje« ter njih kopije. Že tedaj se pojavi kopiranje modnih, z blagovnimi znamkami zaščitnih izdelkov, ki nosijo značilnosti svojih izdeovalcev, samo takrat ni bilo nikakršne možnosti patentiranja in zaščite teh izdelkov, razen izdelave in ščitenja znanja v ozkem družinskem krogu.

Ne pojavljajo se tudi v vseh plasteh prebivalstva, temveč se pojavljajo povsod več ali manj kot »zgomjni sloj«, ki razpolaga z vero in »hi-tech« izdelki.

Masovna proizvodnja in z njo povezana vera pa še vedno deluje (ne samo tli) naprej v spodnjih slojih. Ti spodnji sloji so pa tisti, ki so vladali prej, preden se je iz njih izločil zgornji sloj. Ta vzorec se pojavlja skozi vso zgodovino od magdalenske dobe naprej, ne samo v času Keltov. Če se že v bronasti dobi rodi štirislojna družba, se rodi sedaj še en sloj. Nastane petslojna družba.

- Vladar s svojo družino vezan na državo.
- Ozek sloj plemičev vezan na verstvo in varovanje (svečeniki, vojaško vodstvo in »državna birokracija«).
- Nekoliko širši sloj kakovostnih proizvajalcev, razpečevalcev in uporabnikov kakovostnih (dragih) predmetov.
- Široki sloj proizvajalcev, razpečevalcev in uporabnikov masovnih (cenenih) predmetov in služnostne dejavnosti (hrane, oblačil, kovinarji = izdelovalci orožja, orodja, izdelovalci hiš = lesarji in kamnarji. ...
- Proizvajalci hrane in drugih osnovnih potrebščin, potrebnih za preživetje.

Ta srednji sloj se šele rodi in nastaja v specifičnem okolju, ki to omogoča, to pa so rokodelstva, ne poljedelstvo, ne pastirstvo, ne nabiralništvo in ne lovstvo, ... Rokodelci so bili tisti, ki so svoje življenje tako izpopolnili z duševnimi in fizičnimi lastnostmi, danes bi temu rekli psihofizične, psihomotorične lastnosti.

Samo taki ljudje so lahko ustvarjali vrhunske izdelke in ti vrhunski izdelki so bili njih identiteta.

Če so nekoč ljudi identificirali po krajih življenja (Ambidravi, Ambisau, ...), po pokrajini v kateri so živeli (gorjanci – Albanci - Gorenci, dolinci – valis = Valičani = Dolenci, ...) rodovih, ki so jim pripadali, poklicih, ... so jih od tedaj naprej tudi po slojih, katerim so pripadali in tako se je zgornji sloj imenoval knezi, vojvode, ... srednji sloj Kelti in spodnji sloj pa Iliri (vse po nekih političnih tvorbah).

In ker npr. Bohinjci niso imeli razvitih vseh slojev (tako so nas učili do danes, ljudsko izročilo pa pozna vojvode, cerkovnike, pozna plajerje, cimpermane, fžnarje, kmete, ...in jih med seboj striktno ločuje, imajo torej svojo fizionomijo z vsemi pripadajočimi lastnostmi in značilnostmi, ne pozna pa Keltov, mora biti v celotni štoriji o Keltih in Ilirih nekaj napačnega. Več ali manj je pravilno samo to, da so bili tukaj Iliri prej kot pa Kelti, vsekakor so pa obojni imeli druge nazive, poimenovanja, saj ljudstvo teh identitet ni poznalo, saj so se njihove zgornje strukture razvile iz njih samih.

Poznalo je pa trgovce, priseljene Lahe, poti, ki so vodile skozi Bohinj in druga področja Visoke Gorenjske.

Za »Kelte« je bilo značilno to, da so morali biti sposobni svoje visokokakovostne izdelke tako narediti, kot tudi plasirati. Naredili so jih lahko tudi v kaki zaprti dolini, niso jih pa mogli tam plasirati, če niso skozi ta kraj vodile dovolj frekventirane poti, po katerih bi hodili kupci. Če pa jih ni bilo, je bilo pa potrebno pobrati svoje izdelke in jih nesti tja, kjer so jih lahko zabarantali za tisto, kar so rabili. Ljudsko izročilo pa govori ravno o tem. Verska potovanja (romanja) so bila idealna priložnost za plasiranje izdelkov. »Verniki« so bili vsi mehki in pripravljeni kaj »kupiti« ter to darovati bogovom oz. njih

predstavnikom na zemlji. V takšnih okoliščinah menjalna razmerja niso pomembna, ljudi se lahko naplahta v imenu bogov, saj mora biti za bogove (tako tostranske kot onostranske) samo tisto najboljše.

Taki kraji so pa tam, kjer je promet, vsekakor so pristanišča najboljša, pa naj bo to na morju ali na rekah, tam kjer so sotočja rek.

Tam se potem tudi rodijo velike predelovalnice visokokakovostnih, a tudi masovnih izdelkov, do tja se pa uvaža (vnaša – saj se jih nosi) polizdelke v tem slučaju železo v volkovih.

Tako se iz Bohinja do 14. stol. izvažajo predvsem surovo železo (volkove – kmečkih peči) in grobokovano železo (izdelke iz Heminih peči + norcev).

In toliko časa traja v Bohinju tudi stara vera, toliko časa je še živa in ne v ilegali, temveč vzporedna s katoliško vero. Potem se pa še celo stoletje (čas iztekajočih se Ortenburžanov in Celjskih – (fronvage = ~carinamice) na Bohinjski Bistrici in v Bači so v rokah teh gospodov) bistveno nič ne premakne, menjajo se samo izdelki in sicer v končne izdelke.

V tem času pa domača dva mečarja (Mečiza na Savici in v Stari Fužini) delata svoje meče po stari maniri in dosega ta samo povprečno kakovost.

Nihče ne zamenjuje njihove meče za 15 konjev, temveč dobijo v najboljšem slučaju enega konja, marsikdaj pa morata dati 4 meče za enega dobrega konja.

Skratka, s svojim delom ne moreta obogateti, tako, kot so »Kelti« v Ogleju pred skoraj dvema tisočletjema.

Tedaj velja pravilo čas = denar = moč = znanje, ki so med seboj zamenljiva.

Drugo pravilo pa je, koliko dobim za svoj izdelek in koliko časa porabim za izdelavo tega (produktivnost merjena z denarjem oz. primerljivim menjalnim blagom).

Če so tedaj (pa tudi še mnogo pozneje) Bohinjci iz svojih potovanj (reci tovomiške flake, tovorjenja, barantanja) prinesli domov otrokom nekaj agrumov (fig, rožičev, rozin), ženam pa kak svilen robec ali ruto, je bilo to vse, kar je znašal njih superprofit, vse ostalo je bilo namenjeno preživetju.

Če pa je »Kelt« zamenjal svoj meč za 12 konj, Bohinjec pa 4 svoje volkove (okoli 4x3 kg) za enega konja, potem je imel od tega kmet, ki je pridelal konja, ravno toliko kot pa tisti, ki je izdeloval volkove. Kmet je za to rabil 4 leta, železar je pa z vsem skupaj (izdelava oglja, rudarjenje in topljenje) pridelal 12 volkov na leto, kar so delali poleg kmetovanja, skupaj vsaj 4 ljudje) torej na kmeta-železarja okoli 4 volkove.

Ker je takratni železar pridelal vse kar je rabil za življenje sam (razen soli, vina itd., kar pa sodi deloma že med luksuz), je bil izkupiček od železa skoraj v celoti super profit.

Toda tudi kmet se v keltskih časih že spametuje ter goji konje visoke kakovosti (norike), ki imajo bistveno višjo menjalno vrednost, kot pa dotedanja kmečka kljuse-ta, skratka napreduje tudi kmet (živinorejec + poljedelec) ne samo kmečki železar (poljedelec + živinorejec + železar).

Zato izjave podane v [**1.n3.] kjer je podan samo majhen del izjav, niso tako enostavne, niso tako medsebojno povezane, ker preveč smrdijo po tistih, ki smo jih pred nekaj leti doživeli »kuda kroči srpska noga, tamo je srpska zemlja«, pa tudi po nacističnih osvajanji med drugo svetovno vojno. Res so se Kelti = Boji + Helveti + Sekvanci + + + + (glej [Slika 45](#) in T0236) bojevali skoraj povsod po Evropi, vendar so se končno naselili na veliko manjšem ozemlju, kot pa je bilo njihovo področje vpadov, sčasoma so bili pa asimilirani od obstoječih prebivalcev in novih prišlekov in popolnoma izginili iz političnih zemljevidov. Res je pa

tudi, da so se Kelti naselili tam, kjer so svojo robo lahko prodali, za to je bil pa Oglej idealno mesto.

Res je tudi, da Kelti niso nikoli napadli področje (paflagonskih) Venetov v Padski nižini, ki imajo svojo kulturo Este že nekaj stoletij prej, kot pa se pojavijo vpadi Keltov. Res je pa tudi, da se na področju Ogleja pojavlja nekaj »svetih mest«, kjer častijo »keltske bogove«, eno od teh je Barban, kamor hodijo romarji še danes, vendar ne več k Bellenu (Belinu, Belenusu, ...) temveč k Mariji, tako, kot tudi verjetno na blejskem Otoku.

»Kelti« so res nekje kako ozemlje zavojevali, marsikje pa so se izločili kar iz obstoječih struktur, tako, kot na področju Venetov in Karnov.

Gornjo teorijo potrjujejo DNA analize, ki pa niso preveč zanesljive. Preveč so odvisne od vzorčenja. Tako so vzorec »Nemci« = današnja BRD pomešana z vsem, kar živi na ozemlju te države, od Alp do Pomorjanskega. Vzorec Slovenija vsebuje vse od Istre do Dolenjske in Gorenjske. Tako vzorčenje prenese vse, kar si izmislite.

Tako vsebuje lahko današnje priseljenke iz Afrike in Kitajske, včerajšnje priseljenke iz Jugoslavije (Bosne, Kosova, ...), predvčerajšnje Avstrijce, predpredvčerajšnje Kočevarje itd.

Nikjer podatkov o avtohtonih prebivalcih, ki so vsaj 2 stol. na današnjih lokacijah, kar pomni samo ljudsko izročilo, a tudi dokumenti, saj so nekateri rodovniki znani dokaj daleč nazaj.

V vseh teh spektrih in procesih lahko iščemo srenje samo v najnižjih, prvobitnih slojih in sledove pa potem pod višjimi sloji. V teh višjih slojih lahko najdemo samo slike, ki pa so jih slikarji po svoje izmaličili in dostikrat oddaljili od realnosti.

Sprva so ti znaki predvsem obrednega značaja, pozneje označujejo posamezne entitete (tudi hiše so entitete), še pozneje so namenjeni pisavi in imajo pomen posameznih črk in števil.

2.14.5. Hišna znamenja (cahni)

Raziskave hišnih cahnov (znamenj) so pokazale več, kot smo pa pričakovali. Na eni strani je njih razširjenost dokaj velika, a se je večinoma ne zavedamo. Samo pregled obstoječih fotografij je ponudil dva znaka – enega pri nekem svobodniku v Zagoricah in enega na Kupljeniku. Potrebno bi bilo raziskati vsaj nekaj vasi in pregledati sklepnike v hišnih vratih, pri lesenih hišah pa tram nad vrati pri hišah starih več kot 300 let, da bi lahko ugotovili pogostost teh znamenj.

Po drugi strani pa je raziskava razširjenosti teh znakov pokazala, da so raztreseni po vsej Evropi, predvsem pa v Alpah in v Skandinaviji.

Starost teh znakov sega v Podonavju v obdobje pred 11 tisočletji, veliko bolj izrazita postanejo v 8. stol., predvsem tisti iz Vinče. Med temi se najdejo tudi že nekateri cahni iz naših logov. Že v samem začetku pred 11 tisočletji jih je mogoče zaslediti v območju Črnomoških obal in na Anatolski visoki planoti. Tako lahko pričakujemo, da je starodavna prisotnost ljudi v naših krajih prinesla s seboj tudi te znake. [185]

Od tam prihajajo pozneje razne pisave, tudi etruščanska in venetska.

3. LJUDSKO IZROČILO

Pripoved: »Kokoj' ratou Bohn«

Boh je najprej naredu Triglav in to tko, daj Triglavu »V'n but'nu« pod Rodico. Tam, kje v'n but'nu, j'pa ratova velika vukna, u tej vuk'n j'pa zdej Bohinsk jezer. But'nu j'pa t'm v'n, k'so Bohinc častil Triglava, tam so moral poj nardit cerku sv. Trojice, kje bva lesena. To so poj podrl pa sezidal cerku sv. Duha.

Pripoved: »kokoj boh naredu Minčka«

Boh je u rajo izpulu božje drevce, kma tri vrhove poj pa tega porabu, kje Minčku odmeru, tam, kjer moj razcepju noge. Bukovc so rekl, daj na sred raja zrasva češpla.

»In potlej je položu to gor pa s tem svet'm drevcam odmeru, kokoj' potreb'n Minčka razcep't. In potlej, kje to odmeru, je povožu gor svojo sveto roko na pet prstou in tam, kje položu dlan, tam je ratou hribček, tam, kso pa prst' bli, tam je ratova pa brkonšča, spodej sej pa nardiva figa«.

J. Čop.

Torej je bog najprej ustvaril svet, nato pa žensko, mati, s katero je imel potem otroke. Zato so ljudje »božji otroci«. Poleg tega so bile najdene pri arheoloških izkopavanjih v bližini prehoda Globoka, tudi kamenodobne naselitve (verjetno začasne) in tam kipci »matere zemlje« podobne kot v Vinči oz. Vučedolu ob Donavi.

Ljudsko izročilo sega zelo daleč nazaj. Posreduje nam sporočila, ki segajo daleč nazaj v kameno dobo, v čas, ko se začne pred kakimi 7000 leti potovanje ljudi ob Donavi navzgor. To ne pomeni, da so se ljudje tedaj naselili v naših krajih, temveč da so prinesli s seboj vedenje oz. mite, ki so se tikali tega obdobja.

3.1. Božanstva

Tako se poimenovanje gora kot Baba navezuje na »Mati zemljo«, »Pramati«, »Božjo mati« pri nas pa na »Mati gora«. Tako najdemo mnogo imen, kjer se posamezna pogorja gore ali deli gora imenujejo Baba (Bohinj – Babna gora – pogorje od Rudnice prek Senožeč, Šavnice in naprej do slapu Perašca nad Lomom; Baba nad Babjim zobom nad Kupljenikom; Baba nad planino Korošica, Baba nad Dovjem, ...). Za te gore ali hribe je značilno, da so dokaj obli in da imajo neko skalovito področje (peči), ki se dostikrat imenuje Peč, Peči v tej peči pa običajno luknjo in studenec. Še bolj značilno je to, da se je nekdanje ognjišče imenovalo tudi peč, da je pojem ostal naprej, ko se je okoli prostega ognjišča začelo polagati steno, iz katere se pozneje razvije obzidje in da potem ostane to še vedno peč. Tako dobimo kmečke peči, železarske peči itd.

Prvotno verovanje, ki sega daleč nazaj v kameno dobo, je vezano na 4 svete prvine: ogenj, vodo, skalo (peč) in dim (duh) in se vežejo pozneje na svetlobo (sonce : ogenj); kamen = skala = peč (sveto mesto, na katerem gori ogenj, sveto kjer ste najbližje bogovom, sveto mesto rojstva, iz katerega prihaja studenec; sveto mesto iz katerega izhaja rojstvo, tako ljudi kot dneva, leta, tam kjer vzhaja sonce, povezava z lučjo (OGENJ = LUC = SVETLOBA)¹⁵.

¹⁵ Tako obstaja nekaj ledinskih imen z imenom Peračica, Peračca, Perašca. (pa tudi Peričnik). Dva od teh sta slapova, eden nad Lomom v Bohinju in drugi pod Kupljenikom. V bohinjskem izročilu se omenja kot Perunovega belega konja rep (Stanko Hodnik, Boh. Bistrica). Dejansko je pa to voda, ki priteče dol s Peter (zgornja etaža pri stogu ali skednju). Peter = skala, torej je to voda, ki priteče ven iz skale.

Tam so sveta mesta, kjer vse izhaja: življenje, ljudje, božanstva, narava, vse kar je sveto in ne smemo poškodovati, uničiti, zlorabljeni.

Tako so sveta mesta vsi izvori: tam kjer iz matere zemlje (Babe, Babne gore – njene svetega in plodovitega naročja, kjer izvira prvina večnega življenja in zdravja - voda) prihaja studenec, ki ga je potrebno varovati in zaščititi (urejen izvor vode = kašca:

Legatova kašca v Predtrgu, Kašca v Dvorski vasi, ... ki so lahko tudi zdravilne (pri Sv. Luciji v Podgorju, kamor hodijo na dan sv. Lucije (14. dec) ljudje še danes zdraviti svoje oči na urejen studenec, ki izvira pod preddverjem cerkve).

Sveta mesta se mora zaščititi (ograditi, obzidati, ...) ali postaviti na nedostopne kraje, kamor se sme zahajati samo v času čaščenja in včasih smejo tja zahajati samo »posvečeni« in to v določenih časih.

Tako so prvotna verovanja v »Babe«, pramatere, matere zemlje prevzele pozneje v bronasti dobi tri specializirane funkcije, neke vrste božje trojstvo treh boginj (boginja plodnosti (simbol kača – barva rdeča (kri)); boginja svetlobe, ponovnega rojstva (simbol kolo – barva bela (svetlobela)) in zdravja, zdravljenja in varnosti vamosti (simbol trdnjava - barva zelena (črna) - narava.¹⁶

Iz treh svetih prvin se pozneje razvijejo (sveti) poklici kamnarja, lesarja (cimpermana) in kovinarja (plavžarja, (plajerja), kovača.

Kamen predstavlja v hiši ognjišče, ki se ga pozneje ogradi in končno nastane peč z nestejami (mesto svetega ognja) in dimnikom (naslednikom jaška talilne peči), skozi katerega uhaja sveti dim

¹⁶ Bloki iz žlindre bele, zelene in rdeče barve v stari fužinski hiši fužine »U mlac«, izliti na starem plavžu te fužine – Dunaju.

Otepovci.

Otepovci nastopajo med Božičem in Novim letom. Tedaj so orali zimo in sneg. Z drevesom niso mogli iti v hišo. Nekateri iz skupine so zunaj orali, drugi so pa šli v hišo, ali pa so preje orali.

Otepovci so bili za te obrede posebej izbrani in so z velikim ropotom prišli v hišo. Eni so pograbili dedca, ga vlekli v hlev in pošteno privezali in ga imeli tam privezanega in ga vahtali. Drugi so zaplesali z gospodinjo tam kjer je zgornji in spodnji bog. Zgornji bog je bil od njega, ta spodnji bog je bil od nje, ki ima ta malo dol. Ta mala gleda dol k hudiču, ta mal pa gleda gor k sv. duhu. To je vse lepo poštmano.

Potem so zaplesal. Žena je plesala enkrat z enim, enkrat z drugim, potem še enkrat in potem, ko je bilo nekako razodetje, da to lepo spada skupaj, mu je ona dala nek znak.

Otepovec in gospodinja sta plesala in delala kroge. Ko plešeta v kamro, delata kroge v eno smer, ko pa opravita, kar so Bukovi naročili, pa priplešeta ven v nasprotno smer. Tako odfrajklata tisto, kar sta prej zavezala. Potem pa ona zapleše takole okoli tistega, ki ima retro in jajca notri. Ona vzame nato iz retre ali košare dve jajci, potem ju pa med plesom vrže pod noge otepovcu, ki je bil z njo v kamri. S tem mu vrne nazaj to, kar je on dal, oz. je to že neka daritev, kajti jajci se objeta, to je daritev tistemu bogu spodaj.

Pripoved Joža Čop, Brod.

navzgor k zvezdam. Ognjišče je naslednik nekdanjega kultnega mesta žrtvene-ga kamna – oltarja, kjer se srečajo vse štiri prvine.

Tako so svete tudi poti in križišča, odcepi, ki jih je mogoče primerjati s črkami X,Y,T, ki jih je varovala boginja razsvetljenja, luči (Lucija) in poti z znakom kolo (tudi Vid, Svantevit, Miklavž, ... imajo isto funkcijo).¹⁷

Na svetih točkah (tudi križiščih) so nekoč postavljali kamnite stebre ali iz kamnov zložene piramide. Od tod križi po vrhovih gora (vrhovih peči – v zahodnih Alpah raznih Pic-ov, od tod piramida iz kamnov na prelazu Bača itd.

Pred uvedbo električne razsvetljave je prihajala svetloba od sonca in ponoči od ognja raznih razsvetljav, predvsem iz ognjišča.

Ogenj je bil izvor sprememb, tako materialnih kot duhovnih, povezanih s čiščenjem to je bilo pa vezano z zdravjem, na kar je bilo povezanih mnogo praznovanj in obredov in z njimi povezanih božanstev. Od tod izhaja tudi Belin s svojim soncem in sulico (slika 45) ter drugi član svete trojice Kurin – (slika 47) bog plodnosti in ponovnega rojstva, bog označen z rdečo barvo krvi, ki so ga potem Rimljani spremenili v boga vojne (Marca), kristjani pa v sv. Jurija (ta je nadomeščal oba Belina in Kurina).

Že Sabini, Etruščani in Karni so slavili boga Kvirina, skupščina Beneške Slovenije pa se je odvijala pri cerkvi sv. Kvirina na sotočju Nadiške in Mjerske doline. Kvirin je

¹⁷ Tako je npr. križišče poti iz današnje Vrbe v Breznico in čez Gosjak v Zavrh in poti po Rebri iz Begunj v Moste, varoval sv. Miklavž nad Breznico, ki je stal v bližini Kašce.

Drugo tako križišče poti (poti po Rebri in Večne poti) je bilo na Rodinah od koder izhaja samo ime kraja in kolo v radovljiškem grbu.

Tretje tako križišče (odcep) je bilo pri sv. Luciji pod goro, kjer se odcepi pot proti Lescam od poti po pobočju proti Begunjam, kjer postavijo celo zavetišče in se ohrani božja pot k sv. Luciji.

imel za spremljevalko soboginjo Bellono (Velona, Velojna), -[C158,s.52]¹⁸

Kvirina nadomesti grško-rimski Mars. Prvotno sabinski, etruščanski in venetski bog vojne, vendar naj bi bil predvsem simbolični lik spomladanskega prebujanja narave in bojevnikov.¹⁹

V moškem trojstvu je tretji član (temni, tisti za sv. Duhom) zbledel, ne pa v ženskem. Tam se pozneje pojavijo tri svetnice naslednice nekdanje ženske trojice: sv. Katarina + Margareta + Barbara s svojim znakom „K+M+B”,

Katarina – ta svetla, ta pametna, ta bela; s kolesom sv. Katre (ki predstavlja vsakodnevno ponovno rojevanje sonca);

Margareta - ta rdeča, ta krvava, s svojim zmajem – povodno kačo, ki predstavlja zemeljsko ponovno rojstvo po smrti ter večni krog obnavljanja življenja in

Barbara - ta črna (zelena), s svojim črnim stolpom, ki je Mati gora, zaščitnica rudarjev. Vse te pozneje nadomeščajo razne Marije (ta bele, ta črne, ...).²⁰

Primerjajmo sedaj razna trojstva:

Staroversko **žensko trojstvo** nakazujejo tedaj samo Ši (Šibila – Izis?), ki naj bi

¹⁸ Po tej ima ime tudi severnoitalijansko mesto Belluno v beneških Alpah.

¹⁹ Danes razlagajo nekateri, da je simbol tega oven, po gorenjsko mrkač, češ da pride ta beseda od Marca (Marka), po katerem se imenuje mesec marec, kar pa je dvomljivo. Kvirina je predstavljal nag fant z dvignjenim tičem in sulico v rokah.

²⁰ Obredno kolo fužine "U mlac", imenovano kolo sv. Katre, ki je imelo korce pobarvane na eni strani rdeče, na drugi pa črno. Kolo je bilo obmjeno proti vzhodu in je kazalo rdečo barvo proti vzhodu, črno pa proti zahodu. Kolo se je lahko vrtelo proti vzhodu v smeri Bele Marije, ali proti zahodu v smeri Črne Marije.

predstavljala luč, svetlobo, nimamo pa ostalih dveh, niti rdeče niti črne.²¹

(Tako direktna imenovanja. Vendar se skrivajo ta božanstva v nekih pripovedih o čaščenju sveta nad 1000 m, kjer naj bi bila sveta dežela in kjer ni grehov, ki naj bi ga ščitili nekoč bogovi, v polpretekli dobi pa »zeleni lovci«. Tam so se vse do polpreteklega obdobja dogajali sveti obredi, za katere pa ni znano, komu so se priporočali. Spomladi, ko so prignali živino na planino, so morali to najprej odpreti s svetimi obredi, preden so spustili nanjo živino. Podobno je bilo z rudarstvom, kjer so bili ljudje tudi zelo vraževemi.)²²

Bolje je z moškim trojstvom. Tam imamo nekaj pripovedi, ki jih lahko povežemo med seboj, ki se medsebojno dopolnjujejo.

Tam nastopa najprej Kurin, kot pomladanski bog plodnosti, torej zajema dvojje lastnosti trojnosti, nekje se skriva bog oče, ki naj bi bil Belin, torej bog svetlobe, nikjer pa ni izrecno omenjenega boga teme, zahoda, pač pa obstajajo pripovedke, kako je nastal Troglav – Triglav – Trojnost. Ta naj bi nastal tako, da bi Triglav „v/n butnu“ tam zadaj pri svetem Duhu, nastala naj bi luknja, ki jo je nato zalila voda in nastalo je Bohinjsko jezero. Tako je nekoč tam, kjer stoji danes cerkev sv. Duha stala lesena cerkvica sv. Trojice, ki so jo nato zamenjali z zidano cerkvijo sv. Duha.

Zadaj za sv. Duhom v jezeru in v podzemlju naj bi pa tudi bival tretji bog. Tako dobimo na vzhodu zgoraj na hribih (na Senožetih) boga Kurina, boga plodnosti, tam visoko zgoraj na Rudnici glavnega boga Triglava oz. Belina, zadaj na zahodu,

²¹ Vendar je še to mogoče samo popačenje in poženščenje Belina.

²² Tako naj bi svet nad 1000 m obstajal še naprej področje stare vere in svet, svet pod 1000 m pa področje nove vere – krščanstva. Tisto, kar je bilo v krščanstvu prepovedano je bilo nad 1000 m sveto in oboževano.

kamor so z wadjami vozili mrtve in jih sprva od tam nosili pokopavat na Tolminsko, pozneje so jih pa pokopavali za sv. Duhom pod Mimjakom. Tod naj bi prebival temni bog, bog podzemlja, podvodni bog (zelen kot povodni mož). Tako se sveta trojnost dopolni. Pri tem izročilo govori o tem, da sta imela tako Kurin, kot tisti tam na zahodu, tam za sv. Duhom, vsak svojega zmaja (povodno kačo).

Tako se atributi in simboli sicer medsebojno dopolnjujejo, vendar so medsebojno pomešani. Tako je predstavljen Belin kot vrhovni bog sonca, luči, Kurin pa kot zemeljski bog (na Senožetih, na Babni gori) z atributom – kačo-zmajem, ki bi ga moral imeti Belin. Tako postanejo tudi funkcije nejasne, kdo je bil bog plodnosti (tako Kurin kot Belin sta imela simbol falus, oba sta imela tudi sulico, znak za varovanje, znak za luč (pamet) je imel pa samo Belin.

Podobno se potem v krščanstvu predstavlja trojnost – sv. Trojica kot bog Oče in bog Sin in sv. Duh. Če jih postavimo v prejšnjo trojnost, zavzemajo sedaj mesta: Oče je Belin, Sin je Kurin, in sv. Duh je tisti neimenovani zadaj za sv. Duhom (dobe sedno in funkcionalno).

Nekoliko bolj jasna je ženska trojnost potem, ko nastopi trojnost Katarina + Magdalena + Barbara. Dve od teh se združujeta v cerkvi na Brodu, ki je posvečena sv. Magdaleni, ima pa tudi freske Katarine, manjka pa sv. Barbara.

Poleg božanstev je bila še kopica krajevnih malikov, s svojimi lastnimi značilnostmi in napol božjih bitij, kot so vile, rojenice itd. Ti so bili zaščitniki krajevnih - vaških svetih mest. Te pozneje nadomešča cela vrsta svetnic in svetnikov.

Nekoliko se dopolnjuje slika tudi po cerkvah s poznejšimi svetniki in njihovimi atributi. Tako nastopata z zmajem tako sv. Jurij kot tudi sv. Mihael, torej kot par. Če je sv. Jurij naslednik Kurina, bi moral sv. Mihael

potem nadomeščati tistega drugega boga tam zadaj za sv. Duhom, ki bi moral varovati križišča poti. (Katerih poti tam za sv. Duhom, zemeljskih ali duhovnih??).

Tak par sta bila tudi Keltski božanstvi Cernuntos (Karavanke) in Esus iz trojnosti Taranis+Teutates+Esus. Pri tem je Taranis = grmeči bog vremena, prej bog svetlobe in vremena s simbolnim kolesom; Teutanes = bog oče rodu in Esus, ki je bil poletna oblika zimskega boga Cemuntosa, ki ga je simboliziral jelen in bil zaščitnik Pramaterne in keltskega sveta drugačnosti (onostranstva) ter gospod živali, ki se je vsako leto na 1. februarja spremenil iz jelena v merjasca. Tega je krščanstvo spremenilo v hudiča, ta pa nastopa skupaj z Miklavžem kot rogat kozel, v Bohinju z gamsovimi rogovi.

Mrjasca – „mrjasa“ pa poznajo v Bohinju kot vodjo mladeničev, ki se ne sme oženiti in mora biti primerno opremljen z moškostjo in ima svojo sabljo (v nasprotju s Kurinom, ki je bil tudi primerno bogato opremljen z moškostjo in sulico).²³

Bohinjski otepovci se pa dejansko lahko enačijo z keltskim Cemuntesom. Če Cernuntesa predstavlja jelen s svojim rogovjem, so bohinjski otepovci oblečeni v ovčje kože in imajo na glavi gamsove rogove...

Tako Cernuntos, ki nastopa ob Božiču kot mladi bog, kot njegova poletna oblika Mrjasec pa je po stari veri dejansko spremljevalec Matere zemlje in sta odgovorna za plodnost.

3.2. Posredovanje in varovanje stare vere

Staro vero so varovali in posredovali »ta stari«, to so bili kmečki gospodarji, ki so posredovali svoje znanje in vedenje svojim otrokom. Poleg njih so varovali in posredovali staro vero, običaje, znanje in vedenje prvotni poklici (kamnarji, lesarji – cimpermani²⁴ in kovinarji), ti so v Bohinju posedovali tudi prvotno pisavo. Bili so sveti možje in so imeli okoli tretjine toliko obdelovalne zemlje kot pa kmetje, saj jih je preživljala obrt.

Na vasi oz. skupini vasi z njenimi zaselki pa je bil še nekdo, ki je imel funkcijo opazovanja narave, izobraževanja in posredovanje stare vere, znanja o naravi in zdravilstvu ter ljudskih običajev in vedenja izbranim otrokom - »Učež«.

Nekoliko odmaknjen od vasi in njenih zaselkov je bil še stari svečenik, (žrec, druid, ...), ki je opravljal daritve na svetih mestih in opazoval naravo, ter napovedoval bodočnost (Videc, Vidic), ki je bil dostikrat povezan s topljenjem rude (sveto opravilo, železarska peč = žrtvenik, ogenj) in kovaštvom. Ta postane lahko pozneje »mežnar« ali pa »kovač«. Nad temi pa so bili še višji duhovniki (druidi in najvišji duhovniki (pontifexi) in sam patriarh (pontifex maximus).

Ta hierarhija je posredovala med ljudmi na zemlji in "ta starimi" in bogovi gor na mlečni cesti.

Znanja in vedenja so bila "kodirana" in vezana na neke pripomočke s katerimi si je bilo mogoče zapomniti njih zaporedje in vsebino (npr. vrsta žebeljev na svetem

²³ Nimamo pa izročila, ali je Mrjasa ista oseba, ki nastopa pozimi kot otepovec, ki ima na glavi gamsove roge.

²⁴ Cimpermani so prvotni poklic lesarja, ki so naredili pri hiši vse, kar je lesenega, tako zunanjo kot notranjo opremo. Iz njih se pozneje razvijejo tesarji in mizarji. Kamnarji so prvotni poklic, iz katerega se nato razvijejo kamnoseki in zidarji. Kovinarji so prvotni poklic iz katerega se nato razvijejo rudarji, topilci in kovači. Vsak od teh poklicev se pozneje še bolj specializira.

mestu v hiši, običajno nad ognjiščem). Bila so razdeljena na posamezne dele, za katere je bil nekdo zadolžen. Niso smela biti zapisana, temveč jih je bilo potrebno pomniti. Skupek takih znanj, varovan po različnih osebah, je dal šele celotno sporočilo. ²⁵

Vedenja so bila kodificirana tako, da jih je lahko razumel samo človek, ki je poznal način dešifriranja. Bila so večpomenska, podana v prisposodobah, mnogokrat skrita za nekimi drugimi dejanji (seksom). Taka znanja je lahko pravilno razumel samo poučen človek.

Ta znanja so bila posredovana naprej vedno samo izbranim ljudem in ne sorodnikom, potomcem, vedno ustno in niso smela biti zapisana. Tako še danes Bohinjci utihnejo, če hoče nekdo kaj zapisati, kar so oni pripovedovali.

Ob in po pokristjanjenju je to znanje omogočalo nadaljne gospodarsko in tudi duhovno življenje, saj se je počasi prilagajalo novim zahtevam.

Tam, kjer se ta prenos ni opravil, so ostali ljudje lahko samo na najnižji stopnji vedenja – sužnji (manicipiji), ki so delali kot današnji nekvalificirani delavci v industriji, ki so potem ena in ista dela opravljali celo življenje.

3.3. Sveti kraji

Pri naših staroselcih je bila vsa narava sveta, vsa zemlja, vsi kraji, ljudje živali in rastline.

Vsa živa narava se je obnavljala v ciklih: dnevnim, mesečnih, letnih. Vsak od teh ciklov je imel aktivni (čas delovanja) in

²⁵ Tako nastopajo dvojne nasprotujoče si značilnosti: poznavanje pisave, značilno za Venete in nedovoljeno zapisavanje, značilno za Klete. To je prenos znanj in vedenj še bolj oteževalo in pripomoglo k izginjanju ljudskega izročila.

Ime Goričca #

»Goričca je sveti, obredni kraj, centralna točka nekega kraja na katero potekajo z vrhov ali od drugod signali. Tam so kurili svete ognje, tam so bili obredi ob raznih časih, npr. ob določenem soncu ali ko so sijale razne zvezde. Tak ogenj so imeli ob kresu in takrat, ko se začne spomlad ali jesen.

Na Goričci se drugače ni smelo kuriti. Zakurili so vedno z žegnanim ognjem in tega poškopili z žegnano vodo. To je bilo za Veliko noč.

Ko je gorel na Goričci sveti ogenj, je bila resnica. Tam je moral vsak govoriti resnico. Na osnovi teh izjav so delali sklepe in so se dajali nalogi. Če nekdo ni govoril resnice, je zapadel v prekletstvo. Potem je bil kaznovan, bile so tri stopnje kazni: zadnja stopnja je bila lahko tudi smrt.«

Joža Čop

pasivni čas (čas počivanja, obnavljanja, prenavljanja, smrti). Simboli tega so bili kamni, peči, ki postanejo nekake osrednje točke človeškega življenja.

Sveti kraji so bili povezani s prvimi življenja (vodo, soncem, drevjem, kamenjem) in bili tako mesta zdravja, obnavljanja in z njimi povezanimi obredi.

Osrednje mesto tega je bilo že od kamene dobo naprej žrtvenik, ki povezuje zemljane z onimi na Mlečni cesti iz katerega se pozneje razvijejo razne peči in z njimi povezana opravila in osebe.

Na takih mestih so se zbirali ljudje, na takih mestih se je prinašalo življensko pomembne odločitve, na takih mestih se je sodilo, presoјalo (tehtalo – wagalo) in uravnalo posamezne ključne dogodke, na takih mestih se je moralo govoriti resnico, sicer je sledila kazen, lahko tudi smrtna.

Taka mesta je imela vsaka hiša (ognjišče), vsaka vas (goričco) tako mesto je imel ves Bohinj na njegovi osrednji točki, na Senožetih, na takem mestu so hoteli Bohinjci potem postaviti prvo cerkev v Bohinju, a so jo potem prenesli v Srednjo vas (kjer že samo ime predstavlja središče Bohinja), kjer je bilo prej pogansko kulturno središče, tam, kjer stoji danes cerkev sv. Martina.

Taka sveta mesta so bili izvori (studenci), logi, skale, poti in njih križišča itd.

Ta sveta mesta so imela razpoznavne znake in označbe, ki so v nekaterih slučajih preživeli do danes.

Sveta mesta so bile gore in vse kar je bilo nad višino 1000 m, kar pomeni planine in rudišča. Posebno sveta so bila „bela mesta“ npr. Belca, kjer leži dolgo večni sneg – ledeniki in skalovit svet nad mejo pašnikov – peči.

Na takih mestih so živeli bogovi, ki so jih predstavljali kot velikane, ki so pošiljali strele z ene gore na drugo (Bohinj: iz Rudnice na Studor). Njih nasprotje so bili palčki - majhni ljudje, ki so rili po gori – bergmandelci – rudarji in njih prispodobe - škrti (Kobouti, Bodlaji na Jelovici).

Vse to je del predstav nekdanjih staroselcev ali kakor koli jim že rečemo. Zanimivo je to, da so te podobne tako grški mitologiji, etruščanskemu in venetskemu izročilu ter keltskemu izročilu v celotnem alpskem prostoru. Najbolje je ohranjeno izročilo v Bohinju, manj v Blejskem kotu in na Deželi ter karavanškem podgorju. Tako nastopa v grški mitologiji Pozejdon, ki ga lahko enačimo s tistim božanstvom tam zadaj za Sv. Duhom, saj so atributi identični. Belina lahko enačimo s Zevsom, ki pošilja svoje strele (z Rudnice na Studor), Kurin pa je že tako ali tako sabinski bog. Podobno lahko najdemo vzporednice med drugimi bogovi.

Tako je bohinjska pripoved o dveh bratih, enem kovaču in drugem trgovcu, v prvem delu, ki opisuje kovača, zelo podobna pri-

povedi o Hefajstu, ki naj bi se naučil kovati v votlini, kjer naj bi za bogove koval orožje in nakit. V Bohinju, v Koritih »V dnu« nad Bitnjami pa kuje kovač v luknji »u (o)gniš«, je ves osvetljen od ognja, na pol nag, ves črn in umazan, delo pa je zelo naporno. Njegov brat je pa mešetar, ki prodaja tisto, kar je kovač naredil.

Tukaj vidimo, da se uveljavlja pojem mešetarja, torej prekupčevalca, človeka, ki je prodajal izdelke za denar. Pojem barantača že izgine, torej sodi sama pripoved v dobo barantanja, je pa že pod vplivom poznejših časov, ko se je blago prodajalo za denar.

Vsekakor je najbolj reprezentativno orožje meč, ki so mu že od samega začetka posvečali veliko pozornost. Tako so meči v Arslan Tepeju izpred 5000 let narejeni iz arzenovega brona, zelo kakovostni. Oblika, funkcionalnost in izdelava dosežejo že tedaj zavidljivo višino, ki naj bi je (po rimskih sporočilih keltski meči v 4. stol.) ne bi imeli.

Vendar so bili meči funkcionalno kot tudi oblikovno in materialno zelo kakovostni že v Arslan Tepeju in so že tedaj funkcijsko podobni srednjeveškim. Poleg tega so pa okrašeni s posrebnimi vložki, izdelava katerih je bila za tedanje dobo zelo inovativni - **slika 17** V resnici so bili pa keltski meči visokovredni, kakovostni, lepo oblikovani izdelki (kot jih prikazujejo današnje replike) in vsekakor primerljivi z rimskim orožjem (gladiusom). V Bohinju so proizvajali orožje (meče) vse do takrat, ko postanejo Habsburžani cesarji in izgubijo češki kralji svojo oblast nad Kranjsko (1276), potem se tudi v kovaštvu uveljavljajo samo izdelki civilnega značaja (torej nižje kakovosti in s tem cene).

Že bronasti meči iz Nebre, ki naj bi dejansko izvirali s Karpatov, kjer so tedaj izdelovali najkakovostnejše orožje v Evropi, so konični. Torej vsi narejeni za bodenje in ne za sekanje, kot naj bi bili po

rimskem izročilu. keltski v ←4. stol. Sekanje prihaja od sekire, torej so topi meči v nekem pogledu nadaljevanje Ótzija in njegove sekire.

Meč predstavlja dejansko simbol varovanja, tako je sablja bohinjskega Merjasa namenjena varovanju in ne pretepanju. Bolj nejasno je to, kaj vse naj bi ta meč (sablja) varoval, najbolj verjetno celotno staro ureditev z običaji vred..

3.4. Obredna potovanja in prazniki

Obredna potovanja naj bi nastopala že v kamenu dobi, dostikrat naj bi bila povezana z barantanjem (izmenjavo). Bila naj bi povezana s svetimi kraji in obredi na teh krajih ob določenih letnih časih potovanja (namembnimi mesti – destinacijami). Po dolžini potovanj jih pa lahko razvrstimo na taka, ki so jih lahko opravili v enem dnevu, v nekaj dneh in v nekaj mesecih ali celo letih. Tako so razna praznovanja pritegnila ljudi od daleč in od blizu. Tako smo imeli praznovanja, ki so jih obiskovali ljudje iz razdalje nekaj ur hoda, npr. Sv. Lucija pod goro (takih sv. Lucij je bilo dovolj na razdalji nekaj ur hoda (v Dražgošah, v Mostu na Soči itd.) Še bolj na gosto so bile posejane razne Marije, specializirane za posamezne tegobe, naslednice nekdanjih boginj, božanstev in malikov. Tako so bila nekoč povezana potovanja na Bled, Lesce (že v 11. stol.) na Rodine – Klemen priprošnjik popotnikov, proti boleznim, požarom, nevihtam. Ta je nadomestil nekega malika, ki je varoval križišče poti, ob studencu (kalu – danes Ledinsko ime Drekovnik) in svetem logu in kamnitem znamenju ali kamniti gomili ²⁶. Tod se pojavi v rimski dobi zajetje vodovoda za „villo rustico“ v

današnjih Ključah pod Rodinami. Pozneje pa je bila tod postavljena cerkev in prafara za Visoko Gorenjsko. Tod naj bi prihajali popotniki iz Koroške še pred 1. svetovno vojno. [**D03.04]

Pomembna so bila tudi križišča poti in rek, kjer se razvijejo na primernih mestih prehodi, brodišča ali pa so postavljeni celo mostovi. Urejena so bila pa tudi brodišča, opremljena s brodovi (čolni – wadjami).

Ta so varovali že zdavnaj nazaj božanstva ali maliki, ki jih pozneje nadomeščata sv. Janez Krstnik in sv. Andrej, ki se mnogokrat razvijejo v romarska središča (npr. Sv. Janez v Bohinju kot priprošnjik za dež). Tod je prihajala pot na velike razdalje s Koroške na Primorsko (povezovala naj bi Baltik z Jadranom). Podoben brod je bil na Brodu (od tod še danes ime vasi), na Bitnjah je bilo pa brodišče. Značilno za vse te tri prehode je, da so bili varovani s patriarškimi cerkvami, ob katerih se razvijejo tudi obcestna postajališča, ki so potnikom (romarjem, tovornikom, barantačem) nudila vse kar so potrebovali.

Prazniki staroselcev so bili povezani z naravnimi dogodki. Tako je bilo razdeljeno na svetli del leta in na temni del leta, vsak od teh dveh pa preplovljen glede na sončni obrat (najdaljšo ali najkrajšo noč v letu).

Leto se je začelo z najpomembnejšim praznikom, z nočjo med 31. okt. in 1. nov. Tedaj je bila končana svetla, topla polovica leta in se je začela mrzla, temna polovica. Do tedaj so morala biti končana vsa poljska dela, rast rastiin je prenehala, z dreves je odpadlo listje.

Tedaj se je priredilo praznovanje, kjer se je bilo potrebno znebiti tiste živine in hrane, ki je niso potrebovali za zimo. Tako so tedaj pripravili gosi, ki so se do tedaj pasle, od tedaj naprej bi jih pa morali hraniti. Tako je bil eden od svetnikov, ki je nasledil ta praznovanja sv. Martin s svojo gosjo. Isto je veljalo tudi za ostalo živino, predvsem za

²⁶ To mesto ima danes ledinsko ime Struje. Tam je danes vodno zajetje za Rodine, nekoč (pred uvedbo vodovodov) pa urejen studenec – kašca.

prašiče, ki bi jih tedaj morali začeti krmiti. Pridelana hrana je bila pa namenjena predvsem obnavljanju (prihodnji setvi) in ljudem in to že od kamene dobe naprej. Tedaj se je odločalo, kako bodo ljudje preživeli zimo, kdaj bodo lačni, kdaj siti.

V tej dobi je bil to čas izobilja, veselja. Naslednik tega praznika je današnji dan mrtvih. Gre pa v celoti za isto gledanje z dveh stališč (do sedaj smo se imeli dobro, pozimi bomo pa crkavali).

Naslednji pomembni praznik je bilo obdobje med božičem in sv. Tremi kralji, 12-dnevni praznik.

Praznovanje se je pričelo na dan sončnega obrata, 25. dec., na dan novega, mladega sonca, malega boga > božiča na katerega je bil navezan kult belega konja, s čimer je bil pozneje povezan naslednji dan, 26. dec. – sv. Štefan.

Na noč med 31. jan. in 1. feb. se je začel praznik vmitve luči, ker se je tedaj dan že opazno podaljšal. V krščanstvu je to meso zavzelo Marijino očiščenje – svečnica, ki se praznuje na 2. feb., s čimer se zaključuje božično obdobje.

Na noč med 30. apr. in 1. majem se je praznovalo Belinov praznik, čas belega, svetlega, sončnega, ki ga nadomesti pozneje sv. Jurij – 24. apr. Prvi maj se je praznovalo z mlajem (simboličnim falusom, ki je bil vtaknjen v Mati Zemljo) in kresom, namenjenim čiščenju rastlin, živali in ljudi. Tedaj se je gnalo živino med dvema ognjema, da bi pregnali bolezni in epidemije. Mladičji in punce so pa skakali čez ogenj, tako so se znebili golazni.

Ob kresovih se je tedaj kotalilo ali metalo ognjena kolesa, ki so letela daleč v dolino. Ob kresovanju so se fantje in punce oprijeli in se kotalili po (počiščeni, pokošeni) brežini izpod kresa, kar je predstavljalo združevanje z Materjo Zemljo in čaščenje plodnosti. Tedaj je bil tudi čas ljudskih zborovanj, na katerih se je sodilo, nasledniki

katerih so bili potem sodni zbori v Beneški Sloveniji imenovani table.

V tem času se je opravljalo tudi daljinska potovanja povezana z devetdnevnimi obredi na otoku Rügen (Rujana, Rujen) na baltskem Pomorjanskem, danes dežela Mecklenburg - Vorpommern, kamor so bili alpski prebivalci dolžni pošiljati žrtvene darove in kamor so potekale trgovske poti in kjer se je izmenjavalo blago že v bronasti dobi. Karavane, ki so potovale z Jadrana na Baltik (po jantarnih poteh) so v tem času prihajale z Jadrana prek naših krajev, vračale so se pa jeseni pred 1. nov., pred pričetkom novega leta, ko so se zapirale poti in je bilo konec obrednih potovanj prek visokih alpskih prelazov, niso se pa končala trgovska potovanja na srednje in kratke razdalje, ki so tedaj dejansko šele oživele.

Nadaljni pomemben praznik je bil v letnem sončnem obratu na dan, ki je pozneje pripadal sv. Janezu Krstniku 24. jun., med ljudstvom imenovanim Kres. Tedaj so se ponavljali vsi tisti obredi, ki so jih opravljali na 1. maj. Tedaj so dozorele že tudi tiste rastline, ki so dajale ob sežiganju prijetne dišave in ki so jih potem na kresu sežigali (za 1. maj so lahko samo brinj).²⁷

Na dan sv. Jakoba (25. jul.) je bilo zrelo žito in tedaj se je začelo na otoku Rujani (Rügen) veliko praznovanje, povezano z obilnim pitjem in požrtijami, povezanih s Svantevitom. Tedaj je glavni Svantevitov svečenik prerokoval, kakšna bo naslednja letina. Žetev naj bi se končala en mesec potem na dan sv. Bartolomeja.

Največji praznik je bil pa na 1. aug., t.j. začetek jeseni in tudi dan, ko naj bi se začel praznik žetve. Tega so svečeniki določili glede na to, kdaj je bila končana žetev in košnja. Pomembnost tega praznika se je ohranila v Bohinju vse do 2.

²⁷ V slovenščini ima poimenovanje duh še danes dvojni pomen, eden povezan z vonjem, drugi z mističnim bitjem.

svetovne vojne. Ta je bil tod še tedaj največji praznik v letu, večji od cerkvenih. Tega so praznovali skupaj prebivalci Zgornje in Spodnje doline na Senožetih, kraju prvotne naselitve. To je bil torej krajevni in ne vaški praznik. Tedaj so pregledovali meje (ki so bile nekoč svete) in se zabavali ter dobro jedli in pili. Ta praznik naj bi zamenjal Veliki Šmaren na 15. avg., vendar to v Bohinju ni uspelo. Veliki Šmaren so praznovali tako, kot vse druge cerkvene praznike z mašo v cerkvi, a brez veselice. Velika veselica je bila prihranjena za praznik žetve – Požnk.

Na Mali šmaren, 8. sep., se je zaključila paša po planinah, tedaj so prignali obredno okrašeno živino v dolino. Ta dohodek izvira daleč v zgodovini naselitve v železni dobi. Od tedaj naprej se je živina pasla samo po gmajnah, pašnikih in travnikih, s katerih je morala biti do tedaj pokošena otava (tam kjer so jo sploh kosili).

Ta praznovanja so bila pa povezana tudi s trgovino, zato predstavljajo ta obredna potovanja tako izmenjavo idej, znanj in vedenj, kot tudi blaga (pri tem so bili že sami darovi obojestranski in običajno posebnega pomena in vrednosti).

3.5. Stara vera - sveta opravila

Pokojni »Ta stari« so od zgoraj z Mlečne ceste nadzorovali, kako njih potomci izpolnjujejo stare navade in običaje, predvsem pa sveta opravila:

3.5.1. Oranje

Delo z zemljo je bilo sveto delo. Tako je lahko oral samo gospodar. Orati je moral s parom volov, ki so imeli »ježeš« označen s hišnim znamenjem in z drevesom (t.j. lesenim plugom), morali so biti bosi in oblečeni samo v srajco. Hlapec je lahko oral samo za tlako. Od tega se je najdlje ohranil leseni plug (ki pa je imel že kolca), gospodar je pa potegnil zadaj izza pasu srajco, ko je začel orati.

3.5.2. Košnja in žetev

Na svojem travniku je moral gospodar »seči naprej«, torej odkositi prvi red in nato kositi prvi v vrsti koscev. Košnja se je opravljala večinoma z več kosci, mnogokrat so sodelovali sosede, mnogokrat pa samo vsi ljudje na neki kmetiji.

Kose so klepali na svetih kamnih tako, da so v kamen izvrtali luknjo in vanjo vtaknili »babco«.

3.5.3. Osnovanje novega naselja

Odločitev za novo naselitev oz. postavitve novega selišča, je bila v celoti sveto opravilo.

3.5.4. Topljenje železa

Topljenje železne rude se odvija tisočletja skoraj enako, vse do prihoda fevdalcev. Nikakršnega vodnega pogona, nikakršnega norca za razbijanje in kovanje volkov, nikakršnih sprememb v postopkih, nikakršnih sprememb v žlindrah, samo skozi izkustva nekoliko narasel izkoristek rude. Postopki so sveti še iz časa bakrene dobe in naprej prek bronaste in železne vse tja do 10. stol., v bolj odročnih krajih (Bohinj) pa tja do 18. stol.

Celoten postopek topljenja rude je svet obred, ki poteka po točno določenem redu, prenesenem iz roda v rod, z očeta na sina. Prenaša se celotno znanje kot obred, ki se ga ne sme spreminjati, tako, kot se ne spreminja molitev. Zato sumimo, da se je vse skupaj odvijalo kot obred, torej se je tudi zaklinjalo, da bi bil uspeh zagotovljen. Ta obred je vodil človek, ki je s posebnim postopkom zakuril v peči s svetim lesom ogenj (ali s kremenom in jeklom ali pa z drgnjenjem dveh lesov), ter nato skrbel za ogenj. Njegov naziv je bil »plajer«, t.j. tisti, ki piha.

Po končanem topljenju je bil pa zaključni obred s pojedino in zahvalami za uspešno topljenje.

Zato so volkovi tako veliki, da jih ni treba razsekati (do 15 kg), zato se volkove samo

opere in se take spravi tudi v denar, ali se jih porabi za lastne potrebe, ali odda gospodu kot del dajatev, ali pa se jih zamenja (zabaranta) za druge potrebščine.

Kovanje je naslednje delo, ki pa ni več kmečko delo. To je delo svetih ljudi, kovačev, tako, kot je Hefajst sin boga in boginje in kuje zanje orožje in nakit. Celoten postopek je torej skupaj z okoliščinami prenesen že iz ranega kovinarstva.

Pozneje se celotno pridobivanje železa združi v fužinah, kjer se ljudje ukvarjajo pretežno z železarskimi deli (vendar deloma tudi s kmetijskimi), a se tradicija nadaljuje. Fužinarji so božji otroci, cesarjevi otroci, ki delujejo v okviru regalij, ki jih lahko podeli samo cesar (oz. njegov namestnik). Tudi ta oblika sega torej daleč nazaj v čase rimskih cesarjev in traja vse do Marije Terezije in Jožefa II. (ki sta tudi cesarja – Cezarja).

Torej ista miselnost, isti vzorci še iz časa pred našim štetjem, daleč pred krščanstvom, vezano celo na isto ime fužina (slovensko) = fucina (latinsko).

Za čuda, da to nismo podedovali po Nemcih, saj uporabljajo ti predvsem pojem Hütte – bajta, koč. Nemški Hüttenwerk je še danes železama. Torej pomeni to pri njih delo v zaprtem prostoru, pri nas pa se odvija topljenje pod prostim nebom, kovanje pa v luknji, jami (tako, kot je to delal Hefajst).

Tako smo postopke dedovali po Nemcih šele v novem veku, kar se pa ujema tudi z nastopom Habsburžanov in izumrtjem glavnih domačih plemiških rodbin: Ortenburžanov in Celjanov.

3.6. Sveti simboli

3.6.1. Stara vera v Bohinju

(Povzeto po pripovedih Jože Čopa iz Broda v Bohinju).

V Bohinju se je staro vero skrivalo, vsak je bil zadolžen za nekaj in tisto je potem predal nasledniku, mnogokrat ne svoje-

mu sorodniku, temveč tistemu, za katerega je mislil, da bo to lahko peljal naprej in je za to najbolj sposoben. Predajo so delali na smrtni postelji.

V sedanjih časih pa ljudi ni bilo doma, bili so v službah, lahko tudi daleč od doma, pa so ljudje umrli, ne da bi dali svoje vedenje naprej.

Včasih ni bil samo eden, ki bi kaj vedel, bilo jih je nekaj (združba), ki so opravljali funkcijo. Bil pa je samo eden, ki je vedel za korenine te združbe, skratka vso zgodovino, njen namen, pomen itd. Če je umrl ta, brez da bi predal svoje znanje naprej, je potem bilo mogoče funkcijo obdržati iz vedenja drugih, izginili so pa izvori te družbe, njihov zgodovina, povezave z drugimi.

Zato je v sedanjih časih šlo veliko stvari v izgubo.

Večina tega izročila je bilo ustno izročilo, pomnjenje tega pa vezano na razne pripomočke. Tako so uporabljali pesmice ali molitve (žebiranje) za vodilo, da ne bi bilo kaj izpuščenega ali dodanega. Obstajali so pa tudi drugi pripomočki, npr. v tram zabiti žebli različnih velikosti, zabiti na različen način, ki so služili kot mnemotehnični pripomoček.

To je primerljivo s skrivnostmi svetišč v antiki, še bolj nazaj pa s poganskimi obredi.

Ljudje v svetišča niso imeli dostopa, tja so lahko šli samo posvečeni. To se je dogajalo tako v antični Grčiji, kot tudi na srednjeveškem baltskem otoku Rügen.

Tako tudi na goričko (kraj svetega ognja), sveti kraj neke vasi, ni imel dostopa vsak, običajno je bila pod svetim drevesom, kjer je bil v bližini tudi vaški studenec (sveta voda) ali pa se je nahajala v svetem logu. Vse to je potem zatonilo, ko je pokristjanjenje začelo izpodrivati staro vero.

(izvor življenja: sveti ogenj + sveta voda + sveto drevo) ↔ (Triglav)

Gorička (skala) ↔ Krš > Križ ↔ Kres
↔ kraj svetega ognja.

Skala ↔ božja lestvica (ostanek je tudi tonska lestvica), ki povezuje zvezde in zemljo.²⁸

3.6.2. Ladje (Wadje) in čolni

Zapustimo sedaj Srednjo Evropo in se vrnimo nazaj na Bližnji Vzhod. Tam so na turški levantski obali v bližini mesta Ulu Burun našli l. 1982 ostanke potopljene ladje, ki je potem omogočala temeljite raziskave, ki še danes niso zaključene. Tam so se uveljavljali predvsem ameriški podvodni arheologi, v zadnjih časih pa tudi nemški arheometriki.

Bohinjci so nekoč vozili z »wadjami« mrtve na zahod pod Mimjak, kjer se je začela pot, ki je vodila prek prelaza Globoka k Sv. Danielu v Volčah. To se je dogajalo v prvih časih pokristjanjenja, ko v Bohinju še ni bilo cerkve.

Vendar je to izročilo podprto s še veliko starejšim, ko naj bi vozili njih ostanke z wadjami čez jezero v Ukanc ter od tam po tlakovani poti navzgor na prelaza Škrbino **slika 14b** in Škrlj in nato navzdol v Volče. Sprva so mrtve sežigali v Bohinju na obrednih krajih, "jih pošiljali na Mlečno cesto, od koder so »stari« opazovali delovanje in življenje mladih na zemlji". Poleg tega pa srečamo upodobitve raznih živali n. pr. merjasca (Mrjasa), pri Parkeljnih, ki spremljajo sv. Miklavža pa se gre pravzaprav za mrkače (ovne) – povezane s hudiči. Pri obredih (npr. maškarah) pa se kaže še vedno staro spoštovanje narave in se to prenaša naprej. Tako se uporablja pri obredih tudi (ovčje) kožuhe in (gamsove) rogove.

²⁸ Vse to počasi izgine po drugi svetovni vojni. Izročilo je prekinjeno in dostikrat zelo izmaličeno. Tako so postavili v Vrbi 12 kamnov okoli lipe, kar se ne ujema niti številčno niti situacijsko s prvotnim stanjem (ali so potem tisti, ki so tod zasedali, vsi gledali v lipo?)

4. LEDINSKA IMENA

Gorski del (pašništvo, lov, rudarstvo, - posledice, razvoj posesti srenjska - cerkev - fevdalec, gozdarstvo;)

Ravninski del (poljedelstvo, bivanje, transport,..)

V 11. stol. ko začnejo Briksenski škofje zaokroževati svojo posest na Gorenjskem, je tukaj že utečena prafara. Ko postanejo oglejski patriarhi tudi zemljiški gospodje na Kranjskem, se pod to posest prištevajo vse cerkve (razen lastniških).

Kmetje so deljeni na nesvobodne, svobodne, nad kmeti so plemiči (Redlich). Tako ima Oglej dokaj obsežno posest na Rodinah in v Begunjah. Vse cerkve tedanje rodinske prafare spadajo pod Oglej razen cerkve na blejskem Otoku (in pozneje kapele na gradu).

Jeziki oz. pojmi izražajo tudi diferenciacijo v smeri revnejših in bogatejših, povezano z varnostjo in duhovnimi dejavnostmi, ali pa v tehnološko diferenciacijo na delitev rudarske in kmečke dejavnosti, ki se začne pojavljati v tej dobi. Poglejmo si samo pojme, ki so povezani s pašo: (spodnja tabela)

Kaj pomenijo posamezni izrazi v 9. st. v Istri, ki jih omenja listina o posvetovanju ob Rižani [C149]?

Primerjajmo te iz 8. - 9. stol. s tistimi, ki nam jih sporočajo listine iz 11. stol. iz naših krajev [B131]:

(glej tudi tabele [**D.01a do d] v prilogi)

Izrazi iz 9. stol. (Rižana):

villa, vicus (vicora), pago (pagus), castellis, civitate, casale, ... ali imajo še isti pomen kot v 6. stol.?

Oglejmo si najprej ledinska imena na Deželi in poskusimo ugotoviti njih značilnosti.

slovenščina	nemščina	italijanščina	furlanščina	ladinščina
paša, pasti	Weide, weiden	pastura	pašon	?
pašnik	Weide	pascolo	pašon	?
pastir	Hirt	pastore,	pastor	?
planina	Alm	prateria	alpa	malga
travnik	Wiese	prato	prat	?

Če je paša skupna dejavnost cele vasi, to gozdarjenje ni. Izraba gozdov v različne namene je predvsem vezana na specifične ljudi: oglarje, izdelovalce lesenih predmetov itd. Še najbližje skupni izrabi je napravljanje drv za kurjavo, ki jih potrebuje vsaka hiša.

Nekoliko bolj je že oddaljena uporaba lesa za gradnjo hiš.

Oglarstvo pa je specifična dejavnost, podobna rudarstvu, saj zahteva velike količine lesa.

- **Voku** = lokev mlaka v planinah na kateri se je napajala živina, - preje pa so tod lahko tudi prali rudo.

- **Vogence, Ogenca** so ledine, na katerih se je nahajala oglarska kopa (izraz "kopa" je v Deželi rezerviran izključno za seneno kopo, ne pa za oglarsko), ta pa se je napravljala v bližini zrelega gozda, ki se ga je posekalo in les pripravilo za "kuhanje oglja".

Tako so nastajala rovti, ki so jih uporabljali fužinarji, ki so imeli precej živine, ki so jo rabili za transport v okviru fužin, a tudi za dobavo hrane in prodajo železnih izdelkov.

Če se začnejo v 14. stol. naseljevati ljudje na bolj odročnih gorskih predelih, se to zato, ker je tedaj naseljenost že visoka. Do sredine 14. stol. doseže količina prebivalstva maksimum, potem pa močno upade, saj so ga razredčile naravne nezgode: potres, kuga, kobilice, lakote itd. Tako upade število prebivalstva v enem desetletju za $\frac{1}{3}$ do $\frac{1}{2}$.

Da se prebivalstvo obnovi, preteče več kot eno stoletje. Če je delo v začetku 14. stol. zelo poceni, ljudje revni, se odnos do delovne sile v drugi polovici 14. stol. spremeni. Delo je drago. Na to vplivata dva dejavnika: pomanjkanje delovne sile in specializacija za posamezne obrti. Če je prej izvrševal vsa dela kmet, so potem začeli izvrševati rokodelci, predvsem specifične, nekmečke dejavnosti.

Skupno zemljo, pašnike, so želeli spreminjati v laze. Vendar je bilo z odlokom Marije Terezije prepovedano tej zemlji spreminjati namen.

Na gorskih ozemljih so pasli živino in sekli (sekali) gozd in (kosili) travo. Torej nadaljevali podobne dejavnosti kot 1000 let prej, kot jih opisuje zapisnik zborna ob Rižani.

V Deželi so bili travniki ločeni od pašnikov, tako v ravnini kot v gorah. Na Begunjščici pa so Begunjci sekli travo (seno) še med obema vojnama. Običajno so sekli od gozdne meje pa do vrha.

Zaznati je tri vrste lastnine:

- Na skupnih srenjskih sečah nad gozdno mejo - **Kopiša** so sekli skupaj, vsaka hiša pa je imela svoje seno, svoje kope;
- na nerazdeljenih sečah nad Rožo - **Seče** so sekli vsak za sebe;
- na razdeljenih sečah - **Črtenah** nad Rožo, a tudi na posekah nižje pod gozdno mejo, je kosil vsak zase.

Črtene (na Begunjščici) ali Črteži (na Stolu) so torej iz skupne zemlje izločene, omejene parcele, sprva še vedno srenjska

zemlja, pozneje pa spremenjene v privatne parcele. Sprva je nek srenjan (ali na Stolu skupina srenjanov) dobil dovoljenje, da je na srenjski zemlji izsekal del gozda, ki ga je nato lahko sam uporabljal za sečo, kjer je kosil travo, jo posušil, spravil v kopicice - (prvotno se je temu reklo stogi), pozneje pa so naredili senike (gute), kjer so med košnjo lahko tudi spali (torej podobno kot so stanovi na planinah).

Kseri (na Stolu) so bile zaplate dobre trave visoko v hribih, navadno med skalovjem, kjer so pastirji kosili travo za svoje ovce, s katerimi so se preživljali čez zimo. Seno so lahko tudi prodali in imeli tako dodaten zaslužek.

Kseri pa so bili prvotno tudi poseke v gozdu, ki pa so segale tudi nad gozdno mejo, kjer so skupaj sekli pripadniki iste srenje (isto kot na Begunjščici Kopiša).

Zelo podobno se je dogajalo tudi z gozdovi. Sploh pa so dejavnosti sekanje (lesa), seča (košnja) ter paša zelo ozko medsebojno povezane, vezane na eno in isto gorsko zemljišče, saj eno in isto zemljišče lahko najprej predstavlja gozd, ki se ga lahko potem poseka in naredi tod rovt ali laz ali pa planino.

Te dejavnosti niso zavedene v urbarjih. V blejskih urbarjih so planine navedene različno: za nekatere ni bilo sprva potrebno plačevati nikakršnih dajatev (do 16. stol.) za nekatere pa je bilo potrebno plačevati. Ugotovi se, da so tiste planine, za katere ni potrebno plačevati, nad gozdno mejo. Najemniki (upravitelji) blejskega gospostva so poskušali čim več dobiti za posamezne planine in so jih dajali v najem tistemu, ki je več plačal. Tako se ugotovi, da je večina tistega ozemlja, ki si ga pridobi blejsko gospostvo, dominikalna zemlja. Vendar so v tem ozemlju posamezni alodi, ki jih imajo posamezniki, večinoma lokalni plemiči.

Nekateri od teh se ohranijo še po 16. stol. (Grimšci, Seebacherji itd.), nekateri

pa izginejo že v 15. stol. (npr. zasipški Rainerji). Kam pa je poniknila njihova zemlja, pa se ve le za malo primerov.

Prve večje spremembe prinesejo rudarski redi (zakoni):

1517 - Maksimilijanov rudarski red za Spodnjo in Zgornjo Avstrijo, Štajersko, Koroško in Kranjsko;

1550 - 1. Ferdinandov rudarski red za Kropo, Kamno Gorico in Kolnico;

1553 - 2. Ferdinandov rudarski red za avstrijske dežele:

1575 - Karlov rudarski red za vojvodino Kranjsko in knežjo grofijo Goriško.

Ti so bili izdani predvsem zaradi cesarjevih potreb po vedno večjih denarjih, ki so jih zahtevale vojne s Turki.

Potrebno je bilo oživiti rudarstvo in pridobivanje železa in zbirati denar za vojne potrebe. Fužinarstvo pa je potrebovalo za to gozdove. Ker je cesar že okoli l. 1000 razdelil državno zemljo med velike fevdalce, je ostalo relativno malo državnih zemljišč, od teh pa tudi malo dohodkov. Veliki fevdalci (Briksenški in Freisinški škofje), pa niso plačevali dajatev v cesarski mošnjček. Tako so rudarski redi pospeševali intenzivno izrabo visokogorskih zemljišč, za katera do tedaj ni bilo zanimanja. Poleg tega se je tedaj začelo mrzlo obdobje, ko je bila donosnost ravninskih zemljišč minimalna. Na vse to pa je še prišlo povečanje števila prebivalcev, ki se je opomoglo po velikih ujmah sredi 14. stol. Močno je primanjkovalo ravninskih zemljišč in izrabljene so bile vse možne zaplate, ki so jih preorali in naredili njive. Tako je zmanjkalo zemlje za travnike in pašnike od katerih je odvisna živinoreja. Tako se je intenziviralo gorska področja tudi za potrebe kmetijstva. Posledica tega je bilo sekanje gozdov in izdelava lazov in rovtov. B22,s.195] Od teh so kmetje plačevali gosposki dajatve.

Tedaj je ogolelo naše gorovje, kar je bilo vidno še po 1. svetovni vojni.

Vedno večje potrebe po lesu (predvsem za oglje, ki so ga potrebovale fužine) so

pripeljale do tega, da je bilo večina gozdov zelo mladih. Potrebovalo se je predvsem bukove gozdove in to take, da se je dalo drevje sekati. To pa pomeni, da je gozd star kakih 20 let, ko se ga poseka za potrebe oglarstva.

To pa je tudi obdobje, ko se začne izkoriščati rudna bogastva bolj intenzivno. Z rudarskimi redi se razvije tudi nadzor nad rudarskimi in gozdnimi zemljišči, ki so ga imeli v rokah predvsem rudarski sodniki. Podeljevanje koncesij za kopanje rude in oglarjenje pa je segalo tudi na področja velikih fevdalcev, ki so se začeli pritoževati nad dejavnostjo rudarskih sodnikov. Toda vse pritožbe na cesarsko upravo (Notranje avstrijske dežele v Gradcu) so bile zaman, saj na mnoge sploh ni bilo odgovora.

Podobno so se čutili prikrajšani tudi kmetje. Ti so uporabljali gozd za sekanje lesa, potrebnega za izdelavo lesenih izdelkov, ki so jih izvažali na Beneško. [B22,s.336-337]

V petdesetih letih 18. stol. je izšel odlok Marije Terezije o razdeljevanju skupne zemlje (pašnikov) in njih spreminjanja v travnike. Ta je podpiral razdeljevanje do tedaj srenjske zemlje (predvsem gmajn in gorskih zemljišč) v posamezne parcele, ki so postale privatne in s tem obdavčljive. Kmetije so s tem pridobile novo zemljišče in bile sposobne dajati večje dajatve. K temu so bili usmerjeni tudi drugi ukrepi (izdelava terezijanskega katastra, izboljšanje obdelave zemljišč itd.).

V tem obdobju zasledimo, da se travniki vedno bolj oddaljujejo od vasi. Tam kjer so bili prej pašniki, sedaj nastopajo travniki. Tam kjer je bil prej gozd in pašnik = gmajna so potem Parti in Deli = razdeljeno zemljišče. Od tod preimenovanje nekdanjih "Vogenc" t.j. ogljenice = ogljarske kope v Očne (Ročne = rovt > Očne). Rovt = Očne (Vočne) so travnik, ki se ga kosi enkrat letno, kar pa po košnji še zraste, se nato popase.

Nekdanji pašniki so bili razdeljeni (ledine Deli, Parti itd.) in spremenjeni v travnike in njive. Tako se na račun nekdanjih gmajn pojavi več obdelane zemlje, živinoreja pa se potiska v bolj oddaljene predele. Gmajne se nahajajo sedaj daleč od vasi (če jih še kaj ostane) predvsem pa se živino vodi v bližnje gorovje. Tukaj pa nastajajo ravno tako parcele: Hrašenski deli, Dela, Parti, Črtene itd., kjer si posamezniki na nekoč srenjskem zemljišču pridobivajo les in seno (torej sečejo). Samo paša ostane bolj ali manj še skupna, srenjska dejavnost, kajti ta je najbolj smotna, če se odvija skupno in prinaša tako največ ob minimalnih stroških.

Ta nova podoba pa je bila omogočena šele potem ko se je spremenil tudi transport. Če se je prej večinoma nosilo, se je od sedaj naprej predvsem vozilo. To se je dogajalo predvsem v ravnini, gorsko prebivalstvo pa je živelo naprej isto življenje, saj se tem transportni pogoji niso izboljšali ali pa zelo malo. Se vedno je bilo potrebno vse znositi. ²⁹

Tako se pojavi slika, ki je zelo podobna nekaterim prejšnjim obdobjem. Visokogorska paša v kameni dobi se tako ne loči od paše v poznejšem obdobju. Spremene se samo posameznosti, predvsem tiste, ki se jih prinese iz doline. Dolgo se ne spreminijo same živali (imajo skoraj enako maso od kamene dobe do srede 19. stol.). Spreminjajo se predvsem orodja, vezana na kovino. Pri tem pa se hiše komaj kaj spremenijo. Glavne spremembe se dogajajo v ravninskih predelih, kjer so komunikacije pogostejše, kjer potekajo prometni tokovi in prinašajo v deželo spremembe, ki segajo v odročne kraje mnogo pozneje in običajno tudi v manjši meri.

²⁹ Tako sliko nam podaja življenje v hribih še pred 2. svetovno vojno, ki nam ga posreduje Ošnjak [A153]. Tedaj se je še vedno vse prenašalo v koših. Podobno je bilo tudi na Dolenjskem. Na Gorenjskem se pričena v tem obdobju že modernizacija, vzpodbujena od življenja v dolini.

4.1. Pregled imen v Benečiji

Viri:

OŠNJAK [A153]

Vse se je nosilo v koših.

Za oranje so uporabljali tudi krave.

Carlo Podrecca: "La Slavia italiana" 1885 in "Vicini" 1887. Samouprava beneških Slovencev pod Beneško republiko in njihove pravice [A153, s.135]

Rutar. [A31, s.135]:

komunja = srenjska lastnina -

I. ~1736 - 1739.

drugič: ne sme nikdo za pašo odmerjenih prostorov spreminjati v polja ali verte (niti delati novin iz "komunje"), ...

19.okt.1749. Janez Kerstitelj Damjani: "Ker ni meja od Idrije (Judrio) do Učeje (Utscha) natanko določena, dogajajo se pogosti prepiri...

PODRECCA [A153, s.30-31]: [**D1.01]

Osebnna imena na končnice:

-igh = -ić Kovačić

-ich = -ik Česnik

-az = -ac Grimac

-ar = -ar Smriecar

-ach = -ak Hoščak

Primerjajmo sedaj ta imena s tistimi iz Redliča [**D1.02.]:

Končnice:

- ar Paldemar

- ich = ih Ekkerich

- ih = ich = ih Heinrich, Winrih

- ic = ik Hartuvic

- il, ili = il Hezil, Orendil, Acili

- o Izo, Eppo, Grifo, Hugo, Liezo,

- or Zebebor

- man Guodman, Heciman,

Ugotovimo, da so končnice drugačne in nimajo z Podreccovimi nič skupnega.

Slovenska imena:

Brezlau = Breslav

Durinch = Dornik??

Paldemar = ??????

Med obojimi vrstami imen ni niti enega skupnega.

Ročinj = dobesedno vas v rovtah (v Volčanskih Rutih)

rovte = ročne (očne, vočne) = rute = rot'

Roč, Rovt, Rot, Roč, Ročne, Vočne, Očne,

Primerjajmo to z ledinskimi imeni pod Stolom [A150]:

163 C/7 k.o. Doslovče #a: 3135p, b: 1030p, H: 1150-1300m

Roč pod Srednjim vrhom; izg.: Roč pod Sredn'm vrham.

Nekdanje seče nad Jagrskimi bajtami (Tinčkovo koč), ki se počasi zaraščajo.

278 D/7 k.o. Doslovče #a: 2770p, b: 1590p, H: 1065m

Roč nad Zamerenkom izg.: Roč nad Zamer'nkam.

Križišče poti, ki prihaja navzgor od Žage in gre naprej proti Doslovški planini tik pod koncem gozdne ceste, ki vodi sem od Planice. Roč imenujejo Smokučani rovte oz. seče, t.j. zemljišče, kjer se je nekoč kosilo - seklo.

468 F/2 k.o. Žirovnica #a: 835 p, b: 2665 p, H: 535~m Vočne; izg.: Vočne tudi: Ročne Travniki in njive. Ledina je presekana z regionalno cesto.

623 G/4 k.o. Doslovče #a: 1700 p, b: 3230 p, H: 533~m Vočne; izg.: Vočne tudi: Vogenca, V očni Njive.

862 I/4 k.o. Hraše #a: 1440 p, b: 3940 p, H: 508~m V Očnah izg.: V Očnah tudi: Očne, Vočne. Klin med poljskima potema in mejo s Studenčicami. Ledina je bila nekoč veliko večja in

je segala navzdol do ježe in vzhodno do Stagenj (na Hraško gmajno oz. Za Leskami). Nekoč last srenje Hlebce, pod potjo pa srenje Hraše. V začetku 20. stol. razdeljena. Danes travniki.

994 K/4 k.o. Hraše #a: 1540 p, b: 4865 p, H: 490~m Vočne izg.: Vočne Travniki, deloma pozidano.

Roči se pojavljajo samo na področju smokuške srenje na 2 vasi. Vsaka od teh dveh srenj ima svoj roč. To so rovti, ki nastanejo še pred razdelitvijo skupne srenjske zemlje.

V Žirovnici imajo skupni rovti ime Župnica, na njih pa je ledina Njivice in segajo nazaj v halštat. Ker jih je več, je zelo verjetno, da je prvotni srenjski rov bil namenjen v koriščenje županu kot plačilo za opravljanje te funkcije.

Ostane pa odprto vprašanje od kod sličnost imen v Smokuču in na Tolminskem, ki drugod ne obstaja.

5. PREDZGODOVINA.

Kje pravzaprav naj bi pričeli celotno zgodbo? Najprej je bilo mišljeno, da bi začeli v dobi, ki je že podprta z dokumenti, vendar se je pozneje izkazalo, da bo potrebno pričeti veliko prej. Končno smo se odločili pričeti z obdobjem po ledeni dobi, ko se začenjajo pojavljati civilizacijske oblike, ki v svojem razvoju in s svojimi posledicami segajo v današnje dni.

Posamezna obdobja razvoja – evolucije so pretresla posamezne revolucije, ki so jih povzročile iznajdbe, naravne nesreče, vojne itd. Te so v takratnih časih napredovale dokaj počasi in se nam kažejo v današnjem času hitrega razvoja in poplav iznajdb kot normalen razvoj, takrat ko so se pa dogodile, so pa dejansko povzročale temeljite spremembe, značilne za revolucije.

Tako so multidisciplinane raziskave ugotovile, da se v obdobju pred 13. in 11. tisočletjem pojavi najprej otoplitev potem pa se pojavi nova ledena doba, v kateri izumrejo velike živali, kot so mamuti. Razmere ugotovljene v Severni Ameriki so bile potrjene tudi v Evropi. [T0593]

Ponovna otoplitev pred 11.000 leti je povzročila spremembe tako v videzu zemljišč, kot tudi v rastlinstvu in živalstvu. Prejšnja ledena odeja se je dokaj hitro raztopila in velike količine ledeniške vode so izoblikovale doline, pustile za seboj močvirja in jezera ter visoko, dokaj nepreahodno vegetacijo.

Obale rek, jezer in morij so postale prehodne in omogočale življenje ljudem, ki se hranijo s hrano, specifično za take lokacije.

Po zadnji ledeni dobi, ko se začenja umikati led vedno bolj proti severu, se začenja spreminjati tudi klima. Če je bil v ledeni dobi človek naseljen predvsem v današnji Afriki, kjer je bila tedaj primerna klima in življenjski pogoji, so se po umaku ledu začela v

Afriki pojavljati bolj suha območja, ki so sčasoma (pred ok. 7000 leti) začela postajati puščava. Ljudje so se umikali proti severu in v bolj hribovite predele (Atlas), kjer so bili življenjski pogoji boljši, predvsem pa so se umaknili v dolino Nila, kjer je Nil skrbel za poljedelstvo potrebno vodo in naplavine. Podobne razmere so vladale v tem obdobju tudi na Bližnjem vzhodu in Mezopotamiji, kjer sta skrbeli Evfrat in Tigris za primerno pogoje za poljedelstvo. Tako se ljudje naselijo v južni Evropi že dokaj zgodaj, pozneje pa se razširjajo proti severu. Tako vplivi Sredozemlja na razvoj ostale Evrope ne ponehajo do danes.

Vendar ostajajo v severnih predelih še vedno ljudje, ki so se v ledeni dobi prilagodili na ekstremno življenje v večnem ledu. Ko začne temperatura na severu naraščati, se del teh ljudi prilagodi novi situaciji, del pa se umakne skupaj z živalmi na bolj severna področja. Tisti del prebivalstva, ki živi na meji med ekstremno mrzlo in ugodnejšo južnejšo klimo (srednja in južna Skandinavija, Sibirija) pa ob neugodnih klimatskih spremembah sili v južnejše kraje, kjer je življenje ugodnejše.

Na Alpah leži v ledeni dobi tudi več kilometrov debela plast ledu, ki se koncem ledene dobe stali. Tedaj se pojavijo velike količine vode, ki temeljito spremene doline, saj nanesejo tam debele sloje naplavin. Tedaj doživi Visoka Gorenjska zadnje veliko preoblikovanje in postane v grobem taka, kot je danes.

Po ledeni dobi se dotedanji prebivalci – lovci in nabiralci vživijo v nove, klimatsko ugodnejše pogoje in se začnejo razmnoževati. Tako se začne gostota "naselitve" povečevati. Pokrajino počasi zarastejo gozdovi, ki omogočajo lažjo prehrano. Ob vodah je mogoče na sorazmerno enostaven način priti do vodnih živali, ki postanejo pomemben delež v prehrani tedanjih prebivalcev. V gozdovih žive velike živali, ki pa se z otoplitvijo začnejo umikati v bolj

mrzle predele (gore in severni predeli kontinentov), kjer je temperatura nižja, velik del pa jih ne preživi (mamuti, jamski medvedi itd.), nadomestijo jih pa manjše živali. Ljudje tedaj žive od lova in nabiranja tako živalske hrane (školjke, ...) kot tudi rastlinske hrane. [T0324, T0326]

Še pred razširjanjem poljedelstva se pojavijo ljudje tudi ob velikih evropskih rekah (Pad, Rona), predvsem pa v Podonavju že pred 9000 leti.

Verovanje je sprva povezano z ledenodobnim živalstvom, saj je imelo to največji vpliv na življenje tedanjih ljudi. Bili so lovci in nabiralci in verovanje je bilo vezano predvsem na velike živali, kot nam to kažejo stenske slikarije v votlinah. [T0226, T0228, T0621]

Naslednje velike spremembe so povezane predvsem s človekom. Pred 7500 leti vdre Sredozemsko morje v Črno morje, ki je bilo do tedaj od ledenikov izoblikovano sladkovodno jezero (podobno, kot je še danes njegov sosed Kaspijsko morje), ob katerem so bili naseljeni prebivalci, ki so bili že poljedelci. Ta vdor slane vode skozi Bosporsko ožino povzroči razseljevanje teh ljudi v vse smeri. [T0348] Selijo se predvsem ob rekah navzgor, tako tudi ob Donavi in prek nje naprej v Srednjo Evropo.

Poljedelci iz Podonavja vzpostavijo tudi stik z lokalnim prebivalstvom ko prodrejo tedaj tudi ob Labi navzdol in ustvarijo kmalu novo poljedelsko deželo, kjer pa srečajo očitno že tedaj drugo poljedelsko prebivalstvo, ki so potomci tistih, ki so živeli tod v ledeni dobi in se prilagodili novim pogojem.

Na Malti obstaja pred 7000 leti civilizacija, izhajajoča iz Afrike (Sahare), ki se nato širi prek Apeninskega polotoka proti severu in doseže čez 2 tisočletji Veliko Britanijo. [T0326]

³⁰ Na Lepinskem Viru, v Železnih vratih so bile najdene skulpture podane na

V Podonavju pa se pojavijo pred 7000 leti poljedelci že ob sotočju Save in Donave (Vinča). Ti razvijejo keramično dejavnost, povezano s poljedelstvom. Nekoliko pozneje se kot posledica lastnega razvoja pojavijo tudi prve pisave, verjetno prve na evropskih tleh [T0177]

Tako se naš prostor nahaja med dvema tokovoma, ki vplivata na našo nadaljno zgodovino.

Obe dve omenjeni kamenodobni civilizaciji sta odvisni od svojega okolja, ki se mu prilagajata, imata pa specifičen izvor, ki se odraža tudi na ostalinah, načinu življenja, ki vpliva nato na nadaljno zgodovino.

Spremembe klime so nato povzročale občasno preseljevanje prebivalstva iz področij, kjer je postajala klima neznosna in silila prebivalstvo na menjavo svojega življenjskega prostora. Tako je Srednja Evropa doživljala vpade predvsem s severa in vzhoda, ki pa so bolje poznani predvsem v zgodovinskih časih, mnogo manj pa v predzgodovini.

Vsaka od teh civilizacij prinese s seboj svoje človeške značilnosti, ki jih je mogoče zelo malo spreminjati in so tipične za vsako od teh skupin. Vsaka od teh skupin prinese s seboj tipične civilizacijske dosežke (orodje, orožje, pripomočki, uporabo živali itd.).

Spreminjati pa se je začela tudi organizacija življenja. Pojavijo se specialisti za izdelavo posameznih predmetov, ki jih rodi uporaba različnih osnovnih materialov.

Sprva lesena, koščena in kamnita orodja in orožja so se začela z uporabo vedno bolj izboljševati. Največje spremembe pa prinese uporaba bakra. Sprva nastopa

obdelava – kovanje samorodnega bakra (pred 7500 leti), šele pozneje nastopi pridobivanje bakra iz rude.

Iznajdba pridobivanja in uporabe bakra je vodila v bakreno dobo in z njo v kovinarsstvo, ki je temeljito spremenilo ves dotedanji svet, predvsem pa vplivalo na nadaljni način razmišljanja in nadaljni razvoj civilizacij.

Ravno predzgodovina pa je v naših krajih malo raziskana in se moramo zato naslanjati na raziskave drugih narodov.

5.1. Bakrena doba

Danes se domneva, da je prišlo do prvega obširnega pridobivanja bakra v dolini Mrtvega morja, na področju **Wadi Araba**, med današnjim Izraelom in Jordanijo. Tam se nahaja primerna ruda azurit, iz katere je mogoče na enostaven način pridobivati baker. Ogromne količine odpadne žindre pričajo o dolgotrajnem in obsežnem rudarskem in topilniškem delovanju, ki naj bi se pričelo še pred 6500 leti in povzročilo tehnično revolucijo, pri čemer pa igra pomembno vlogo tudi takratno verovanje in način razmišljanja. [T0132]

Pridobivanje kovine pripelje do obsežnih sprememb znotraj same družbe, ki jo pridobiva in ravno tako obsežnih sprememb v njenem okolju, kamor se kovina izvaža.

Znotraj družbe, ki kovino pridobiva, se vzpostavijo hierarhični odnosi in se razvije specializacija. Razmerje med vladajočimi in podrejenimi postanejo vedno bolj določene, izrazite.

Razvije se trgovina na daljavo, ki sega nekaj stotin kilometrov daleč. Sčasoma se te poti vedno bolj podaljšujejo, vmesne postaje dobivajo svoj pomen predvsem pri tem, da strežejo željam svojih naročnikov. Tako se razvijejo naselbine, ki leže ob primernih transportnih poteh (morska obala, reke, karavanske poti), v katerih iz uvožene kovine izdelujejo končne izdelke.

³¹ V Podonavju (Lepinski vir, Vinča) se pojavi pred 7000 leti tudi prva pisava, za katero pa do sedaj še ni ugotovljeno ali niso to samo črte povezane z izdelovalcem keramike ali je to že pisava. [T0177]

Taki specifični mesti sta bili najdeni v današnji Bolgariji na obali Črnega morja: **Durankulag in Vama**. V teh dveh mestih se razvije močno diverzificirana družba, v času pred 7000 leti.

Te civilizacije so v svojem času v mnogih ozirih zelo prekašale druge:

- v gradnji hiš in naselij iz masivnega kamna, ko se drugod še povsod uporabljala les in ilovica,
- v izdelavi perfektnih kovinskih predmetov, ko uporabljajo drugi še kamena orodja,
- v palačah in luksuzu ter zbranim bogastvu,
- v obredih in z njimi povezanimi razmišljanji in pogledi.

Pred tem obdobjem so pokopavali vse na isti način, v tem obdobju pa se začne ljudi že pred več kot 6500 leti pokopavati na različne načine, ene z zelo bogatimi pridački, druge zelo revno. Zaznati je mogoče 4 družbene razrede: maloštevilni sloj vladarja s svojo družino, maloštevilni sloj bogatih oseb iz okolice vladarja, to so bili bojevnik, ki so predstavljali okoli 10 % družbe, potem širok sloj enostavnih ljudi in končno maloštevilni sloj zelo revnih ljudi, verjetno sužnjev. To predstavlja prvi kastni sistem v človeštvu.

Na koncu te dobe pred 6200 leti, so bile razmere kritične. Svoje vladarje pokopljejo simbolično kot svoje bogove v zelo dragocene grobove in naselja preminejo. Vzrok preminutja ni jasen in ga raziskovalci povezujejo z verskimi pogledi (predstavami), saj največ tovrstnih grobov ne vsebuje skeletov. Kultura se rodi iz nič, obstaja okoli 800 let, nato pa premine, verjetno zaradi neke ekološke katastrofe, saj se je to področje zelo izsušilo.

To se dogaja preden nastanejo poznane kulture v Prednjem Orientu, Mezopotamiji, Nilu s svojimi velikimi državami.

Iz tega časa izvira tudi najdba v Judejski puščavi, nedaleč od **En Gedija** ob Mrt-

vem morju, kjer cveti že pred več kot 6000 leti presenetljiva civilizacija, kjer opravljajo svečeniki na izviru vode v oazi redno svete obrede.

Tako so arheologi l. 1961 našli v neki votlini pri **Nahal Mishmarju** v pinijeve preproge zaviti zaklad iz 429 predmetov, od katerih so tehtali 140 kg samo bakreni predmeti. 9 % tega zaklada so bila žezla ali glave gorjač, ki so jih uporabljali za ceremonije in ne za vsakdanjo rabo. Domneva se, da so jih uporabljali svečeniki, kar pomeni, da so imeli svečeniki v družbi visok položaj, bili so najpomembnejši ljudje mogoče celo vladarji. Skrbna izdelava oblik in vzorcev teh predmetov velja kot svetovna vrhunška zmogljivost. Ti predmeti so prava tehnološka mojstrovina. Do danes ne vemo, kako so te predmete naredili. So tako perfektni, da jih s poskusi z danes poznanimi postopki (replika postopki), niso mogli reproducirati.

Bakrena doba je čas velikih tehničnih sprememb. Ne samo v pridobivanju kovin, temveč iznajdeno je tudi kolo, pojavi se plug. Živali niso več samo rezerve mesa, temveč so uporabljene tudi za proizvodnjo mleka in sira.

Postavljene so bile tehnične oz. tehnološke osnove za povečanje števila prebivalcev, razširitev civilizacij in idejne zasnove za nastanek velikih držav.

Ob nahajališčih rud se razvijejo naselbine, kjer se predeluje ruda v kovino, naselbine pa se opremi z vsem, kar je potrebno v tedanji dobi. Razvijejo se kanalizacijski sistemi, ki jih uporabljajo naseljenci za lastne potrebe, za poljedelstvo in tehnologijo, saj pridobivajo baker v velikih količinah. Pojavijo se zasnove današnjih industrijskih mest, temelječih na masovni proizvodnji, o čemer priča ocenjenih 200.000 ton žlindre v okolici **Fenana v dolini Wadi Araba**. [T0132]

Tak napredek omogoči iznajdba vetne peči, ki omogoča velikopotezno proizvod-

njo. S tem nadomesti moč vetra človeško delovno moč v nekem segmentu, ta pa lahko v vmesnem času dela kaj drugega.³²

Iznajdba ingotov bakra izvira tudi od tod. Njih oblika omogoča lahko shranjevanje, istočasno pa predstavlja plačilno sredstvo v menjavi blaga.^{33,34}

Iz Fenana je začel baker svoj zmagoviti pohod do Egipta, do Gaze ob Sredozemskem morju in do puščave Megev. Transport blaga po dolgih poteh je potekal na oslih. Za dobavnico so uporabljali raznobarvne kamne različnih velikosti, zavitih v kepo ilovice, v katero je prodajalec z valjčkom vtisnil v površino svoj znak in s tem zapečatil ta omot, nato se je pa vse skupaj žgalo. **Slika 6**

Vodnik karavane je moral odjemalcu skupaj z blagom izročiti tudi to kepo ilovice. To vse skupaj je bilo zagotovilo, da je zahtevek izveden. Samo če je prišla ilovnata krogla nerazbita k prejemniku in je število kamnov odgovarjalo številu blaga, je bila prodaja uspešna. Tako se je s trgovino na daljavo razvil tudi transportni sistem, moderna logistika.

Ker so bile tedaj živali nepodkovane, tudi niso mogle daleč potovati. Zato je bila menjava živali na dolgih poteh obvezna, saj si je tovomiška žival, predvsem na

kamnitih tleh, obrabila kopita. Zato se ob tovomiških poteh razvijejo mesta, kjer je bilo mogoče menjavati živali, okoli teh pa mesta oz. bolje cela ozemlja, na katerih so se živali lahko spet opomogle.

Vse take poti so bile ranljive, saj so se tod nahajala velika in mamljiva bogastva, tako v živalih kot tudi v blagu, ki se je prenašalo po teh poteh. Zato je bilo obvezno take poti tudi zavarovati, saj drugače ne bi mogle opravljati svojih funkcij. Vse to se razvije že v bakreni dobi in se potem vleče skozi vse obdobje tovorjenja, daleč tja do obdobja, ko se začnejo tovari prevažati in se pojavijo ceste s svojo obcestno opremo. Funkcije varovanja pa so prevzemali krajevni suvereni, ki so ob tem tudi služili in postali sčasoma zelo bogati in se vzpenjali po družbeni lestvici navzgor. Skratka razvijejo se prvi zametki državnih funkcij.

Veliko manj zahtevne so bile vodne poti, po katerih se je odvijalo tudi največ prevažanja blaga, tudi če je bilo potrebno zaradi tega potovati nekoliko dalj časa. Na čolnih in ladjah je bilo mnogo lažje prevažati tudi veliko večje tovore, saj je človek lahko s čolnom peljal tudi več kot desetkrat več tovora, kot pa ga je lahko nesel.

S trgovino na daljavo se je razširjalo tudi znanje o predelavi kovin. Fenanski baker je bil takrat zelo cenjen.

Baker ima torej vpliv na vojaško organizacijo in potem tudi na oborožitev. Tako je v Arslan Tepeju v današnji Turčiji obstajalo eno prvih razvitih mest z dobro organizirano upravo in močno vojsko.

Naseljeno od mlade kamene dobe, se razvije na reki Evfrat koncem ←4. tisočletja v bakreno metropolo, v velik produkcijski kraj.

Arheologi so naleteli na debele zidove iz ilovnatih zidakov, ceste, kanalizacijo in bivalne hiše. Med njimi je tudi palača, ena najstarejših na tem področju. Bil je to monumentalni kompleks poslopij, v katerem je kralj s svojim štabom odločal o usodi

³² Naslednjo stopnjo tega razvoja pri nas srečamo šele v 10. stol., ko naj bi se začelo uporabljati vodno kolo in z njim vodno moč.

³³ Pri nas so nekateri kmetje na Dovju v srednjem veku oddajali kot dajatve železne volkove, ki so bili tudi neke vrste ingoti.

³⁴ V tem času iznajdeni ingoti postanejo in ostanejo neke vrste mera vse do takrat, ko iznajdejo bolj točne mere. Tako so prej omenjene dajatve tudi primerljive z mrami. Posledica tega je bila, da se tehnologija tudi počasneje razvija, saj bi morala delati skoke, da bi se prilagodila danim enotam veje enoto. To je bilo pa v tako okrnjenih okoliščinah skoraj nemogoče. Skratka istočasno s prednostmi postanejo ingoti tudi kokla razvoja.

svoje države. Poleg tega predstavlja palača tudi obsežen kulturni prostor.

Sodi se o kompleksnem upravnem sistemu, povezanem s knjigovodstvom še pred odkritjem pisave. Pojavi se prva oblika modernega knjigovodstva. Z drobnimi kartušami so trgovci in uradniki zapečatili svoje blago, ki je bilo dobavljeno v palačo ali od tam prodano. Ta obsežna organizacija s svojo birokracijo pomeni rojstvo države.

Kompleks dobro ohranjenih skladišč, napolnjenih z ilovnatimi posodami, govori o nekem drugem ukrepu vladarja Arslan Tepeja. Svoje delavce v rudnikih je plačeval s hrano, kar pomeni, da je obstajal družbeni sloj, ki je dobival plačilo in postal odvisen od neke elite.

Masivna kovinska kopja, najstarejša na svetu, narejena pred več kot 5000 leti, so bila narejena iz arzenovega bronu. Kovači so dodali bakru arzen, ki so ga dobivali z daljnega Kavkaza. Tako so postale kline trše. Srebne intarzije v ročajih mečev pa kažejo, kako cenjeno je bilo to orožje – **31. slika 17** Poleg tega so bile najdene bakrene posode, ki so bile posrebrene. Posode so bile narejene iz zlitine srebra in bakra, potem pa položene v sadne kisline, ki so odstranile s površine baker in ostalo je bleščeče srebro.

Tako je eksperimentiranje z zlitinami ozko povezano z krajem Arslan Tepe, je pa tudi rojstno mesto organizirane proizvodnje kovinskih orožij.

Tako se je koncem neke mime dobe spremenila družba iz administrativne, religiozne in gospodarske oblasti v razvito vojaško oblast. Ta družbeni sistem preide pozneje na vso Anatolijo in ga uporabljajo tudi druga mesta. Kovina je torej odločujoči element, ki pospešuje tak razvoj. Baker ni samo povzročitelj bogastva, temveč vzpodbudi tudi druge važne spremembe. [T0132]

Podobno se pa ugotavlja tudi za alpski prostor. Raziskave povezane z Ötzijem so v zadnjih nekaj letih pokazale, da se

že v tej dobi pojavijo prvi znaki razdelitve družbe in medsebojni konflikti. Že tedaj naj bi imeli kovinarji (bakrena doba) nek višji, poseben položaj na osnovi svojih znanj in sposobnosti.

Korenine tistega, kar vidimo pozneje v Nebri, lahko zaznamo v Alpah že 13 stoletij prej. Očitno so morala plemena v Alpah začeti braniti nahajališča bakrovih rud pred vsiljivci. Tedaj se začenjajo pojavljati prve meje med plemeni. Posamezna plemena so se morala primerno organizirati, da so to obrambno funkcijo lahko izvajala, zato se mora družba diferencirati.

Predvidevamo, da se tedaj pojavi nadgradnja nad prejšnjim zelo plitvim družbenim sistemom (pozneje bi mu lahko rekli srenjski sistem), ki mu je dodana obramba plemenskega teritorija in s tem povezane družbene strukture. Dotedanje strukture so bile povezane s pastirsko-poljedelsko družbo. Pojavijo se »vojvode«, »knezi« in to ravno iz vrst kovinarjev, na osnovi njihovega višjega, izstopajočega položaja, pridobljenega s pridobivanjem kovin in začetki trgovanja – menjave blaga.

Na tak razvoj je vplivala mešanica verskih in drugih človeških procesov, ki so kot celota (verski obredi, vsakdanja ponavljajoča se dela, ki se ne smejo spremeniti in se opravljajo kot tehnični obredi, navade, običaji, predstave itd. **35**)

Vsa ta nadgradnja je bila pa tedaj še komaj zaznavna, nerazvita in se je razvila šele čez nekaj stoletij v bronasti dobi. [T0500]

³⁵ Še danes lahko beremo vsak dan drugo knjigo, ali pa celo življenje eno in isto knjigo (Biblijo). Taka ponavljajoča se dela so bila bolj ali manj poverzana z verovanjem in z njim povezano varnostjo. Nova opravila ali spremembe starih so pač povezana s tveganjem, ta pa so morala biti čim manjša, če so hoteli preživeti.

5.2. Bronasta doba

Imenovana je po kovini, značilni za to obdobje, t.j. zlitini 9 delov bakra in enega dela kositra, v strokovni literaturi dostikrat imenovani kositrov bron (Zinnbronze, tinn bronze).

Če je v bakreni dobi center proizvodnje bakra v Fenanu v dolini Jordana, se v bronasti dobi pridobi največ bakra na Cipru. Če je v bakreni dobi najpomembnejša proizvodnja, postane v bronasti dobi trgovina, če se je prej koncentrirala moč neke države na mestih proizvodnje, se v bronasti dobi prenese v trgovska, upravna in duhovna središča, ki se nahajajo predvsem v bližini križišč poti ali pretovarjališč.

Če v bakreni dobi vrhovna plast sestoji iz maloštevilnega sloja vladarjev in bližnjih, bogatih ljudi, ravno tako maloštevilnega sloja bojevnikov in širokega sloja proizvajalcev, se sedaj začnejo ti sloji specializirati. Očitno pa je, da se na posameznih območjih stvari drugače razvijajo kot na drugih.

Če se razvijajo na Orientu zelo bogati zgornji sloji, se v severni Evropi ne morejo, saj se razlike med posameznimi sloji ne stopnjujejo tako močno. Manjše koncentracije ljudi, manj ljudi na istem mestu, niso sposobne zgraditi velike družbene razlike.

Lahko bi vzeli primerjavo z naravo. V naravi določa temperaturni gradient hitrost prenosa toplote pri določeni specifični prevodnosti snovi. Če prenesemo to na družbo, bi lahko rekli, da je pri enakih ljudeh mogoče pri 10 000 ljudeh postaviti drugačno lestvico kot pa pri 100 ljudeh.

Tako je osnovna družbena celica družina v povprečju skozi dolgo obdobje dokaj stabilna in znaša okoli 6 ljudi v eni družini.

Če nekaj družin postavi svojo vas, se izkaže, da je to število večinoma 5 družin, seveda pa to niha. Kaj pa je potem z vami, ko se 5 vasi združi, kaj pa se dogaja sedaj?

Če vzamemo Visoko Gorenjsko in njeno srenjsko ureditev ne najdemo srenje na 5 vasi, temveč na 4 in 2 vasi.

A*10 ^a	1					
B*10 ^b	10					
C*10 ^c	100					
D*10 ^d	1000					
...	...					
...	...					
srenja 4 vasi:			1			1*120
srenja 2 vasi:	1			1		2* 60
naselje:	1	1	1	1		4* 30
naselje hiš - družin:	5	5	5	5	5	20* 6
družina (osebe):	6	6	6	6	6	120

³⁶ Nemško govoreča literatura šteje arzenov bron še v bakreno dobo in ga imenuje »Arsenkupfer« angleško orientirana literatura pa govori že tedaj o arzenovem bronu »arsene bronze«.

Torej je druga značilnost vertikalne smeri, da proti vrhu upada, torej mora v nasprotni smeri naraščati:

Model je torej takšen (pri osnovi 10 - glej zgornji tabeli)

Seveda pa to ni edina možnost. Če postavi nekaj družin skupaj leseno »dolgo hišo« in žive vsi prebivalci enega naselja v isti zgradbi, je stanje spet drugačno.

Če pa si prebivalci postavijo hiše tako, da zložijo kamne v suhe zidove, nastopajo spet drugačne razmere.

Če pa si postavi nomadska družina svoj šotor, ni običajno nikakršnega združevanja več navzgor. Vsa nomadova lastnina je koncentrirana v živalih in s to se mora seliti iz enega pašnika na drugega. Kontakti s sosedi pomenijo mešanje živali, to pa je nezaželeno, torej se morajo tudi kontakti izvajati drugače (obiski posameznikov brez družine in živali).

Najmanjšo vertikalno delite dopušča rešitev dolga hiša, saj žive vsi v enem prostoru, največjo pa postavitev suhih zidov, saj je tako mogoče narediti tako velike palače kot tudi majhna zatočišča za pastirje na pašniku — [slika 29](#)

Torej pogojujejo že same klimatske in terenske razmere tudi različne oblike družbe, saj vplivajo s svojimi značilnostmi na njih razvoj, s tem pa tudi strukturo v posamezni razvojni fazi.

Če hočemo torej imeti visoko strukturo, moramo imeti pri določenih okoliščinah tudi dovolj veliko število ljudi.

To omogoča na eni strani poljedelstvo tam, kjer so zanj dobri pogoji in je mogoče na majhnih površinah pridobivati veliko hrane (dolina Nila, Mezopotamija, ...).

V bakreni dobi se pojavijo velika delovišča, kjer so velike množice delavcev kopale rudo in jo topile v kovine, predvsem baker (pridobivali so tudi zlato, srebro in svinec). Te lokacije je bilo potrebno zavarovati.

Živinorejska civilizacija je dopuščala določeno število živali na kvadratni kilometer, ki so se tam pasle, ko pa so vse popasle, so se morale pa premakniti novo, še nepo-

pašeno območje. Področje in njegove razmere (rodovitnost zemlje, velikost zemljišča, klimatske razmere itd. so dopuščale samo določeno najvišje število živali, s tem pa tudi ljudi, kajti človeka je lahko preživljalo samo določeno število živali.

Iste zakonitosti veljajo tudi za poljedelstvo, saj tudi tod žive ljudje od zemlje, ki jo obdeluje.

Naenkrat se pa pojavi neka dejavnost, ki se preživlja od drugih virov, ki se po svoji naravi močno razlikujejo od prejšnjih dveh. Kovinarstvo rabi rude in les ter pozneje tudi primeme vetrove in primeme vodotoke.

Uravnavanje vseh teh dejavnikov pa najdemo že v bakreni dobi. Že tedaj si v današnji Jordaniji organizirajo tako imenovano »dolino inženirjev«, ki naredi kanale za namakanje in oskrbo tako poljedelstva kot tudi kovinarstva z vodo.³⁷

Tedaj se pojavijo poleg poljedelskih vasi tudi vasi, ki se ukvarjajo z rudarstvom. Število ljudi na km² lahko močno naraste, to pa predvsem tam, kjer se nahajajo rude oz. primerno področje za predelavo rude v kovine.

Večje koncentracije pa motijo prvotne prebivalce, ki se ukvarjajo z drugačno dejavnostjo. Ta nasprotja poznamo do danes, samo igralci so vedno drugi.

Pojavi se nova cena dela, vezana na rudarstvo nasproti prejšnji, vezani na poljedelstvo, ta pa je odvisna od cene proizvodov na trgu. Kovina ima tedaj izredno vi-

³⁷ Vendar se že tedaj izkaže človeška nesmotnost. Že takrat so posekali vse gozdove in porabili celotno gorivo za tehnološke procese, ki so bili energijsko izredno požrešni. Izkoriščanje surovin se nadaljuje do danes. Danes se črpa soli iz Mrtvega morja tako močno, da pade gladina Mrtvega morja letno za 1 m. Nihče se ne sprašuje, kaj pa potem, ko bo tega konec. **Kapital se ne vprašuje po bodočnosti, samo po sedanjosti.**

soko vrednost proti poljedelskim in živalno-rejskim produktom.

Tisti, ki se ukvarja z kovinarstvom lahko kmalu postane bogat. Če nastopa v nomadski družbi plitka družbena delitev, to za poljedelstvo več ne drži, saj ta omogoča ob dobrih pogojih visoke hierarhije (Mezopotamija, dolina Nila). Še večje koncentracije pa dopuščajo kovinarske strukture.

Največje koncentracije pa dopuščajo kombinacije teh struktur. Tako se koncem bronaste dobe, za časa Ramzesa III. (-12. stol.) v dolini Nila predeluje okoli 100 ton bron dnevno ob celotni poljedelski in živalno-rejski produkciji.

Tako izredno bogate družbe so pa izredno ranljive. Vedno se pojavijo zavistneži, posebej še, če se poslabšajo klimatski pogoji in morajo ti zaradi preživetja sebe in svojih, tvegati vojne s tistimi, ki živijo v izobilju.

Tedaj se ločita tudi dve značilnosti, ki omogočata visoke strukture: ena, ki lahko skoraj stalno zagotavlja svoj obstoj, to so tiste ob rekah, ki stalno napajajo take pokrajine s kratkimi vmesnimi kritičnimi obdobji in druge, ki se samo povzpnejo, porabijo surovine na osnovi katerih je mogoče tako visoko strukturo zgraditi, ko pa preneha samo ena od kritičnih surovin pa celota premine (npr. voda, gorivo, itd).³⁸

Kovine vodijo torej v vojaško organizirane družbe zaradi zaščite lastnih interesov in interesov svoje panoge ali države.

³⁸ Če civilizacija ob Nilu nikoli ne premine, se to več ne more reči za delto Evfrat - Tigris. Civilizacija v Wadi Arabi pa premine zaradi pomanjkanja goriva. Če je bilo mogoče vodo še privedi v dolino in napajati naselja, ni bilo mogoče spremeniti klime, od katere je odvisna rast gozdov. Že od nekdaj so visoke strukture imele tudi globoke korenine in izčrpavale resurse tako, da se ti niso mogli dovolj hitro obnavljati. Bogastvo na eni strani in revščina na drugi izčrpavata surovine veliko bolj kot enako število ljudi v nizkih hierarhičnih strukturah.

Življenje v kovinarski družbi lahko organizira samo država, ki vpliva na vse dejavnike in seveda tudi na varnost. Pojem organizirane varnosti se torej razvije v kovinarski družbi koncem bakrene dobe na Anatolski planoti, potem se pa seli naprej po takrat razvijajočih se družbah.

Če se poljedelstvo in živalno-rejska koncentrirata na lastno preživetje, jima zato tudi zadošča nizka hierarhija oz. je za posameznike ugodnejša, saj morajo manj delati, če jim ni treba oskrbovati zgornjih struktur.

Zgomje strukture pa so potrebne samo tam, kjer morajo le-te garantirati delovanje spodnjih struktur oz. njih preživetje in njih varnost.

Tako se diverzificira tudi kovinarska družba na množico ljudi, ki delajo na pridobivanju in predelavi kovin v mnogokrat zelo težkih pogojih, ter na maloštevilno plast vladajočih in zaščitnih ljudi.

Še bolj se to vidi pri samem vladajočem sloju, ki ima dve funkciji:

- skrbeti mora za duševno in zdravstveno stanje ljudi na eni strani ter
- za zaščito (varnost) na drugi strani.

Prvo izvajajo svečeniki, drugo vojščaki.

Tekme med obema pa poznamo iz zgodovine. Začela se je v pradavnini, traja pa še danes. Vedno bolj se specializirajo, vedno bolj se dvigujejo in ustvarjajo hierarhije, vedno več imajo za delati in povedati, vedno večji del družbenega prihodka se koncentrira v njihovih rokah. Oboji pa sta močno hierarhično strukturirani.

Če rodi bakrena doba velike koncentracije na mestu proizvodnje in s tem primerno ureditev, rodi bronasta doba izredno pospeševanje trgovine, ta pa povpraševanje po transportu.

Ob poteh, ki povezujejo posamezna mesta, kjer se pridobiva kovine, ki potekajo na velike daljave, tudi nekaj tisoč kilometrov in to skozi puščave in nevarne kraje, je potrebno zagotoviti karavanam vse potrebno, da

lahko opravijo svojo funkcijo. Potrebno je urediti preskrbo ljudi in živali, poskrbeti za vamost.

Organizacija, ki se prej pojavi na mestih produkcije, se mora razširiti na poti, predvsem pa na vozlišča, kjer se srečujejo posamezne poti.

Na dolgih transportnih poteh se začnejo pojavljati dnevna počivališča, kjer se zamenjuje tovome živali za sveže. Tedaj še ne poznajo podkovanih živali, nepodkovane pa lahko uporabljamo samo kratek čas. Tako se rodi posebna družba, ki se ukvarja z rejo tovornih živali in jih zadržuje delno okoli postajališč, delno pa na travnikih, kjer si zopet opomorejo. Ti živijo od tovorjenja in živijo vedno na istem kraju.

Od tovorjenja pa živijo tudi tisti, ki spremljajo tovor od izhodišča do cilja. Ti morajo skrbeti za varno dostavo pošiljk, torej morajo imeti tudi zanesljivo, oboroženo spremstvo.

Na takih ključnih, končnih mestih (križiščih poti, lukah) se začne pretovarjati, skladiščiti blago, mešetariti, se oskrbovati z vsem primernim, zamenjevati lastne produkte za potrebščine itd. Razvijejo se trgovska mesta. Najlepši primer takega mesta je Ugarit na današnji sirjski obali. Tam kralj varuje celotno dogajanje v mestu, poskrbi za vamost tržišča. To pa seveda ni zastonj. Tudi mesta se hitro razvijajo in živijo od razlike v cenah in raznih pristojbin, mitnin itd. Ta mesta postanejo ne samo mesta izmenjave blaga, temveč tudi idej, informacij, znanja, sposobnosti. Iz teh mest se širijo novi proizvodi, nove tehnologije, nove dejavnosti, nova organizacija itd.

Pojavi pa se še tretji udeleženec v celotnem sklopu, t.j. velik uporabnik kovin. Tak velik uporabnik pa so države ob Nilu in v Mezopotamiji. Tam omogoči plodna zemlja tisto, kar na področjih z revno zemljo ni mogoče.

Če živi človek na zelo plodni zemlji, porabi za pridelavo hrane manj časa in manj energije. Tam lahko preživlja kmet s svo-

jim delom več ljudi, kot pa na revnih tleh, kjer lahko preživlja samo sebe, pa še tu mu mora marsikje pomagati živinoreja. Skratka bogata, plodna zemlja omogoča tudi visoko nadgradnjo s široko paleto rokodelcev različnih poklicev, ti pa so sposobni začeti izdelovati luksuzne predmete, namenjene predvsem vrhnjim slojem družbe, kjer se koncentriira bogastvo.

Zgoraj navedene strukture pa rabijo vedno več surovin, zemlje itd. Ekspanzija v takih družbah je vprogramirana vnaprej z njo pa tudi konflikti, ki jih rešujejo končno samo vojne.

Take družbe rojevajo kolonije, od koder prihajajo surovine, ki jih rabijo za lastno proizvodnjo, te pa dobavlja trgovina prek transporta.

Tako rodi ta doba niz novih transportnih sredstev. V bakreni dobi se rodi kolo, ki pa zaživi šele v bronasti dobi in to predvsem kot bojno sredstvo. Tovome živali pa zamenja voz šele v visoko organiziranih družbah antike, vendar samo tam, kjer ta zgradi ceste, pozneje pa tudi železnice. Tovome živali zamenja v popolnosti samo avtomobil, v zadnjem času pa helikopter (tovorjenje v kočice na gorah).

Če se na kopnem razvoj komaj pozna, saj karavane prenašajo blago še do uvedbe železnice, traktorja in avtomobila, se vodni transport izredno razvije.

Če je baker mogoče pridobivati samo iz ene rude na enem mestu, postane to z bronom nemogoče. Ležišča kositrovih in bakrenih rud so dokaj oddaljena, tudi po več tisoč kilometrov.

Če je bilo glavno rudišče bronaste dobe na Cipru (po katerem dobi otok ime), so ležišča kositra na Kavkazu, Tadžikistanu, Veliki Britaniji itd. in so glavni centri uporabe v takratnih odročnih civilizacijah (Mezopotamija, Nil, ..) so med nahajališči in mesti uporabe ogromne razdalje. Pri vsem tem se predelava posameznih komponent v bakrove ali kositrove ingote odvija

v bližini nahajališč, predelava kovin v končne izdelke pa blizu uporabnikov.

Dobava polizdelkov je pa povezana s transportom, varovanjem transporta zaradi dragocenosti surovin, pa postane vsakdanja nuja. Zaščititi je potrebno mesta pridobivanja, mesta transporta in mesta predelave, to pa je glavni vzvod za nastanek vojaštva.

Cena kovine začne naraščati premo sorazmerno z vloženim delom in riziki, ki se pri tem pojavijo. Pomembno je imeti rudišča, potrebno delovno silo, ki rudo pripravi do topljenja, obvlada topljenje rud in naredi polizdelke – kovinske ingote, s katerimi je potem mogoče trgovati. Zato morajo imeti ingoti enako maso ³⁹ (~29 kg), da potem služijo kot neke vrste denar v menjavi surovin. Ta del se realizira že v bakreni dobi v naselbini **Hujayrat Al-Ghuzlan** v prej omenjeni dolini Wadi Araba, za kar je bilo potrebno iznajti vetrovo peč, ki je omogočala predelavo rud v tako velike kovinske surovce – ingote in to pred več kot 6000 leti, v tako veliki količini, da se je ob predelavi lahko razvila celotna državna hierarhija.

Tako lahko sklepamo, da je omogočala velike civilizacije ravno predelava kovin v kovinske izdelke, ki so bili potrebni za orodja v poljedelstvu, da je bil to tisti razvojni vzvod, ki je omogočal hitrejši napredek teh civilizacij, predvsem pa večjo koncentracijo ljudi na istem mestu, s tem pa zvišanje družbene hierarhije. Te so

³⁹ *Takrat se rodi tudi merska enota tovor, ki je tedaj tista enota, ki jo človek lahko nosi poleg vseh svojih potrebščin, torej neto količina, ki jo človek nosi za drugega. Zanimivo je to, da se ta bistveno ne spreminja v različnih družbah (28 kg pri Rimljanih, do 32 kg v britanskih kolonijah). Zanimivo je tudi to, da se na kratke razdalje nosi dvojni tovor, ki se mu običajno reče cent, torej 100 manjših enot, ki niha v naših krajih med 47 in 56 kg. Dva taka centa pa nosijo tovorni konji. Britanske vreče s kolonialnim blagom (kava, kakav, ...) pa vsebujejo 64 kg blaga.*

bile pa odvisne od trgovine na daljavo, ki jim je dobavljala kovine, iz katerih so izdelovali tako orodja kot tudi orožja.

Trgovina pa je bila odvisna od transportnih sredstev, ki so se morala ravno tako prilagoditi, da so lahko zagotavljala tako velike zahtevane količine.

Bronasta doba razvije niz ladij, specializiranih za svoje funkcije. Predvsem sta značilni dve obliki: velika transportna jadrnica – tovornjača in hitra vojna ladja – veslača.

Prvo nam najlepše predstavlja razbitina, najdena pri **Ulu Burunu** na današnji turški obali, s svojim tovorom, ki nam pove, kod vse se je ta transport odvijal in kaj so takratni mogočniki in navadni ljudje uporabljali in rabili. Sporoča nam, kaj se je dogajalo v času, ko je bila bronasta doba na svojem višku, tik preden se pojavi železo, ki začne počasi, a temeljito spreminjati produkcijske in vamostne razmere, pogojene tudi z klimatskimi spremembami, kar pa nam omogoča datacijo, kdaj se je vse to dogajalo.

S C₁₄ metodo je bilo ugotovljeno, da je bil les razbitine Ulu Burun posekan v obdobju ←1325 in ←1318 ±8 let. [T0114]

Tako spoznamo tudi vlogo takratnih pretovarjalskih oz. luk, v katerih se je blago pretovarjalo, hranilo in z njim mešetarilo ter rizikov, ki so pri tem nastopali. Pri tem niso bili vsi mešetarji pošteni, nastopale so različne goljufije. Zato se razvijejo tudi razsodišča, ki sodijo po metodi oko za oko.

Tipično mesto – pristanišče, kjer se vse to odvija, je **Ugarit** na današnji sirjski obali, mesto mednarodnega pomena.

Trgovina prinese s seboj tudi posebno pisavo **slika 5** na povoščene lesene ploščice, ki omogoča skladiščno poslovanje.

Druga ladja – veslača nastopa predvsem v dobi Ljudstev z morja. Uporabljala so jo bojovita roparska ljudstva, ki napadejo vzhodno Sredozemlje (Levant) v ←12. stol. To ladjo potem upodobijo Egipčani v

grobnici Ramzesa III., (slika 25) ki se je bojeval z Ljudstvi z morja. To je ladja z dvignjenim knom v obliki ptičje glave. Vendar najdemo tako ladjo tudi že precej prej vsekano simbolno v obalne skale južne Švedske- slika 20, a tudi na minojski vazi iz ←17. stol. – slika 21 – ter na mikenški vazi iz ←14. stol. – slika 24

Končno pa sta taki ladji tudi vikinška z jadri in vesli in celo beneške gondole niso daleč od teh.

Skratka, bronasto orodje omogoča sekanje velikih dreves, iz teh pa izdelavo velikih, močnih ladij, primernih za morsko plovbo. Omogoča pa tudi izdelavo velikih hitrih veslač, potrebnih pri roparskih napadih.

Ali se bron in vojaška družbena ureditev slučajno ujemata?

Koncem bakrene dobe, ko se pojavi arzenov bron, je zaznati še neko drugo spremembo. Tedaj se pojavi tudi birokracija, ki opravlja za vladarja določene posle. To pa je začetek državne ureditve in s tem velika prelomnica v razvoju človeštva.

V centralni Evropi vladata v bronasti dobi dve obdobji: prvi del, do okoli l. ←1600 in drugo po tem letu. V prvem obdobju se razvija družba mimo in živi v izobilju. Ljudje so dobro hranjeni in nimajo posebnih težav, kot so bolezni. Naselbine so brez obzidij. Ljudje živijo v dolgih hišah, kjer živi celotna vas v enem prostoru.

V prvem delu se močno uveljavi trgovina in izmenjava blaga. V Vzhodnih Alpah v okolici današnjega Bischofshofna v gorovju Hochköniga so odkrili velike zaloge bakrene rude in tam v bronasti dobi pridelali več kot 15000 ton bakra. Najstarejši rudniki tam so stari več kot 4000 let.

Naraščajoče bogastvo je tudi tod omogočalo majhnemu zgornjemu sloju luksuzno življenje.

Ljudje bronaste dobe so bili dobro hranjeni, jedli so žitarice, meso goved, svinj in ovc, a tudi divjačino in gozdne sadeže.

Ljudje bronaste dobe – poljedelci, so se zadrževali pretežno okoli svoje naselbine, oddaljevali so se samo nekaj kilometrov. Izjeme so bili trgovci in zgornji sloji prebivalstva. Ti se na dolge poti niso podajali brez vzroka. Najbolj pogost vzrok so bile nabave surovin, tedaj so potovali tudi po več sto km daleč, potovanja so trajala tudi po več mesecev.

Trgovci so imeli rute, dolge tudi po več tisoč kilometrov, saj so potovali pretežno po rekah in drugih vodah, kar je omogočalo prevažanje večjih količin blaga.

Vendar se je odvijala trgovina tudi po posameznih etapah, med posameznimi pretovarjalski. Tako se ljudje niso podajali na pot predaleč, imeli so manjša tveganja, saj so svoje trase bolje poznali in jih obvladali kot pa dolga potovanja po tujem ozemlju, ki so nosila s seboj nepoznana tveganja. Blago je tako prihajalo iz zelo oddaljenih krajev na tiste točke, kjer se ga je lahko zamenjalo. Ob tem je bil zaslužek sorazmerno tveganju in vloženemu delu.

Okoli l. ←1600 pa se pojavijo okoli naselij obzidja, mimega časa je konec. Očitno se dogodijo temeljite verske premene in to v relativno kratkem času ene, dveh generacij.

V Levantu je tedaj razširjena mikenska kultura. Mikene so močna država z močno trgovsko floto. Na sredozemski vzhodni obali pa je tedaj najmočnejše trgovsko mesto Ugarit, ki je v ozki povezavi s Ciprom.

Od ←16. stol. naprej se začne širiti trgovska mreža teh mestnih držav in ustanavljanjem novih kolonij, ki so zagotavljale stičišča s surovinami.

Tako je bilo v Istri 3 km vzhodno od današnjega Rovinja ustanovljeno mesto Monkonja s svojo luko. Ta nadzira celotno področje severnega Jadrana, predvsem pa nasproti ležeče ustje Pada in drugih rek severno od tod, seveda pa tudi celo zahod

no obalo Istre⁴⁰. Utrdba je bila postavljena na 80 m visok grič, s katerega je lep razgled po celotnem področju⁴¹ [C173]

Predstavlja močno utrjen tujek v očitno tuji deželi in pomembno mesto iz katerega je bila nadzorovana morska plovba (Slika 7). Mesto torej nadzoruje trgovino tistega, ki ima tod interese, to so pa očitno Mikene. Nadzoruje torej dotok jantarja po skoraj vseh poteh, ki vodijo čez Alpe v severni Jadran in s tem seveda tudi jantame poti, ki vodijo skozi današnjo Slovenijo, očitno največ skozi Postojnska vrata, ki povezujejo Podonavje s svojimi pritoki z Jadransko obalo.^{42,43}

Donava s svojimi pritoki je eden glavnih tokov po katerih se razširja trgovina v bronasti dobi v Srednjo Evropo. Prečno na to pa vodijo jantame poti, po katerih prihaja jantar z obal Baltika.

Jantame poti potekajo večinoma po kopnem. Na jantamih poteh se tovari večinoma na človeških hrbtih. To velja predvsem za alpske predele, medtem ko je rečna plovba že v kameni dobi dobro razvita.

Tedaj potujejo po teh poteh tudi surovine, predvsem baker in kositer. Človek nosi tedaj koristno breme 29-30 kg na dnevnem pohodu dolgem okoli 40 km.⁴⁴ Taki

⁴⁰ Drugi viri razširjajo to obdobje na ←1800 do ←1200.

⁴¹ Literatura ne omenja nobene luke, samo izkopavanja v mestu. Očitno pa je že takrat Rovinj s svojimi zalivi predstavljal pomembno luko, ki jo je ščitila Monkodonja.

⁴² Spomnite se na povest o Argonavtih.

⁴³ Dostopi do Monkodonje so široki 1 do 1,4 m, kar da slutiti, da se je uporabljal samo promet z nošenjem. Poleg tega ni bilo najdenih nikakršnih ostankov tovornih živali. To omogoča zaključek, da se je ves promet odvijal na človeških ramah, predvsem pa z ladjami in čolni.

⁴⁴ Očitno so ocene nemških raziskovalcev nekoliko pretirane, saj nosi pozneje

pohodi so bili predvsem na ravninskem terenu, med tem ko so bili v hribih pohodi krajši in odvisni od težavnosti terena.

V vzhodnih Alpah oz. na njih obrobju, kjer so stičišča vodnih in pešpoti, se na pomembnih krajih razvijejo stalne naselbine (tako tudi na Ljubljanskem barju). Glavni taki zbirališči sta Bodensko jezero in Chiemsko jezero, vendar segajo reke tudi naravnost do prelazov v Alpah.

Skozi Bodensko jezero teče Ren, po njem pa prihaja v notranjost predvsem kositer. Lahko bi ga poimenovali »kositrova reka«.

Skozi Chiemsko jezero pa teče reka Alz, pritok reke Inn. K Chiemskemu jezeru so se stekale poti čez Alpe prek glavnih prelazov:

Felbertauem, od tam pa naprej prek Zilje in Tilmenta proti Čedadu.

Prek Badgasteina in Malnizta v današnjo Vzhodno Tirolsko - Spittal in naprej proti Beljaku in nato Zilji in po Beli proti Padski nižini.

Glavna pot pa je vodila prek Salzburga po dolini reke Salzach navzgor v rudarska področja, kjer so pridobivali baker in sol, ta so bila pa povezana prek Visokih Tur tudi na jug s Koroško, od tam pa prek Karavanških prelazov in Julijskih Alp v Padsko nižino in severne obale Jadrana.

Tedaj se razvijejo na stičiščih posameznih pomembnih rek zametki pretovarjalšč, kjer se pretovarja blago ali z enega čolna na drugega (drugačne karakteristike) ali iz čolnov na hrbte (živalske in človeške).

Tako pomembno mesto je npr. današnji Passau, kjer se zlivajo tri reke Donava, Inn in Ilz in od koder poteka »solna pot« žesvaj v ←15. stol. - cesta čez Bavarski gozd do sotočja Vltave in Šumave v bližini

rimski vojak okoli 32 kg, a samo na razdalji do 35 km.

današnje Lenore, kjer postane Vltava plovna, nato pa po Vltavi navzdol do Prage, kjer je zaznana že zgodna naselitev. Tam je spet pomembno središče, prek katerega že zelo zgodaj (vsaj že pred 7000 leti) poteka pot iz Podonavja proti Baltiku). Ta pot predstavlja zelo pomembno povezavo med Podonavjem in deželami ob Baltiku predvsem zaradi rečnih povezav in je pomembna tudi za nas.

Vzhodna jantarjeva pot pa je vodila skozi Postojnska vrata, Ljubljano, proti Ptujju od tam proti Dunaju in naprej prek Moravskih vrat proti Baltiku.

To je tudi ena izmed poti, po katerih so se naseljevala ljudstva, premikale vojske itd. saj poteka večinoma po ravninskem zemljišču.

Posebne vodne poti, ki so povezovale Baltik z Levantom pa so vodile po rekah iz Baltika (Visla-Pripjat- Dnjeper) v Črno morje, kjer so že v bakreni dobi visoko razvite civilizacije (**najdišči Durankulag, Varna**), se odprejo v bronasti dobi in oskrbujejo Levant z jantarjem že pred l. ←1600. Tam se trgovci na ladjah tovornjakih tudi oskrbujejo z jantarjem⁴⁵ v zameno za druge izdelke, ki jih naberejo v Levantu in Egiptu.

Spremembe prihajajo s severa, z južne Švedske in sežejo sčasoma po velikem delu Evrope. Kaj je sprožilo te spremembe ni poznano. Znanstveniki nimajo nobenih sporočil o kakih bistvenih klimatskih spremembah, epidemijah, ali slično.⁴⁶ Očitno

⁴⁵ Jantar predstavlja visoko cenjeno nepokvarljivo blago, ki ima majhno težo in ga je lahko nositi okrog. Imel je torej nekako tako vlogo kot zlato, kjer je bilo mogoče majhno težo zamenjati za večjo težo v menjavi za druge izdelke, torej tako vlogo, kot jo je imel pozneje denar.

⁴⁶ L. ←1628 izbruhne ognjenik na otoku Tira (danes Santorin) ter uniči Minojsko civilizacijo na bližnji Kreti. Eksplozija naj bi povzročila cunami visok do 250 m, ki naj bi ga bilo čutiti 750 km daleč. Nebo naj bi se

se začne družba sama od sebe od znotraj spreminjati. Te spremembe sežejo tudi na obrobne pokrajine Prednjega Orienta, saj nastopi preseljevanje ljudstev očitno na osnovi nove vere.

Ljudstvo se iz južne Švedske napoti v posameznih skupinah po rekah vse do Črnega morja, Jadrana, Biskajskega zaliva, v Veliko Britanijo itd. Po tej poti se po l. ←1600. verjetno tudi širi nova vera z novo naselitvijo na obali Črnega morja v spodnjem porečju reke Halkis, to so paflagonški Veneti. (V zgornjem porečju te reke prebivajo Hetiti).

V vzhodnem Sredozemlju se po l. ←2000 začne vzpenjati pleme Hetitov, ki postaja vedno močnejše in zavzema vedno večja ozemlja. Tako se končno srečajo z Egipčani in pride do bojev. L. 1274 izgubi Ramzesa II. veliko bitko pri Hatuši. Od tedaj naprej začne hetitsko kraljestvo hitro propadati (ne pa Hetiti, saj ostanejo posamezne kneževine še nekaj stoletij).⁴⁷

*pooblašilo, letine naj bi še 5 let po tem zginile, klimatski vplivi naj bi segali po celi severni polobli. Tedaj naj bi potonila tudi legendarna Atlantida, ki naj bi bila na otoku Tira. Zgodba naj bi bila zapisana v Starem Egiptu, od tam naj bi jo pa povzel tudi Platon. Do okoli l. ←1450 propade miroljubna, visoko razvita minojska civilizacija na Kreti pod vplivi močnih potresov, a tudi zaradi mikenskih vpadov. (Delno je ta vpliv opaziti tudi na **Siti**, kjer okoli l. ←1600 nastopajo manjše padavine in večje suše.) Bili so dobri ladjarji, kot to prikazujejo slike na ohranjenih zidovih in imeli stike z Veliko Britanijo, Galilejo in Egiptom.*

Vir: TV oddaja: Aegean Legacy of Atlantis / Time Life's Lost Civilizations, SLO

⁴⁷ Relievi v Ramzesovi grobnici pa ga častijo kot velikega zmagovalca, ki popolnoma uniči Hetite, v resnici pa jim mora plačevati dajatve, podobno kot pozneje tudi Ramzes III, ki tudi izgubi bitko, a ga hvalijo, kako jo je dobil, mora pa poraženim ljudstvom z morja dostavljati hrano in oblačila, skratka

Očitno je s temi vojnami povezana tudi naselitev Hetitov na zahodnih obalah Apeninskega polotoka. Etruščani naj bi bili potomci Hetitov in naj bi prinesli v novo domovino pridobivanje in predelavo železa. To naj bi se dogodilo ob propadu Troje v začetku pohoda Ljudstev z morja. [T0130]

5.2.1. Ljudstva z morja

Okoli l. ←1200 se klima drastično spremeni predvsem v Levantu. **(Slika 8)** Količina padavin se zmanjša na eno četrtno tiste pred enim stoletjem.

Te spremembe doletijo predvsem mikenško državo. Do tedaj mimo prebivalstvo, ki živi predvsem od poljedelstva, zapusti svoja naselja in je primorano iti iskati nove kraje, kjer bi lahko zagotovilo preživetje sebi in svojim.

Očitno je bila prva žrtev tega roparskega pohoda Troja. Boje za Trojo opeva Homer in jih nam ni treba. Ljudstva se napotijo naprej ob severni levantski obali in naletijo l. ←1192 na Ugarit, ki ga uničijo. Od tod se podajo ob vzhodni sredozemski obali navzdol, pridružujejo se jim vedno novi ljudje, ki so izgubili borbo z naravo in sproti uničujejo vse, na kar naletijo. Uničijo veliko Hetitsko kraljestvo in pridejo končno v Nilovo delto, kjer se l. ←1177 srečajo z vojsko Ramzesa III. Ta bitko dobi (izgubi?), a sklene z Ljudstvi pogodbo o varovanju severnih meja in jim za to dobavlja hrano in oblačila. Ljudstva z morja se naselijo v Kanaanu, centralnem delu Fenicije, kjer se sčasoma stopijo s prvotnim prebivalstvom (Feničani).

mora jih oskrbovati za njihovo čuvanje severnih meja egiptovske države. Ne samo Pirove zmage, celo porazi so bili lahko predelani v zmage, tako potrebne za vodilne plasti. Vse to srečujemo tudi še danes.

5.2.2. Feničani

Pojavijo se koncem bakrene dobe v Levantu in se naselijo na obali in otokih ob obali Kanaana, dežele, ki dobi po njih pozneje ime Fenicija. Nastanejo mesta: Biblos, Aradus, Sidon, Tir, ...

Biblos trguje z Egiptom in egejskimi otoki že v ←3. tisočletju.

Nekdanji nomadi in poljedelci (mogoče pa tudi kovinarji) se po priselitvi spremenijo v ribiče in pomorščake. **48** Njim pripisujejo

48 Feničani prihajajo koncem bakrene dobe (okoli l.←3.000) iz okolice Mrtvega morja, istočasno pa tam prenehajo naselbine v Wadi Araba, zadnje najbolj verjetno zaradi pomanjkanja lesa, potrebnega za vsakdanje življenje in kovinarstvo. Obsežno pridobivanje bakra je požrlo ob takratni tehnologiji velike količine lesa. Tako so na Cipru kar 16-krat posekali vse gozdove za potrebe kovinarstva.

Feničani naj bi bili v stari domovini nomadi in poljedelci, nato naj bi bili pa takoj po prihodu sposobni visokokakovostne proizvodnje, od kod pa znanje?

Ali niso bili to le tisti, ki so pridobivali baker in ustvarili tako imenovano dolino inženirjev, v kateri so poleg kovinarjev živeli tudi nomadi in poljedelci, ki so morali kovinarje oskrbovati s potrebščinami.

Tako so Feničani že takoj v začetku začeli ustanavljati visoko razvite državice. Sama po sebi se ponuja misel, da so Feničani nasledniki »inženirjev« iz »doline inženirjev«, ali vsaj zelo ozko z njimi povezani in da jih je od tam pregnalo pomanjkanje lesa in da so bili prisiljeni na novo drugačno življenje, kot so ga živeli prej.

Pa še nekaj drugega: ko se druga ljudstva pozneje, ko se v ←12. stol. poslabšajo klimatski pogoji in so ta odvisna od živine in poljedelstva, so Feničani spet najmanj prizadeti, čeprav žive v istem okolju, saj ti žive od produkcije in morja, ta dva vira pa klimatski pogoji niso prizadeli v taki meri. Tudi to kaže na njihovo prilagodljivost, očitno podedovano od prejšnjih generacij.

iznajdbo velikih trgovskih jadmic, sposobnih plovbe na odprtem morju, takšnih, kot je bila najdena pri Ulu Burunu. Feničani so prvi obpluli Afriko in imeli redne pomorske zveze z današnjo Veliko Britanijo, kjer so pridobivali kositer.

V ←14. stol., ob širitvi Hetitskega kraljestva, zavzamejo Hetiti mesta Aradus, Sidon in Simira, medtem ko ostaneta svobodna Biblos in Tir, ki sta bili pod pokroviteljstvom Egipta. Dominantno mesto je Tir s svojim vladarjem.

Njim pripisujejo pospeševanje trgovine po morju, ki smo ga že opisali. Njim pripisujejo tudi širjenje pisave. Bili so tudi znani izdelovalci luksuznih predmetov.

Ko se v vzhodnem Sredozemlju poslabšajo klimatski pogoji, te spremembe ne bremenijo toliko zahodnega Sredozemlja. Po eni strani klimatske spremembe, po drugi strani roparska Ljudstva z morja, ki uničujejo mesta v Levantu, napotijo ravno Feničane kot prve na večjo orientacijo na zahodno Sredozemlje. Če so prej od tam vozili predvsem kositer, začnejo sedaj s kolonizacijo tako afriške kot tudi evropske obale. Tako nastane v naslednjih stoletjih tudi niz kolonij. Najpomembnejša med njimi je Kartagina, ki nastane v ←9. stol. in se potem, ko feničanska mesta zaradi Asirskih vpadov v ←6. stol. oslabiljo, osamosvoji in postane vodilna sila v zahodnem Sredozemlju.

Feničani žive predvsem od trgovine na daljavo. V visoki bronasti dobi imajo najbolj izpopolnjene ladje za visokomorsko plovbo in z njo obvladujejo že tedaj zahodno Sredozemlje.

Ladja, najdena pri Ulu Burun (slika 23) je bila verjetno Feničanska, saj je grajena po njihovih principih in nam kaže katere pokrajine je tedaj povezovala morska trgovina. Vendar je bila ta trgovina še obsežnejša, o čemer nam pričajo feničanske plovbe okoli Afrike.

Ker se Feničani (predvsem Tir) ne ukvarjajo toliko s poljedelstvom, temveč predvsem s proizvodnjo, so ob klimatskih spremembah tudi bistveno manj prizadeti. Tedaj nastopi čas Feničanov, prvorazrednih proizvajalcev dragocenih predmetov, trgovcev in morjeplovcev, ki ustanovijo na severni obali Afrike v današnjem Tunisu nove naselbine, med njimi tudi Kartagino, ki postane v 6. stol. samostojna naselbina in začne prevladovati v zahodnem Sredozemlju. Tod se srečajo tri konkurenčna ljudstva: Grki, Kartažani in Etruščani, ki vladajo v tem predelu nekaj stoletij, vse dokler jih v ←2. stol. dokončno ne nadomestijo Rimljani (mir po II. punski vojni l. ←202). Na vzhodu pa se uveljavlja predvsem Tir, ki pade pod Rimljane šele l. ←64.

Vzhodna obala Apeninskega otoka in celoten Jadran pa sta pod grškim vplivom že od naselitve Monkodonje v ←18. stol. pozneje pa pod rimskim vplivom, posebno po zavzetju Ogleja l. ←181.

Omeniti pa moramo, da prodirajo ljudstva v to področje tudi po suhem, predvsem iz step vzhodno od Kaspijskega morja.

5.2.3. Grške kolonije

Že v času Miken se začne kolonizacija tudi v Jonskem morju, kot nam kaže tvor ladje v Ulu Burunu.

V vzhodnem Sredozemlju so klimatske spremembe v ←12. stol. vplivale predvsem na takratno prebivalstvo na otokih in obali Egejskega morja, da so se spremenili v roparje in začeli z napadi od Troje naprej ob obali proti Egiptu.

Posledice so bile dvojne: nekdanje mikenke kolonije, kot npr. Monkodonja v Istri, izgubijo svoj pomen in propadejo skupaj z Mikenami. Življenje v Egejskem morju po stane nevarno, zaradi pomanjkanja padavin pa tudi zelo težko, kar jih vzpodbudi v novo kolonizacijo v Jonskem morju, ki je očitno manj prizadeto od klimatskih sprememb.

Predvsem pa se ta kolonizacija okrepi, ko si Grki čez nekaj stoletij zopet opomorejo in začnejo s ponovno kolonizacijo. Njih prva naselitev sega na Sicilijo, kjer ustanovijo l. ←734 Sirakuzo na majhnem otočku pred obalo Sicilije, od koder se pozneje vedno bolj širijo po zahodnem Sredozemlju.

Po Ljudstvih z morja življenje v Egeju v slabih klimatskih pogojih stagnira skoraj 4 stoletja, vse tja do ←8. stol. Od tedaj naprej se Levant ponovno razvija. Če se je morska plovba v bakreni in bronasti dobi odvijala dokaj mimo, nastopajo od tedaj naprej morski roparji. Na morju je potrebno zagotoviti varnost z novimi ladjami veslačami, ki preidejo počasi v galeje. Morsko plovbo ogrožajo morski roparji – gusarji, vezani na takratne tri osvajalske pretendente, ki se širijo v zahodno Sredozemlje.

5.2.4. Hetiti

Drugo ljudstvo, ki ga vzpodbudijo klimatske spremembe v vzhodnem Sredozemlju v ←12. stol. in boji z Ljudstvi z morja, so Hetiti, ki začnejo tudi s kolonizacijo v zahodnem Sredozemlju. Naselijo se na zahodni obali Apeninskega polotoka in so pozneje poznani kot Etruščani. Na Elbi začnejo pridobivati železo pod zelo ugodnimi pogoji, saj je bila tamkajšnja ruda za takratne železarske razmere zelo dobra, pripomogli pa so tudi ugodni vetrovi, potrebni za vetrne peči. Vendar tudi ti porabijo na Elbi kmalu ves les in morajo preseliti pridobivanje železa na obalo, kjer so zaloge lesa večje. Tudi tukaj se sprva preseli na obalo samo kovaštvo, ki je povezano z uporabniki in njihovimi potrebami.

Na obali so bile ugodne razmere za poljedelstvo, bogata zemlja je omogočala dobre pridelke, živinoreja pa je dopolnjevala celotno gospodarstvo. Tako obsežne gospodarske dejavnosti (železarstvo, poljedelstvo in živinoreja) so ob ugodnih pogojih omogočale dokaj visoko družbeno strukturo, ki se kmalu tudi vzpostavi.

Na ozemlju s prvotnim prebivalstvom nastane 12 etruščanskih mest, mestnih držav. Te sčasoma obogatijo s trgovino, saj imajo razvito pomorstvo, ki ga povzamejo po Feničanih, s katerimi so si pozneje včasih konkurenti, včasih zavezniki. Konkurenca med mesti in družbena struktura (mestni kovači) pripelje do tega, da kmalu postanejo izdelovalci odličnega orožja, kar je v tem času pogoj za prevlado na morju in kopnem.

5.2.5. Srednja Evropa

Do sedaj smo obravnavali samo materialno plat in poglede na preteklost. Vendar se v Srednji Evropi od kamene dobe naprej dogajajo spremembe vse do ←16. stol., ki so med seboj močno povezane in povezujejo tako materialno kot tudi duhovno plat človeškega življenja v obdobju med ←48. in ←16. stol., torej kameno, bakreno in bronasto dobo in prehod verovanj v tem času, t.j. času, ko je življenje mimo in živijo ljudje v naseljih brez obrambnih naprav mimo in v blagostanju, pod vplivom trgovine in izmenjave idej, znanj verovanja, mitov, ki jih je prinašala trgovina. ...

Že pred 9000 leti se je v nekaterih krajih razvila menjava blaga – barantanje in to ravno tam, kjer prihajajo ljudje po vodnih poteh iz povodij Črnega morja (povodje Donave) v povodja Severnega morja in Baltika, (povodje reke Labe, kjer nastane že prej opisana naselbina specialistov, ki bi jim lahko tudi rekli barantači). Pri arheoloških izkopavanjih po l. 2000 so našli v okolici Gosecka v pokrajini Sachsen-Anhalt v Nemčiji obsežno krožno zgradbo iz kamene dobe, ki je oddaljena od Nebre 25 km – **slika 9**. Izkopavanja na tem mestu so vodila do novih spoznanj o znanju takratnega časa. Obsežno zemljišče se je izkazalo za observatorij, ki je nastal pred 6800 leti. Ta zgradba je nastala na osnovi astronomskih opazovanj že 3000 let pred nebesno ploščo – **slika 10**.

Vrata v to zgradbo so postavljena tako, da vziđe sonce na dan zimskega sončnega obrata skozi vzhodna vrata, zaide pa skozi zahodna druga. Naprava določa torej najkrajši dan v letu, na prelomnici sončnega leta. Observatorij je bil njihov koledar.

Najkrajši dan v letu je dan upanja, ljudje so si želeli nove svetlobe, novega zelenja in prosili za plodnost. Ta dan so praznovali s svetimi obredi povezanimi z njihovo naravno vero. Častili so mrtve in sprejeli mladino v svet odraslih in zato darovali žrtve.

Že v kameni dobi je bil tudi 1. maj važen praznik. Takrat so kurili ognje, ko je bila prelita kri žrtvenih živali. Smrt so že tedaj imeli za izvor novega življenja. V naslednjih 3 tisočletjih ostane predstava o kozmosu nespremenjena.

To sliko razširi nato šele nebesna plošča. Tedaj v Srednji Evropi pisava še ni poznana, zato razvije njen ustvarjalec astronomski inštrument, ki določa ključne čase kmečkega leta.

Plošča je bila raziskana in ugotovljeno je bilo, da je najstarejši del te plošče nastal okoli l. ←2000, t.j. sama osnovna plošča, težka 2,3 kg, ki je vilita iz brona, ki je vseboval 97,5 % bakra in 2,5 % kositra ter nato skovana v tanko ploščo.

Ta prvi del je vseboval zlate vložke sonca, mesečevega ščipa in sedmero zvezd plejad. Astronomi so na osnovi medsebojne lega ugotovili, kdaj tako stanje nastopa in ugotovili:

- da nastopa takrat ozek srp v triadah in 12 dni pozneje pri polni luni začetek pomladi.
- da je to praktično astronomsko znanje podobno tistemu v starem Babilonu, kjer so usklajevali mesečev in sončni koledar in imeli pravilo: ko se v spomladanskem mesecu sedmerozvezdje prikaže šele na 4. dan po mlaju, takrat mora biti uveden en vmesni mesec, da bi dobili klimatsko pravičen datum.

To je bilo dragoceno znanje, od katerega je bilo odvisno življenje ljudi v tej skupnosti.

Ker v srednji Evropi takrat še niso poznali pisave, so si morali izmisliti drugačno predstavitev in to podaja prva faza nebesne plošče – kovanega neba.

Tako kovano nebo je lahko ustvaril samo nekdo, ki je imel obsežno astronomsko in tudi tehnološko znanje tedanje dobe tako v Srednji Evropi, kot na Prednjem Vzhodu.

Ta znanja si je lahko pridobil z lastnimi opazovanji, ali so bila posredovana prek trgovine ali pa z dolgimi potovanji. Ta človek je spadal med elite tedanjega časa.

Tak človek je bil knez iz Leubingena, ki je bil pokopan leta ←1952 okoli 65 km proč od Nebre.

V njegovem grobu so odkrili nakovalno in dleta kot simbole njegove moči, a tudi potrebščine kovača. Bil je gospod ognja in kovine? V grobu so bila tudi dragocena orožja in okrasje iz čistega zlata.

Pokojni ni postal vladar zaradi svojega izvora, temveč zaradi svojega znanja in sposobnosti, ki so omogočala izdelati nebesno ploščo iz Nebre.

V bronasti dobi so imeli kovači pomembno vlogo, ker razpolagajo s kovino. Po desetisočletjih skoraj enake družbe, se pojavi okoli ←2000 let v Srednji Nemčiji izstopajoča vloga posameznih ljudi, ki obvladujejo velika ozemlja.

Knezi, ki so tedaj živeli v bronastodobnih naselbinah, kjer so bile pozneje gorske trdnjave, postavljene na ostankih teh naselbin, so kontrolirali trgovske poti, kaj ti v nižinah so bili mogoči udobni transporti po rekah, saj so tam gorske zapore na vodah proti zahodu presekanke.

Zato že tisočletja vodijo tod najpomembnejše evropske trgovske poti. Ravno tam so tudi vozlišča, kjer potekajo tudi suhozemske poti iz severa proti jugu:

- z juga prinašajo trgovci surov baker in okrasje – eksotične verižice iz školjk;
- s severa prihaja jantar in se nato prenaša vse do Grčije in Egipta;
- z vzhoda s Karpатов čudovito orožje in orodje iz novega čudovitega materiala bron;
- z zahoda in severa prihaja kositer;
- srednja Nemčija dobavlja sol in orodja; z blagom prihaja v naselbine ob rečne obale široki svet.

Trgovske povezave so segale do Španije, do Britanskih otokov, v Skandinavijo in v karpatsko korito. Evropa je tedaj enoten gospodarski prostor brez meja.

Vendar trgovci niso potovali samo na tisoče kilometrov, temveč so skrbeli tudi za izmenjavo idej in znanja po Evropi. Prehajale so rokodelske tehnike, ki jih je bilo mogoče povzeti, a tudi spreminjati in dopolnjevati z lastnimi izkušnjami.

Izmenjavale so se sage in miti, izkušnje in znanje, razlaganje narave ter kozmosa iz drugih dežel. Tako se razširjajo ne samo znanja, temveč tudi verovanja. Ljudje brnaste dobe se bojijo mogočne narave, ki so ji nemočno izpostavljeni, obvladujejo jih duhovi in demoni. Prodiranje v svetost je tabu, tisti, ki ga prelomi, mora računati z največjo kaznijo.

Toda radovednost je močnejša. Kaj je skrivnost tega kovanega neba?

Ob koncu kamene dobe je večina prebivalstva kmečkega, za katerega je pridobivanje nove obdelovalne zemlje življenjsko pomembno. Pokrajine se spremenijo. Izginevajo neprehodni gozdovi in z njimi divjad, ki je prej predstavljala rezervo hrane. Sedaj garantirajo dobro življenje poljedelski pridelki, pridobljeni na plodni zemlji. Prebivalstvo se množi, nastaja vedno več vasi.

Odvisnost od polj pa pomeni tudi odvisnost od klime, saj postanejo lahko moč-

ne in dolge zime smrtno nevarne. Ko so zaloge hrane porabljene, nastopi lakota.

S poljedelstvom je nastala nova soodvisnost, sedaj ne odloča več lovska sreča, temveč samo uspešnost letine. Kmetje so morali poznati pravi čas setve in žetve, ki je odločal o njihovi usodi. Zato so bili odvisni od koledarja, tega pa sta podajala prej omenjeni observatorij, nato pa nebesna plošča.

Zato se mora koledar stalno prilagajati nebesnim spremembam. Knez je moral te spremembe tudi obvladati in jih predajati naprej. Nebesna plošča je morala te spremembe tudi odražati. Tedaj so bili možni tudi konflikti, tako med ljudstvom in knezom, kot med generacijami knezov.

Tedaj nastopi prva predelava nebesne plošče. Znanje, podano na nebesni plošči, tedaj več ne zadošča, zato jo je potrebno spremeniti, dopolniti. Ravno tako pa je potrebno nebesno ploščo izrabiti za druge cilje, ne samo kot koledar, ki ga prikazuje kovano nebo.

Takratne okoliščine razlagajo izkopavanja pri mestu Salzmünde pri mestu Halle, kjer so bila gradbena dela na novi trasi avtoceste zato ustavljena. (Tukaj se l. 2005 izvajajo v Nemčiji največja arheološka izkopavanja). Področje je moralo biti zaželeno naselitveno mesto tudi za časa nebesne plošče. Na osnovi raziskav okostij podajo sklep, kako so ljudje tedaj živeli. Živeli so v dobrih, srečnih časih, dobro hranjeni, brez boleznih in poškodb. Čas Nebre ni bil čas nasilja.

V družbi, ki je začela deliti delo, zacveti rokodelstvo. Pojavijo se lončarji, ribiči, tkalke, kovači. Hrano znajo dobro pripraviti, a tudi konzervirati in shraniti. Imajo domače živali (govedo, ovce, ...), ki jim dajejo ne samo meso, temveč tudi surovine za njihove izdelke.

Toda skupno življenje z živalmi vodi do okužb z nevarnimi boleznimi. Obstojajo namigi na masovno izumiranje prebivalstva v Srednji Nemčiji.

Pod temi spremembami v okolju nastanejo prve spremembe na nebesni plošči. Dodani so loki horizontov, porušene pa so deloma stare informacije: na levi strani je bila ena zvezda prestavljena, na desni sta dve zvezdi pod novim horizontom.

Dodana informacija prikazuje opazovanja poti sonca z bližnjega Mittelberga. Vnesene so točne točke, ki gredo skozi horizont na tem kraju, kotna mera teh točk pa znaša tod 82° .

Toda temu knezu gre manj za astronomijo, veliko več pridobi od sijaja nebesne plošče, ki ga dviguje nad njegovo ljudstvo in mu omogoča njegovo oblast, saj tisti, ki razpolaga s ploščo, razpolaga tudi z usodo teh ljudi.

Kovine kot zlato, kositer, predvsem pa baker, so tedaj hrbtenica tehničnega napredka. Baker je v Nebro prihajal po suhem. Trgovske kolone so prenašale na človeških hrbtih z juga baker iz bogatih rudišč v zhodnih Alpah. Na krošnjah so prenašali takrat običajne ingote. Ti so bili težki okoli 30 kg. njihova dnevna pot pa je znašala 40 km.

Iz bakra, prinesenega iz Alp in kositra, pripeljanega s čolni z zahoda in severa, so izdelovali kovači v naselbinah orodja in orožja.

Trgovci so barantali s polizdelki (n. pr. ingoti) in izdelki (npr. meči [slika 18](#)), ki so izvirali iz vseh delov tedaj poznanega sveta. Ker je knez kontroliral trgovske poti, je imel tudi pravico prvega izbora. Izbiral si je predvsem najboljše kose, a tudi take, ki so prinašali novosti, predvsem nove tehnologije, ki so jih nato poskušali povzeti (cizeliranje, tavširanje itd.).

Transfer tehničnega znanja je zagotavljal konkurenčnost lastnih kovačev, ki so dobro obvladali tudi razvoj, tako izdelkov kot tudi tehnologij in s tem zagotavljali visoko kakovost svojih izdelkov. Ti so se potem z

barantanjem širili od Baltika do Sredozemlja.

Ljudje se v tem času in okolju niso mnogo sellili. V vsem svojem življenju so se gibali samo nekaj kilometrov od naselbine, z izjemo trgovcev in knezov.

Znanstveniki smatrajo, da so bila že takrat v Evropi vrhovna srečanja knezov. K temu je vodila politika mednarodnih porok. Od tod naj bi izvirala ženska oblačila, ki so izvirala iz popolnoma drugačnih krajev. Nebra s svojo nebesno ploščo je utegnila biti tedaj nekakšno romarsko mesto, na katerem so se srečali knezi, da bi se dogovorili o varovanju trgovskih poti in o oskrbi s surovinami. Knežje družine so si zavarovalе svoje izstopajoče vloge in tako poskrbele za mirno sosedstvo prek stotin kilometrov daleč.

Tedaj se v dobrih življenjskih pogojih (vsaj pri privilegiranih) rodi tudi umetnost.

Darila nevestam so bila najdena od Danske do Nebre (majhna zlata ladjica, jantarna ogrlica itd.).

Ali so to že znaki nove religije, povezane z zlatimi ladjami. Mogoče so matere pripovedovale svojim otrokom o s seboj prineseni religiji, izvirajoči na severu.

Tedaj nastopi čas druge predelave nebesne plošče iz Nebre. V tej tretji fazi pride na ploščo nova slika, ladja, ki pelje čez nebo, ladja, ki najavlja novo religijo, religijo, v kateri se je verjelo, da se sonce transportira z ladjo.

Zlata ladja na nebesni plošči je prva predstavitev tega simbola, ki je bil najden kadarkoli.

Tudi na južni obali Švedske nastopajo podobne slike, kjer predstavljajo mogočni bloki skal grobišče v obliki ladje [slika 20](#).

V skalah na baltski obali so vklesane skrivnostne figure (kultni? bik, kultna? sekira, ali so to simboli nekega nepoznanega boga?

Poleg kulturnih sekir so predstavljena tudi vozila, ki bi bila lahko tako ladje kot tudi sani. Tudi tod na Švedskem obstaja v Kinigu knežji grob, v katerem so stenski okraski, kot sončni krogi, maskirani plesalci, neke mehanične aparature z dve-ma človekoma, bojni voz itd.

V Tronholmu obstaja sončni voz, kjer vleče bronast konj sončno ploščo čez nebo.

Ali je na novo spremembo nebesne plošče vplival sever?

Toda tudi v starem Egiptu so poznali ver-niki sveto ladjo kot sveti simbol. Na zidovih grobnice Ozetosa je podano potovanje z ladjo. Umrli prevozi na sončni barki temno noč smrti. Na poti preživijo povsod nevarnosti, toda na koncu čaka faraona ponovno rojstvo. Na strani očetovega sončnega boga naj bi sam postal božanstven. Vstajenje tako, kot to naredi sonce vsako jutro?

Ali je tudi umirajoči knez v srednji Nemčiji upal na večno življenje, tako, kot faraoni, ali tako, kot knezi na Švedskem? Gotovo pa je hotel svojo dragoceno nebesno ploščo dati naprej svojim potomcem.

Tedaj se pojavi tretja predelava nebesne plošče. Novi posestniki so nebesno ploščo sedaj temeljito spremenili. Sedaj so jo pre-luknjali, kar je lahko storil samo človek, ki ni več veroval v njeno sporočilo.

Sedaj postane plošča predmet, ki se ga kaže vsem. Zato je bila na robovih pre-luknjana in privezana na nek prapor.

Na velikem arheološkem najdišču Salz-münde, v bližini Halleja, oddaljenem od Nebre okoli 65 km, so arheologi naleteli na nek izstopajoč grob v katerem so naši odlično ohranjen skelet.

Če je neko drugo ljudstvo zavzelo to pod-ročje v bronasti dobi, potem bi moralo pus-titi tod sledove. Toda DNA in izotopske raziskave najdenih skeletov so potrdile domneve, da je bil prehod miren in nena-

siljen. Ljudje so živeli naprej dobro in mir-no. ^{49 50}

Nebesna plošča je bila tedaj, ob tej zadnji spremembi oskrunjena in njen horizont odtrgan in odvezete so ji bile njene funkcije. Bila je darovana bogovom in ostane nato 3600 let skupaj z drugimi dodatki, meče-ma in sekirami, skrita v zemlji.

Nebesno ploščo obredno pokopljejo. To se je zgodilo okoli leta ←1600, kot so to pokazale dendrološke raziskave na lesu ročaja enega od dveh mečev, ki je bil pri-ložen k pokopani plošči.

Okoli ←1600 je čas nebesne plošče po-tekla in z njo izgine neka cela doba. Politi-čna klima postane bolj surova, okoli nase-lbin nastanejo utrdbene naprave, proizvod-nja orožij naraste.

Te spremembe so nastale že v času kne-žjega groba in nebesna plošča je bila pokopana tako, kot nek vladar, z dvojnimi grobnimi dodatki, tako, kot je to odgovarja-lo tradiciji.

Nebesna plošča predstavlja torej neko mirno obdobje, ki se konča z novim ne-gotovim, nevarnim obdobjem, očitno po-gojenim z novo vero, v kateri odigrajo pomembno vlogo ladje.

5.2.6. Jantarne poti

V bronasti dobi se prek Alp spelje mnogo poti, ki omogočajo trgovino predvsem s kovinami, soljo in jantarjem. Tako v Zahodnih kot tudi v Vzhodnih Alpah začenjajo nadelavati poti, ki vodijo ob rekah po ozkih dolinah, postavijo čez reke mostove iz kle-sanih kamnov, zloženih v suhe zidove, od

⁴⁹ Povzeto po TV oddaji [T0101].

⁵⁰ V zgornjem sestavku o Nebri ni nikjer opaziti kake opombe o ljudeh, ki bi skrbeli za duševno in telesno zdravje ljudi, kot so šamani, svečeniki, druidi ipd., predhodnikov današnjih zdravnikov in duhovnikov, ki jih drugače najdemo tudi pri najnižje razvitih ljudstvih.

katerih obstajajo nekateri še danes, npr. znamenita Via Mala. Mostovi so se ohranili predvsem v Ticinu⁵¹ a tudi pri nas na Soči pri Mostu na Soči in na Nadiži v Beneški Sloveniji - [slike 11 do 14a](#). Taki mostovi, postavljeni v bronasti in železni dobi sprva na bližnjem vzhodu, pozneje pa tudi v Alpah, so široki do 1,3 m, medtem ko so zelo podobni poznejši rimski nekoliko širši in omogočajo vožnjo tudi dvokolesnim rimskim vozovom.

Te poti z severa proti jugu so služile za oskrbo tako s surovinami (bakrom iz Alp), kot tudi z izdelki. Področja, ki so se sicer ukvarjala z poljedelstvom, so počasi prešla v izdelavo kakovostnih bronastih orožij in orodij (Nebra).⁵²

Tako so se sčasoma razvili pomembni prehodi prek Alp, predvsem tam, kjer so bili za to ugodni pogoji, pomembni za trgovino na daljavo, saj povezujejo med seboj zelo oddaljene kraje (npr. Baltik z Jadranom) in imajo dolge poti, kjer morajo vladati kolikor toliko enotne zahteve.

Tako je bil eden najpomembnejših prehodov prek Alp - prelaz Brenner (1374 m), ki deli Alpe na Vzhodne in Zahodne. Tam je najnižji prehod v Centralnih Alpah, na severu po reki Inn in Sill, na jugu pa po

⁵¹ Ti mostovi so široki okoli 1,2 m in imajo tipično valovito zgornjo pohodno površino. Ta se pozneje pri Rimljanih zravnava in razširi na širino primerno za rimske dvokolesne vozove.

⁵² Tehnika gradnje suhih zidov se je ohranila v Ticinu vse do danes. Tako so grajene tudi posamezne gorske kmetije v Južni Tirolski. Zidovi so zloženi iz kamnov, zatesnjeni pa z mahom. V takih starodavnih hišah je bilo pozimi zelo mrzlo, saj je skozi zidove nosilo sneg naravnost v izbe. [C169]

Primer gradnje suhih zidov so tudi istrski kažuni (glej [slika 25](#)), poznamo jih pa tudi pri nas, npr. v Begunjah in v Žirovnici, pa še kod drugod tudi..

Aniži in Eisack - Isarci.⁵³ Ta pot pomeni povezavo med Podonavjem in Jadranom brez dodatnih prelazov, ki bi jih zahtevale druge reke (npr. Mura, Drava, Sava,...). Taka potovanja so trajala mesece in se je običajno potovalo samo enkrat letno in to ob za potovanje ugodnih časih.

Tako so poti prek povodij več rek dejansko pomenile trgovino v etapah, ki so jo opravljali ljudje in živali na krajše razdalje, ki so trajale nekaj dni, največ nekaj tednov, mnogokrat so pa to samo enodnevna potovanja.

Nepodkrovane živali niso zmogle dolgih potovanj, zato so se razvila vmesna postajališča, kjer se je zamenjavalo živali za sveže. Pri tem so pa pomembne posamezne etape, saj služijo te posameznim potnikom dokaj različno.

Tako so zahodno Sredozemlje že v bronasti dobi dejansko začela izkoriščati tri ljudstva: Feničani, Grki in Hetiti in vsako od teh ljudstev je vplivalo na nadaljni razvoj.

Če so ta ljudstva vplivala predvsem s strani morja in pomorske trgovine na daljavo, so nekatera druga vplivala s preseljevanjem in trgovino iz notranjosti. Če so prvo naštetih uporabljali predvsem ladje, so drugi uporabljali svoje in živalske hrbte (o teh pa več pozneje).

Med obema kategorijama pa se pojavijo tudi trgovci, ki se poslužujejo rek. Tako se odvija trgovina predvsem po Donavi in sega po celem njenem toku. Očitno so najprej naseljeni predeli okoli Čmega morja in se trgovina potem odvija naprej v notranjost po rekah, ne samo po Donavi. V tej rečni trgovini na daljavo ima najpomembnejše vlogo jantar, ki potem prodira prek trgovskih središč naprej v celotno Sredozemlje.

⁵³ Reka Sill ima tik pod prelazom Brenner pritok imenovan Seebach, t.j. Jezernica. Na južni strani Brennerja pa teče Isarco, kar pomeni ravno tako Jezernico. Ali je to potem vse skupaj drugo „Jezersko“?

Vendar je očitno najpomembnejša jantarna povezava med obalo Baltika in Jadrana potekala v najsevernejši del Jadranskega morja in reke, ki tečejo v ta predel. To so poti s severa proti jugu.

V severnem Jadranu se torej srečujeta vpliva z jugovzhoda in severa. Ko postane situacija kritična in nevarna, jo je potrebno zavarovati. To vlogo verjetno prevzame Monkodonja z drugimi tedanjimi naselbinami in zavaruje trgovske interese tistega, ki tod plove s svojimi trgovskimi ladjami in to so očitno Grki (Mikenci). Glej tudi [***D3.09].

5.3. ŽELEZNA DOBA

Bron je bil veliko dražji od bakra, na kar je vplival tudi atraktivni zlati izgled. Bronasti meči z ostrimi klinami so omogočili novo dobo vojskovanja. Kmalu se je izkazalo, da so čete, oborožene z bronastimi orožji, imele prednosti. Tedaj so začeli nastopati veliki osvajalni pohodi, ki so si podredili številne človeške rodove. Nastale so velike države. Zmagovalni pohod brona traja skoraj 1500 let. Sele pridobivanje in obdelava železa je odrinila zlato bleščeči material na drugo mesto.

Železne rude so bile bolj pogoste kot pa bakrene in lažje dostopne.

V obdobju od ←1600 do ←1050 začne bron zamenjevati železo. [A10, s.700]

Železno orožje srečamo prvič pri Hetitih za časa Ramzesa II. Že tedaj naj bi bilo jeklo boljši material kot bron za takratne razmere, zato pripisujejo premoč Hetitov med drugim tudi novemu materialu, ki začenja počasi zamenjavati bron.

Egipčani so bili očitno dvakrat poraženi ali pa dosegli vsaj Pirove zmage in to za časa Ramzesa II. in Ramzesa III. Vendar ostane bronasto orožje še dolgo v uporabi. Rimljane premagajo Boji s svojim jek-

lenim orožjem, ki je bilo tako mehko, da so ga med bojem poravnali na kolenih, če se je meč skrivil. Izkazalo se je, da je bila ravno to prednost jeklenega pred bronastim, ki se je zlomil in je ostal vojščak brez meča.

Preskok iz bronaste v železno dobo torej ni bil sunkovit, enkratno, temveč se je raztezal čez več stoletij, lahko bi rekli kar čez eno tisočletje, kar je bilo pogojeno tudi z geografskimi prilikami.

V Evropi se pojavi železo na dveh mestih skoraj istočasno in prodira na sosednja področja. Prvo področje je vezano na dohode z morja, drugo (poznejše) na premike ljudstev po kopnem (Kimerijci, ←8. stol.).

Prvi so ga uporabljali Etruščani, ki so ga očitno prinesli s seboj iz Male Azije. Tam so živeli ob zgornjem toku reke Halkis Hetiti v sosedstvu z Paflagonskimi Veneti, ki so živeli ob spodnjem toku na obali Črnega morja in so očitno tudi poznali železo že v stari domovini.

Veneti so se borili na strani Trojancev za časa Ljudstev z morja, ki naj bi razrušili Trojo. [T0114]

Okoli I. ←1200. naj bi se Veneti naselili na najsevernejši obali Jadrana, v bližini izliva Timava v Jadransko morje. [C163,s.138-141]

Tedaj je Jadransko morje še sorazmerno prosto, Grki oslabljeni, Etruščani na zahodni obali Apeninskega polotoka daleč, Feničani se koncentrirajo na zahodno Sredozemlje, prilika za naselitev je torej ugodna.

Če so Etruščani prinesli s seboj tako bron, kot tudi železo in imeli ugodne pogoje za uporabo obeh, so bili na novo naseljeni Paflagonski Veneti praktično oddaljeni od bakra in kositra, imeli pa so dobre pogoje za pridobivanje železa v zalednih Alpah. Sprva so se lahko opirali na dobave prek trgovine, ki je potekala skozi to področje iz rudnikov v gorovju Hochköniga, ki je bilo

relativno blizu, a tudi Etruščani na zahodni obali Apeninskega polotoka niso bili posebno daleč. Sčasoma so našli tudi druga najdišča, ne toliko bogata, da bi lahko izvažali baker, vendar so nekatera poznana že tedaj (Južne Bohinjske gore, Pfunders – Pustertal, ...)

Kmalu naselijo Alpe tja do Južnih Bohinjskih gora. Nastanejo naselbine okoli Sv. Lucije, ki se ukvarjajo predvsem z živinorejo, a tudi nabiranjem rude, ki pa jo tudi kmalu začnejo taliti in surovo železo pošiljati v ravnino v zamenjavo za drugo hrano in sol, potrebno za živinorejo. Razširijo se po povodju Soče in Tilmenta navzgor do grebenov gora, kjer pasejo svojo drobnico.

Domnevamo, da so se v alpskem prostoru srečali z drugimi Veneti, naseljenimi že pred stoletji, ki pridejo tja že v nemirnih časih okoli l. ←1600 kot nosilci nove vere. Ti so bili očitno razširjeni po Podravju in imeli vdolane svoje poti – rute, čez gore do Jadranskega morja, od koder so do njih prihajali trgovci.

5.4. Domače razmere

Najstarejše obdobje po ledeni dobi se skriva še danes v raznih mitih in pripovedih. Najdbe posameznih ostankov v naših gorah nam pravijo, da je bilo naše ozemlje obiskovano že zelo zgodaj. Začasne poletne naselbine so se nahajale na visokih predelih na gozdni meji, kjer je bilo mogoče iznad naselja pasti živino ter dobiti les za izdelavo zgradb in gorivo za kurjavo. V to dobo sodijo najdbe na Komni, Lipanci, Stamarah⁵⁴ itd.. Najdbe v dolini pa nam govore, da se je človek tod zadrževal že dokaj redno in tudi dlje časa v kameni dobi

⁵⁴ Današnji domačini s Koroške Bele nam vedo povedati, da so našli na Stamarah, tedaj ko so kopali temelje za novo pastirsko kočo, »kufiraste žlice in posode, s katerimi so se potem igrali otroci« (Vir: Branko Čušin).

(npr. Jamnikov spodmol na Kočni, Poglejska cerkev, Predtrška Gradišča itd..)

Te zgodne naselitve oz. obiski naših gora so povezani z lovom in nabiralništvom, zelo verjetno pa tudi z živinorejo. Sočni gorski pašniki so takrat, ko so bile nizko ležeče ravnine požgane od poletne pripeke, nudile kakovostno pašo, kar je sililo naseljence v menjavo letnih in zimskih pašnikov, saj so tako od živine imeli največ. V tej dobi se pojavijo tudi že prve njivice, obdelane s kopanjem.

Dokaj pogoste kamenodobne najdbe so časovno neopredeljene, tisto, kar pa je domnevno opredeljeno, je pa po kulturoloških kriterijih. Tako govorijo ob najdbah kamnitih puščičnih konic o bronasti dobi izpred 3000 let⁵⁵ ki naj bi pripadale lovcem oz. iskalcem bakra?? [Delo, 14.9.2006, s.6]

Po drugi strani pa omenja ljudsko izročilo nastanek današnjega sveta in prve ljudi:

Ker je živinoreja povezana s soljo, igra ta pomembno vlogo v vseh civilizacijah od takrat naprej, ko se je človek začel ukvarjati z živinorejo, to pa je v kameni dobi. Tako nastajajo v Alpah že v bronasti dobi posamezni rudniki soli, a tudi trgovanje z morsko soljo sega iz Sredozemlja globoko v Alpe, v naših razmerah vse do Visokih Tur - razvodja med Dravo in Donavo. Pri tem je Visoka Gorenjska brez lastne soli, razen nekaterih slanih luž, ki pa so zelo redke in majhne (vzhodno pod Radovljško planino na Jelovici, v Grofiji v dolini Perračice itd.). Te uporablja predvsem divjad. Zahodno, kamijsko področje pa ima dokaj močne slane vrelce in blata.

Tako ostane prvotna navezanost na morsko sol do današnjih dni. Ta navezanost pa se je vedno bolj poglobljala z menjavo blaga - barantanja, ki se je vedno bolj širila tudi na druge potrebščine.

⁵⁵ Najdeni konici sta primerljivi z Ötzijevimi izpred 5300 let.

Tudi druge najdbe iz bakra in bronu so na področju med Planino pod Golico in Zeleno dolino (vzhodno pod Vajnežem) sorazmerno pogoste. Mnogo teh najdišč se nahaja visoko v gorah, po čemer lahko sodimo, da so pripadala takratnim pastirjem oz. popotnikom ⁵⁶.

Vendar so najdbe tudi v dolini dokaj pogoste, po čemer lahko sodimo, da so se zadrževali tudi v dolini. Najdbe so razširjene, tako po Karavankah kot tudi po Julijcih (Lipanca), vendar so tu redkejše. Največja gostota pa se nahaja na obeh straneh prehoda iz Savske doline v Dravsko dolino - Medjega dola ⁵⁷.

Opazimo, da je ime Medji dol isto na severni kot tudi na južni strani pogorja, podobno tudi vzhodno od Stola pri Zelenici, ki sega od današnjih lovskih koč v Zavrhu na Gorenjski strani pa vse do sotočja med potokoma Zelenica in Borovnica (Ljubeljska Borovnica) na koroški strani. Vendar moramo pripomniti, da v Zelenici ni nikarkršnih izročil o kakšnih zgodnih prehodih ali tovrstnih najdbah.

V dolini so bronastodobne najdbe zaznane predvsem ob prehodih prek voda,

⁵⁶ Visoko v hribih so se lahko tedaj nahajali samo potniki, ki so prečkali ozemlje, pastirji, lovci in iskanci rudnin ali rastlin.

⁵⁷ Zaradi neraziskanosti mnogih dosedanjih sporočil: Valvasor [**D02.04], Rjazancev [Železar 1960, s.122.] itd., obstajajo samo domneve, ki pa jih potrjujejo številne najdbe, deloma hranjene v Gornjesavskem muzeju na Jesenicah, deloma pri privatnikih. Opisoval jih je J. Meterc v številnih publikacijah.

Zato je mogoče domnevati, da je bilo območje Belščice naseljeno še prej kot pa naselbine na Rebri iznad Dežezele.

Po drugi strani pa so same najdbe neraziskane, saj so vse samo ocenjene glede na kulturološke kriterije, ne pa na sodobne arheometrične metode (glaceološke, biološke, kemične, jedrske in jedrskih delcev itd.), ki bi nam dale obsežnejše spoznavne.

tako sta bila najdena dva bronasta meča ob izstopu Jezernice iz Blejskega jezera in meč na sotočju obeh Sav.

V železni dobi se pojavi niz naselij, od Bohinja do Dežezele. Tedaj se pojavijo stalne naselitve, o katerih pričajo dolgotrajne naselitve do današnjih dni. Tedaj so naseljene za tiste čase pomembne točke, ki pa so danes izgubile svoj prvotni pomen npr. Sv. Peter in Sv. Lovrenc. ⁵⁸

Te bomo pa podrobneje obravnavali drugod.

Ostane pa odprtih še vedno niz vprašanj, na katera do danes še ni bilo najdenih zanesljivih odgovorov.

Omenili smo slike morskih ladij na skandinavski obali. Od kod tam ladje primerne za visokomorsko plovbo? Če so ladje tam bile, so jih morali očitno potrebovati, znati graditi in uporabljati. Predvsem pa od kod naj bi prišle?

Če sodijo zgoraj omenjene ladje v ←17., ←18. stol. najdemo že prej podobne ladje na Kreti.

Če so Krečani glavni prevoznik blaga v bronasti dobi, potem so verjetno oni tisti, ki so tako ladjo iznašli še pred Feničani.

Če začnejo Minojci širiti svojo visoko razvito civilizacijo in kulturo po Sredozemlju, kam v notranjost pa segajo njihovi vplivi.

Omenili smo Monkodonjo, ki naj bi nastala v ←18. stol. in propadla v ←12. stol.

To se ujema s časom ekspanzije in propadom mikenske kulture. Vemo, da je vsaka visoko razvita kultura tudi agresivna, na ta ali oni način in povzročča spre

⁵⁸ Sv. Lovrenc: Najdbe:

a. Prazgodovinska groba keramika, kosi posode, uteži za statve, kos žrnje in živalske kosti iz ←8. do ←6. stol. isto kot na Selcah.

b. Poznoantična skodela, človeške kosti: 5. do 6. stol.

[B143, s.18-23]

membe tam, kjer se stika z drugimi kulturami.

Da Mikenci niso bili neki miroljubneži, prikladni ljudje, lahko sklepamo iz višine njihovega razvoja, saj je ta premosorazmerna konfliktnosti.

Raziskave naravnih dogodkov, ki so vplivali na zgodovinski razvoj je že deloma pojasnjen, veliko manj pa njihovi medsebojni učinki. Izbruh vulkana Tera naj bi povzročil skupaj s serijami potresov propad minojske kulture, pa naj bi vse skupaj zaključili napadi Mikencev, ki so ušli velikim valovom cunamijev v zaprtem Korintskem zalivu. [T0586]

Po propadu mikenske države pride huda suša, ki prevlada po celotnem Levantu in deloma tudi Čmomorskih obalah.

Drugi faktor, ki je vplival na konec bronaste dobe, so bile pa velike socialne razlike v posameznih vojskah. Medtem ko so bile konjske vprege favorizirane in posadke visoko cenjene, so bili pešaki na veliko nižji lestvici. In ravno ti pešaki povzročijo s svojim uporom, ki se vleče skozi obdobje pol stoletja, ključne spremembe v Levantu. Do tedaj nezaščiten obalna mesta, niso bila učinkovita pri obrambi pred Ljudstvi z morja. Prebivalstvo se je iz ravninskih predelov preselilo visoko v nedostopne hribe, kjer je bilo sorazmerno varno.

Bronasta doba se konča s propadom družbe ravno v tistem delu, ki je najbolj vplival na njen razvoj – Levantu. [TV226]

Očitno je, da so poleg brona na razvoj vplivale tudi visokomorske ladje, saj jih najdemo ne samo v Sredozemlju, temveč tudi v Baltiku. Bile so najbolj pomembno sredstvo, ki je ostalo po propadu bakrenodobnih kultur in so se nato razvijale naprej oz. ki so jih razvijali naprej nasledniki propadlih civilizacij (minojske, hetitske, ...): Grki, Feničani, Kartażani in drugi prebivalci tega področja.

- S čolni so prodirali prvi trgovci po rekah in ponujali svojo robo ali pa tudi ropali, kakor je pač nanoslo;

- z ladjami (»plete«) so alpski prebivalci prevažali sol po rekah že v bronasti dobi:

- z ladjami so prevažali Egipčani velike bloke, s katerimi so gradili piramide;

- z ladjami so Ljudstva z morja ropala po Sredozemlju in prevažala tako roparje kot naropano blago;

- z ladjami so Angli, Sasi in Juti prodri v Veliko Britanijo in tam zavzeli svoj novi življenjski prostor (nato so pa pripeljali žene otroke in vse potrebno za nadaljno življenje);⁵⁹

- z ladjami so Vikingi prodri v Ameriko (a je niso zavzeli, pač pa so se naselili bliže prvotnemu domu, na Grenlandu), prodri v Sredozemlje, a tudi po zahodni obali Afrike;

- z ladjami je Krištof Kolumb začel kolonizirati Ameriko;

- z ladjami so ZDA prevažale vse potrebno za vojno v Vietnamu.

Vlogo, ki jo ima na kopnem konj, mula, osel, ima na vodah čoln ali ladja. Ladje odigrajo pomembno vlogo v zgodovini, tako v zunanem svetu, kot tudi pri nas. Tako se razvijejo iz »pletene«, čolnov za prevoz soli po rekah, veliki ribiški čolni iz teh pa današnje blejske »pletne« - [slike 26 in 27](#) - za prevažanje ljudi na otok (pri tem se ohrani še celo ime). Ker so pa razmere na plitkih rekah drugačne kot pa na globokih vodah jezer, so tod za vesla uporabili kar bronastodobna krmila velikih sredozemskih ladij.

⁵⁹ To so naredili tudi prebivalci Sorice, ko je najprej prišla peščica mož in pripravila vse za naselitev in se vrnila domov naslednjo spomlad pa prišla z ženami, otroci in vsem potrebnim. Kombinacije ali deli vzorcev se nprestano ponavljajo.

Če so pokazale DNA analize, da se v Alpah zamenja od bronaste dobe sem samo 7 % prebivalcev, torej da je bila migracija malenkostna, nam pove druga interpretacija istega števila, da ravno teh 7% predstavlja spremembe, ki so jih prinašali v Alpe moški. Še več: Minojci so govorili jezik, ki je izhajal iz prednje Azije, od tam, kjer so korenine kovinarstva, tvorca bakrene in bronaste dobe. Tako se tudi v DNA analizah kaže ravno delež prebivalstva iz Prednje Azije. Pretežno ostane nespremenjen ženski del prebivalstva, ki podpira vse štiri vogale domov, menja pa se tisti del prebivalstva (moški), ki omogoča, da se postavijo, zaživijo, živijo in preživijo domovi, ki jim vladajo ženske. [**1.n2.2.]

Kovinarstvo prodira skupaj s celotno civilizacijo iz Prednje Azije (mogoče prav iz področja Aratte, kjer se prvič pojavi pisava) v posameznih stopnjah prav do Velike Britanije. Pri tem pa ti dogodki niso obšli naših krajev.

V Bohinju poznajo »čme« Minčke in »bele« Mine. Kako daleč nazaj vemo za delitev na svetle in temne ljudi? S severa naj bi prihajali svetli ljudje, z juga pa temni. Ali res? Kaj pa Eskimi in drugi prebivalci visokega severa, ki živijo na severu že več kot 10.000 let in so izrazite temne barve. Kaj pa Hetiti in paflagonski Veneti, ki naj bi bili svetlolasi?

Vse do danes objavljene raziskave kažejo na niz nerešenih vprašanj. Predvsem so nerešena vprašanja, ki segajo izven posameznih strok. Vprašujemo se pa lahko, ali imamo sploh dovolj specifičnih strok? Te se množijo danes kot miši, vsako leto jih je več. Prepadi med specialnostmi se pa večajo in ne manjšajo. Ostaja vedno več odprtih vprašanj, ne da bi se začel kup enkrat zmanjševati.

5.5. Naseljevanje

Človek je sprva prodiral v naše kraje v dveh smereh:

- ob rekah (po dolinah) navzgor,
- prek hribov v sosednje doline,
- iz toplejših (ugodnejših klim) proti hladnejšim.

Ker je klima pri nas dokaj ostra, je moral biti tedaj že oblečen in moral je imeti že zatočišče - jame, ali pa je prodiral samo takrat, ko je bila klima ugodna (poleti), ko pa je postala neugodna (pozimi) pa se je umaknil v toplejše kraje.

Pogoj za stalno naselitev je možnost preživetja celo leto. To pa lahko dosežemo tako, da hrano črpamo iz neposredne bližine (nabiranje, lov, ribolov, gojenje živali (živinoreja), pridelave hrane (poljedelstvo)), ali pa jo od drugod prinašamo na mesto življenja (sprva od blizu, potem pa z razvojem transportnih sredstev vedno od bolj daleč).

Poleg osnovnih resursov (zrak, voda, hrana), brez katerih ni življenja, je potreben tudi življenjski prostor, v katerem se osnovni resursi nahajajo.

Človek lahko preživi:

- brez zraka 3 - 15 minut,
- brez vode 2 - 10 dni,
- brez hrane 8 - 50 dni.

Poleg teh osnovnih resursov potrebuje človek še mnogo različnih snovi v majhnih količinah, da človeško telo lahko opravlja svoje funkcije, da je zdravo.

Človek se je sprva preživljal tako, da je nabiral sadeže in lovil živali. To delajo primati še danes. Tak način preživljanja je torej starejši kot 6 mio. let. Prva pomembna iznajdba je bila uporaba ognja. S pomočjo tega je sprva samo pripravljala hrano. Začelo se je to nekako pred 500.000 leti.

Dokler je človek živel v podnebju, kjer ni rabil ogrevanja, tudi ni rabil obleke in zave-

tišč. V zavetišču je bil varen pred roparicami, pripravljal hrano, istočasno pa je lahko tudi ogreval zavetišče - vsaj okoli ognja.

To mu je omogočalo, da je začel zasedati tudi kraje z ostrejšo klimo, taka kot je pri nas. Če so najbolj enostavna orodja uporabljali že primati, je rabil človek, ki je uporabljal zavetišča, že bolje izdelana orodja.

Že od primatov naprej se človek združuje v skupine (trope), ki opravljajo skupinsko delo. Predvsem lov na večje živali je skupinsko delo.

Težkim klimatskim razmeram je bil prilagojen predvsem neandertalec, ki je bil sposoben preživeti ledeno dobo. V tej dobi pa se pojavi tudi sodoben človek (homo sapiens) in ga začne izpodrivati.

Križanje obeh vrst ni dokazano, a tudi ne popolnoma izključeno.

Najstarejši ostanki bivanja ljudi v naših krajih najdemo v jamah ali spodmolih.

Taka najdišča so:

- Poglejska cerkev v soteski izza vasi Poljšica (iznad Bleda),
- Jamnikov spodmol na Kočni,
- Predtrška Gradišča [A124/7,s.68] itd.

Po ledeni dobi, ki se je končala pred okoli 11.000 leti, se pojavi kamenodobni človek. Njegov način življenja se v začetku ne razlikuje mnogo od neandertalčevega. Bil je nabiralec in lovec. Tak način življenja se je odvijal tam, kjer so bile živali, potrebne za lov in rastlinje, potrebno za nabiranje hrane. Vendar bi ta človek ne preživel, če bi ne imel hrane za obdobja, ko ni nič ulovil in ni dobil nikakršne rastlinske hrane. Tako obdobje pa je v naših krajih zima in zgodnja pomlad. To obdobje je lahko dokaj dolgo, vsekakor pa nekaj mesecev. Človek v naših krajih ni mogel preživeti brez zaloga hrane.

Najbolj zgodnja zaloga hrane pa so udomačene ali na pol udomačene živali. Laponci imajo še do danes tak način živ-

ljenja, da jim predstavlja čreda severnih jelenov njihovo zalogo hrane.

Paša je torej najstarejša gospodarska dejavnost, ki pa jo opravljamo še danes, saj še danes lahko vidimo na pašnikih krave, ki se pasejo. Najstarejša dejavnost je bila ovčereja. Ovce so dajale mleko, meso in tople kože. Ovce so torej omogočale preživetje ljudem že pred 5300 leti (najdba pastirja v zahodnih Alpah na sedlu Similaun med Ötztalom in Vinschgauom - med dolinama Ventertal in Schnalser Tal (Val Senales) znamenitega Ötzija). Ta sodi v dobo, ko je človek že uporabljal baker, vendar se je človek že tudi v kameni dobi ukvarjal z ovčerejo.

Po drugi strani pa je človek spravljajal za zimo tudi posušeno sadje, zmje, ki ga je nabiral poleti (samorodna žita).

V času okoli ←4000 let še ni sam sejal žit, še ni obdeloval zemlje, vsaj v Alpah ne. ⁶⁰

Verjetno pa je že znal sušiti meso in ga spravljati za hude čase. Vendar mu je bila glavna rezerva hrane njegova drobnica, čeprav je udomačil že tudi prašiča.

⁶⁰ V Nemčiji – Turingen, je bila najdena 7000 let stara groblja, kjer so bili pokopani pobiti ljudje. Arheologi so našli 34 ljudi, od tega 16 otrok oz. mladostnikov. Bili so pobiti s kamnitimi sekirami z zelo ozko rezino ali celo konico. Poleg tega je bila najdena posoda iz trakaste keramike. Naselitev je bila 500 let preje (torej pred 7500 leti) iz srednjega vzhoda. Pobili so jih istodobni ljudje, ki so tudi uporabljali trakasto keramiko. Pobita vas je bila v eni sami, veliki zgradbi, imeli so zaloge žit, gojili so živino (ovce). Bili so torej poljedelci in živinorejci. (TV oddaja na ZDF, 12.12.2004)

Že tedaj je človek pasel drobnico na planinskih pašnikih nad gozdno mejo, vsaj v poletnih časih. Pozimi pa so že tedaj pripeljali drobnico v dolino, kjer je bilo manj snega, kjer se je živina lažje pretolkla prek zime.

Najprimemnejši so bili kraji, kjer pozimi ni snega, ali je snega zelo malo in leži samo kratkotrajno, da ga drobnica lahko izbrska izpod snega. Tedanja drobnica je bila podobna sedanjim divjim ovcom in gamsom, ki na podoben način prežive, in se pozimi umikajo samo navzdol v gozd, kjer se preživljajo s travo, vejami in grmovjem.

Ko je človek začel goniti drobnico na letno pašo v planine, jo je lahko gonil pozimi tudi tja, kjer je bila še primerna paša (Padska nižina, obrobne doline, pri nas npr. Vipavska dolina).⁶¹

Podobno je bilo na Bovškem. Tam so v srednjem veku gonili živino poleti na zaledne gore, vse do doline Triglavskih jezer, pozimi pa v Furlanijo. Podobno so se preživljali Rezijani, kjer je ovčereja izgubila svoj pomen šele po drugi svetovni vojni.

Ta prvotna gospodarska dejavnost se odraža tudi v jezikih. Še v vseh sedanjih alpskih jezikih se je ohranil zelo podoben pojem: (paša, pastir, pastur, aufpassen ..., pasture, pasturage, pastore, pastura, pascolo), predvsem pa v starih jeziki ali dialektih (rezijanščina, furlanščina, ladinščina, retoromanščina).

Torej v Alpah od Švice do Slovenije, na južni strani Alp, ne pa pri Hrvatih in Srbih. (ti imajo čobana)

Če primerjamo obleko, ki jo je nosil Ötzi (slika 15) in obleko ter obutev, ki so jo nosili pastirji na Veliki planini v Kamniških Alpah (slika 32), opazimo veliko podobnost. Najbolj odstopa samo pokrivalo, ki je

pri nas iz klobučevine (torej sorazmerno mlado), nekoliko manj hlače in telovnik, ki so pri nas iz podobne tekstilije, ne pa iz kože, kot je to pri Ötzi. Vidimo, da je pri nas pomaknjeno vse skupaj v novejši čas, ko je človek že znal predelovati volno, medtem ko je Ötzi še uporabljal kože. Pelerina (če njegovo ogrinjalo lahko tako imenujemo) pa je skoraj enaka. Posamezni kosi obleke so torej skoraj enaki kot danes.

Podoben ostanek so tudi pastirske koče na Veliki planini s svojo ovalno obliko (slika 30) in zelo enostavnimi oblikami, materiali in gradnjo.

Ko je bil človek še samo pastir in lovec, se je lahko zadrževal v nižinah, kjer so ugodnejši klimatski pogoji. Ko pa je začel uporabljati kovine, je našel rude predvsem v gorovjih.

Sprva je rude samo nabiral, podobno kot si je priskrbel hrano in druge surovine. Že tedaj je bila razširjena menjava blaga. Kamen za orodja ni bilo mogoče najti kjerkoli, ravno tako tudi ne rude za pridelavo kovin. Vendar se tudi kamen (obsidian) nahaja predvsem v gorah. Vidimo, da so rude le neka posebna vrsta kamna. Človek je torej zbiral različne vrste kamna za različne potrebe.

Poljedelstvo se pojavi že mnogo prej kot se pojavijo kovine, vendar se je moral človek že tedaj oskrbovati tudi s kamenjem za orodja. Občasno se je moral tedaj podajati v hribe, kjer se je to kamenje tudi nahajalo.

Iz teh občasnih izletov se je razvila diferenciacija ljudi, v ljudi, ki so živeli samo v hribih in pridobivali kamen, gojili živino, ter v ravninske ljudi, ki so bili poljedelci in živinorejci. Tedaj so menjavali predvsem kamenje za žito in živali. Med kamenje pa je zelo verjetno spadala tudi sol.

Sol, kamenje in žito so bili torej prvotno blago, primerno za transportiranje in menjavo.

⁶¹ Še se lahko spomnimo, da so nomadski Bosanci pozimi še pred dvema desetletjema pripeljali svojo drobnico vse do Vipavske doline in Krasa.

Pojavijo se torej Gorjanci in Poljanci. Ta opredelitev se je obdržala vse do današnjih dni. ⁶²

Ob straneh dolin, na stiku doline in ravnine pa so živeli Stranci. Če so prvotna prebivališča najprej stanovi, v katerih so živeli ljudje samo prek poletnih mesecev. Stanovi so bili predvsem posamezni, lahko pa jih je bilo na isti lokaciji tudi več. Posamezen stan je bil običajen predvsem pri rudarjih, več stanov pa pri pastirjih, ki so v stanovih opravljali še druga dela - predelavo mleka, vendar se to pojavi šele mnogo pozneje, že po cepitvi rudarske in pastirske dejavnosti.

Stalno naselitev v določenem kraju pa je omogočala predvsem delitev ljudi na poljedelce in živinorejce. Eni so obdelovali polja prek poletja, drugi pa so bili na planinah, kjer so pasli živino. Prvi so bili bližje uporabi kovin, drugi bližje rudam, vmes pa so bili gozdovi.

Najstarejše planine v Julijcih najdemo tam, kjer je bila pozneje najdena tudi najboljša (najbolj zrela, najbogatejša) ruda (Lipanica – lečasti bobovci 84% $Fe_2O_3 + TiO_2$, Dedno polje – magnetit - 83%, Krstenica – hematit - 78%, Uskovnica - hematit - 83% itd.).

Ali se najstarejše najdbe iz prehoda bronzne dobe v železno dobo na Lipanci ujemajo tako z pastirstvom (še danes je tam Blejska planina) ujemajo z najboljšimi bobovci hematit, + zemlja bogata z SiO_2 , TiO_2 in MgO), ki omogočajo lahko pridobivanje železa že pri nižjih temperaturah in kratkih časih oksidacije in topljenja rud.

Tako predvidevamo, da se je tedaj imenovalo:

Selo = stalna naselitev, vas v dolini,

⁶² Za Kupljeničane so vsi, ki se nahajajo na drugi strani Save (Bohinjke) - "Poljanci", za Blejce pa vsi tisti, ki nimajo polj v ravnini - "Gorjanci". Glej tudi [A150, s. 105 in s. 155]

Stan = začasna naselitev, poletna naselitev, pastirska koča.

Naselja z imenom Selo (Sela, Sele, Selca, Sovče) so zelo stara, tako, kot tudi samo ime. Mnoga so se ohranila samo še kot ledinska imena. Predvideva se, da se ta naselja pojavijo ob prvi, redni naselitvi, potem, ko so se ljudje, ki so pri nas poletni obiskovali naše kraje samo sezonsko, tudi stalno naselili. Naselja z imenom Selo se nahajajo na sončnih krajih v stiku doline in obrobni gorovij. Ta naselja imajo relativno majhne obdelovalne površine, pripadajo jim pa velike gozdne površine predvsem v gorah.

V teh naseljih je bila še do pred kratkim močno uveljavljena srenjska ureditev, ki sega predvsem na področje živinoreje.

Sprva je srenjska ureditev segala tudi na področja poljedelstva, vendar je začela pod vplivom fevdalizma tam najprej razpadati. Prejšnja srenjska zemljišča se je začelo vedno bolj vezati na posamezno hišo, srenjska zemlja je bila razdeljena na posamezne primerno velike parcele, ki so bile pozneje prisojene posameznim kmetijam (družinam - družinskim poglavarjem – lastnikom ali uživalcem kmetij). ⁶³

⁶³ Sprva so kmetom poskusili odtegniti srenjsko zemljo tako, da so jo dodeljevali fužinarjem v izkoriščanje, da so si pripravljali oglje. Tako so razni rudarski sodniki isto površino večkrat odvzeli srenjam in izsekali drevje. Država je dajala v zakup visokogorske gozdove, tod pa so bile tudi planine, ki so jih uporabljali kmetje. Pritožbe so oblasti reševale večinoma v korist fužinarjev, ki so plačevali razne dajatve, ki so šle v državno blagajno: davke, mitnine itd.

Že Marija Terezija je začela pritiskati na razdeljevanje zemlje, da bi ojačila posamezne kmetije in jih naredila bolj sposobne plačevati dajatve, saj srenjska zemlja vladarju ni prinašala ničesar. Tako je izšel l. 1768 razglas o razdeljevanju zemlje. Njeni nasledniki so to smer nadaljevali in še intenzivirali. Pred-

Če je sprva neka srenja (kolonija) izkrcila zemljišče, primerno za obdelavo, uredila polja, ki jih je bilo mogoče s takrat razpoložljivimi tehnologijami in orodji obdelovati, jih je sprva tudi skupinsko obdelovala.

Iz imenoslovja lahko ugotovimo, da so bile Njivice (rudarska polja, kjer pa so bile tudi koče),

Kopane – izkrceno in obdelano zemljišče (Kupljenik),

Ledina (tam kjer stoji Triglavski dom na Kredarici).

Rudarji so se združevali v združbe, ki so imele svojega voditelja, še vse do 19. stol.

Imena za kopanje in za to potrebna orodja so v rudarstvu tako v nemščini kot tudi v slovenščini enaka ali podobna. Rudo se je sprva ravno tako nabiralo kot hrano, pozneje se je rudo kopalo na rudarskem polju (površinsko), tako, kot se je kopalo polje, kjer se je pridobivalo hrano.

V okolici Tetova so obdelovali njive s kopanjem še v 60. letih preteklega stoletja. 4 do 7 moških je prekopalo njivo, jo posadilo, oplelo in spravilo pridelano hrano. Vse to je bilo moško delo, ravno tako kot je bilo rudarstvo izključno moško delo.

Ženske so morale predvsem skrbeti za dom, ukvarjale so se z nabiranjem hrane, vrtički, pripravo hrane, izdelavo oblačil itd. Ženjske so lahko sodelovale na polju šele po žetvi in pobirale in nosile pridelke domov.

Ženske so se pojavile v pridobivanju kovin šele takrat, ko se je pridobljeno rudo pralo, prebiralo in to takrat, ko se je preselilo topjenje rude v dolino k vodnim virom in se ob fužinah pojavijo fužinska naselja (14. stol.).

zadnje dejanje je napravila oblast I. 1956, ko je poddržavila srenjsko zemljo. Sedaj se nekatere srenje (sedaj se jim reče agrarne skupnosti, vaške skupnosti, pašne skupnosti) še vedno borijo, da bi dobile svojo zemljo nazaj, nekatere pa so jo dokončno izgubile.

Šele v 18. stol. so začele ženske nositi rudo v dolino (postale so tudi kovači – kovanja žebeljev), do tedaj so to delali moški in to predvsem v zimskem času.

Ko se je v poljedelstvu začel uporabljati plug, so začeli rudarji kopati rudo tudi nekaj metrov globoko - vendar še vedno površinsko.

Zelo verjetno pa so rudo pobrali tudi z njiv, ki so jih zorali. Tako danes v ravnini ni najti rude (podrušnice), razen če se orje globlje, kot se je do sedaj. ⁶⁴

Vse tri dejavnosti (pastirstvo, poljedelstvo in rudarstvo) so sprva torej ozko povezane in prepletene.

Vse do profesionalizacije rudarstva in pojavom znanstvenih disciplin (koncem 18. stol.), ko se pojavita montanistika in geologija, sta bila ozko povezana tudi lov in iskanje (sledenje) rud.

Če je človek sprva iskal primerno kamenje za orodja in orožja, za izdelavo orodij, za mletje žit itd. je opravljal to istočasno z iskanjem hrane (lovom, ribolovom, nabiranjem), skratka iskal je vse, kar je potreboval in izrabil vse, kar je lahko uporabil. V to ga je silila že sama izraba energije in smotnost. Še živali si uredijo lov tako, da je poraba energije čim manjša.

5.5.1. Vplivi visokih civilizacij

Visoko razvite civilizacije se pojavijo pri nas v več valovih. Te vplivajo s svojimi možnostmi, bliščem, udobnim življenjem tudi na obrobno prebivalstvo, ki želi take civilizacije posnemati in uporabljati njih dosežke.

Visoko razvite civilizacije so specializirane družbe, ki rabijo za svoj način življenja tudi primerne tehnologije in surovine.

⁶⁴ Na polju pred Breznico so bili najdeni bobovci - podrušnica, ko so začeli orati s traktorji globlje kot preje s konji (vir: J. Meterc).

Surovine pa se v krajih, kjer se take civilizacije sprva razvijejo ali naselijo kot kolonije, kmalu izčrpajo. Surovine je potrebno dovajati vedno bolj od daleč. Pri tem postanejo nekatere surovine vedno vezane na določene kraje pridobivanja, saj jih drugod ni, ali pa so zelo redke in se jih ne izplača pridobivati.

Tako so predvsem za:

- vojaške namene uvažali kovine kositer iz Velike Britanije, jeklo za orožja iz naših krajev itd.,
- verski pomen – kadilo iz Orienta,
- prestižni pomen: jantar, škrlat, svila, zlato,
- gospodarski pomen: železo, jeklo.

Razvita civilizacija potrebuje za razvoj svojih struktur tudi mnogo različnih surovin. S svojimi potrebami, vzpodbudami in vedenji pa vplivajo na razvoj svojega okolja, prek trgovine pa včasih tudi na velike daljave.

5.5.2. Primerjave naselij

Vse večdružinske oblike so se rodile že zdavnaj pred časom kovinarstva pod različnimi življenjskimi pogoji.

Pred okoli 9000 leti se pojavi na Češkem prvič oblika vasi, ko se pojavijo specializirani obdelovalci kamna kamenarji – danes kamnoseki, obdelovalci roževine in kosti in obdelovalci lesa, vezani na izdelavo specifičnih predmetov, predvsem orožja, orodja in nakita.

Če so se do tedaj zadrževali skupaj predvsem med seboj sorodni ljudje, se s temi specialisti prvič pojavijo naselja, kjer ljudi združuje specializirano delo, kar pomeni, da človek ni več delal vse sam, kar je potreboval, temveč je v neki skupnosti opravljal tisto delo, za katerega je bil najbolj primeren, zainteresiran in končno skozi delo tudi najbolj izurjen. V tako delujočem naselju so bili posamezni rokodelci v svojem »domu«, znanje pa je prehajalo v družini naprej na naslednike. Tako nastanejo po-

samezni domovi (družine) specializirani za neko delo.

Taki naseljenci so pa morali svoje izdelke med seboj izmenjevati, saj je vsaka družina rabila celo skupino izdelkov za svoje vsakdanje življenje. Naselje takih različno specializiranih, med seboj ne sorodnih družin pa lahko imenujemo vas.

Tako se razvija menjava blaga, ki pa se ne dogaja samo med vaščani tega naselja, temveč prihajajo tja tudi ljudje od drugod in zamenjujejo tisto, kar imajo, za izdelke vaščanov. Tisto, kar imajo ti ljudje pa je večinoma vezano na nabiralništvo in lov. Ob tej menjavi se razvije pojem vrednosti, koliko je neka stvar vredna in koliko druga in razvijejo se neka menjalna razmerja.

Razvijejo se pogajanja, za katera rečemo današnji Slovenci, da je to barantanje, tedaj značilna za tako vas.⁶⁵

Druga oblika združevanja je združevanje med seboj sorodnih ljudi, kjer živi več med seboj sorodnih družin v eni skupnosti. Take združbe se pojavijo že v ledeni dobi, ko živijo ljudje še v jamah. Pozneje, ko se začnejo ukvarjati s poljedelstvom, živi taka družba v »dolgi hiši«, vsi skupaj v eni hiši (npr. v Nebri za časa »nebesne plošče«, pred 4000 do 3600 leti, ali v zadnjem tisočletju kot gorske kmetije na Južnem Tirolskem, kjer je v eni hiši ali nekaj hišah skupaj na isti kmetiji živela ena ali več družin.

V Alpah sta se v poljedelsko-živinorejskih družbah, kjer je potrebno sodelovanje več družin pri obsežnih delih, ki so potrebna za pripravo novih zemljišč, predvsem polj, pojavili obe dve obliki. Ker je potrebno ob naselitvi izkrčiti prvotni gozd, ki raste tam, kjer je zemljišče dovolj rodovitno in primer

⁶⁵ Ta pojem pozna mnogo narodov in mnogi ga še danes podobno imenujejo: Ladini „baratè“, Furlani „baratâ“ itd. Na Gorenjskem pa lahko še danes barate (vprašate) po čem kakšna stvar je?

no za kultiviranje, mora to opraviti večje število ljudi, to pa je delo celega bodočega naselja. Tako so se razvila naselja obeh oblik – stari naseljenci so imeli obliko med seboj nesorodnih družin, germanska kolonizacija pa se je izvajala z družinami, ki so bile med seboj v sorodu.

Pod Karavankami je opaziti, da vedno nastopata dve naselji v paru. Do danes še ni bilo mogoče zanesljivo ugotoviti, kaj je temu vzrok. Domneva se pa, da je bilo to pogojeno z različnimi funkcijami. Glede na ledinska imena sumimo, da je to izviralo iz razlik med poljedelstvom in živinorejo in da so bila naselja živinorejcev (nomadov, pastirjev) vezana na pojem »stan«, naselja poljedelcev (rudarjev) pa na pojem »selo«. Domneva se, da se je ta razlika sčasoma zgubila in da so se prebivalci, ko so se preselili s pobočij na stik ravnina-pobočje, ukvarjali z obojim, tako z živinorejo, kot tudi s poljedelstvom.

Predvsem v naseljih pod Karavankami so poznali delitev srenj na dve in štiri vasi.

Srenje na dve vasi je vodil srenjski župan. Tako skupno srenjo so imeli npr. Smokučani in Rodinci. Cela srenja je bila razdeljena na deleže, ki so bili deli skupnih pravic in dolžnosti srenje na dve vasi. Od kod to?

Že pri prvotnih (prvih) naselitvah opazimo, da nastopata po dve vasi skupaj. Mnogokrat srečamo tudi naziv Selo ob njem pa naziv Stan.

Na planini Klek srečamo ostanke naselij, kjer so naselja pastirjev ločena od naselij rudarjev. Naselje predstavlja običajno pet hiš skupaj, tako v rudarskem kot v pastirskem delu. Tudi pozneje je opaziti razlike med dvema vasema v skupni srenji.

Ena je poljedelska (obdeluje zemljo, koplje rudo), druga je nomadska (pase živino, hodi na lov, nabira gozdne sadeže (je revnejša). Še pozneje pa je ena bolj kmečka, druga bolj rokodeljska (Moste imajo kovačije, mline, žage; Žirovnica pa samo kmetije).

Prvotna zasnova na 5 je opazna predvsem v poljski ureditvi v Smokuču.

Očitno je bila prvotna delitev na nomadski del in na rudarski del pogojena ne samo z razlikami v delu, temveč tudi v statusu. Naselja rudarjev so bogatejša, hiše razporejene enakomerno, so tudi večje, delovni del je ločen od stanovanjskega.

Poročila iz Tirolske nam govorijo, da imajo za ovce in koze sicer hleve, da si pa te morajo še danes pozimi same poiskati hrano na sončnih legah v bližini skal, kjer najdejo vedno toliko hrane, da preživijo. [C169,s.122].

Tako verjetno poleti sprva niti ni bilo krav, temveč samo ovce, pastirji so pa imeli dovolj časa, da so nabirali rudo (ne je pa topili) in jo nosili v jeseni domov. Krave zahtevajo več pozornosti tudi pri paši, predvsem so pa manj številne in bolj dragocene. Sir je moral biti že tedaj pomemben del prehrane, ne samo meso. Meso so si pridobili predvsem z lovom, domače živali so bile le rezerva hrane in blago za zamenjavo za druge potrebščine.

5.5.2.1. Domnevni razvoj

5.5.2.1.1. Značilnosti naselitve v eni hiši

Eno (skupno) hišo je zaznati že v 4. tisočletju v Polabju. Tam živi cela vas v eni hiši in mislimo, da je to nadaljevanje iste ureditve kot življenja v jami.

Pri nas imamo laz "Waz", ki predstavlja jaso v gozdu s njivico in potjo, ki vodi skozi to jaso, na jasi pa je običajno 1 hiša.

Imamo vas "Was", ki si mora iztrebiti v gozdu obdelovalne površine, hiše (običajno v začetku 5), ki so med seboj in z zunanjim svetom povezane s potjo.

5.5.2.1.2. Kmetije na Južnem Tirolskem

Na užnem Tirolskem imajo samotne kmetije na višini od 1400 do 2000 m. Na takih kmetijah živijo ena do tri družine in 3 do 16 ljudi.

- Najstarejša naj bi bila ladinska, nastala naj bi po "Noetu", verjetno pa po veliki povodnji l. 559, ki jo omenja Pavel Diakon in jo naziva tudi Noetova povodenj. Na pobočjih naj bi se tedaj naselili zato, ker je bila dolina poplavljena in še dolgo po tem nenaseljiva.⁶⁶
- Druge naj bi nastajale po pokoritvi Langobardov kot germanska kolonizacija.
- Tretje pa kot srednjeveška germanska kolonizacija po 9. stol.

Značilnost ladinskih kmetij je, da se običajno nahajajo v dolini, ali vsaj blizu doline, da je v privatni lasti samo obdelovalna zemlja, medtem ko so travniki in gozdovi skupna last (po naše srenjska).

Druge kmetije (germanskega izvora) imajo po rimski tradiciji in njihovem pojmovanju kmetije (mansio), kjer ima vsaka enota svoje travnike, polja, gozd, krave, svinje, ovce, koze, čebelne panje, mlin, peč za pečenje kruha, simico, vodne izvire in kanale za namakanje. Kmetija je neodvisna, samozadostna. Od zunaj dobivajo samo kavo, sladkor, sol, tobak, olje, živinozdravnika, zdravnika, zdravila in duhovnika, med tem ko zahteva zunanji svet od njih davke, volitve in vojaško službo. Kmet je tukaj »gospod zemlje« in ne »služabnik zemlje«. Kmet ima pravico dedovanja in mora kmetijo predati naslednji generaciji.

Torej lahko primerjamo obe dve vrsti naselitve in ugotovimo, da je prvotna oblika

»Waz« nezdružljiva z »Mansio«, čeprav ima neke podobnosti.

Pač pa sta si podobna ladinska oblika naselja in naša srenjska vas »Was«.

Lahko ugotovimo, da je oblika »Waz« predhodnica oblike vasi in uporabna samo v omejenem pomenu pri pastirjih, rudarjih, ne pa pri kmetih.

Lahko pa tudi ugotovimo, da se tip »mansio« pojavi pri nas podobno kot na Južnem Tirolskem pri gorskih kmetijah, ki so kolonizirane po 10. stol. Vendar ima ta oblika tudi svoje predhodnike v posameznih kmetijah, ki so predhodnice vasi. Tako se je zelo verjetno razvila Zadnja vas (Sv. Lucija) iz kmetije Avsenek, Vrbnje iz kmetije Korošec (v 11. stol. verjetno Orendil), ki so tedaj imeli verjetno samo iztrebljen svet okoli kmetije, skozi ta svet je pa peljala pot (pri Avseneku pot iz Dvorske vasi v smeri Kovorja oz. Bistrice, pri Korošču iz Lesc v smeri Mošenj in v smeri Dvorske vasi in naprej k Sv. Luciji).

Da se je ohranila stara tradicija kolonizacije, vidimo, da nove vasi nimajo planin, temveč svoje gmajne, ki so skupna last. Torej v zgodnji kolonizaciji v ravninskem predelu ni velikih razlik. Te se pojavijo pri samotnih kmetijah naseljenih v Šentanski dolini, kjer je pa način kolonizacije podoben tirolskim visokogorskim kmetijam, ki nastanejo že po pokristjanjenju prebivalcev.

Prej smo govorili o mimi dobi, ko naselja nimajo utrdbenih naprav (palisad, suhih zidov, itd.) in o poznejših naselitvah, ko dobivajo naselja vamosne narave. Pri nas se morajo že v bronasti dobi pojavljati posamezna naselja, ki so morala zavarovati trgovske poti. Trgovske poti so bile istočasno tudi svete poti, ki jih je »knez« (pozneje poganski »škof« pontifex) spomladi odpiral in od tedaj naprej tudi varoval (verjetno bolj s svojo veljavo kot pa z vojščaki).⁶⁷

⁶⁶ *Ista značilnost se omenja v Beneški Sloveniji, kjer naj bi bile doline tudi zasute, zamočvirjene in so se ljudje zato naselili na pobočjih dolin.*

⁶⁷ *Izročilo govori o spomladanskem odpiranju poti in jesenskem zapiranju, kar je bilo opravljeno s svetimi obredi. Prej smo*

Zato takih poti, ki so bile oskrbovane z vsem potrebnim za potnike, ni moglo biti zelo veliko.

Izročilo govori o vaseh, kjer se je to dogajalo in da so te vasi oziroma oskrbovališča živela od dajatev, ki so jih popotniki morali dajati za zaščito in oskrbo.

Seveda se je ta tradicija razvijala in ima v vsakem obdobju in kraju drugačno sliko. Te svete poti naj bi odpirali vse do takrat, ko so Danci I. 1168 uničili Arkono na otoku Rügen [C174], deloma pa tudi še naprej skozi ves srednji vek, vse do nastopa Habsburžanov, ki so začeli preganjati običaje, vezane na staro vero. Tedaj postane ista dejavnost bolj trgovska, čeprav so ljudje še vedno pred odhodom šli v cerkev in se priporočili za varovanje in srečo, ravno tako so se zahvalili za opravljeno pot in običajno v cerkvi nekaj darovali (običajno sveče, ki so jih tudi prižgali, kar pomeni dejansko nadaljevanje prejšnjih poganskih zahvalnih daritev). Tako so se vsa taka potovanja začela in končala pri neki cerkvi,

govorili o trgovskih poteh, naše izročilo govori o svetih poteh namenjenih pobožnostim, potovanju od Jadrana proti Baltiku in nazaj ter vse tja do Grčije.

Dejansko pa so bile te poti namenjene obojemu, saj je bilo oboje nerazdružljiva celota, ki je morala dosežati več ciljev (ne samo bogatitev »knezov«). O takem stanju nam govori izročilo na otoku Rügen [C174], kjer je tudi govora o odposlanstvih posameznih »dežel«, ki so morale dajati Svetovitovemu templju letno darove. V takih karavanah so bili tako trgovci, kot tudi svečeniki, vojščaki (mogoče lovci, ki so kolone oskrbovali z mesom divjadi), tako moški, kot tudi ženske, nosači in nošeni ljudje (redkoštevlna elita). Ker so morale biti poti oskrbovane s svežimi konji, so morala biti ob poteh na določenih razdaljah tudi počivališča, kjer se je lahko izmenjevalo konje, ki so bili tedaj še nepodkovani in so na naših kamnitih gorskih poteh kmalu obrusili kopita, ter poslali tako začasno neuporabni.

običajno v nekem trgu.⁶⁸ Na takih končnih postajah se končno razvijejo tudi trgi in mesta, kjer se je izmenjevalo, pozneje pa prodajalo blago. Taka končna mesta imajo torej isto funkcijo kot pa bronastodobna pretovarjališča. [T0037]

5.6. Železarska področja in ledinska imena

Področja, kjer se je pridobivalo železo, so tudi področja, kjer so se ljudje naseljevali.

Na Visoki Gorenjski so se v železni dobi izoblikovala 4 področja:

- področje Južnih Bohinjskih gora,
- področje Severnih Bohinjskih gora in Pokljuke,
- področje Jelovice in
- področje Karavank.

Vsa ta področja imajo določene skupne poteze, a tudi določene specifičnosti.

Te medsebojne povezave še najlepše prikazuje poimenovanje posameznih pojmov, tako npr. ledinska imena.

Ta so skozi čas doživljala različne vplive in so lahko postala zelo spremenjena tudi nasproti prvotnim. Taka so potem jezikoslovci obravnavali in jih poskušali razrešiti na vse mogoče načine, ene dokaj verjetne, druge pa tudi z neverjetno fantazijo.

Ta imena bomo poskušali razjasniti s primerjavo posameznih okolij, skupinami imen, s področjem neke naselitve, kjer so se naseljevali sorodni ljudje, lahko tudi v različnih časih (kolonije prejšnjih naselitev). Pri tem bomo pa poskušali ugotoviti razmerje med prvotnim naseljem in njegovimi kolonijami, ki so dostikrat tudi zelo oddaljene.

⁶⁸ V Bohinju je bila taka cerkev Sv. Janez, ki je nekoč stala na desni strani Savice, saj je ta tekla prek današnjega Fžnarskega polja v strugo Ribnice, severno od Vrtovna.

Primeri:

Nemški naziv za Selca je „Szeleze“. Tako ime imajo Selca pri Lancovem še za časa Jožefa II. – jožefinska vojaška karta. Torej so blejske Želeče dejansko „Selce“, „Seuca“, mala vas od Sela. – Prvotne vasi Sela, Sele, Selo. Paralelo najdemo v žirovniškem Selu in njegovih Selcah.⁶⁹

Poglejmo, ali najdemo kje v dokumentaciji kakšno podobno ime!

Blejski urbarji navajajo za Želeče:

- za leto 1253 naziv Schalchendorf, - za l. 1306-9 naziv Saelchendorf- Saelchen pa predstavlja ponemčeno obliko Selca,
- za l. 1464 pa Schalkchendorf,
- končno med drugo svetovno vojno Schalkendorf.

Tako se je spreminjala nekdanja ponemčena oblika Selc vse od tedaj, ko naj bi v 11. stol. tod gospodoval briksenski ministerial Goteschalch, za slovensko obliko, kako se je pa ta postopoma spreminjala pa nimamo sporočil.⁷⁰

Tako si lahko po analogiji razložimo tudi nastanek Kupljenika, Sela pri Bledu, Zazera, Mlinega, Želeč in Zagoric v povezavi s pridobivanjem železa in pašo na Jelovici. Podobno si lahko razložimo tudi ime Doslovče. Selce se na Koroškem dokaj pogosto pojavlja pod imenom »Souče«. Doslovče so torej kraj „do souče“, kjer je (Selce = Souče) zadaj zgoraj na Rebri (danes Velika in Mala Selca).

Oba primera sodita vsak v svoje naselitveno področje – Doslovče v področje Karavank, Želeče v področje Jelovice.

Če pa pogledamo natančneje, najdemo lahko take primere tudi v ostalih dveh področjih. Poizkusimo!

Južno od vasi Savica je Ledina »Na Seucah«, kjer so bile nekoč stare gomile, ki so danes že skoraj popolnoma izginile. Tod naj bi se naselili prvi železarji, potem ko bi se preselili z gora v dolino. Kje pa je Selo?

Če so bila Sela (Selo, Seu) naselje nekdanjih železarjev, bi morala biti Selca (Selce). Naselje kmetov, ki se ukvarjajo s poljedelstvom in živinorejo. Toda v Bohinju je Selo na hribu, vzhodno od Bohinjske Bistrice in južno od Ajdovega gradca, dokaj daleč proč od Savice. Vendar pa na Selu ni bilo najdenih nikakršnih ostankov železarjenja (pač pa obilni na Ajdovem gradcu – ali je ime v poznejšem času mogoče preneseno?)

Razdalja med obema ledinskima imenom in tudi samo vsebinsko ozadje ni prepričljivo, saj je bilo nekoč na Savici veliko kovačij, naselje teh kovačij pa na Selcah.

Če so Sela naselja železarjev, so Selca sprva naselja pripadajočih pastirjev. Pozneje, ko se naseljenci začnejo stalno ukvarjati s poljedelstvom (po stalni naselitvi), postanejo žirovniška Sela naselja kmetov (poljedelcev + živinorejcev + talilcev rude), prejšnja Velika Selca (Sela) in Mala Selca (Selca) pa opustijo. Na južni obali Blejskega jezera pa ostane od železarskega dela vas Selo in Kupljenik, od pastirskega dela pa Szeleze (Želeče – ki preidejo pozneje v poljedelstvo) in Zazer, ki pa ima poseben pomen, povezan z verovanjem, Mlino in Zagorice pa nastaneta naknadno.

Drugo dokaj pogosto ledinsko ime pa je »Stan«. Za tega predvidevamo da je začasno, sezonsko zavetišče pastirjev, tako, kot je to še danes. Predvidevamo pa tudi, da so imeli poznejši specializirani rudarji tudi posebna poletna naselja, ločena od pastirskih. Tako razporeditev je mogoče v srednjem veku zaslediti na Rovtarici na Jelovici (Selska planina – Rovtarica).

Vendar o tem pozneje.

⁶⁹ Tako najdemo ime Seelze celo kot predmestje Hannovra.

⁷⁰ Po drugi strani pa se v okolici Briksna, npr. Sarntalu, izgovarja s kot š ali ž, c pa kot č. Tako bi Briksenčan ime "Selce" izgovarjal »Želče« od tod pa ni daleč do naših Želeč.

5.6..1. Železodobna naselitev

Iz obdobja bronaste dobe ni bilo na Visoki Gorenjski najdenih nobenih ostankov pridobivanja ali predelave kovin, pač pa samo bronasti predmeti.⁷¹

Najdbe pa postanejo veliko bolj pogoste, ko se pojavi železna doba.

Šele v železni dobi so bile naše železove rude zelo konkurenčne in primerne za takraten način pridobivanja železa.

Halštatska naselbina pri Sv. Luciji prične delovati v ←8. stol., torej na prehodu bronaste dobe v železno dobo.

Zato lahko sodimo, da so tedaj (~ ←8. stol.) na Visoki Gorenjski rudo (bobovce) samo nabirali in jo prenašali v področje Sv. Lucije, kjer je cvetela sodobna kultura s potrebami po železu. Tedaj je moralo biti Posočje še dokaj pogozdeno, da je omogočalo pridobivanje oglja v okolici, kjer so topili rudo in predelovali železo. Predvidevamo, da je najprej zmanjkalo rude, pa so morali hoditi ponjo vedno bolj daleč. Tedaj so v gorah (na gozdni meji) prek poletja pasli živino in nabirali rudo ter nato znosili rudo v Posočje.⁷²

⁷¹ Bronastodobni ljudje so potrebovali sorazmerno majhne količine kovin. Takrat je bila poraba kovin letno ocenjena na manj kot 0,1 kg na človeka. Taka količina pa ne zahteva rudnikov v našem današnjem smislu, temveč so dovolj že majhna rudišča. Taka pa je mogoče najti veliko bolj pogosto, kot pa smo doslej domnevali. Kar ni bilo mogoče dobiti doma, so pa dobili s pomočjo menjave na daljavo, ki je tedaj že zelo razvita. Tako je danes poraba bakra na človeka in leto veliko večja, kot je bila v bronasti dobi. Danes porabi človeštvo 470 kg železa na osebo na leto, kar je vsaj stokrat več kot v najbolj razvitih časih železne dobe.

⁷² Najdbe na področju Triglavskega narodnega parka kažejo, da se je človek zadrževal visoko v hribih že v kameni dobi in da je tod pasel ovce.

Glede na najdbe lahko sklepamo, da se na Visoki Gorenjski niso naseljevali bogati prebivalci, temveč predvsem iskalci rud, ki so dobavljali rude v bogatejše pokrajine. Bili so bogatejši kot pastirji, ki so se ukvarjali samo s pašništvom (npr. na področju Furlanije), bili pa so tudi revnejši od onih, ki so predelovali železo v železne izdelke, ki so bili bližje uporabnikom. Tako je od samega začetka rudarstvo dopolnjevalo pašništvo in omogočalo lažje življenje.

Tedanja letna bivališča [stran 140, [slika 30](#)] so utegnili biti podobna poznejšim ovčarskim bajtam, kot jo podajamo na [sliki 28](#). Te je bilo mogoče narediti z jekleno sekuro. Na posameznih rudiščih pa so bile zelo verjetno samo lubarice - [slika 31](#), kot manj razvite oblike zgradb. Te so utegnile stati v tamarjih, kjer so bile pred zverjadjo zaščitene tudi živali.⁷³

Tedaj (~ ←9. stol.) se pojavijo tudi v Deželi dokaj visoko v gorah prva sezonska naselja (Njivice za Vrtaškim vrhom - zahodno od Mojstrane -1810 m, Zelena dolina pod Vajnežem - h=1850 m, Stamare - h=1400 m, ledina Njivica vzhodno od Velikih Gač na Stolu - h~1570 m), za katera sklepamo, da so bila samo poletna naselja oz. začasna bivališča ljudi, ki so tod rudarili in pasli.

Ali so izvirali uporabniki planin v Karavanakah, Julijcih in Posočju iz istega izvora, za to dobo ni ugotovljeno, saj je dosedanjih najdb premalo. Če je za naselja na Pokljuki in Jelovici in nad njima dokaj jasno, da prihajajo ti sezonski naseljenci iz Posočja, je to za Karavanke manj jasno. Arheologi nam zagotavljajo, da naselbine v Kara vankah

⁷³ O široki uporabi naravnih materialov v vsakdanjem življenju nam pričajo še danes razne košare, koši itd. Iz materialov kot so šibje, lubje, protje so bili tedaj sposobni izdelovati celotne hiše, obleko, razne pripomočke, borše za hranjenje predmetov, "pelerine" - glej [sliki 12 in 28](#), pastirja z Velike planine.

nimajo kulturno nič skupnega z onimi v Julijcih. Pri tem pa kažejo poti ozko povezanost proti Primorski, tako, kot prek Bohinja kot tudi prek Jelovice v Baško grapo in naprej proti Posočju in Jadranu. Od kod torej prihajajo? (Koroška - Zilja, Kamija?).^{74,75}

To je obdobje prehajanja iz bronaste v železno dobo. Tedaj se odvija v Posočju celotna predelava rud v kovine in kovin v izdelke. To pa zahteva veliko energije, ki jo dajejo gozdovi.

Ko je pričelo v Posočju primanjkovati še lesa, so prenesli topljenje rude, ki zahteva največ energije, k izvorom rude in lesa (~ ← 6. stol.), predelava kovin pa je ostala še v Posočju, saj ta potrebuje najmanj lesa (tedaj okoli desetkrat manj kot pa topljenje). Istočasno pa zahteva predelava železa navezavo na uporabnike, katerim železni izdelki služijo, ti pa so bili v dolini in tam, kjer so zamenjevali železo in železne izdelke za druge potrebščine.

Takrat (←8. stol.) se pojavijo pri nas prve letne naselbine v prisojni Bohinjski Zgornji dolini nad Studorjem, kjer so bile najdene najstarejše žindre pri nas [B72, Rjazancev.]. Tedaj so se prebivalci še vedno prek zime vračali v svoja glavna bivališča v Posočju. Letna in zimska bivališča so bila oddaljena dan hoda.

Istočasno (←8. stol.) se pojavijo tudi naselja na Rebri pod Karavankami (Lipje, Lebenice, Sela...), a tudi zahodneje od tod (Sela nad Mostami, Lepence nad Javorniškim Rovtom).

⁷⁴ Na teh mestih niso bile najdene žindre, pač pa najstarejši železni izdelki in tudi bronasti izdelki. O nabiranju rude na Jelovici govori tudi izročilo v Kropi in Kamni Gorici [JUTRO, ponedeljek, 15.1.1940, stran 3].

⁷⁵ Primerjave s Karnijskim področjem pa niso narejene (objavljene), t.j. povezave proti Karnijskim Alpam in porečju Zilje (Gurina), porečju Bele (Kanalska dolina), Tilmingtona, Cadore in še bolj proti zahodu (Ladini, Reti).

Predelava železa se je v tem obdobju odvijala v posameznih krajih, kjer so bili tudi uporabniki.

Eno od takih krajev je bilo tudi Posočje, s katerim imajo omenjene naselbine tesne povezave. Ta naselja se nahajajo sorazmerno blizu rudišč, tako da je bilo mogoče dnevno obiskovati rudišča iz letnih naselbin, na tistih nekoliko bolj oddaljenih pa so si postavili zasilna bivališča.

Poleti so na visokih gorah nad gozdno mejo pasli živino in nabirali rudo (Lipanca nad Pokljuko, Zelena dolina pod Vajnežem itd.). Pozimi, ko je bilo vetrovno, so topili rudo v naseljih na pobočjih malo nad dolino (Bohinjska Zgornja dolina, naselja na Rebri, ...).

Očitno je, da so pri nas v tej dobi zamenjevali za druge izdelke predvsem surovo železo (volkove), saj se pri nas pojavijo kovačnice v naseljih šele v poznejši dobi (po ←5. stol.), ko postane kovano železo (bikonične kladice) tržno blago in ko se tega zamenjuje na tržiščih za druge potrebščine. (Dunaj pri Jereki, Ajdov gradec, Batranca, Hom nad Zasipom, Kamna Gorica, verjetno tudi Stara Fužina).

V tej fazi razvoja se pojavijo tudi planine pod gozdno mejo na Pokljuki in Jelovici, kjer so ljudje živeli sezonsko, pasli živino, kopali rudo. Te se nahajajo tam, kjer so današnje planine (npr. Klek).

Tedaj se pojavijo razlike med naselji v Julijcih in naselji pod Karavankami. Med tem ko je v Bohinju poljedelstvo na Senožetih še na zelo nizki stopnji (trikotne njivice), se v Deželi zaradi boljše lege že pojavijo cele ledine s petimi njivami. Na poljedelstvo pa so vezana tudi stalna naselja.

Začasna naselja pod Julijci imajo svoje stalno bivališče v Posočju, sezonska v prisojnih planinskih predelih Južnih in Severnih Bohinjskih gora (Studor, Dunaj pri Jereki, ..) ter Jelovici (gradišča v Selški dolini, Gradišče na Vodica, Gradišče nad Kupljenikom).

Stalna naselja v Karavankah se nahajajo na sončni Rebri, nekoliko nad dolino (npr. Sela nad Mostami, Lipje nad Žirovnico, na Lebenicah, Selca nad Selom itd.) sezonska pa na Njivicah v bližini rudišč (Njivice na Hrastniku - h = ~850 m, Njivice na Župnici - h = ~900 m, kjer pasejo živino in rudarijo, danes pa so tod rovti oz. pašniki. [A150]

Istodobno se verjetno pojavi naselje v Lepencah nad Javorniškim rovto. Zelo verjetno sta s to stopnjo razvoja povezana tudi Selo nad sedanjim tunelom pri Radovljici in Selo pri Bledu, ki se navezujeta na železarjenje na Jelovici. Tedaj se pojavijo tudi stalna naselja v Selški dolini.

Značilnost začasnih letnih bivališč tega tipa je, da imajo ostanke rudarjenja (kopanja rud), pripadajoča bivališča pa so zelo verjetno lubarice (slika 31), stalna naselja na Rebri pa hiše podobne oni na sliki 28, v bližini naselja pa imajo ostanke topljenja rud (žlindre).

Iz začasnih poletnih naselbin⁷⁹ so se potem naseljenci vračali prek zime v celoletne naselbine, tako, kot se še danes pastirji jeseni vračajo v dolino. Ker pa so bile začasne naselbine od stalnih naselbin oddaljene do 3 ure hoda, so se lahko tudi prek poletja večkrat oglasili doma.

Ko so se ljudje stalno naselili, so potrebovali tudi polja, kjer so pridobivali rastlinsko hrano, potrebno za preživetje prek celega leta. Ta dela so bila pridržana predvsem za poljedelski del prebivalstva, predvidevamo, da predvsem za žene, otroke in ostarele člane družin.

⁷⁹ Ta poletna naselja so bila verjetno imenovana Stan. Ledinska imena Za Stanjam (napačno prevedeno iz Za Stanam > Za Stanjam, pravilno pa Za Stanom, pod Župnico, Na Stanu na Sv. Petru itd.), nam pričajo o nekdanji rudarski in pastirski dejavnosti.

Sodimo, da so se tedaj pojavila prva naselja, dvignjena nad dolino. Tako je bilo odkritih dvoje naselij na osnovi najstarejših poti (rut) po Deželi. Pri pregledovanju poti so bile odkrite njih prvotne smeri, v križiščih posameznih poti pa naj bi stala prvotna naselja. Tako je bilo najdeno naselje na Lipju nad Tlakami 200 m severovzhodno od žirovniške cerkve in zahodno od "Vaseršlusa", TTN kota 581.4, kjer se nahaja 5 v breg izkopanih ravninic velikosti ~4x6 m. - slika 34. Podobne ravninice pa so bile najdene na Sv. Petru (na ledini Ravnince) izpod sedanje Sankaške koč, velikosti 5x7 m. - slika 35. Kakih 350 m severno od tod je tudi ledina Na stanu.

Ti dve naselbini ni mogoče razvrstiti niti med stalna, niti med sezonska bivališča. Naselji nimata obrambnih naprav, na njih so bile postavljene samo lesene zgradbe brez kamnitih podstavkov (torej so bile hiše podobne oni na sliki 28). Verjetno sta starejši kot pa stalna naselja na Rebri, ki imajo obrambni zid.

Tedaj se pojavi integrirana kmečka dejavnost, ki obsega lov, nabiralništvo, pašništvo, poljedelstvo ter kopanje in topljenje rud. Če so v prejšnjem obdobju rude samo nabirali, jih pričnejo sedaj kopati v površinskih slojih, kar pa je zelo podobno tudi obdelavi njiv, od tod tudi vsa rudarska terminologija, ki ima podobne izraze kot poljedelstvo (rudarska polja, Njivice, isto orodje za kopanje itd.).

Ko je v Posočju zmanjkalo lesa, so bili prisiljeni prenesti svoje delovanje bliže k najdiščem rude in gozdovom, ki so jim dajali les za oglje, kamor so se sprva preseljevali skupaj z živino (ovcami) čez poletje, ko so bile podnebne razmere ugodne tudi za pašo. Ko je zmanjkalo lesa, so bili prisiljeni opustiti celoletne naselbine v Posočju in jih prenesti drugam, eno od teh novih naselitvenih področij pa je tudi Bohinj, kjer so se potem stalno naselili.

V tej razvojni fazi (~ ← 4. stol.) so začeli v Bohinju tudi obdelovati zemljišča. Celotna kmečka dejavnost skupaj z rudarjenjem se začne odvijati v Bohinju. Prebivalci so se preživljali z lovom, nabiranjem, pašništvom, revnim poljedelstvom, glavna dejavnost pa ostaja še naprej rudarstvo skupaj s topljenjem železovih rud. Tedaj prenesejo v Bohinj tudi kovanje železa, vendar očitno samo za lastne potrebe. Surovo železo so tedaj v volkovih nosili na trge na Primorsko (kamska tržišča Trgeste, predhodnica Ogleja - ?, Adria itd.)

Zaradi zelo nizke donosnosti zemljišč (nizka stopnja rodovitnosti in tehnologije – kopanje) so lahko preživeli samo, če so se lahko ukvarjali z drugimi dopolnilnimi dejavnostmi. Zato je pomenilo železarstvo tedaj tudi možnost izboljšanja življenja.

Integracija posameznih dejavnost v celovito kmečko dejavnost se odraža tudi v gradnji hiš. V tej dobi se pojavijo hiše, kot jih prikazuje [slika 30](#), vendar moramo pripomniti, da takih hiš, kot so na Veliki planini, na Visoki Gorenjski ni zaznati. Na Visoki Gorenjski ni bilo najdenih ostankov niti primitivnih kamnitih pastirskih hiš, značilnih za Istro – [slika 29](#)

Te hiše so narejene iz kombinacije kamna in lesa, spodaj iz suhih zidov, zgoraj iz brun, ali pa tudi zadnja zidana stena, ostale tri pa lesene. Take gradnje so se v zasnovi (sicer redke) ohranile do danes. - [slika 36](#)

Vendar so obstajale v Bohinju neke specifične vmesne rešitve med lubaricami, in brunaricami, namemjene predvsem pastirjem, o katerih imamo pa zelo meglena sporočila (Čopovo letno bivališče na planini za Liscem in pastirske kočje na planini za Čmo goro, vendar o tem pozneje).

6. GOSPODARSKE RAZMERE

Integracija posameznih dejavnosti je dvignila dohodke in omogočila izboljšano življenje. Integracija je imela za posledico samostojnost in samozadostnost posameznih gospodarskih enot, ki jim bomo rekli kmetije, sčasoma pa je vodila v specializacije in razne diferenciacije, ki pa jih bomo obravnavali posebej.

Tak način gospodarjenja se potem v Bohinju ni spremenil skoraj do poznega srednjega veka. V novejšem obdobju se je poglobljala predvsem specializacija in prilagajanje novim razmeram. Tako se je kovaštvo koncentriralo na Stari Fužini, ostale dejavnosti pa so se opravljale na kmetijah. Tja do 14. stol. se še pojavlja prodaja in transport surovega železa na Primorsko, potem pa se prodaja samo še železne izdelke. To daje misliti, da je tedaj že pričelo primanjkovati rude, medtem ko je bilo gozdov še dovolj. Šele koncem 15. stol. se pojavijo znaki, da tudi gozdovi niso sposobni slediti potrebam železarstva in kmetijstva.

Že od ←6. stol. naprej se pojavijo jekleni izdelki, po katerih postanejo poznani kraji iz jugovzhodnih Alp [A100, s.36], vezani na kamijsko kulturo. Izdelki visoke kakovosti izvirajo iz gradišč na Primorskem (npr. Šmihel) [B22, s.41-51], za mnoge pri nas najdene izdelke pa se sumi, da so le predmet trgovanja z razvitimi predeli v Padski nižini (kultura Este in slično). Vse do poznega srednjega veka ni bilo na Visoki Gorenjski razvite kovaške obrti, ki bi bila sposobna izdelovati kakovostno orožje v večjih množinah (kot pozneje žeblje), čeprav je bil na razpolago odličen izhodni material. Ta predelava se je odvijala v mestih z razvito kovaško obrtjo predvsem v Padski nižini, kamor je tudi težila blagovna menjava. Doma se je kovalo predvsem izdelke potrebne za domačo uporabo – predvsem kmetijstvo, ki pa so bili samo povprečne kakovosti in manjše količine kovanega orožja.

Integriranje celotne predelovalne verige za pridobivanje in predelavo železa v železne (jeklene) izdelke si lahko predstavljamo šele, ko se pojavijo ravninska naselja, ko se ob prejšnjih sezonskih naseljih po gorah pojavijo tudi novejša naselja v dolini,⁷⁷ v katerih predvidevamo, da nastopajo samo ostanki predelave železa in železni ter jekleni izdelki, ki jih povezujemo z odgovarjajočimi letnimi naselji na gorah, kjer se je železo pridobivalo:

Kamna Gorica – Zijavka

Batranca pri Predtrgu [****D2.05**] > Selo Nad tunelom > Komuravšce > Kamna Gorica [****D2.06**] > Gradišče na Vodicaх > Mošenjska planina; mogoče tudi

Brdo > Grabnarjev rovt > Lipniška planina????

Bodešče (Na Peči) > Žnidarjeva planina (rudišče) > planina Pečana?

(Zazer), > Kupljenik (Gradišče) Ricman (rudišče) > planina Pečana???

Selo pri Bledu > Gradišče nad Kupljenikom (začasno naselje) > Selska planina (rudišče Rovtarica) > Pečana (planina).

Zgomja preglednica nam kaže, da se posamezne točke, kjer se je človek zadrževal, vedno bolj pomikajo v dolino in se tudi vedno bolj razpršujejo, bolj so oddaljene od prvotne točke (paše, planine). Tako se je prvotno mesto, kjer se je človek zadrževal, tudi še naprej uporabljalo od več vasi, kakor te postopoma nastajajo.

Tako so se ravninska naselja ukvarjala s tistimi dejavnostmi, ki so bile za to najprimernejše, naselja ob robu ravnine z mešanimi dejavnostmi poljedelstvom živinorejo in s predelavo surovega železa (volkov) v kovano železo (kladice) in železne

izdelke, gorska pa z živinorejo in nabiranjem rude (rudarjenjem) in pridobivanjem surovega železa (volkov). Razvije se torej domača obrt, ta pa je vedno povezana tudi s trgovino. V tej dobi se pojavijo Batranca pri Radovljici, Kamna Gorica in verjetno še marsikatero selišče, za katerega ne vemo, a ga povezujemo z Iliri in Kelti, Kami in Veneti itd., kjer so bila najdena grobišča ali pa kaki drugi ostanki, ne pa selišča.^{78,79} [****D2.06**]

Celotno preobrazbo povzročijo na eni strani potrebe po razvoju, na drugi strani pa zgledi. Trgovanje je prineslo stike s svojimi sosedi na vzhodu (Dolenjska kultura) in na Jadranu (židovski Citta di Dio - današnji Čedad [B154,s.108], kamijski Tergeste, Etruska Adria (Hedro) [C158, s.80] itd.

Z integracijo dejavnosti, preselitvijo k poljem (kratke transportne poti v poljedelstvu, ki začne dobivati pomembno vlogo) in potmi (ki jih povezujejo z zunanjim svetom) in z osamosvajanjem, se začnejo prejšnje tesne povezave s Posočjem nadgrajevati. Če so prej nosili svoje izdelke zamenjvat v Posočje, ki je prek predelave skrbelo za povezave z okoljem, so se začeli po integraciji celovitih dejavnosti

⁷⁸Kamna Gorica je verjetno povezana z Gradiščem na Vodicaх na Jelovici, kjer je bilo verjetno poletno bivališče. Gradišče nad Kupljenikom pa z "keltskimi" najdbami v Jami pod Babjim zobom.

⁷⁹Glede na ohranjena ledinska imena bi lahko sklepali, da so imela stalna bivališča ime Sela, Sele, Sela (Selo pri Žirovnici, Selo pri Bledu, Na selu - k.o. Mošnje, Selca - k.o. Lancovo), poletna bivališča pa Stan, Na Stanu. Tako lahko povežemo tudi pojem pastirski ali rudarski stan z ledinskimi imeni Stan. Tam, kjer pa so kopali rudo pa Njivica(e).

Nekatera ledinska imena pa si danes več ne moremo zanesljivo razložiti (Batranca, Rajsa, Komuravšce, ...)

Naselja "Gradišče" se nahajajo na preglednih točkah.

⁷⁷ Fužina < fucina

vigenj < vigeno < ogenj = vogenc

Vigaun < vigeno

Vigaun ? Begunje < od ognja pri kovanju ? fužina. »V igu« se dan rodi.

sedaj sami navezovati na svoje kupce. Tako so se trgovske poti potegnile na bolj oddaljene lokacije, kjer so se srečali z drugimi kulturami. Tako se poleg prejšnjih vasi razvijejo nova naselja z "mestno" kulturo. Ta prinese s seboj nove navade, zelo verjetno pa tudi del novih prebivalcev z novo kulturo (skeletni pokopi v gomilah).

Zimske (stalne) naselbine so se nahajale takrat predvsem v dolini, na sončni Rebri. Tedaj se je del prebivalstva ukvarjal s poljedelstvom in živinorejo v dolini, tam so imeli njive in travnike, na katerih so pridobivali seno za govedo, ki je rabilo hrano tudi pozimi, ovce pa so se preživljale predvsem same, delno pa tudi z vejniki (posušene veje).

Te naselbine na Rebri so samo deloma raziskane. Raziskave so pokazale, da posamezne hiše lahko primerjamo s sedanji ovčarskimi bajtami. Te hiše so bile enake oni na [sliki 28](#), vendar so imele plitke kamnite podstavke. Naselja so bila ograjena s suhim zidom, vsebovala pa so običajno 5 bajt (koč). Ta naselja se nahajajo nekako 50 do 100 m nad sedanjimi naselji.

Drugi del prebivalstva (moški) pa se je v visokogorju, v zaledju letnih bivališč, ukvarjal z ovčerejo in rudarstvom. Tedaj nastanejo v visokogorju ločena letna bivališča. Ta so bila zelo enostavna. Zelo verjetno niso presegala takih zgradb, kot so jih še pred kratkim uporabljali drvarji, ki so se prek tedna zadrževali v gozdovih na Pokljuki in Jelovici, v sobotah popoldne so prihajali v dolino, v nedeljo popoldne pa so se zopet vračali v gozd. Bivalni pogoji so bili torej zelo podobni, zato so tudi zgradbe utegnile biti podobne. Take zgradbe so "psi", "kožarice", "lubarice" kot so jih imenovali v raznih krajih – [slika 31](#). [Glej tudi stran 140, [slika 53](#)]

Današnji stanovi z zidanimi temelji so nasledniki enostavnejših, ki jih je bilo mogoče videti še po drugi svetovni vojni ([slika 28](#)).

Take preproste zgradbe je bilo lahko narediti predvsem na gozdni meji, kjer se še danes nahajajo vse ovčarske koče.

Za take zgradbe je potreben predvsem les. Stanovi so imeli prvotno spodnji del iz kamna zloženega v zid, torej suhi zid, špranje pa zamašene z mahom.

Nekoliko bolj razvite so bile koče. Taka pastirska koča (bajta) se je še pred 50 leti nahajala na Brdu pri Lipanci, kjer so imeli ovčji pastirji svoj stan - [slika 28](#). Ta je imela znotraj na sredini ognjišče, nad katerega se je lahko obesilo na verigo kotel, okoli ognjišča pa sta bili ob obeh stranskih stenah ozki klopi, na zadnji steni pa pograd postlan z vejami, mahom in travo. Če je bilo več ljudi, so lahko prespali tudi na klopih, čeprav so bile široke komaj kakega pol metra. Ta koča je imela dvokapno streho, dim iz ognjišča pa je uhajal zgoraj skozi ostrešje. Ta koča je imela podstavek (cokel) iz zloženega kamenja, visok okoli 30 cm, nanj pa so bili postavljeni tramovi koče. Celotna koča je bila popolnoma lesena, brez kakršnega koli železnega dela. Vrata so bila obešena na usnjen trak, zapirala pa so se z zasunom (rigelcem). Tla so bila narejena iz steptane prsti.

Podobno so bili grajeni nekateri današnji stanovi, ki pa imajo obvezno nad kamnitim podstavkom (namenjenim običajno za hlev) lesena tla in nad njim leseni del zgradbe. Tako so še danes zgrajeni seniki po gorah, tako da so torej imeli dva prostora: klet in zgornji prostor. Nekateri so bili brez lesenih tal.

Najpreprostejša zavetišča⁸⁰ nad gozdno mejo so imela samo med skalami izkopano luknjo, pokrito z ruševjem in travno rušo.

⁸⁰ *Reklo se jim je "svinjaki". Ko so pozneje naredili nižje spodaj stanove, so se namreč vanje zatekale med nevihto ovce in vse posvinjale. Tak svinjak se je nahajal pred drugo svetovno vojno na vrhu Zelenice v grebenu Vrtače, Korošci pa so ga imeli v Suhem rušju.*

Letna in zimska bivališča so bila oddaljena 2 do 5 ur hoda, torej manj kot en dan hoda skupaj s pasočo se živino.⁸¹

V tej dobi lahko ugotovimo, da se pojavi kar nekaj do sedaj poznanih ozemelj, ki so pripadala neki vasi, ki so se gradila postopoma. Najprej paša + rudarstvo + sezonska naselitev, potem pa se doda še poljedelstvo + stalna naselitev.

Ko pa se začne razvijati poljedelstvo, pa se pojavijo v bližini prejšnjih "Sel", še druga naselja, ki se ukvarjajo s poljedelstvom in živinorejo, ki imajo svoje "gmajne" (skupne pašnike za živino, ki prek poletja ostane doma) in "drvošče" kjer dobijo potreben les za gradnjo hiš, kurjavo in eventualno za izdelavo orodij in drugih lesenih izdelkov.

Po ledinskih imenih in najdiščih lahko ugotovimo naslednje teritorije:

- Moste - "Sela" - Stan ("Za Stanom") - "Njivice na Župnici" - ??;
- Žirovnica - "Lipje" - Njivice na Gozdcu (½ ure hoda čez Brin vrh ali čez Moste);
- Zabreznica - Selo (naselji na Lebenicah, Selcah nad Selom) – rudišča nad Planico v dolini Gozdašnice na današnjem Belejevem in Jakovem rovtu, Na Stanu (pastirska kočica ovčjega pastirja, "Stare bajte" (za Finžgarjevo skalo) - "Pri jamah" na Malem Stolu);
- Batranca - Selo nad sedanjim tunelom pri Radovljici - ("Komuravšče?" – Kamna Gorica) - "Gradišče" na Vodica - "Mošenjska planina";
- Gradišča (Radovljica) - Selca - Brdo "Lipniška Planina";
- Na Pečeh (Bodešče) – "Talež" – "Papež" - (Pečana??);

⁸¹ Edina planina, ki ni zadoščala tej zahtevi, je bila planina na Ratitovcu, ki sta jo imeli v srednjem veku v posesti vasi Želeče in Zagorice, do tja pa so morali gnati živino prek Selške planine.

- Želeče, (Zazer) - Selo pri Bledu – Kupljenik, Selška planina, Rovtarica - Ratitovec (Pečana), ki se navezujeta na železarjenje na Jelovici. Tedaj se pojavijo tudi stalna naselja v Selški dolini.

Pri tem sta imeli naselji na bodeških Pečeh in Selo pri Bledu najdaljšo prostorsko razporeditev, ki je segala do Ratitovca z vmesnimi točkami: Taleži oz. Kupljenik, Selska planina z Rovtarico – rudarskim središčem) in visokogorsko pašo na Ratitovcu (1666 m) oz. na planini Pečani.

Iz Želeč (ki so poznejša tvorba v Selski skupini) se pozneje razvijejo še Zagorice.⁸² Ti dve naselji tvorita skupaj z Zazerom in Mlinom v franciscejskem katastru k.o. Želeče, prvotno naselje Selo pa tvori skupaj s Kupljenikom k.o. Selo.⁸³

Dogodi pa se še nekaj drugega: danes zaman iščemo naselji Batranca in Selo nad tunelom. Od nekdanjih naselij so ostala samo še ledinska imena. Tako se nasproti Sela nad tunelom nahaja ledinsko ime Žale, na isti nadmorski višini, vmes pa danes teče potok Zgoša (toda šele od okoli l. 1770, ko so preusmerili strugo Zgoše skozi Vrbnje, odkar koplje Zgoša vedno globljo strugo, ki ločuje obe dve ledini).⁸⁴ Prej je tod potekala plitka struga potoka, ki je izviral na severnem koncu Ledevnice, bil posledica taljenja ledu koncem ledene dobe, vanj se je tedaj stekala

⁸² Tedaj je železarstvo že specializirano, ločeno od kmetijstva, predvsem od poljedelstva. Deloma se stikajo samo še pastirstvo, sledenje rud, ne pa več rudarjenje in poljedelstvo.

⁸³ Pri tem sega k.o. Selo na desnem bregu Save vse do Kamnika, ki je tudi nekdanja meja briksenskega gospodstva na Bledu. Na tem delu ima pa svojo gmajno naselje Bodešče – Na Pečeh.

⁸⁴ Pri vsem moti samo to, da leži ledina Žale vzhodno od Sela, morala pa bi biti zahodno.

samo vsa voda iz kotlinice, v kateri ležijo Vrbnje in iz Rupe pod Gorico.

Tako vidimo, da se celotna naselitev razvija skozi mnogo stoletij. Nekje se ta razvoj odvija hitreje, nekje počasneje. Vpliv prvotnega naselitvenega cilja (pridobivanje železa in paša) vedno bolj slabi. Železovih rud pričenja primanjkovati, poljedelstvo dobiva vedno večji pomen, prejšnjo železarsko dejavnost pa začnejo vedno bolj nadomeščati razne obrti (danes pa že terciarne in kvartarne dejavnosti).

Zelo verjetno je prva planina na Jelovici Pečana, saj ima samo ta pogoje za prvotno pašo nad gozdno mejo, mogoče tudi Lipniška. Vse ostale planine so nižje in nastanejo kot posledica rudarjenja. Letna planina (nekoč radovljiška, torej deželna in ne briksenska) Kupljenik se pozneje razvije v samostojno naselje, kar pa ne uspe Rovtarici, ki ima sicer nekaj stoletij prek vsega leta naseljene rudarje, po drugi svetovni vojni pa gozdarje, vendar se nikoli ne povzpne v redno naselje. Danes tam ni nobenega stalnega naseljenca, kakor tudi ne na sosednji Selski in Kupljenski planini.

Kupljenik ima še danes dve vasi s katastrsko neuvpeljavljenima imenoma (ta in ona vas, odvisno v kateri se nahajamo): Mešiše in Stagne.

Domačini jih delijo celo na tri naselja:

- izrazito kajžarskega - Mešiše, okoli križišča poti iz Jelovice in poti iz Bohinja, kjer se nahaja kapelica;
- cerkev + mežnarijo + 1 kmetijo + 1 kajžo
  - Podgradišče, ki ga ločuje od prvega zaselka greben, imenovan Kopane, oddaljenega od kapelice kakih 300 m,
- izrazito kmečkega - Stagne, oddaljena od kapelice kaka 2 km proti vzhodu.

⁸⁵ V Lipniški dolini se je do danes ohranilo izročilo, da so »hodili sprva Lahi sem poleti nabirat rudo, ki so jo potem nosili na Primorsko«.

Pri tem se nahajajo Mešiše ob nekdanji poti iz Zazera mimo cerkve sv. Štefana na Jelovico, Stagne pa se nahajajo ob nekdanji poti iz Sela na Jelovico.

Kupljenik je torej tudi srenja na dve vasi, s skupno planino, ki se nahaja celo skupaj s Selsko planino ob nekdanjem rudarskem središču Rovtarici na Jelovici.

Še bolj pomembno je to, da so imele vasi Zagorice, Želeče, Mlino in Zazer nekoč svojo planino Pečano na Ratitovcu. Tako lahko časovno opredelimo čas nastanka naselij in pripadajočih planin. Pečana se nahaja še danes v k.o. Selo, čeprav jo že kakih 400 let uporabljajo Bohinjci. Ko nastane naselje Želeče, odstopijo Selani najbolj oddaljeno planino novemu naselju. Temu se pridružijo še Zazerjani. Katero od obeh naselij pa nastane najprej? Predvidevamo, da je naselje Zazer povezano s poganskim templjem in najstarejšimi grobovi na Otoku, ki sodijo v 7. stol. in grobiščem na ledini, kjer stoji današnji hotel Vila Bled, ki sodijo v 8. stol.

Želeče pa se omenjajo v 11. stol. Verjetno se navedbe (molindinis) nanašajo tudi na Mlino. Zадnje nastanejo Zagorice in to v 11. stol. Še za časa FK je bila Rovtarica selska.

Bolj negotova je interpretacija razvoja Bodešč, ki jih tvori dvoje selišč. Starejše naselje Na Pečeh ima svoje gradišče in cerkev sv. Lenarta. Staro selišče povezujemo s pripadajočo nekdanjo planino Taleži, ki je omenjena že v 11. stol. kot meja med briksensko in ortenburško posestjo. Že tedaj je tod zemlja razdeljena in po tem tudi imenovana, ker se tod nahajajo še do danes travniki. Nad Taleži je starodavni prehod Papež od koder pridemo na Žnidarjevo (Žlindrovo) planino, kjer je še danes mogoče najti ostanke žlindre. Celotna trasa se nahaja na briksenski strani. Očitno je tudi, da se prvotna planina nahaja na Pečani, da je tedaj ta planina še skupna s Selani in da se obema šele pozneje odtuji, ko se pojavita naselji Ribno in Koritno, ko se vri

ne ribenska med selsko in bodeško posest, kar se je verjetno dogodilo z nastopom briksenskih škofov in ponovno preureditvijo celotnih posesti in izrabe zemljišč, kar se odraža v različnosti zemljiške ureditve še danes.

Tako interpretacijo nam podajajo ledinska imena. Ta se ne ujema z interpretacijo arheologov (Pleterski: Župa Bled), ki bazira na dobi po naselitvi Slovanov, torej osnove od 6. stol. naprej.

V to dobo, v kateri nastanejo naselja – vasi, spada tudi srenjska ureditev. Tedaj je bilo potrebno urediti medsebojne odnose, ki so se tikali predvsem živinoreje. Današnja srenjska ureditev zajema predvsem odnose v živinoreji, ne obsega pa več odnosov v rudarstvu. Deloma posega tudi na področje poljedelstva, vendar malo.

Poljedelstvo so obvladovali predvsem odnosi, ki so se začeli pojavljati v fevdalizmu. Za visokogorje so se zanimali predvsem pastirji, do tja pa roka fevdalcev vsaj do 11. stol. ni segala. V Bohinju, predvsem v Studorski enklavi (ortenburška posest, predhodno pa deželna, alodi) so se taki odnosi ohranili vse do 16. stol. Studorski kmetje so ob uporabi l. 1868 še vedno smatrali, da je gozd njihov, da so lovske pravice njihove in ne gospodove.

Sploh je gosposka urejala predvsem vertikalne odnose, odnosi med podložniki je niso preveč zanimali. Fevdalci so merili zemljo v številu kmetij. Kmetija pa je bila nedeljiva celota. Zato je v vasi lahko posamezne kmetije imele eno gospostvo, druge pa drugo. Kmetje pa so merili zemljo v oralih, kar pomeni, koliko časa so potrebovali za obdelavo zemljišča (en dan oranja, pol dneva oranja ...). Fevdalci so dajali posamezne njive in travnike, ki so sicer spadali k pridvornemu gospodarstvu (patrimonialna zemljišča) tudi v najem, tedaj so pri najemnici upoštevali donosnost zemljišča.

6.1. Rimska doba

Ostanki iz rimske dobe so dokaj pogosti, omembe sodobnih najdenin pa številne.

Arheologija najde že številna najdišča povezana s to dobo. Predvsem so pogosta grobišča, veliko manj naselja, večinoma pa posameznim grobiščem manjkajo pripadajoča naselja in obratno.

Visoka Gorenjska je bila tedaj podeželje Emone, torej njeno gospodarsko zaledje. Rimljane je interesiralo predvsem surovo železo, pašništvo jih ne zanima in ga prepuščajo domačinom.

Rudarstvo se tedaj profesionalizira in podredi rimski direktni upravi, Rimljani s svojo veliko porabo železa za orožje in opremo svojih legij organizirajo zbiranje železa, ki ga potem kujejo v velikih kovnicah na obrobju Padske nižine, kamor se prek fiskusa stekajo surovine iz zaledja.

Rimska vojaška uprava se ni preveč zanimala za lokalno prebivalstvo, saj je bilo to obremenjeno z dajatvami železa, ostalo pa jih ni zanimalo. Kako je bilo organizirano zbiranje železa (dajatve v železu), arheološko ni ugotovljeno. Vse najdbe, kar jih poznamo, kažejo na dokaj redko naselitev rimskega prebivalstva (Ljubno, Otoče, Mošnje, Radovljica?, Lesce, Rodine, Smokuč, Doslovče, Žirovnica, Moste, Koroška Bela, Zasip, Bled, ..), vsekakor pa večjih naselij ni bilo. Sklepa se, da so obstajale predvsem poedine "ville rustice", torej poedine hiše, namenjene celotnim familijam (gospodar, sorodniki in služinčad).

Take posamezne hiše se nahajajo na samostojnih lokacijah, oddaljene od domačinskih naselij. Zato sklepamo, da so ostali prvotni prebivalci svobodni, tako, kot na drugih področjih, kjer so bili nastanjeni rimskodobni rudarji (Norik). Predvsem se to kaže v Bohinju (Ajdovski gradec, Dunaj pri Jereki itd.), manj je teh znakov v Deželi (Moste).

V Mostah se pojavi ob prejšnjem, halštatskem selišču (Sela) tudi novo naselje na Tlakah tik pod ravninicami, ki predstavljajo verjetno prvotno naselitev. Zato predvidevamo, da se tedaj prvotno prebivalstvo ni zamenjalo z novim, da se je v nova rimska naselja priselil samo del novega prebivalstva, ki s prvotnim prebivalstvom ni imelo ozkega stika. Staro prebivalstvo in novo prebivalstvo je živelo vsako po svoje naprej, medsebojni vplivi so bili malenkostni.⁸⁶

Potek rimskodobnih cest s strmimi vzponi (peraška Padovnica, Breg pod Žirovnico, zasipski Breg itd.) dajo slutiti, da se pri nas v prometu ni uveljavil voz, temveč, da se je že tedaj večinoma tovorilo. Ceste so bile tlakovane samo tam, kjer je to zahtevalo zemljišče (ilovica) in marsikje vsekane v skalo. Širina tedanjih cest je okoli 120 cm, t.j. 4 rimske čevlje po 29,5 cm = 118 cm, kar je premalo za tedanji voz, ki je bil širok 5 čevljev oz. 1 dvojni korak) [A150]. Te ceste so pa lahko nastale tudi prej in ne šele v rimski dobi. Pomanjkanje primernih cest kaže tudi, da Visoka Gorenjska ni bila posebej zanimiva za Rimljane, saj bi drugače zgradili tudi primeme ceste.

Poznoantična zavetišča (Ajdna, Sv. Lovrenc itd.) pričajo o burnih časih med 4. in 6. stol., zelo malo pa povedo o obdobju pred tem in o stanju izven teh naselij. Vsekakor je bil del prebivalstva tedaj krščanski, zelo verjetno pa drugi del poganski. Očitno so

medsebojno mimo živeli, dokler ni prišlo do napadov od zunaj, očitno priseljujočih se Slovanov (slovanskih vojščakov) koncem 6. oz. v začetku 7. stol. Delež zadnjih v celotnem številu prebivalcev je bil sorazmerno majhen. Tudi ti novi priseljenci so ustanavljali nova naselja, ločena od prejšnjih vasi: ⁸⁷

V antiki se spustijo vasi na Rebri iz svojih prejšnjih leg na Rebri (a tudi drugod - s Homa se spusti Zasip itd.) Naselja se spustijo navzdol na rob ravnine, kjer se odvija poljedelstvo, a tudi v bližino poti, kjer se odvija promet. Lega v narti kaže na večji vpliv poljedelstva in na manjšanje vpliva vamosti, saj so nova naselja brez obrambnih zidov.

V antiki nastanejo na Deželi tudi sredinska naselja (Radovljica, Lesce, Vrba itd.), ki živijo predvsem od poljedelstva, imajo pa tudi svoje gmajne, v katerih lahko pasejo živino.

Očitno prevzame obrambno funkcijo cela dežela, saj najdemo ob vstopu v Deželo in Blejski kot povsod gradišča. Ta funkcija obrambe dežele pa je morala obstajati že pred antiko, saj daje strateški razpored gradišč ob pomembnih prometnicah slutiti, da se v antiki samo dopolni in posodobi ter prilagodi novim zahtevam in danostim. Vsaj za nekatera od teh gradišč je ugotovljeno, da so tam prebivale rimskodobne posadke (Gradišče nad Potoki). Ta gradišča so kontrolirala vstope v Deželo in Blejski kot, ki predstavljajo skupno varovano področje. Zato je to področje utegnito imeti

⁸⁶ Moščanski primer ni najbolj primeren, saj sumimo, da gre tukaj za dve naselji. Za obsežno rimskodobno grobišče na Nočevem vrtu, na najzahodnejšem delu Most, ni najdenega ustreznega naselja, razen jame, v kateri je bil najden tempelj. Za grobišče pri cerkvi sv. Martina pa sumimo, da je bilo naselje na ledini Tlake vzhodno od cerkve, kjer so bili najdeni ustrezni rimskodobni ostanki [A122/12, 149-151]. Ledina Sela pa se nahaja nižje in vzhodno od omenjenega templja v podnožju Hočevarjevega hriba in je do danes neraziskana.

⁸⁷ Vsekakor so razmere v 6. stol. pri nas multidisciplinarno neraziskane. V zadnjih letih je bilo objavljenih mnogo raziskav, ki bi morale vplivati tudi na naš prostor: Velika povodenj l.589 in kuga, ki naj bi jo Skiti prinesli v naše kraje [A124/7, s.69], so bile objavljene že pred desetletji, raziskave vulkanologov (izbruh ognjenika Krakatau 539-541), biologov (DNA, pelodi, itd.) glaciologov itd. pa v našem prostoru nepreverjene, lahko bi rekli tudi komaj uporabljene.

tudi svojo skupno (vojaško) upravo. Potek tedanjih cest nam kaže veliko središče v Lescah v obdobju od 1. do 5. stol., kamor so se stekale vse poti iz Dežele in Blejskega kota [A150]. Tako bi lahko sklepali, da je bilo tedaj v Lescah tako vojaško, kot tudi upravno in cerkveno središče. Sočasne najdbe v Lescah podpirajo to domnevo [A104/10, s.144-147].

V tej dobi se v posameznih skupnostih, ki imajo različen izvor, uporabljata v medsebojni komunikaciji dva jezika: jezik domačinov in jezik oblastnikov. To se potem vleče vse do 1. svetovne vojne, lahko pa rečemo, da tudi še danes. ⁸⁸

Tedaj se uveljavi uradni jezik latinščina, ki traja potem kot edini pisni jezik vse tja do 13. stol., ko ga začenja zamenjavati nemščina. ⁸⁹

6.2. Srednji vek

Obdobje med antiko in srednjim vekom zaznamuje obdobje preseljevanja narodov. V antiki so rimske legije zadrževale narode na Donavi. Že tedaj bi se verjetno naseljevali razni narodi, če bi jim Rim to dovolili. S slabenjem rimske moči pa začnajo vdirati prek Donave tuja plemena. Prvi večji vdor naredijo Huni, nato Goti ter končno Langobardi in Slovani.

Gorenjska je bila od poti, po katerih so se pomikala ta plemena, dokaj oddaljena, saj so se ti pomikali večinoma skozi Ljubljanska vrata, prek najnižjega prehoda med

Padsko nižino in Panonijo. Uporabljali so poti, ki so jih že prej zgradile rimske legije. Te so jih vodile k pomembnim rimskodobnim središčem, ki so bila zanje privlačen plen. Če so Huni samo nekajkrat napadli in se vedno umaknili, so Goti ostali dve desetletji, Langobardi pa so se naselili na severovzhodnem robu Padske nižine za stalno.

Tako je bil vpliv Hunov na Visoko Gorenjsko malenkosten (najdbe so zelo redke), nekaj dalj so se zadrževali Goti, ki so pustili svoje sledi v Kranju, drugod pa do danes ni najti nikakršnih sledi, podobno je bilo tudi z Langobardi. Tako Goti, kot tudi Langobardi, so se selili s svojimi družinami in celotnim imetjem.

Slovani pa so se naselili na nekaterih krajih postopoma (očitno so se naseljevali skozi dve stoletji) in ustanavljali svoje naselbine. Naseljevali so se v bližini staroselcev, saj je bila tam zemlja najbolj primerna za obdelavo, vendar je bil delež priseljencev sorazmerno majhen (nekaj desetih družin). Nekatere najdbe dajo zaključevati, da so se naseljevali predvsem moški (bojvniki) in se pozneje ženili z domačinkami.

Tako so se ohranile stare navade, stara krajevna imena, pa še marsikaj drugega. Med drugim tudi stari srenjski sistem.

Večje notranje spremembe se začnejo pojavljati šele s fevdalizacijo, ki prinaša v našo deželo tuje strukture, ki nimajo z našimi domačimi nič skupnega. Karel Veliki začne prenašati in prilagajati stare rimske strukture v novejši čas, uporablja pa skoraj isto terminologijo, kot so jo uporabljali nekaj stoletij prej Rimljani. Zato pomenijo posamezni pojmi v posamezni dobi lahko tudi kaj sličnega, vendar le do določene mere. Zato se moramo zavedati, v kateri dobi je določen pojem uporabljan in katera sredina ga je uporabljala.

Zakonik in določbe Karla Velikega imajo dokajšen vpliv tudi na našem ozemlju. Dokumenti, ki prinašajo sporočila o našem ozemlju, se pojavljajo predvsem izven da-

⁸⁸ Danes je pogovorni jezik običajno dialekt, uradni jezik pa knjižna slovenščina z mnogimi tujkami, mnogokrat tudi latinskega izvora, ki jih podeželsko prebivalstvo ne razume. Podeželsko prebivalstvo pa ima kup izrazov in pojmov, vezanih na njihovo predhodno in sedanje življenje, ki jih mestno prebivalstvo ne razume.

⁸⁹ Tako, kot se v današnji globalizaciji pojavlja angleščina kot dominantni komunikacijski jezik.

našnjega slovenskega ozemlja in prikazuje pogled tujcev na naše razmere.

Karel Veliki postavi mejo med oglejskim patriarhatom in salzburško nadškofijo na Dravi. Ta meja ostane v veljavi vse do ustanovitve ljubljanske škofije v 15. stol. S to mejo se ujema tudi območje morske soli in kamene soli. Tedaj razdeli posamezna ozemlja tudi na upravne enote - mejne grofije, ki jih upravljajo mejni grofi. Tedaj je v furlanski mejni grofiji na oblasti mejni grof Kadolaj (od l. 799 do 819). Furlanska mejna grofija sega tedaj od Drave do Jadranskega morja in v to mejno grofijo spada tudi Visoka Gorenjska.

V tem obdobju je bil zbor v Rižani, kjer so se zbrali predstavniki istrskega prebivalstva, istrskih mest, cerkve in posvetne oblasti ter reševali pritožbe ljudstva nad novonastalimi razmerami v mejni grofiji oz. Istri.

Veliko manj pa je znanega iz obdobja med propadom rimskega cesarstva in časom Karla Velikega. V tem obdobju naj bi bila tod bizantinska uprava s središčem v Ogleju, ki naj bi nadzorovala celotno ozemlje vse do najvišjih alpskih predelov. To obdobje je bilo obravnavano tudi na zboru v Rižani. Iz listine, ki obravnava ta zbor l. 804 izvemo, da je obravnaval:

- strukturo takratne oblasti,
- strukturo takratnega prebivalstva,
- takratne dajatve in služnosti,
- krivice in običaje tamkajšnjega prebivalstva itd.

Pritožbe na tem zboru:

⁹⁰ V tem času se pri nas zaključujejo poganski pokopi (npr. v Smokuču in Žirovnici) in naj bi se nadaljevali na cerkveni zemlji. Kje konkretno so potem Smokučani pokopavali svoje mrličke?

Prafara naj bi bila ustanovljena šele po l. 955, po koncu madžarskih vpadov. Kaj pa poldrugo stoletje med Karlom Velikim in drugo polovico 10. stol.?

- Do tedaj niso plačevali dajatev:
- na seno in travo ter pašo po gozdovih (herbatico, gladiatico),
- gozdovi so bili javni (lov, paša),
- vode so bile javne (ribolov),
- obdelana zemlja je bila v lasti vasi, mest, posameznikov in cerkve.⁹¹
- Tri leta smo morali tiste desetine, katere bi morala dobivati cerkev, dajati poganskim Slovanom, ko jih je vojvoda v svoj greh in našo pogubo poslal na zemljo cerkva in ljudstva.
- Vse robote (angarias) in izredne dajatve (superpositas), ki jih naši predniki nikdar niso imeli, smo morali proti svoji volji prevzeti. Zato smo postali ubogi ...
- Herbaticum-a je bila oproščena živina na posesti oglejske cerkve že od l. 792 (za časa patriarha Pavlina), kar se je potem patriarhu potrjevalo v listinah še 972, 990, 996. Cesar se je s tem odpovedal delu fiskusa in ga prepustil oglejski cerkvi. Cesar je odpustil pašni davek trem kategorijam prebivalstva:
- famuli (nesvobodnjaki - osebe v lasti druge osebe (gospoda), ti so bili lahko na gospodovem dvoru, ali na takemu dvoru pripadajoči kmetiji;
- liberi (svobodni ali deloma svobodni kmetje, ki so sedeli na gospodovi kmetiji - svobodini);
- scusati (excusati), t.j. ljudje oproščeni določenih dajatev oz. služnosti, t.j. agramega prebivalstva, ki se je po specifičnih lastnostih razlikovalo od ostalega. V konkretnem primeru gre za ljudi, ki so prek zime z gora prignali živino na pašo v Furlanijo ali tja prišli po travo - seno.

Primerjajmo te razmere z razmerami na Visoki Gorenjski?

⁹¹ To se popolnoma ujema tudi z bohinjskim izročilom za predfevdalno dobo.

Krščanstvo prihaja na Visoko Gorenjsko že v rimski dobi iz Ogleja, ki opravlja cerkvene funkcije do 15. stol. in to vse do Drave. Lahko sklepamo, da so bile cerkvene razmere in dejavnosti, ki nam jih delno prikazujejo tudi škofovske vizitacije koncem 15. stol. dokaj enotne [B51].

Tako predvidevamo, da so bili prebivalci Smokuča razvrščeni v zadnjo in predzadnjo kategorijo. Na to nas navaja tudi ledinsko ime Komun, Vrh Komuna, t.j. greben nad Rodinami. Rodine so kot cerkvena posest v rokah oglejskega patriarha verjetno uporabljale za pojem srenja naziv "comun".

Smokuško-rodinska srenja na dve vasi, ki se deli naprej na srenjo na eno vas Smokuč in Rodine, nam daje slutiti, da je bil oddvojen vzhodni del smokuškega ozemlja, ki je bil tedaj še uporabljan kot "gmajna" in že v rimski dobi nanj postavljena "vila rustica", pozneje pa je na to ozemlje bila postavljena rodinska cerkev sv. Klementa. Podobno je še danes vidno pri sosednji cerkvi sv. Petra na Gori, kjer je iz nekdanje poljske srenjske zemlje izločeno ozemlje omenjene cerkve.

Prvotno samotna cerkev (tako, kot je sv. Peter na Gori še danes in tako, kot je žirovniški sv. Martin še za časa franciscejskega katastra in tako, kot je prvotna osamela skoraj vsaka cerkev) dobi svoje župnišče takrat, ko postane središče prafare. Šele iz cerkvenega dvora, ki obsega tudi gospodarske dejavnosti (o tem nam priča pobiranje desetine v naravi) se pozneje razvijejo Rodine. Te so postavljene na najbolj revno zemljo, kar jo imajo naselja pod Rebrijo. Tudi to priča za dokaj kasno naselitev in da se sprva naseli tod nekdo, ki za preživetje ni potreboval zemlje. Tako, kot vsaka druga cerkev ima tudi rodinska svojo mežnarijo s svojo posestjo, ki običajno ni majhna, vendar mnogokrat ni izločena v celoti iz ostale cerkvene posesti, npr. Sv. Peter na Gori.

Kot rimskodobna je danes definirana samo cerkev na Ajdni, ki pa nastane skupaj

z naseljem sorazmerno pozno, šele takrat, ko se začnejo vpadi. Delno se priznava antično cerkev v Lescah, vse ostale cerkve pa se razporeja v obdobje po prenehanju madžarskih napadov, ko naj bi bila cerkev ponovno organizirana.

Krščanstva brez prisile in uvajanja cerkvene dejavnosti sploh ne bi bilo. Ali naj bi po prehodu v krščanstvo stara svetišča obstajala še naprej vzporedno s krščanstvom? Nedvomno so bila stara svetišča ali opuščena in porušena, ali pa spremenjena v krščanske cerkve, najbolj verjetno zadnje. Ljudje so lahko hodili še naprej v isto svetišče, ki se je po novejšem imenovalo cerkev, zamenjala se je vera in z njo njeni statusni simboli. Zamenjalo se ni prebivalstvo, ne v antiki in ne v 8. - 9. stol., tako se tudi ni zamenjalo prebivalstvo v obdobju 5. in 6. stol., bilo je le razredčeno.⁹²

Razredčitev v 5-7. stol. opazimo tedaj, ko celotna naselitev na Visoki Gorenjski močno upade. To danes pripisujejo velikim naravnim katastrofam in epidemijam: kugi, ki naj bi jo Skiti prinesli v naše kraje [A124 /7, s.69], a tudi obsežnem vulkanskemu delovanju v obdobju 539-45 (Krakatau) ter veliki povodnji oktobra l. 559. *D01.01. Po drugi varianti naj bi se prebivalstvo izselilo oz. umaknilo na nedostopne kraje (Ajdna, Sv. Lovrenc itd.).⁹³ Umaknil se je tudi velik del

⁹² Papež Gregor I. (590-604) je odredil, da se morajo stara svetišča ohraniti in spremeniti v cerkve ter da morajo stari poganski svečeniki vpeljati nove duhovnike med farane in omogočiti prehod iz stare v novo vero. Tako ostanejo stari svečeniki naprej in se spremenijo počasi v mežnarje. Od tod tudi mežnarska posest, ki je starejša od cerkvene.

⁹³ Prav tako je bilo razredčeno prebivalstvo sredi 14. stol., ko je vpadlo za 1/3 prejšnjega (ali pa še več), pa ni tega zaslediti (izrečno) v nobenem dokumentu. Tedaj je bil sprva močan potres, nato kuga, kobilice, lakote, suše itd., kar deloma opisuje Valvasor, a tudi ta izpušča zelo pomembne podatke.

prebivalstva, ki je bil povezan z Rimljani oz. poromanjeni del prebivalstva. Ta del pa je bil močno povezan s cerkvijo. Umaknilo se je torej predvsem prebivalstvo, ki je živelo v sredini doline. Ostalo je torej predvsem prebivalstvo, ki ni imelo možnosti, da bi se umaknilo, t.j. nižji sloji takratne družbe, povezani s kmetovanjem in zemljo, to pa so sloji prebivalstva, ki je živelo tod že pred rimskim obdobjem.

Vezi s Primorjem niso bile popolnoma prekinjene, saj je prebivalstvo rabilo sol zase in za svojo živino. Menjalna trgovina je obstajala naprej, čeprav močno okrnjena. O tem nam pričajo izkopanine tako v Blejskem kotu, kot tudi v Deželi in uporaba starih poti še daleč naprej v novi vek.

Če poznamo rimskodobno naselitev, lahko ugotovimo, da večina tedanjih naselij nima nekega zavetišča v gorah, ali pa ga do sedaj nismo našli?

Če sta imeli naselji Žirovnica in Moste svoje zavetišče na Ajdni ter naselji Selo in Zabreznica na Sv. Lovrencu, bi morali ustrezna zavetišča imeti tudi naselji Breznica in Doslavče ter naselji Smokuč in Rodine ter naprej proti vzhodu naselji Poljče in Begunje. V vseh teh naseljih ali njih bližini so bili najdeni rimskodobni ostanki, a nikakršnih pribežališč.

Če so polja in poti v ravnini pod Rebrnjo pripadala nekdanjim naseljem v stiku ravnine z ozadnim hribovjem, potem nam v ozadju primanjkuje del tistega, kar sodi k celotnim naseljem in njihovem življenjskemu in gospodarskemu prostoru. Tako okrnjena naselja pa takrat ne bi mogla obstajati.

Tako vzhodno od Selc in zahodno od Sv. Petra ni najdenih nikakršnih ostankov železarskega delovanja, nikakršnih naselij na Rebrni ali Pečeh. Pač pa obstajajo rimskodobne poti, tako na Kmiškem robu, kot tudi na Rebrni med Rodinami in Smokučem. To pomeni, da sta nastala Kmiška jama in Kmiški rob še pred rimsko dobo in ne šele v 14. stol.

7. VZPOREDNICE

Predniki modemega človeka so začeli uporabljati ogenj že pred 300.000 do 500.000 leti. Uporabljali so ga predvsem za pripravljanje hrane. Ko pa se je podnebje ohladilo (ledene dobe) mu je omogočal preživeti tudi v ostrejšem podnebjju (neandertalec).

Najprej nastopi nabiralna družba, ki nabira plodove in lovi živali. Ta začne uporabljati ogenj, verjetno slučajno.

Ko človek udomači prve živali, mu te omogočajo zalogo hrane za čase, ko ne najde hrane z nabiranjem in lovom.

Kot dopolnjuje udomačevanje živali lov, sprva dopolnjuje poljedelstvo nabiranje hrane, dokler ga sčasoma skoraj popolnoma ne zamenja. Velike žitnice omogočajo centralno hranjenje žit, ki se lahko hranijo zelo dolgo (tudi tisoče let).

Pastirstvo je direktno povezano z odomačenjem živali. Sprva so divje živali samo spremljali ob njihovih selitvah, (tako, kot to počnejo še danes na severu Evrope Laponci). To pa se sčasoma razvije v preseljevanje živali iz letnih v zimska bivališča. Ko jih je začel ščititi pred zvermi, je naredil naslednji korak. Sprva je samo odganjal zveri, ki so morale take na pol udomačene živali. V naslednji fazi pa jim je začel postavljati obore – tamarje, s katerimi jih je lažje ščitil predvsem ponoči, ko so zveri najbolj nevarne.

Zadnja faza pa je bilo pokladanje soli, s katero je človek vezal nase predvsem drobnico, da mu je sledila. S tem je omogočal usmerjanje živali tja, kamor je hotel, da je prišla.

Pastirji so se vedno mnogo zadrževali na raznih zemljiščih, ki so jih tudi dobro spoznali. Tako so lahko ugotovili, kje se na

⁹⁴ Žito, ki so ga našli v egipčanskih piramidah je vzkalilo še po več kot 3.000 letih.

Vsi za enega, eden za vse.

Vsi za enega,
Skupno (gemein)

(švicarski) zbori deželni
zbori pokrajinski - skupščine
(arengi)
(table) zbori dolinski
sosednje (vicinie), srenje (All-
mende)
srenje na 4 vasi
srenje na 2 vasi
srenjani

Placito – zbor v Rižani I. 804.

posest skupna (srenjska)

zemlja srenjska

---

lipe, kostanji, hrasti
table (mize)
srenjski kamni

---

zborovanja vseh na odprtih pro-
storih, pod drevjem:
srenja pod vaško lipo,
banka ob kamniti mizi,
itd.

eden za vse.
obče (allgemein, common)

---

papeži, cesarji, kralji (Reichstag)
knezi (cerkveni, posvetni)
vojvode, vojskovodje

občina (Gemeinde, comune,
commune)
rokodelci, obrtniki, trgovci
žreci + poglavarji
kmetje (svobodni), kosezi
kmetje (nesvobodni)
sužnji

posest državna, obča = od niko-
gar
zemlja občinska, državna,
cesarjeva

---

simboli državni
skupščinske palače (Reichstagi)
prapori ...

---

zborovanja privilegiranih v zapr-
tih prostorih, pod streho: na dvo-
rih, v mestnih hišah...

itd.

hajajo posamezne snovi ali predmeti, ki so mu služili, ali pa so jih lahko uporabili. Pastirji, kot tudi lovci, so bili torej dobri sledniki raznih rudnin, ki jih je človek potreboval tekem svojega razvoja.

Tako se je pastirstvo sprva dopolnjevalo tudi z iskanjem in nabiranjem rud. Za najstarejša najdišča v Bohinju vemo, da so železodobni prebivalci na meliščih nabirali rudo (Studor, planina Klek itd.). Sprva je bil to tudi najhitrejši, najbolj gospodaren, torej najboljši način, saj si je človek lahko vzel tisto, kar je potreboval. Po ljudskem izročilu pa naj bi človek že zdavnaj pred tem obiskoval Bohinj.⁹⁵

Najstarejše primerjave kažejo na podobnost z Lepenskim virom (mit o drevescu, iz katerega zraste gozd), kamenodobni ostanki (kamnite pušične konice, ob starodavnih prehodih čez Južne Bohinjske gore v okviru raziskav v Triglavskem narodnem parku, itd).

Ali je bila kamenodobna družba v naših krajih že specializirana in do katere mere, je še odprto vprašanje, saj imamo na razpolago premalo raziskanih najdišč. Vsekakor pa je znano, da so kamenje za orodje dobivali tudi od dokaj daleč. Tako je menjava blaga obstajala vsaj v času, ko so na radovljiškem Kofčarjevem pomolu bivali kamenodobni ljudje in pozneje bronzodobni, od kod pa prihajajo, ni znano. Če se začne na Češkem diferenciacija izdelovalcev kamnitega orodja že pred 9000 leti in se tako ljudje specializirajo za nabiralce hrane in lovce na eni strani in izdelovalce orodij in "trgovce" na drugi strani, pri nas tega še ni mogoče ugotoviti pred železno dobo. Tako lahko trdimo, da so se kamenarji (ljudje, ki so obdelovali kamen) pojavili že v tem obdobju.

⁹⁵ Da imajo navade stare korenine pričajo tudi pripovedi, da so Bukovci vedno gledali v tla, če bi kaj našli ali da so se izognili, da bi stopili na kak nevaren predmet in jim je to ostalo od začetka, ko so iskali rudo.

Prave vzporednice pri nas pa lahko postavljamo šele od prehoda bronaste v železno dobo (←8. stol.).⁹⁶

Da se naši kraji nahajajo na zanimivem ozemlju, kjer prehajajo poti iz severa na jug, z Atlantskega oceana in Baltiškega morja proti Jadranu in obratno tudi čez Visoko Gorenjsko, še ni popolnoma dokazano. Če sodimo to po najdbah, potem te povezave niso mogle biti zelo močne, vsaj ne do obdobja pred sredino drugega tisočletja pnš.

Zato moramo najprej na kratko predstaviti pričetek kovinarstva in njegov vpliv na celotno dogajanje v prostoru med Mezopotamijo in Veliko Britanijo.

7.1. Kovinarstvo in razslojevanje

Vsekakor je bronasta doba že izoblikovala kovinarje. Sprva se povezuje kovinarstvo podobno kot v kameni dobi v dve skupini:

prva skupina pase, lovi, nabira rudnine, druga skupina pa doma tali rudo, jo predeluje v kovinske izdelke in te zamenjuje na tržišču.

Pozneje, a še pred začetkom železne dobe, se izločijo talilci rude in izdelovalci kovinskih izdelkov ter trgovci, ki jih nato zamenjujejo za druge potrebščine (barantanje). Specializacijska veriga obstaja že vsaj v ←14. stol., ki povezuje Sredozemlje z

⁹⁶ V uvodu podane raziskave v zadnjih 10 letih, ki so jih opravili tuji raziskovalci, pri nas še niso našle odmevov, nanje ni relacij. Če se zalitje Črnega morja pred 7500 leti in odseljevanje prebivalstva nanaša na Nemčijo, ali so potem ljudje tedaj silili tudi ob Savi navzgor?

Če so se naseljevali po Apeninskem polotoku navzgor, ali niso potem lahko prišli tudi v Posočje in v Južne Bohinjske gore? Kdaj se je to zgodilo, če se je???

Baltikom in dolino Evfrata in Tigrisa ter dolino Nila. Kako so v to vključeni naši kraji, ni raziskano.

Da se pojavi pri nas pastirstvo združeno s topljenjem železne rude, govori o dokaj veliki samoniklosti, da pa pozneje prevlada splošna delitev: sledenje rude ločeno od fužinarstva, pa lahko pripisujemo predvsem funkcionalnim potrebam po vodni moči, ki je kovače priklenila k potokom, rudarje pa k nahajališčem rud.

Pri nas je pastir sprva nabrano železovo rudo nosil tja, kjer jo je potem topilec topil. Sprva je to ista osebnost, samo opravila so časovno zamaknjena. Pri tedanji stopnji izkoristka topljenja rude (8 do 15 % kovine iz uporabljene kakovostne rude, ki je vsebovala do 84 % železovega oksida), je moral transportirati torej okoli 10-krat toliko rude, kolikor je potem iz te dobil železa.⁹⁷

Dokler je bilo nabiranje rude postranska dejavnost (ob glavni dejavnosti paši živine), je bilo to še sprejemljivo. Ko pa postane rudarstvo profesionalno, se smisel nabiranja zamenja. Tedaj je moral človek dobiti na mestu pridobivanja kovin vse surovine, ki so bile potrebne za ta proces, čim bližja mestu topljenja, da je bilo transporta čim manj.

V zreli železni dobi je železar potreboval za 1 kg železa 7 kg rude, 10 kg oglja in 60 kg zraka [A100, s.56] ali v prostominskih merah, ki jih je človek uporabljal še vse tja do 19. stol:

1 l rude (spec. masa hematita ali magnetita ~5 kg/l, nasipni koeficient $0.7 > 5 \times 0.7$) = 3.5 kg/l;

1 l oglja (spec masa bukovega oglja ~0.3 kg/l:

1 kg zraka = 770 l/kg.

Ali za 1 kg pridobljenega železa:

2 l rude, 30 l oglja in 46.000 l zraka

(v začetnih obdobjih pa je rabil vsaj dvakrat toliko surovin).

Zrak je bilo mogoče dobiti kjerkoli, les za oglje sprva tudi v bližini, potem pa vedno bolj daleč. Pač pa ni bilo povsod primernegeta vetra, s katerim so delovale takratne vetrne peči (vsaj v času redukcije).

Za izdelavo 1 kg oglja potrebujemo 3 do 5 kg primernega bukovega lesa (delno suhega, brez lubja).

Transportiranje rude iz Bohinja v Posočje torej ni bilo tako nemogoče, če se je to naredilo spotoma, ko se je gnalo živino nazaj z letnih pašnikov. Brezsmiselno pa je bilo vlačenje oglja, saj bi bilo to neekonomično. Zato je veliko bolj smiselno prenesti topljenje rude k izvorom lesa in rude, ter nositi v Posočje samo volkove (kar se nato dogaja vse do 14. stol.).

Za prenos topljenja iz Posočja v Bohinj sta bila torej dva vzroka:

1. ekonomičnost posameznih postopkov,
2. pomanjkanje lesa za oglje.

Naselbine v Posočju so bile dokaj velike, imele so več kovačev, ki so izdelovali železne in jeklene izdelke.

Kovač je že tedaj lahko porabil dokaj velike količine surovega železa. Glavni vzrok, da so ljudje železo zelo malo uporabljali, je bila izredno visoka tržna vrednost, predvsem na začetku. Še ob koncu 18. stol. je bilo s topljenjem in predelavo železa zaposlenih samo 1/5 delavcev od vseh potrebnih fužinskih delavcev. V ←9. stol. pa je bilo razmerje še veliko bolj neugodno, lahko ocenjujemo, da je bil samo vsak deseti delavec kovač. Zato je moralo biti sprva tudi v Posočju sorazmerno majhno število kovačev proti drugim delavcem, ki so bili potrebni za celovito pridobivanje in predelavo kovin.

⁹⁷ Kaj pa so naredili z drugimi rudami, ali najdeninami, pri nas nismo raziskovali, čeprav je v ljudskem izročilu zaslediti, da so pobrali vse kar je bilo kaj vrednega ali kar je bilo zanimivo in marsikaj od tega je šlo tudi v barantanje.

Vendar pa nabiranje rude ni dolgo trajalo. Rudo je bilo treba začeti kopati. Raziskave v Triglavskem narodnem parku so pokazale, da so rudo začeli kopati že zelo zgodaj. Ruda, ki so jo izkopali, je bila na določenih nahajališčih bolj enakomerno kakovosti kot pa nabrana ruda in tudi po kakovosti bolj "zrela" (magnetit, hematit). Rudišča visoko v Julijskih Alpah so imela zelo plitvo plast zemlje, komaj nekaj cm. Za tako kopanje torej ni bilo potrebno nikakršno posebno orodje, dobro je bilo tisto, ki so ga uporabljali v poljedelstvu. Iz poljedelstva je bila prenesena tudi druga terminologija, a tudi medčloveški odnosi.

Če so bili pastirji, ki so nabirali tudi rudo, le amaterji, postanejo rudarji, ki kopljejo rudo, profesionalci. Tako so na planini Klek ločeno stanovali pastirji v skromnejših kočah od rudarjev, ki so živeli v boljših kočah.

Tudi druge najdenine pričajo, da so bili rudarji bogatejši (pri rudarjih je bil najden nakit).

Primerjava treh najzgodnejših naselij kaže, da so ta imela v breg izkopane majhne terasice. Take ravninice so bile najdene na planini Klek [\(slika 44\)](#), na Lipju nad Tlakami [\(slika 34\)](#) in Ravninice (Na rodinskem), zahodno od Sv. Petra [\(slika 35\)](#). V Bohinju pa so bile na dveh krajih najdene ledine „Na mizicah“ v južnem podnožju Šavnice (Babe) tudi nekaj nad dnem spodnje doline, ena v bližini ledine Pejce (nad ledino Pod Šavnikom, nad Brojskim poljem) drugo v Koritih) vse v bližini najdišč starih žlinder. Zelo verjetno pa je bilo takih naselij predvsem v Julijcih mnogo več. Na teh terasica (na Sv. Petru imajo te danes ledinsko ime "Na ravnincah") ni bilo še nikakršnih arheoloških raziskav, ni pa videti tudi nikakršnih obrambnih naprav, niti kakih ostankov koč.

Ker so potrebe vedno bolj naraščale, se je spreminjala tudi tehnologija. Že samo z večkratnim zakladanjem peči je bilo mo-

goče doseči ob sicer enakih pečeh okoli petkrat večje volkove. Vendar je do tega prišlo šele nekje v ←4 stol.

Na Gorenjskem je od samega začetka, od halštata naprej, opaziti nerazslojeno družbo. Tu ni ne zelo bogatih, ne zelo revnih. Če so pokazale raziskave v Triglavskem narodnem parku majhno razliko med rudarji in pastirji v obdobju od halštata do antike, so arheološka izkopavanja v Smokuču pokazala, da je v obdobju od 3. do 8. stol. tod živela družba dobro situiranih, a ne bogatih ljudi.

V antiki pa na planinah začne družba razslojevati. Tedaj so rudarji bolje situirani kot pastirji, imajo boljša prenočišča in verjetno tudi boljšo hrano. Število ljudi se je zelo počasi povečevalo tako, kot je to dovoljeval tehnološki razvoj. Presežni ljudje so odhajali ali v trge oz. mesta, ali na fužine (ki pa se tudi organizirajo kot nekaki trgi).

Tako kmečka kot tudi trška (mestna) naselja živijo od kmetijstva, rokodelstva (kovaštva) in trgovine (oz. menjave produktov in transporta (tovomištva, pozneje pa prevoznitva) vse do industrializacije).

Prvič se začne temeljitejše razslojevanje, ko Rimljani zasedejo naše kraje. Tedaj se začne pojavljati dvojnost družbene ureditve, ene, ki je urejena od spodaj navzgor (domača) in druge, ki je urejena od zgoraj navzdol (rimska).

⁹⁸ Že v halštatu se pojavijo večja naselja, kot pa so vasi s po 30 prebivalci. Izračuni kažejo, da je morala naselbina pri Sv. Luciji skupaj s svojimi satelitskimi naselji, ki so tod pokopavala svoje mrliče, imeti okoli 300 do 500 prebivalcev. Podobno bi moralo naselje na Batranci, ki je imelo obzidano površino okoli 4 ha, ravno tako večje število ljudi.

Zgodovina se ponavlja, saj je bilo slično tudi v dolini Arapa, kjer se razvije družba kovinarjev kot privilegirana, višje organizirana družba.

Vsaka vrsta od tedanjih naselij opravlja svojo funkcijo, zato so rimska naselja z rimskimi prebivalci ločena od domačinskih naselij z domačimi prebivalci. Ločuje jih komunikacija (jezik), različne navade, različne zahteve, različne možnosti.

Če prvotno prebivalstvo živi naprej svoje kmečko življenje (živinoreja, poljedelstvo, železarjenje), se ukvarjajo rimska naselja predvsem z upravljanjem, obrambo (vojaštvo) celotne dežele, trgovino in obrtjo. S poljedelstvom se ukvarjajo predvsem odsluženi vojaki.

Tako predvidevamo na osnovi tedanje- ga cestnega omrežja, da je bilo glavno upravno središče v Lescah, kamor vodijo vse poti.

Tako so tudi urejena posamezne naselja. Naselja staroselcev so bila urejena po starih običajih, naselja priseljenih "rimskih" prebivalcev pa po romanskem vzoru.

Tako poznamo samo dokaj dobro naselitev na Ajdnu, ki nastane ob iztekajoči antiki, mnogo manj Lesce.

Za obdobje med 6 in 8. stol. pa imamo sedaj malo podatkov, čeprav imamo kar nekaj arheoloških izkopavanj.

Za to obdobje je značilno naseljevanje Slovanov, ki ga opisujejo samo tujci, ti pa so videli vse s svojih stališč, povedali marsikaj neresničnega, zamolčali še veliko več.

Nekoliko bolj so poznane razmere na področju okoli Čedadada, ki jih opisuje Pavel Diakon. Te pa nato lahko primerjamo s tistimi v Istri v začetku 9. stol., ki jih opisuje "Rižanski zbor". Ta razmerja so nadgrajena s fevdalno družbo, ki se začne razvijati predvsem po tem obdobju.

Odnos mesto : dežela se bistveno ne spremeni vse od nastanka trgov pa do industrializacije. Počasno uvajanje pomožne delovne moči (vodne moči), daje možnost bogatenja predvsem posameznikom, ki znajo uporabljati to moč in jo izrabiti v komercialne namene prek neke proizvod-

nje. Vodno moč začne sprva uporabljati poljedelstvo, ki zamenja dotodanje ročne mline (žmrlje) z vodno gnanimi mlini. Sprva so to samo mlini na eno kolo (rimski mlini z vertikalno osjo), ki jih imajo posamezne naprednejše kmetije (verjetno dvori) ⁹⁹ ali posamezne srenje. Poleg teh pa okoli leta 1000 že obstajajo mlini na več koles, ki jih je oskrboval mlinar in od mletja zadržal svojo "merico", približno 1/10 od prinesenega žita. Te mline omenjajo blejske in škofjeloške darovnice kot "molendines".

Po vzoru mlinov se najprej razvijejo pogoni za poganjanje mehov v železarstvu (10. stol. v kanalski dolini), verjetno najprej v kovačnicah, šele potem na plavžih (peči sv. Heme). Kmalu za tem se pojavijo tudi vodno gnane žage (Venecianke) potem pa pogoni za tekstilne obrate na katerih so temeljile manufakture.

Odnos mesto : podeželje se začne v Sredozemlju razvijati že zelo zgodaj s priseljenimi kolonijami (Grkov, Feničanov itd.) pa se pojavi tudi v severnem delu Padske nižine. Po svoje jih razvijejo naprej Rimljani, ki jih v ←2. stol. prenesejo v zavzeto Akvilejo. Strukture, ki jih razvijejo Rimljani, se začnejo vedno bolj uveljavljati predvsem tam, kjer so ti imeli svoje interese.

Po vzoru Rima nastajajo tudi druga podeželska mesta, ki morajo imeti svoj forum. Tako nastane na zavzetem "Božjem mestu" ¹⁰⁰ (ki ga ustanovijo Judje v ←6. stol na mestu sedanjega Čedadada) na pobudo Julija Cezarja mesto Forum Iulii, z vsemi

⁹⁹ Blejska darovnica iz l. 1004 omenja take mline kot "molis" in "molendines".

¹⁰⁰ [B154, s. 108] ...Kamnita plošča pri Šentpeterskih vratih s hebrejskimi napisi iz l. 604 lokalnega štetja, oz. 14 let pred poružitvijo Jeruzalema. Mesto se naziva "Città di Dio", in je prebivališče pribežanih Hebrejcev. Konzul Marco Clavdij 180 let p.K. na zahtevo senata to mesto poruši, ...

ustanovami in pritlikinami (kvadrumvirat, pontifikatski kolegij, rimsko plemstvo, templji, monumenti, ki jih je imel Rim [B154, s. 108]).

Značilno za Rimljane je bilo, da so odsluženi vojaki dobili kos zavzete zemlje, na kateri so nato lahko gospodarili. To je včasih vodilo do iztrebljanja prvotnega prebivalstva in v novo razdeljevanje zemlje med kolonijo rimskih vojakov.

Ti koloni so bili dolžni še naprej ob nevarnostih braniti svojo pokrajino v okviru pokrajinske uprave, saj je bilo služenje domovini dosmrtno.

Ponovno zasledimo podobno strukturo v karantanski družbi. Knezi imajo svojo vojsko, sestavljeno iz svojih vitezov, ki so dejansko poklicni vojaki, in kosezov, ki jih pozovejo takrat, ko je dežela v nevarnosti.

Tako, kot kosezi, so morali vzdrževati svojo bojno sposobnost tudi rimski kolonisti, da o tem, da so jo vzdrževali rimski vojaki v okviru svojih legij, ne govorimo.

Sumimo pa, da so Rimljani to podedovali po svojih prednikih Etruščanih oz. Venetih, tako, kot tudi marsikatero drugo strukturo. Ker Etruščani niso bili tako ekspanzionistični, tudi te strukture niso tako izstopale.

Rimska vojska je bila tudi vojska specialistov. V njej se je nahajalo mnogo obrtnikov s temeljitim obrtniškim znanjem, ki je omogočalo gradnjo raznih objektov, tako gradbenih, kot tudi orodja, orožja in predmetov vsakodnevnne uporabe. Rimske legije so se vzdrževale same (seveda z denarjem Rima). Po drugi strani pa je imel Rim tudi velike, specializirane delavnice, npr. za izdelavo orožij, ki so že zelo verjetno uporabljale tudi vodno moč. Tako naj bi se vodna kolesa po navedbah v literaturi [B29] v naših krajih prvič pojavila v Kanalski dolini v 10. stol. V to dvomimo, ker vemo, da so rimske legije pripeljale s seboj kompletno znanje in mlinskih koles zelo verjetno niso pozabili. Rimska vojska je za prehrano redno uporabljala žito, ki ga je

transportirala od vsepovsod tja, kjer ga je potrebovala. Vojaki pa niso jedli surovega žita, temveč hrano, narejeno iz moke, torej mletega žita. In če so žito mleli v domačih krajih z mlini, ki so jih poganjala vodna kolesa, so jih morali tudi pri nas.

7.2. Vzorci naseljevanja

Tekom zgodovine se je pojavilo nekaj vzorcev, kako so se ljudje naseljevali, ali začasno, ali za stalno.

Začasna naselitev je bila sezonskega značaja, torej se je pojavljala vsako leto v določenem obdobju, ali pa enkratna.

Tako so tolpe, ki so vpadale v določena področja imele navado, da so postavile tabor tam, kjer so se ustavile za določen čas. Tako so Turki, ki so l. 1475 napadli Visoko Gorenjsko, imeli po izročilu svoj tabor ob potoku v Grofiji. Tako naj bi se greben, ki se vleče vzhodno od Peračice, ki ima danes ledinsko ime Žalostna gora, nekoč imenoval tudi "Turška gora", še prej se je pa verjetno imenoval Babna gora.

Goti, ki so potovali s severa proti jugu, so se ustavili na primernih mestih tudi za nekaj let, nato so odpotovali naprej.

Drugi vzorec, ki se je pojavil v srednjem veku pa je bilo naseljevanje v Sorici, kjer je prišlo sprva 8 moških, ki so čez poletje pripravili zemljo, naredili bivališča ter se vmili jeseni nazaj v Innichen. Naslednjo spomlad pa so se vmili z družinami, živino in celotnim imetjem ter za vedno ostali na novem domu.

Tretji način je bil, da so se tolpe pojavile in ropale po določeni pokrajini, se ustavile za daljši čas. Bili so predvsem moški, ki so prišli ropat, a so se potem ustavili prek zime. Poiskali so si domačinke in se z njimi "poženili", nato pa ostali za stalno. Imeli so svoja naselja, namenjena sprva samo za začasno bivanje, ki pa so se spremenila v stalna naselja.

Četrti način je bil, da so lokatorji zbrali določeno število ljudi, si poiskali primerno mesto za naselitev, pripravili novo lokacijo za naselitev ter se nato z družinami in imetjem preselili na novo lokacijo (varianta Sorice).

Peti način se je pojavil po drugi svetovni vojni, ko je industrija potrebovala delavce, ki jih je iskala tudi zelo daleč (v Nemčiji so se tako naselili Grki, Turki, Jugoslovani, Italijani, Španci itd.). Sprva so prihajali posamezni delavci. Tem so se nato pridružili drugi delavci. Spali so v zasilnih bivališčih, jedli dostikrat s seboj prineseno hrano. Zaslужek so potem pošiljali svojim družinam. Po določenem času pa so se morali odločiti: ali se bodo s prislužnim denarjem nastanili v svoji domovini, ali pa se bo njihova družina priselila k njim tja, kjer so imeli delo.

Šesti način je bil, da so tujci odprli v novi deželi delavnico, gostilno, kiosk itd. in se skupaj z družino priselili v novi kraj, kjer je celotna družina delala v "družinskem podjetju".

Sedmi način pa je bil, da so prebivalci kratko in malo pribežali zaradi kakršnega koli razloga (vojne, klimatske spremembe, itd.) ali pa tudi kar samo zaradi brezizhodnega stanja doma v neko novo domovino in se tam potem za stalno ustavili. Vse kaže, da je bil ta zadnji način v zgodovini najbolj pogost in je to še danes.

Lep primer (drugi) je še dokaj dobro ohranjen spomin na kolonizacijo Sorice. Ta kolonija je zaživela in se začela razvijati ob nekdanji antični poti iz Selške doline v Bačo. [B39, s.47]. Tem kmetom ni bilo potrebno delati tlake, ker so zemljo sami iztrebili in tudi druge dajatve so bile zelo majhne. Isto je veljalo tudi za Dovje, kjer so bile tedaj 4 slovenske kmetije.

Podobno so se naselili tudi nekoliko prej Nemškorutarji na južnih pobočjih Južnih Bohinjskih gora.

Zgornji pogled na naselitev nam daje današnja zgodovina, današnji način razmišljanja, današnji način življenja.

Kaj pa če so ljudje nekoč v starih časih drugače razmišljali, drugače živeli, se drugače obnašali. Kaj pravi o tem etnologija, ljudsko izročilo, druge drobne informacije in fragmenti, ki ne spadajo v dosedanje razlage. Če sledimo tem posameznim fragmentom, se začnejo pojavljati drugačne podobe.

Leše in njih sv. Jakob.

Lesachtal in St. Jakob.

St. Jakob v Rožu.

Kje je še kak sv. Jakob in kaj je okoli njega, oz. kje je še kako "Leševje" in kakšen svetnik je tam?

Torej pari značilnih imen in kaj se najde okoli teh parov?

Če pogledamo lego dveh naselij, ki jih smatramo za najstarejši naselji, ki pa verjetno nista edini na Visoki Gorenjski, zasledimo naslednje relacije:

Selišče "Na ravninicah" na Sv. Petru se nahaja na pobočju gore, od koder je lep razgled po celotni dolini in po Julijskih Alpah. Danes je ta razgled skoraj popolnoma izginili. Do l. 1935 so bila pobočja skoraj popolnoma gola. Do propada fužinarstva, ki je uporabljalo oglje za svoje termokemične procese (redukcija in topljenje rude, predelava železa v končne izdelke) so ogoleli že v 16. stol. vsi gozdovi, saj obstajajo sporočila, da fužinarji niso mogli dobiti nobenega zrelega gozda več razen v zgornjem delu Gomjesavske doline. Ta izčrpanost se je nadaljevala vse do uvajanja novih železarskih peči (Siemens-Martinove peči, po domače imenovane martinovke) in zamenjave oglja s premogom oz. koksom. Ta izčrpanost se odraža na slikah pobočij Karavank in Pokljuke še okoli l. 1930, saj so ta pretežno gola.

Vmimo se nazaj na Sv. Peter. Tam so si lahko pobočje izsekali tako, kot so to potrebovali, kot jim je to dovoljevala vera, varnost in druge zahteve, ki so jih tedaj imeli. Vemo, da segajo takšna naselja zelo daleč nazaj, zelo verjetno v prehod iz bronzaste v železno dobo.

Zanima nas, kaj se je dogajalo pozneje, kakšne lastnosti so imela naseljevanja, kakšne medsebojne značilnosti, kaj je vse vplivalo na neko naseljevanje.

Vsekakor so bili takratni ljudje verni. V kaj so verovali, kakšne predsodke so imeli, kakšne navade, običaje, kakšna znanja itd., saj so vse to prinesli s seboj. Tja kamor so prišli pa so bile te značilnosti drugačne, če se niso naselil v popolno divjino.

Tako ugotovimo, da se nahajajo okoli cerkve z nekim svetnikom v okolju običajno podobna ali celo ista ledinska imena, kot okoli cerkve posvečene istemu svetniku v nekem drugem okolju.

Dosedanje raziskave ledinskih imen so potekala tako, da so jezikoslovci šli in prebirali imena na zemljevidih, iskali dokumente in primerjali npr. izgovorjavo ledinskih imen. Poglejmo si kar nek zapis o nekem ledinskem imenu.

Izbrali smo si ime naselja Žirovnica, na območju katerega sodijo ravninice nad žirovniško cerkvijo sv. Martina, v članku Dušana Čopa v zborniku občine Žirovnica: Preteklost v zavetju Stola, str. 135 do 144.

Tega smo skenirali, računalniško prevedli z OCR (Optical Character Reader) in temu postavili iskanje na črke "IROVNI", da smo se otesli specifičnega znaka Ž, ki bi nam verjetno delal težave. Odločili smo se prav, saj v celotnem članku ni bilo nobene motnje, vsi zadetki so se tikali ŽIROVNI....

Izbrali smo si odstavek v katerem je bila ta beseda in omejili to na 5 vrstic pred besedo in 10 vrstic za besedo.

Rezultat:

Pri poizvedbi smo imeli naslednje težave:

Nacionalno samovoljno postavljeni znaki, ki niso usklajeni s čitalniki in pisalniki z ISO naborom znakov (International Standardization Organization), delajo težave. Ti obsegajo 16 bitno kodo, ta pa čez 17.000 možnosti. Čitalnikov z našim naborom znakov ni, nismo jih naredili, jih ne proizvajamo, nismo naredili postopkov za uveljavitev naših znakov prek ISO dostopnih fontov itd. Skratka na mednarodno komunikacijo se poživžgamo.

Tudi nekateri Ž-ji so Z-ji, kar je značilnost OCR postopkov in se moramo z njimi sprijazniti.

Istočasno z OCR smo shranili tudi originalne slike, tako, da je mogoče ugotavljati prvoten zapis.

Pogrešamo pa izgovorjavo, dostopno prek akustičnih računalniških pristopov (multimedia), saj originalni glasovi niso bili posneti. Dokumentacija torej ni verodostojna, temveč subjektivna.

Primerjava z geografskimi značilnostmi ni mogoča. Ledine niso bile fotografsko posnete, ne uvrščene v zemljevide (npr. DOF – digitalna ortografija, ki je osnova za izdelavo TTN – temeljnega topografskega načrta).

Vmimo se nazaj k našim Ravninam: v celotnem zgomjem zapisu jih nismo zasledili, iz celotnega zgomjega zapisa ni videti odgovarjajočih vzorcev značilnosti.

Iz zemljevidov so jasne usmeritve poti v to točko nekaj kilometrov pred prihodom v področje, seveda pa ne v bližini, saj so jih pokrile poznejše uporabe zemljišč in to še v času rut (prvotnih smeri, ne izhujenih poti). Dominantni sta dve: tista proti Zasipu in tista proti Jamniku.

Z ledine je dobro viden Triglav in kdaj sonce posije na Triglav. (povezava z verskimi obredi ??). Ena ruta se pokriva s to smer-

jo, smer Jamnika pa ni ne vzhod ne jug in ne zahod, temveč povezava s prvotnim naseljem, kamor so se vračali prek zime.

Kaj pomenijo trije sv. Martini: v bohinjki Srednji vasi, na Bledu in v Žirovnici? Povsod obstajajo v bližini starodavna naselja.

Nobena cerkev ne leži na nekdanji bronastodobni poti z Jadrana na Baltik, vse pa v bližini te poti (jantame poti): Volčanske rute, prelazi Globoka, Suha, Vrh Bače v Južnih bohinjkih gorah, Jereka, Zajamnik, Boh. Bela, Bled – Pristava – Zasip – Koroška Bela – karavanški prelazi na Kočni – Svečica in Medji dol.

Vsa tri naselja: Bohinjska Srednja vas, Bled in Žirovnica ležijo ob nekdanjih železodobnih in rimskodobnih poteh.

Če nastopajo podobna poimenovanja, potem obstaja možnost, da se je skupina prebivalcev odcepila, našla novo naseljeno območje, v katerega je prenesla imena iz prvotnih domačih krajev.

Ko so se naselili Nemškorutarji na južno stran Južnih bohinjkih gora, so prinesli s seboj tudi imena. Pa se niso naselili na prazno območje. Tam so pastirji iz Bače gospodarili že dve tisočletji pred tem, ali potem ti niso imeli imen? Tako se uveljavi dvojno poimenovanje, eno z ene in drugo z druge strani.

Tako lahko sumimo za vsa območja, kjer se je izvedla srednjeveška kolonizacija, da ta nikjer ni prišla v prazno – vakuum, da je vedno prišla v bolj redko naseljeno območje, ne pa v prazno. Potem se glavno vprašanje ne glasi več, kdaj je neka skupina prišla, temveč, koliko je bilo enih in koliko drugih. Vprašanje oz. identifikacija ni več kvalifikacijska, temveč kvantifikacijska, saj zadnja pravilneje definira stanje.

Vprašanje ni, ali so se naselili Slovani, temveč, koliko se jih je naselilo na specifične lokacije, od kod so prišli (če so od nekod prišli, jih je bilo potem tam toliko manj).

Dokler bomo slepomišili in delali meglo z nedefiniranimi identitetami in teh identitet ne bomo razčistili nobenega vprašanja (DNA, izotopi itd.), bomo lahko še naprej zgodovino prikrojivali posameznim situacijam.

7.3. Predvideni razvoj v srednjem veku

Zemljišča so bila zelo verjetno že v 10. stol. vsa razdeljena, vsako je imelo svojega interesenta, čeprav še ni bilo uporabljeno (obdelano). Vsaj v 11. stol. ni bilo v ravninskih predelih več nobene zemlje, ki ne bi pripadala vsaj nekomu, ki jo je lahko nekemu drugemu dal v fevd, zakup itd.

Vasi, ki so nastale pred tem obdobjem, so bile lahko polno funkcionalno razvite, saj so nastale tam, kjer je bilo zadoščeno vsem pogojem. Bile so lahko gospodarsko pravilno urejene, da so imele na razpolago vodo, les, obdelovalno zemljo, skupne pašnike. Zemljišča so bila lahko razporejena tako, da so tista, ki so zahtevala mnogo transporta, bila čim bližje naselbinam. Tako so bili vrtovi (sadovnjaki, zelniki), ki zahtevajo vsakdanje obiske, mogoče celo večkratne in od več družinskih članov, čim bližje domovom. Pri kmetijah v celkih je to samoumevno, nekoliko težje je to pri vaseh z več hišami.

Tako se je na Deželi pojavila standardna razporeditev naselij v ravnini: voda (potok), pot, hiše, sadovnjaki, zelniki, njive, travniki, pašniki, gozdovi ter druga razporeditev na vznožjih gora: povezovalna cesta, hiše, vrtovi, zelniki njive, travniki (pred hišo in pašniki, gmajne in planine za hišo). Razporeditev je bila izvedena glede na optimalni transport: najbližje so tiste površine, ki zahtevajo največ transporta, najdlje tiste, ki ga zahtevajo najmanj. Posledica take razporeditve je najmanjša poraba energije, najmanj dela. Energijo se tako ne troši nesmiselno skozi stoletja, kolikor neko

naselje obstaja in se prilagaja vsakokratnim možnostim, ki se odpirajo z razvojem civilizacije.

Tako so naselja, ki so nastala pravočasno, lahko razvila vse možnosti, imela optimalno urejene vasi in zemljišča, tista pa, ki so nastajala pozneje pa teh možnosti niso več imela v celoti, imela so jih samo nekaj. Pozneje ko so nastala, manjše so bile možnosti, manj je bilo izpolnjenih zahtev.

Po Karlu Velikem, predvsem pa po prenehanju madžarskih vpadov (l. 955), predvsem pa potem, ko dobijo svojo posest veliki zemljiški gospodje (Freising, Briksen, Ortenburg itd.) in ko posedejo ozemlje domači fevdalci, so ti posedali predvsem zemljo in posest tistih, ki niso bili svobodni. Srenje, ki so nastale pred tem obdobjem, so bile dejansko podložne samo cerkvi in to šele po pokristjanjenju, pred tem pa popolnoma svobodne. Take vasi, ki so nastale pred koncem 8. stol., so imele polno razvit srenjski sistem, z vso notranjo upravo in optimalno razporeditvijo vasi. Pozneje je bilo za to vedno manj možnosti.

Vasi, ki so nastale pozneje, so bile odvisne od zemljiškega gospoda, ki je odločal kakšne bodo vasi, kakšna bo razporeditev zemljišč. To pa je bilo odvisno od dohodka, ki ga je zemljišče lahko prinašalo.

Do 11. stol. nastajajo še vasi s 5 kmetijami, pozneje pa s 6 kmetijami. ¹⁰¹ Taka so predvsem naselja, ki nastanejo z briksensko kolonizacijo (Nova, vas, Dvorska vas).

Na koncu tega obdobja lahko nastajajo vasi, ki nastanejo na mejah več gospoščin, ki imajo že ob samem nastanku kmete, ki so podložni različnim gospostvom, predvsem pa vplivajo na razvoj vasi lahko različni zemljiški gospodje.

Taka vas so npr. Vrbnje. Sprva samo ena velika (dvojna) briksenska kmetija s pose-

bnim statusom, ki jo verjetno zaseda briksenski ministerial Orendil, se pozneje razdeli na dve hubi, ki ju l. 1330 našteva proštijski urbar, se po l. 1350 zaradi opustelosti ene spremeni zopet nazaj v eno veliko kmetijo (Korošec), ki se enkrat po l. 1422 spet razdeli na dve kmetiji, od katerih je pa ena podložna Dmči. Pri tem ostanejo zemljišča večinoma prejšnji kmetiji (Korošec) in si mora poiskati nova kmetija zemljišča na drugih delih vaških zemljišč.

Poleg teh se v 14. stol. navajajo še 4 ortenburške kmetije, ki prehajajo naprej v celjske in končno v habsburške roke, končno pa že delitev kmetij na manjše enote (kmjenje kmetij) in nastajanje več kmetij. Vrbnje nimajo skupne gmajne, imajo samo skupen travnik – Junčovc in nekaj drugih srenjskih zemljišč, potrebnih vasi. Skupno planino si v 16. stol. pridobijo tri kmetije (Tršič, Korošec, Brinšek) na Martinčku na Jelovici, pa še za to se potem 200 let pripravajo z Brjani, ki trdijo, da je njihova (brjanska) srenjska last. ¹⁰²

V nasprotju z Vrbnjami se Nova vas in Hlebce, ki nastaneta precej prej, še lahko razvijeta z gmajno ob Savi, kamor vodijo iz obeh vasi stagne.

Ugotavljamo, da je kar precejšnja razlika med bivšimi ortenburškimi vasmi, ki so imele svoje viteze, ortenburške ministeriale in onimi, ki jih niso imele. Prve imajo pre-

¹⁰² Brjani trdijo, da je ta planina od nekdaj njihova, Lancovčani pa da je njihova.

To da slutiti, da so Brjani veliko starejši od Lancovčanov. Dejansko so Brda zelo staro naselje in spadajo v isto kategorijo kot Selo in Bodešče, naseljeno že v železni dobi. Iz prvotnih Brd izhaja potem za železarstvo specializirano naselje v Kolnici (Kownici)-Vošče (<Voče <v Očnah < v Logu = kraju ob vodi) in za poljedelstvo specializirano naselje Selce (Želeshe). Smo pa v zagati glede prvotne planine, ki so jo potrebovali prvotni naseljenci, zelo verjetno je bila to poznejša Lipniška planina na Visokem vrhu.

¹⁰¹ Stari način osnovanja naselja po pravilu božje roke petih prstov in novi način po pravilo polovice apostolov pri zadnji večerji.

težno dominikalno zemljo, kjer gospod odloča, kako jo bodo uporabljali, drugi pa rustikalno, kjer sami odločajo, kako jo bodo uporabljali.

V obdobju med obema radovljiškima urbarjema (1498 – 1579) so Radovljičani prenesli svojo gmajno s sedanjega Mestnega polja na meji z Lescami k Savi. Svinje, ki so jih prej tod pasli, pa so potem pasli v Bukovju pod Pustim gradom, torej na nasprotni strani Save. Seveda so morali za to plačevati dajatve.¹⁰³ [B139,s.539] Na Mestnem polju pa so razdelili nekdanjo srenjsko zemljo na posamezne parcele, naredili njive in tako popolnoma spremenili prvotni značaj zemljišč. Od teh zemljišč so bile dajatve večje, torej je tak proces podpiral tudi zemljiški gospod. Da pa je bilo to mogoče, je moral zemljiški gospod aktivirati do tedaj neaktivne oz. manj aktivne površine. Tukaj je odločal gospod, kako se bo zemlja uporabljala, podložniki so jo uporabljali in oddajali dajatve.

Nasprotno temu pa so blejski podložniki na zahodnem robu Dežele plačevali dajatve od živine in pridelkov ter delali tlako. Tam o kakem herbatiku ali glandiatiku ni govora. Tam so z zemljo gospodarili sami. Gospod je lahko samo prodal, kupil ali zamenjal neko hubo, ali posadil na hubo drugega kmeta, v notranje življenje vasi pa se ni vtikal.

Do 14. stol. so kmetje poravnavali svoje obveznosti do gosposke predvsem v naravi, pozneje pa je gosposka vedno bolj zahtevala denar. Tedaj se tudi mnogo kmetov obremeni s tovorniško tlako. Tako je gosposka spravljalna svoje mate-

rialne viške na tržišča, kmetje so pa tudi na ta način prišli do denarja.

Očitno je bilo zelo podobno tudi v Lipniški dolini. Stari vasi Lipnica (Zgomja) in Brda sta imeli veliko srenjske zemlje, ki pa so jo že zelo zgodaj razdelili, na kar je vplivalo rudarstvo, posebno od 16. stol. naprej, ko so se srečevali interesi kmetov in fužinarjev. Kmetje so bili direktno podložni gospodom, rudarji pa so imeli dokaj močno samoupravo s svojim rudarskim sodnikom, ki ni bil podložen zemljiškim gospodom. Veliki fužinarji začnejo tedaj prehajati med plemstvo in začnejo sami postajati zemljiški gospodje (na kupljenih zemljiščih)¹⁰⁴.

Na drugi strani doline v Begunjah pa se prebivalstvo vedno bolj množi. V Begunjah vedno bolj primanjkuje zemlje. Obrt ne more popolnoma zamenjati teh potreb, zato kmetje vedno bolj rinejo v hribe in kosijo na Begunjsčici na gozdni meji in nad njo. Podobno se dogaja tudi v Doslovčah (Čelo na Stolu), Zabreznici (Kser na Stolu) itd.

Da so razmere zelo težke, nam pripovedujejo sporočila, da so revni ljudje v srenjski hosti podirali visoko v gorah osamelce in jih vlačili v dolino (Basarše). Tako so čistili srenjske planine (predvsem Doslovške).¹⁰⁵

Podobno so bile v težavah sredinske vasi. Te so sprva začele obdelovati zemljo na prejšnji gmajni v smeri proti Savi. Polja in travniki se vedno bolj oddaljujejo od vasi, tam, kjer je bila prej gmajna in so kuhali oglje (16. stol.) se pojavijo v 17. stol. njive in travniki (npr. ledina Vogenca pod Studenčicami se spremeni v njive, danes je pa tam Flisov junčovc. To kaže še vedno

¹⁰³ *Ali ni to podobno tistemu, kar se je dogajalo v Istri za časa Karla Velikega, kjer so plačevali glandiaticum – dajatev od želoda. Na Novem polju, kjer pa je bila prej gmajna, torej srenjska zemlja, kjer so lahko kosili tudi travo, so plačevali dajatev od trave – ki so jo ali pokosili, ali pa jo je živina popasla!*

¹⁰⁴ *In se dostikrat požvižgajo tudi na fužinskega sodnika.*

¹⁰⁵ *Če se pojavljajo v 14. stol. puste kmetije in dvojne kmetije, se v 16. stol. pojavljajo že reveži.*

na nekdanjo srenjsko zemljo, ki je doživela niz sprememb: sprva gozd, potem srenjska gmajna, ta posekana za izdelavo oglja, nato njive, nato srenjski travnik, danes pa privatni travnik.

Blaznik nam opisuje kolonizacijo na nekdanjem freisinškem gospostvu Škofja Loka [A60]. Tam so razmere primerljive s tistimi v Deželi, vendar niso enake [A60, s.18]

9.4. Družbene strukture

Obe dve obliki družbene organizacije sta podani v naravi že zelo zgodaj, daleč pred nastankom človeka. Kakšno obliko družbe v posamezni dobi pa lahko srečamo na Visoki Gorenjski, je odvisno predvsem od zunanjih vplivov. Predantična družbena struktura se kaže tudi v naselitvi in njih povezavi s sosedi.

Pastirske družbe so večinoma rodovno organizirane, zato lahko pričakujemo tudi pri nas tako organizacijo v tej dobi.

Če je prvotna družba plitko strukturirana, postane antična družba visoko strukturirana.

Povezave takih družb so vidne na prvi pogled. Če ima antična družba cluster (grozdno) strukturo, značilno za vojaške (rodovne, politične organizacije – tudi cerkvena je tako organizirana), ima predantična družba mrežasto strukturo – glej [Slika 41 in 42](#) -strukture in primerjaj z razvojem kovinarstva.

Predantična družba ima strukturo, ki se je razvila iz prvotne strukture v istem prostoru, vendar je nanjo vplival zgled sosedov, ki so se morali že do tedaj braniti in narediti okoli svojih naselij obzidja. Za temi obzidji je bilo dovolj prostora za naselje in živino, pa še za nekaj obdelovalne zemlje. Obzidano zemljišče meri običajno nekaj hektarjev, brani pa okoli 30 do nekaj stotin ljudi.

Ker naselbine na Rebri nimajo dovolj prostora, je tod na razpolago samo prostor za koče in nekaj malega vmesnega prostora. Hiše so razporejene poljubno, tako, kot to omogoča srenjska struktura.

Kaj pa omogoča srenjska struktura [Slika 41 in 42](#)?

Ker bazira srenjska struktura na nekaj družinskih strukturah, ki jih vodi navzven oče, gospodar, kmet, na znotraj pa mati, gospodarica, kmetica, se vaška srenja sestoji iz vseh gospodarjev, ki med seboj izvolijo sicer sebi enakega predstavnika srenje, ki jo zastopa v višjih strukturah. (Glej Ošnjak [B153], Podrecca [B154]; Vilfan [B159])

Ker rešuje srenja predvsem tekoče probleme že obstoječe vasi (ne pa nastajanje nove vasi), ima ta na svojem ozemlju samo omejene možnosti.

Tako se pojavi tipična cluster struktura, na čelu katere je paralelna (matrična) struktura, take povezave imajo tudi vse naslednje stopnje (npr. banka, arengo).

[B159, 296]

Po udeležencih je bil zato arengo bližji kmečkim organizacijskim oblikam, ki so bile razširjene v Alpah (Švica, Tirolska, Salzburška). V alpskem prostoru ni bil popolnoma osamljen pojav, pač pa precej svojevrsten v slovenskem okolju.

Podobne srenjske razmere, ki imajo sicer različne nazive in tudi deloma različne vsebine, srečamo v Alpah od Švice (Retoromani), prek Tirolske (Ladini), do Dalmacije (banke - Poljica nad Splitom).

Posledica take organizacije je razdrobljena vas. Ko vas nastane, si obstoječi gos-

podarji postavijo na srenjski zemlji svoje hiše tako, kot jim odgovarja in to prilagodijo stanju gospodarstva (živinoreja) in zgle-dom, znanju in vedenju, ki takrat vladajo. Že od bronaste dobe naprej pa imajo pomembno vlogo pri postavitvi žreci, ki skrbijo za ohranitev starih izročil in s tem tudi enoten način razporeditve, usmeritve in razporeditve posameznih zgradb, vseh potrebnih skupnih stvari in celotnega vaškega prostora.

Taka vas pa lahko nastane samo, če je prepuščena lastnim odločitvam, če ni posegov od zunaj (prvotno svečeniki, nato cerkvene in posvetne oblasti).

Ko pa se spremeni družbena in verska ureditev in se vas razvija naprej, rastejo tako potrebe posameznih družin (kmetij), kot tudi potrebe srenje (število kmetij, sveti prostori: pokopališče, voda, svetišča, poti, ...). Če so v novi vasi razmere še kar precej urejene, postane vas vedno bolj raztresena, poslopa v vasi vedno bolj stisnjena. Če so prvotne hiše lesene, velikosti cca 4x6 m, so zidane hiše precej večje. Če je prvotno živina v skupnih tamarjih izven vasi, se pozneje pojavijo ob hišah hlevi. Če povezujejo posamezne hiše samo steze, po kateri se gibljejo ljudje, bolj redko kdaj konji (tovorjenje), morajo ob uvajanju voz nastati tudi povezovalne ceste. Če je bilo prvotno okoli vsake hiše prostora za nekaj sadnih dreves, postanejo pozneje sadna drevesa v vasi vedno bolj redka.

Tako se mora vas širiti predvsem na okoliško zemljišče in ne v sami vasi. Okoli vasi pa je bil sprva srenjski sadovnjak (na katerem je z dovoljenjem srenje vsak srenjan lahko posadil drevje...), okoli sadovnjaka pa je bil na ravnini prostor za njive. Vas je torej imela svoje ozemlje "urbanizirano", posamezna zemljišča so bila že primerno uporabljena, zato je bilo z naraščanjem števila prebivalstva potrebno celotno ozemlje na določena obdobja ponovno preurediti.

V nasprotju s tem so imele vasi, ki so nastajale pozneje na ravnini, možnost svoje ozemlje bistveno bolj funkcionalno urediti. Že takoj ob nastanku so lahko ureditev prilagodile predvsem poljedelstvu. Seveda pa rastejo tudi take vasi in začenjajo se pojavljati nove prilagoditve.

Če je prvotna demokratična družba plitvo organizirana v enem sloju, je sužnjeposestniška antična družba organizirana v mnogih slojih, od sužnja do cesarja.

Pri cluster strukturi komunicirajo spodnji subjekti med seboj samo prek zgornje strukture. Tudi ta je v začetku dokaj plitka, vendar postane že v antiki dokaj kompleksna in se začne prostorsko orientirati. Ta struktura se razvije iz pastirstva in pripadajoče rodovne družbe. Paša živine zahteva velike prostore, ljudje so redko razporejeni, selijo se za živino, nimajo stalne lokacije, nimajo razdeljenih zemljišč itd. Taki pogoji vodijo že v družini do tega, da mora vse skupaj voditi ena oseba. Iz te družbe se razvijejo vojaške strukture, suženjski posestniški red, fevdalni red, ...

Posamezni subjekti imajo samo dve povezavi: navzgor in navzdol. Če so družine tako urejene, potem je na čelu družine mati (matriarhat), ali oče (patriarhat), za njim njegov zakonski partner, nato stari starši, nato pa otroci (običajno razporejeni po starosti in spolu).

Poljedelstvo pa zahteva drugačne medsebojne odnose. Vežanost na zemljo, stalno naselitev, ozemeljske meje, omejen gospodarski prostor, sodelovanje s sosedi pri obdelavi zemlje zahtevajo, da se razvije specializacija za različne vrste del, ki jih usmerjata oče (gospodar) izven hiše, in mati (gospodinja) v hiši.

Take gospodarske enote imajo svoj prostor gospodarsko urejen tako, da lahko komunikacije potekajo s poljem pred hišo, gmajno za hišo, s svojimi sosedi v vasi in med vasmi.

Tako se ob narti nabere toliko vasi, kolikor jih prenese celotni prostor z vsemi svojimi dejavnostmi, v posamezni vasi pa toliko kmetij, kolikor je potrebno za uspešno izvedbo skupnih del, t.j. 5-6 kmetij. Dobimo matrično (mrežno) organizacijo, kjer imajo posamezni subjekti 4 povezave, vezane na ravnino. Taka družba ne rabi za svoj obstoj nič drugega. Obstaja pa lahko samo v miru, ko ni sovražnikov, ki bi jo ogrožali. Če pa živi v agresivnem okolju, pa mora upoštevati še obrambne funkcije.

Če je Dežela branjena na svojih obrobjih, se lahko v njeni sredini razvije zgoraj omenja struktura, vezana na mir. Če pa ni, se mora notranja struktura prilagoditi na kakršen koli način tudi zunanji agresiji, sicer ne preživi.

Zato se je družba v Deželi prilagajala v vsakem obdobju takim zahtevam, ko so bili zunanji pogoji različni, tudi na različen način. Da ta družba nikoli ni popolnoma propadla, bila uničena, nam govori mnogo ostalin: jezik, ledinska imena, način življenja, navade in običaji, DNA itd. Tako bogata ostalina, stara nekaj tisočletij, nam pove, da je morala biti družba dokaj zaščiten, saj se drugače ne bi mogla ohraniti tako bogata dediščina.

Tako so prva naselja (na ravninicah) nebranjena, torej je bila tedaj Dežela vama. V naslednjem obdobju, ko se razvijejo utrjena naselja na Rebri, je moralo biti to obdobje nevarnosti. Ko pa se v rimski dobi naselja spustijo navzdol na nart, se pojavijo zopet nebranjena naselja, torej je zopet mimo obdobje. Da pa je prehod iz antike v zgodnji fevdalizem moral biti, kljub nemirnim časom, dokaj uspešen, nam kažejo arheološki ostanki v Smokuču, Doslovčah, Mostah. Da so vasi preživele in da so se doselili novi prebivalci in da so ostali tudi stari prebivalci, s svojo kulturo, pa nam pričča tudi bogata etnološka dediščina. Število priseljencev je moralo biti glede na število domačinov, dokaj majhno.

Da bi se priselili samo moški, ki bi iztrebili moške-domačine in se poženili z domačinkami, tudi ne more držati. Moški domačini niso mogli biti iztrebljeni, o čemer pričajo ledinska imena daleč od vasi, kamor so zahajali po svojih opravilih samo moški (paša, rudarstvo, gozdna dela itd.). Priseljenci so lahko bili samo moški, vendar jih je bilo le nekaj, ostali pa so tudi moški domačini.

Da pa so bile razmere v tem obdobju dokaj slabe, vidimo po tem, da je nekaj vasi popolnoma prenehalo obstajati, predvsem pa po tem, da se družba v 4 stoletjih ni opomogla, da je bila vse do kolonizacije, ki so jo opravili veliki fevdalci, naseljenost dokaj redka. Da pa je v obdobju od 5-10. stol. celota obstala in se počasi celo razvijala, pa je tudi morala biti zagotovljena neka varnost.

Torej v tem obdobju mora vladati neka organizacija vsaj na višji ali skupni ravni, ki zagotavlja vamost, nek obrambni sistem.

Če pogledamo zemljevid župnije Radovljica iz l. 1785, vidimo, da nastopa v Deželi mešana struktura. Že na prvi pogled izstopajo Lesce s svojo zvezdasto urejenimi pristopnimi potmi (9). Nekoliko manj izrazita naselja so še Radovljica (7) in Rodine (7). Ta naselja nastanejo verjetno v rimski dobi (ali pa se tedaj že obstoječa naselja prilagodijo novim potrebam) in imajo rimskodobne povezave. Poti, ki so že prej vodile v bližini teh naselij, se ali vključujejo v novo nastalo strukturo, ali pa jo obidejo. Taka pot je npr. iz Tlak (pri Žirovnici) vodila v Vrbo in nato mimo Lesc v Radovljico ter naprej na Jamnik. Ta vodi mimo Lesc po polju tako, da predstavlja povezovalno pot na koncu sadovnjakov.

Starodavna naselja so povezana med seboj linijsko. To lahko pripišemo predvsem terenu, na katerem so se nahajala.

Ker so bila na visokih točkah ali na bregu (Reber), so bila povezana na isti višini, da potovanje ni povzročalo nepotrebnih dvigov in spustov, torej je bila potrošena energija čim manjša.

Cela naselitev na Rebrni ima samo eno povezovalno pot. Ostale poti so predvsem steze, ki povezujejo naselje z njihovim gospodarskim prostorom.

Posamezna stara naselja uporabljajo cluster strukturo za povezavo njihovega gospodarskega prostora, nadrejena naselja pa za povezavo glavnega naselja s podložnimi naselji. Lesce so torej v antiki glavno naselje, Radovljica v srednjem veku, Rodine pa so cerkveno središče v starem in srednjem veku.

Zgomje navedbe so potrjene z dokumenti samo v Rodinah v srednjem veku, kjer je bil sedež pražupnije od 2/2 10. stol. naprej in v Radovljici, kjer je bil sedež župnije od konca 13. stol. in mesto od konca 15. stol. naprej.

Vprašljiva pa sta cerkveno središče in politično središče v antiki v Lescah, čeprav najdbe to do določene mere potrjujejo [A104/10, s.144-147].

Opazamo pa, da so zgomje strukture (zbori več vasi, deželni zbori kmečkega prebivalstva) bilie nadomeščene v časih Karla Velikega z novimi fevdalnimi strukturami. Teh oblik niso uničili priseljeni Slovani, ti so se samo vključili v obstoječe strukture starih naseljencev, tam kjer so pač bile. Zato tudi sorazmerno ozka razširjenost na slovenskem ozemlju.

Priseljeni Slovani so poznali rodovno ureditev, ne pa vasi s kmetijami, kjer prebivalci med seboj niso bili v sorodstvu.

Ko se na Visoki Gorenjski pojavijo brikenski škofje in Ortenburžani in z njimi ustrezni dokumenti, je velik del starih struktur nad srenjami že odmrli. Ko začnejo veliki fevdalci kolonizirati svoje ozemlje, so rešitve in vzorci naselitev že podani, ostanki starih srenj pa živi.

Ko začnejo fevdalci organizirati lastno gospodarstvo, si pridobijo ponekod samo posamezne kmetije, poizkušajo pa očitno dobiti cele vasi. Praviloma nastanejo nove vasi kot cele kolonije v lasti enega fevdalca. Iz urbarjev lahko razberemo, da se v novoustanovljenih vaseh lastništvo manj meša kot v starih. Seveda so tudi izjeme, taka je npr. vas Zagorice, kjer v prvotno čisti kolonizacijski vasi že sredi 14. stol. ostane v lasti kolonizatorja od štirih kmetij samo ena. Tako vidimo, da se z raznimi daritvami, menjavami in podobnim lastniška struktura še bolj premeša. Še veliko bolj pa je premešana, če upoštevamo posamezne dajatve, ki so jih bili kmetje dolžni oddajati raznim upravičencem.

Zadnje raziskave (televizijska oddaja o Ötziju [T0500]) so pokazale, da se že v tej dobi pojavijo prvi znaki razdelitve družbe in medsebojni konflikti. Že tedaj naj bi imeli kovinarji (bakrena doba) nek višji, poseben položaj na osnovi svojih znanj in sposobnosti. Tisto, kar se pozneje dogaja v Nebri, kaže svoje korenine v Alpah že 13. stoletij prej. Očitno so morala plemena v Alpah začeti braniti nahajališča rud pred vsiljivci. Tedaj se začenjajo pojavljati prve meje med plemeni. Posamezna plemena so se morala primerno organizirati, da so to funkcijo lahko izvajala, zato se mora družba diferencirati.

Predvidevamo, da se tedaj pojavi nadgradnja nad prejšnjim srenjskim sistemom povezanim s pastirsko-poljedelsko družbo. Pojavijo se »vojvode«, »knezi« in to ravno iz vrst kovinarjev, na osnovi njihovega višjega, izstopajočega položaja.

Po drugi strani pa so zadnja raziskovanja Ötzija pripeljala do zelo pomembnih rezultatov o samem izvoru tega človeka oz. o njegovih naslednikih.

Tako, kot se že nekaj let raziskuje izvore in potomce določenih ljudi, so se italijanski znanstveniki lotili raziskave DNA, ki so jo

našli pri Ötzi. Če te metode še pred kratkim niso bile dovolj razvite, da bi lahko analizirali kako stare »zbledele« vzorce, je v zadnjih nekaj letih celotna znanost na področju DNA analiz zelo napredovala.

Rezultati teh analiz so pokazali, da Ötzi v današnji populaciji v Evropi nima naslednikov oz. utegnejo biti ti tako redki, da jih do sedaj še niso identificirali. Poleg tega pripada zelo redki skupini ljudi, ki danes nosijo širše lastnosti te skupine, v celotni evropski populaciji ima manj kot 4 % ljudi take karakteristike. [Delo, članki, dec. 2008]

Po drugi strani pa druge tovrstne raziskave kažejo, da je človeška migracija od bronaste dobe naprej bila zelo majhna, da je samo 7% novih vrst DNA, ki jih prej ni bilo v Evropi. To kaže, da se je večina sprememb dogajala znotraj Evrope in da trgovina in preseljevanja niso mnogo vplivala od zunaj, temveč da se je dogajalo vse to predvsem v notranjosti. To kaže, da se spremembe niso dogajale z migracijami, temveč s prenašanjem informacij. To govori tudi za to, da se je novo znanje prinašalo s trgovino in redkimi posamezniki in ne s splošnim preseljevanjem celih narodov. [**1187]

7.5. Preseljevanje in naseljevanje

Preseljevanje poteka po določenih zakonitostih, dobro poznanih iz informacijskih analiz.

Za preseljevanje so potrebni trije pogoji:

- vlek k cilju,
- potisk iz obstoječega stanja, teritorija itd.
- odločilni dogodek, ki celotni proces sproži.

Tako so se s severa vedno preseljevala ljudstva v kraje z ugodnejšo klimo. Cilj teh je bil boljše življenje v tako zaželenih novih ugodnejših krajih.

Stalne slabe letine, mraz, stalno pomanjkanje in težka dostopnost do hrane predstavlja stalno nezadovoljstvo in prenašanje rizikov, kako bo v bodočnosti. Na to se ljudje sčasoma navadijo in se ne morejo odločiti za iskanje drugih priložnosti.

Nenadno poslabšanje klime, katastrofe in kužne bolezni, medsebojni slabi odnosi, ali potisk nekoga drugega pa predstavljajo trenutek odločitve za zapustitev dotedanjih bivališč.

Goti so selili proti jugu, vendar so begali sem in tja in se nahajali na poti eno celo generacijo. To preseljevanje je bilo brez jasnega cilja, povzročeno pod določenim pritiskom, kaj je pa to preseljevanje sprožilo pa se misli, da je bilo to poslabšanje klime. Vendar verjetno ni bilo samo to, ali pa se je morala klima temeljito spremeniti, da ni bilo tam več možnosti preživetja.

Huni so se preselili zaradi slabih notranjih odnosov. Klima nanje ni vplivala (potiska ni bilo). Bile pa so vabljive daljne dežele, kjer se lahko obogati.

Ko so enkrat obogateli, so se vrnili nazaj tja, kjer so se dobro počutili in imeli za njihov način življenja dobre pogoje.

7.6. Srenje in njih nadgradnja

Strukture, dejavniki, faktorji, vplivne veličine, stebri moči, atributi = značilnosti, performance = sposobnosti, dejavniki, dejavnosti.

Že v ledeni dobi se pojavijo v krdelih (plemenih) ljudje z boljšimi značilnostmi in večjimi sposobnostmi in začnejo izstopati ter postajati voditelji plemen.

Organizacija lova na velike živali zahteva voditelje, ki zagotavljajo uspešnost lova. Če lov ni uspešen, plemo propade. Tedaj se rodi prva oblika »voditeljev«, poznana ravno tako v živalskem svetu (alfa volkovi). Ti morajo skrbeti za rizike, vamost, zaščito in s tem za uspešnost.

Že tedaj (a tudi prej) obstajajo tudi ljudje z večjimi sposobnostmi zagotavljanja uspešnosti lova z napovedovanjem in usmerjanjem (kdaj, kje in kako je potrebno loviti), kar zvedo ob svojih »seansah z bogovi«, ko se nahajajo v stanju transa. Tisti, ki bolje prednost. Rodijo se »svečeniki«, ki so odgovorni za zdravje in bodočnost posameznikov ter celega rodu, ki znajo zaklinjati in usmerjati bodočnost.

V bakreni dobi pa se pojavijo še ljudje, ki so morali obvladati oboje: rizike, ki jih prinaša bodočnost in moč uveljavljanja svojih spoznanj oz. znanj. Morali so zavarovati tisto, kar so dosegli, do kamor so se dokopali s svojim znanjem.

Četudi so znanje dobili od drugod (trgovina, vzori, potovanja), je bila potrebna velika sposobnost to znanje uspešno uporabiti in ga spremeniti v realnem svetu. Ni bilo dovolj samo sanjati o spremembah, potrebno jih je bilo tudi uveljaviti in potem tudi zaščititi, za kar so bile potrebne določene sposobnosti: zdravje, znanje, osebna moč, odločnost, sposobnost vodenja, verovanje v uspeh, ...

To so podpirale:

verske strukture (svečeniki, kacigi, šamani, druidi, napovedovalci prihodnostinje bodočnosti, ...) in politične strukture (poglarvarji).

proizvodna, pridobivanje (lov, nabiranje, pastirstvo, živinoreja, poljedelstvo, kovinarstvo, ...)

zaščitna, varnostna (vojaška).

Dejavnosti (današnje):

- verske (cerkev)
- zdravstvene (medicina)
- znanje (univerze)
- politika (pravo)
- proizvodnja (naravoslovje, tehnika)

Že v ledeni dobi se razvijejo družbene strukture, pomembne za preživetje, ki pa se potem razvijajo naprej, tako, kot se je razvijalo človekovo znanje in sposobnosti.

Že v ledeni dobi zapusti človek za seboj ostanke, ki pričajo o tem, da je bil sposoben loviti velike živali, ki predstavljajo njegovo glavno hrano in si tako zagotavljati preživetje.

Paralelno s tem se pojavijo slikarije po jamah in stenah, ki pričajo o njegovem verovanju in zagotavljanju uspešnosti lova.

Zgornji dve dejavnosti opravljata dva različna tipa človeka, z različnimi osebnimi lastnostmi.

Prvi mora imeti vodstvene sposobnosti, koordinirati dejavnosti pri lovu, osebno močan in sposoben uveljaviti svojo voljo in disciplino, potrebno za uspešen lov.

Drugi mora imeti kontakte z onostranstvom (predniki, bogovi, ...), ki zagotavljajo pravilne okoliščine lova in sploh življenja.

Ko se led umakne na daljni sever in visoko v gore, se klima izboljša in nastanejo veliki gozdovi ter izginejo velike živali. Človek mora prilagoditi svoje dejavnosti novi situaciji. Živi od lova, ribolova in nabiralništva. Tedaj se spremeni vloga ženske. Do tedaj moško usmerjena družba sicer ostane vodena od njih, vendar imajo ženske zelo pomembno vlogo, saj se začnajo ukvarjati z zagotavljanjem rastlinskega dela prehrane. Tako postane vloga ženske pomembnejša. Do tedaj vladajo patriarhalni medsebojni odnosi.

V dobi poljedelstva pa postane ženska vsaj enaka moškemu, vendar postane s pomočjo vpliva na otroke vodilna stran – pojavi se matriarhat.

Če ostane živinoreja v rokah moških, se poljedelstvo močno usmeri v ženske roke. Mati zemlja dobi pomembno vlogo. Do kakšne mere se matriarhat v različnih okoljih razvije pa je še do sedaj sporno.

Nedvomno v nekaterih predelih bolj (porečje Amazonke), v nekaterih predelih manj (Visoki sever, v gorah, kjer zahteva klima močno vlogo lova, ribolova in živinoreje).

Do tedaj stabilno in utečeno ravnotežje pa se poruši v dobi kovinarstva. Do tedaj pomembna vloga ženske začne stopati v ozadje, v ospredje pa stopa znanje pridobivanja in predelave kovin in z njim povezanim zagotavljanjem proizvodnih in distribucijskih dejavnikov, ki so v rokah moških. Vse to vpliva na celovito življenje, tako družbe kot tudi posameznika.

V spektru znanj začenja dobivati pomembno vlogo ravnanje s kovinami (bakrom, bronom), saj zahteva določene specifične sposobnosti, ki do tedaj niso bile pomembne.

Dotedanja višja plast, ki je obsegala svečenike in poglavarje, od katerih je vsak zagotavljal svojemu rodu uspešno preživetje, se začne dopolnjevati z novimi lastnostmi, ki so potrebne za uspešno pridobivanje kovin. Pri tem postane že zelo zgodaj pomembno zagotavljanje in konstantna razpoložljivost surovin in njih obramba pred vsiljivci, ki bi jih tudi hoteli imeti. Skupaj z iskanjem in kopanjem rud, pridobivanjem energentov in predelavo rud, je potrebno zagotoviti tudi distribucijo, predvsem pa konstantno in umirjeno stanje, v katerem se vse to odvija. Tedaj postane zelo pomembna varnostno-zaščitna funkcija, ki zagotavlja delovanje celovitega okolja v katerem se vse to dogaja.

Skratka, vsaka skupina mora zadostiti svojim osnovnim potrebam, če želi preživeti. Tako je morala poskrbeti za to tista naselbina na Češkem pred 9000 leti, tako so morali poskrbeti v Nebri pred 4000 leti in tako je morala poskrbeti vsaka »vas«.

Da so se te dejavnosti začele same od sebe izločati, specializirati, strukturirati, je popolnoma jasno, saj to zahtevajo zakonitosti razvoja.

Tako je morala vsaka vas poskrbeti za vse potrebne dejavnosti, ki so ji zagotavljale bodočnost.

To pa je lahko dosegla samo tako, da se je povezala z drugimi v svojem okolju oz. da se je od njih distancirala.

Te povezave pa rodijo nadgradnjo nad vaškimi funkcijami in jim odvzamejo nekatere prej potrebne funkcije, ki jih od sedaj naprej opravljajo skupno v nadgradnji.

Kot taka je najbolj potrebna in poznana varnostno-zaščitna funkcija, ki se preoblikuje v bojevniško-vojaško dejavnost.

Zelo kmalu zasledimo tudi nadgradnjo na verskem področju. Tam se uveljavijo isti bogovi ne samo v eni vasi, temveč v celotnem naselitvenem področju, seveda nekateri bolj, drugi manj. Tako postane za neko posamezno naselje nek bog bolj pomemben in ga potem tam častijo, v sosednjih naseljih pa častijo kakega drugega boga in mu postavijo primerno opremljeno mesto čaščenja.

Med tako definiranimi polnimi funkcijami in tistimi, o katerih imamo danes informacije, pa zevajo velike praznine. Navedimo nekaj primerov:

Na Bledu v Gradu ima gospod svoje sodišče. To se sestaja ob Gradu pod lipo (pod kmetijo Žvan, kjer so hranili kolo na katerega so privezovali kaznovane.

Ali so sodili v prisotnosti grajskega predstavnika in kakšno funkcijo je imel: ali je bil sodnik, ali samo pisar? Ali so sodili srenjski možje sami, ali je sodil nekdo drug, oni pa samo glasovali, ali pa še to ne, temveč vse to samo opazovali? Kje so zasedali, ali na kamnih, ali so imeli mizo (pisar je moral na nečem pisati)?

V Beneški Sloveniji in Reziji imamo kup podatkov, kako so sodili, da so Beneški republiko branili severno mejo, nikjer pa ni omenjena kaka vojaška organizacija, ki bi to zagotavljala. Ali so to delali s pastirskimi

palicami in se pretepali s Tolminci kar brez orožja in s tem branili Beneško republiko? Urejajo samo medsebojne odnose v okviru sosedenj, bank, arenga, soldatov ali oborožencev pa nikjer?

Sporočila govorijo, da so imeli podobna sodišča še drugod v Furlaniji, ne samo v Beneški Sloveniji. Da so bili poleg vaških mož prisotni tudi predstavniki plemstva in pisar, ki ga je zagotavljal gospod, ki mu je sodišče pripadalo. Ali je ta gospod za to pobiral posebne dajatve (od sicer svobodnih ljudi)? [C183]

Kako so delovala taka sodišča izven področja naselitve oz. izven slovenskih meja, za katere naj bi se Slovenci potegnili že v 8. stol.? Tako nam C. Podrecca sporoča, ...da je sodišče v sept. 1545 v vasi Cornu (danes Como di Rosazzo, kakih 15 km južno od Čedadada) podložni rožaškemu samostanu, priredilo sosednjo na ulici in razsodišče celotne srenje (Onorata Banca, ... di tutto questo Comune) .....

In leta 1772 v vasi Gramogliano (v bližini prejšnje vasi Comu) ..... polja sosednje te komune Gramogliano pod vodstvom podpisanih juratov (sodnikov) in drugih 22 družinskih poglavarjev ... pod vodstvom aktualnega dekana (župana) te sosednje .... priredilo sodbo..... na kateri so izglašovali 25 za in 0 proti..... [C183]

Vse to se dogaja le nekaj kilometrov od današnje slovenske državne meje.

Ta gospod je tudi pobiral sodne dajatve (npr. goriški grofje koncem 13. stol. na področju blejskega gospostva), kaj je pa za to zagotovil? Pisarja (ki ni sodnik), sodnika (ki ni pisar), valpta, ki kazen izvrši, ...???

Na teh (srenjskih) razsodiščih je običajno prisostvoval v imenu gospoda nek ministerial, ki je (napisano) sodbo pečatil, dostikrat pa sploh ni znal pisati. Pisati so pa znali duhovniki, in dostikrat se navajajo ti kot zapisnikarji.

Kdo so bili možje, ki so sodili. Sodišče je bilo v Gradu, ali je bilo za vse blejske vasi? Kako naj sodijo eni srenjani drugim iz drugih vasi?

Sestavo sodišč v Furlaniji (isti cerkveni enoti, ki ji pripada tudi briksensko blejsko in ortenburško radovljiško gospostvo) smo navedli. Sodili so očitno ugledni možje iz vseh območij Bleda, ljudem iz vseh blejskih srenj (comun) in to v Gradu pod lipo, na odprtem prostoru (ulici), kjer je morala biti sodniška miza (banka). Ničesar pa ni znanega o sodnikih (juratih) izvoljenih od drugih hišnih gospodarjev. Obsojenci so bili pa za male prekrške kaznovani s kolešom (spravljenim pri Žvanu), za večje pa v grajskih ječah. Če se je pri Žvanu hranilo kolo, na katerem so potem kaznovali obsojence (kdo jih je kaznoval – grajski valpti?), kje je potem miza (banka za katero so sedeli vsaj sodniki in pisar ter grajski pooblaščenec (če ni bil ta pisar)?

Velja edino to, da se je sodilo pod prostim nebom in ne v zaprtih prostorih, kot se je to dogajalo pozneje.

Čemu prosto nebo?

Zgodba je zelo dolga. In sega daleč nazaj v bronasto dobo.

Faraon Ehnaton zgradi novo prestolnico in zamenja dotedanje mnogoboštvo (častili so okoli 2000 bogov) za enoboštvo. Ta bog je bil prejšnji faraon Ehnaton, ki je z nebes opazoval zemljane. Predstavljal ga je »nebesna plošča« z žarki, ki obsevali člane trenutne faraonove družine, ki so tedaj stali med ljudstvom in bogom. Ta faraon je gradil templje, ki niso imeli streh, da je bila mogoča komunikacija med bogom v nebesih in zemljani. Podobno so častili svoje bogove tudi v Nebri.

Nekoliko drugače pa so jih častili na otoku Rügen. Tam je bil Svetovitov tempelj, kjer je bil Svetovitov kip nameščen v prostoru, ki je imel streho, drugače pa je bil odprt na vse strani. Tako je Svetovita predstavljal kip s štirimi glavami, ki so gledale na vse

štiri strani neba. Zato so Svetovitu rekli tudi „Vsevid“. Tako, kot je videl Svetovit na vse štiri strani, tako so tudi vemiki videli vse, kar se je okoli Svetovita dogajalo. Med bogom in vemiki ni bilo vmes nikogar, ki bi moral posredovati med bogom in vemiki. Imel pa je tempelj svoje svečenike in tudi svojo vojsko, ki je celotno področje varovala. [C174]

V Bohinju so imeli »Ta stare, kso j'h z dimam posval na Mlečno cesto od kod'r so pazil na to, d' sej spoda use prou dogajavo«. Tudi te so častili na odprtem mestu. Tam so zasedali tudi srenjani, ki so usmerjali srenjo in tam je zasedalo tudi razsodišče ob svetem ognju in kadar je ta gorel, je morala biti resnica. Če kdo ni govoril resnice, so ga potem lahko kaznovali tudi s smrtjo.

Vse to se je dogajalo na odprtem prostoru, na svetem mestu, da so lahko bili zraven tudi »ta stari tam zgoraj«.

V Bohinju so prenesli sestanke pozneje izpod svetih dreves (ki so bila pod Habsburžani preganjana) pod stoge, ki so bili tudi svete stavbe, kjer so se zbirali možje še med obema vojnama. Tudi stogi so odprti in je mogoče videti na vse strani, imajo pa svojo streho in so tako lahko nadomestili prejšnja sveta drevesa.

Vmimo se nazaj na blejsko razsodišče v Gradu, pa lahko ugotovimo, da tam manjka nekdo, ki bi ga varoval. Ali so ga grajski ljudje, saj kmetje niso smeli imeti orožja? Tako so radovljiško sodišče in trg ob sodnih in tržnih dnevih varovali grajski oboroženci in drugi oboroženci v mesto (trg) niso imeli dostopa.

Za Lipniški grad navaja Gruden, da so ga varovali kosezi (tudi v času sojenja). Nikjer pa ni nič znanega o kakem srenjskem sodišču na področju Lipniške doline ali na Lipniškem gradu. Kdo so bili sodniki, ministeriali? Ali so bili kosezi prisotni samo v času delovanja sodišča? Ali je to nadaljna

oblika bivše srenjske sodne in zaščitne dejavnosti?

Če je bilo sodišče na gradu, ali je bilo na odprtem dvorišču ali v zaprti dvorani? Ali so sodili kmetje v okviru gradu? V začetku, ko je imel grad samo obrambni stolp, ni bilo v samem gradu sploh primemega prostora, pač pa je bilo dovolj prostora na dvorišču, ki je bilo pa obkroženo z obrambnim zidom.

Tako se dejansko odpira veliko več vprašanj, kot pa imamo odgovorov. Vsak pomik v raziskovanju naprej pomeni tudi ob razrešitvi enega problema, razpršitev problema na kopico novih vprašanj, tako dejansko zahajamo vedno bolj v neznano.

Rimska država gradi ceste, mesta, utrbe, ... za kar uporablja vojake. Ti so produktivni, dobro izobraženi in trenirani, njihove zmogljivosti visoke. Ko se postarajo, služijo svoji državi naprej z obdelavo polj in prinašajo v zavzete dežele višjo civilizacijo, visoko produktivnost, predvsem pa znanje, istočasno pa ostanejo še naprej branitelji po potrebi. Rimska vojska je dejansko skupek dobrih rokodelcev, ki so sposobni opravljati kompletne civilizacijske posege. Zgrajene ceste povezujejo cel imperij, po njih se lahko hitro premika vojska, a služijo tudi za dostavo plena v Rim. Monocentrično usmerjeni Rim tako dobiva vse resurse, ki jih rabi za svoj razvoj in svojo stopnjo civilizacije.

Ko pa rimska država razpade, se pa tod potepajo razne vojske, plenijo in uničujejo tisto, kar so naredile prejšnje generacije.

Primerjava obeh bilanc je zelo negativna.

Če je rimska vojska v svoji dobi odigrala izredno pozitivno civilizacijsko vlogo, jo potem več kot tisoč let nobena več. Od tedaj naprej so bile vojske namenjene predvsem uničevanju in rušenju, ne pa gradnji.

Tako se za ceste, zgrajene v rimski dobi in pred njo, ni nihče več brigal. Obstoječe ceste propadajo, nove ne nastajajo. Tako

cestno omrežje vzdržujejo samo tisti, ki ga potrebujejo, ti pa niso organizirani. Tako morajo ceste vzdrževati tlačani in to ne tam, kjer te potekajo po njihovem ozemlju, temveč tam, kjer z njimi razpolaga gosposka. Če vzdržujejo tiste ceste, ki jih sami rabijo, so potem to srenjske ceste. Če pa morajo delati tlako daleč od doma in popravljati ceste, jih gotovo ne prostovoljno in z velikim elanom. Predvsem pa za tako delo niso usposobljeni, zato so rezultati slabi.

Vendar je bilo vse to še nekako znosno, dokler so bili pod lastnimi fevdalci in dokler se tudi fevdalci niso zanimali za ceste. Ko so pa fevdalci hoteli transportirati večje količine blaga, vojska velike in težke predmete (topove), trgovci pa večje količine blaga (na vozovih), tega tako propadle ceste več niso zmogle. Potrebno bi bilo narediti nove ceste ali temeljito popraviti stare, zato pa ni bilo na razpolago nikogar, ki bi imel take sposobnosti kot rimska vojska.

V času med propadanjem rimskega imperija in Karlom Velikim mine okoli 250 let, ko naj bi pri nas vladalo brezpravje. Vendar se v Istri nahajajo Bizantinci, zemljevidi iz teh časov pa kažejo, da je bizantinska oblast segala vse do Karavank oz. celo do Visokih Tur.

Ali so napačni ti zemljevidi, ali pa razlaga današnjih zgodovinarjev, ki najdejo tukaj samo »Slovane«?

Ali se izraža bizantinska oblast kot ohranjeno krščanstvo s svojimi rimskimi strukturami v odmaknjenih krajih celo še staro Venetsko – Kamsko prebivalstvo s svojim poganskim izročilom in verovanjem, pomešanim z novo krščansko vero. Ali je telo delovalo še naprej, tudi če mu je odletela glava? Sploh pa nimamo nobenih sporočil o poznejšem pokristjanjevanju na Gorenjskem.

Zmogljivosti tlačanov ne moremo primerjati z zmogljivostjo rimske vojske, saj ji ta ni dorasla ne po znanju, ne po sposobnostih in ne po koordinaciji. Rimski vojaški vodi-

telji so imeli s seboj cele horde »inženirjev«, ki so bili sposobni taka dela izvajati, kranjski gospodje so imeli pa sem in tja kakega rokodelca. Če se je v rimski dobi delež poljedelskega prebivalstva nasproti celotnemu številu prebivalcev zelo znižal, je v srednjem veku močno narasel.

Če je bila rimska vojska centralno koordinirana, so bile srednjeveške vojaške enote vezane na posamezne med seboj sprte fevdalce, primeme predvsem za medsebojne boje, ne pa za osvajanje velikih ozemelj in njih civilizacijo.

Če se je rimska verska dejavnost razširjala predvsem z vojsko, se je v srednjem veku (to samo za časa Karla Velikega, ki je tako ali tako povsem posnemal Rim) razširjala predvsem prek cerkvenih knezov. Ti so bili pa zelo zasedeni z streženjem cesarjevim muham, da so lahko potem dobili velike fevde, od katerih so potem dobro živeli.

Če bi govorili z današnjim jezikom, bi rekli, da je Rim izvrševal velika investicijska dela, ki so jih plačevali prek plenjenja predvsem njegovi sosodje. V srednjem veku pa investicijskih del skoraj ni, kar pa jih je, jih pa plačuje lastno prebivalstvo.

Bilanca blagovnih tokov nam kaže, da je z Gorenjske odtekal produkt predvsem v tujino, nazaj pa je pritekala nujna roba in luksuz (sol, dobra vina, draga orožja itd.). Izvažali smo predvsem pridelke, uvažali pa izdelke.

Do konca Celjskih so srenje še imele lastno sodno strukturo, ki jo omenjajo pozneje kot »staro pravdo«, ki jim jo Habsburžani izničijo. Če se je srenjska dejavnost lahko izvajala vsaj delno prek lastne nadgradnje (sodne funkcije), ji ostanejo od tedaj naprej samo še drobtinice (npr. gradnja in vzdrževanje srenjskih cest). Habsburžani se zadolžujejo pri velikih trgovcih, ti dobijo v izkoriščanje velike teritorije, začne se »roparsko gospodarstvo«, ki prekomerno izkorišča vire, predvsem tiste, ki jih je do tedaj imela pravico uporabljati srenja.

Ne samo da so veliko bolj izžemali prebivalstvo z novimi dajatvami in služnostmi, odvzeli so mu tudi vire za produkcijske možnosti in jih potisnili v roke meščanstvu in tujim »trgovcem«.

Karel Veliki ukine domače vojaške in verske strukture in te se začnejo počasi vedno bolj odklanjati od prejšnjih.

Ko prevzamejo nekdanjo celjsko posest Habsburžani, spremene vse notranje odnose, predvsem pa zelo kmalu poberejo sodne strukture. Sodišča pod »svetimi drevesi« (lipami) izginejo, z njimi vred pa samouprava. Pojavijo se gosposočinska (dominikalna) sodišča. Izginejo srenjski kamni, izginejo mize, vse se preseli izpod prostega neba v zatohle zaprte prostore.

(Srenjani pa izvrtajo v srenjske kamne luknje, vtaknejo vanje »babce« in na njih klepajo kose, če je potrebno tudi za kmečki upor).

Najprej so jim od nadgradnje odvzeli lastne vojaške strukture, potem lastne verske strukture, končno pa še lastne sodne strukture. Nobene od teh niso odvzeli direktno, temveč vsako postopno. Ko so jim pa odvzeli še lastno že tako močno oskubljeno samoupravo, so se pa ustvarili vsi pogoji za upore. Čakati je bilo potrebno samo še na nek sprožilni dogodek, pa je zavrelo.

Tako lahko ugotovimo, da so se najprej preselile vojaške dejavnosti za neke zidove, ki odigrajo obrambno vlogo in to zasledimo že v seliščih na Rebri nad Deželo.

Kot druga se preseli verska dejavnost, ki preide iz svetih logov (Vog, Mvaka, Voku (lokev), ...) izpod svetih dreves in kamnov (lahko tudi kamnitih tlakov?) v neke zgradbe, ki se pojavijo pri nas n. pr. na blejskem Otoku v 7. stol, kjer naj bi se častila boginja Živa, kjer se pojavijo staroslovanski grobovi tako na samem otoku kot na obali pri Zazeru.

Kot zadnja pa se preseli sodna dejavnost v prehodu iz srednjega v novi vek, ko izginejo simboli srenjske oblasti, kmetije se pa začnejo boriti za »staro pravdo«.

Vemo pa, da so v zaprtih krajih, oddaljenih od oblasti, potekale stare navade naprej, da popolnoma ne odmrjejo, da vse zgoraj navedene dejavnosti in strukture spolzijo v ilegalno in da delujejo latentno še naprej. Vojaške strukture se pokažejo v kmečkih uporih in poznejših revolucijah, verske v stari veri in vraževerju, sodne v raznih ilegalnih ali preoblečenih vaških dejavnostih.

Kako zgleda vse to drugače od visokih kraljevin pri tujih narodih s strukturami, grajenimi od zgoraj navzdol. Pri nas so bile te odveč, saj se je tudi državnost gradila od spodaj navzgor. Zato je trditev, da Slovenci nismo bili državotvorni nesmiselna, saj smo imeli države samo toliko, kolikor smo jo rabili. Drugod so jo pa imeli toliko kolikor so jo hoteli vladarji in kolikor jo je ljudstvo lahko vzdrževalo in prenašalo.

Vse ostaline nekdanjega srenjskega sistema pa izginevajo ravno sedaj, ko izginjajo kmetije, ki so preživele tisočletja. Kmetije ne najdejo več žena, ki bi bile pripravljene delati na kmetih in opravljati kmečka dela. Tako ostajajo danes samo še starci, ki se ukvarjajo s kmetovanjem, ti pa izumirajo. Tako izginjajo zadnji kmetije, ki so vse svoje življenje kmetovali in od tega živeli. Pojavljajo se polkmetije, deloma zaposleni kod drugod, deloma doma na kmetiji.

Če so stari kmetije varovali dokumente in izročilo svojih kmetij, jih novi polkmetije ne več. Stari kmetije so imeli nekakšen kolektiven spomin, saj se je cela vas ukvarjala z istim delom, pa naj je bilo to individualno ali skupinsko delo. Predvsem pri skupinskem delu so se izmenjevala nekdanja izročila, ki so bila večinoma razdeljena na celo vas, ali celo na več vasi skupaj, na eno srenjo na več vasi (2 ali 4). Tako umirajo danes zadnji nosilci te kolektivne zapaščine, ki je tako ali tako ostala samo še zapaščina

posameznikov, teh pa je vsak dan manj. Nekatere vasi so tako prizadete, da sploh ni več nikogar, drugod po eden, dva.

Sedaj bi se morala pojaviti neka nova era z novimi dopolnilnimi rešitvami, neka nova oblika, ki bi jo povzela in zagovarjala celotna vas, vendar take pri nas ni zaslediti, očitno se še ni rodila.

Poznamo pa tako na Bavarskem, kjer se pojavi nova rešitev, še celo dovolj zgodaj, da nosi s seboj informacije in načine življenja predhodnikov, pomešane z novimi, sodobnimi rešitvami, ki zagotavljajo preživetje starim (tako rešitvam kot tudi ljudem).

Stare vere sicer nismo nameravali obdelovati, vendar je razvoj srenj tako ozko povezan z njimi, da razvoj izgleda bolj kot verska, kot pa neka civilna dejavnost.

Če manjka v literaturi specifično ljudsko izročilo, manjka v ljudskem izročilu dostikrat ravno tisto, kar obravnava literatura. Ne moremo se otresti občutka, da poteka vse skupaj po dveh tirih, vsako za sebe. In če gledajo z enega tira na drugega, vidijo vsak nekaj drugega. Vsako stanje, dejanje, proces, vidijo iz različnih zornih kotov in prihajajo do različnih rezultatov.

Poizkusili bomo opozoriti na nekatere nedoslednosti oz. nedorečenosti in potegniti nekatere paralele, ki bi lahko prispevale k lažjemu razumevanju nekaterih struktur.

7.7. Zgradbe

Človek je potreboval za preživetje neko zatočišče, ki mu je nudilo primerno toploto in zaščito pred padavinami, vendar pa je že od samega začetka potreboval tudi varnost oz. zaščito.

Tako so se najprej razvili obori, kot najenostavnejša oblika varovanja. Te je uporabljal sprva samo za sebe, pozneje, ko pa je udomačil živali pa tudi za le-te.

Obori so najenostavnejše zgradbe, saj ni potrebno nikakršnih posebnih ukrepov, kot zložiti v krogu dovolj visoko in na debelo trnove veje, ki onemogočijo prodiranje tujim živalim in človeku. V tem krogu mora biti tudi prehod, kjer se veje lahko umakne in omogoči prehod. Prehod služi kontroli, kdo lahko prihaja v notranjost in kdo ne sme.

Iz oborov so se potem razvili tamarji, ki so omogočali tudi zaščito od zgoraj, pred pekočim soncem in dežjem. Po razširjenosti tega imena bi lahko sodili, da se je ta oblika razvila še pod milejšim podnebjem, celo tam, kjer dežja praktično ni (Arabski polotok, Sahara).

Zato predvidevamo, da prvotni tamarji niso bili nič drugega kot obori s streho na koleh, ki je delala senco in ščitila ljudi in živali.

Za izdelavo tamarjev je bilo potrebno že orodje, vsaj kamnita sekira, s katero je bilo mogoče nasekati kole, le-te zabiti v zemljo in narediti nosilno ogrodje za streho. Torej se ta oblika ne more pojaviti prej, kot je človek začel uporabljati kamnite sekire, drug pogoj pa je bil, da je bil človek živinorejec.

Tamarji so se potem razvijali naprej in bili na Visoki Gorenjski uporabljeni do 20. stol.

Tamarje so poznali tako v Julijskih Alpah kot tudi v Karavankah. Tako je bil še pred drugo svetovno vojno tamar na Smokuški planini. Ta pa je bil potem odstranjen, zaradi nekaterih zgodovinskih dogodkov. Še pred 1. svetovno vojno so bile postavljene nove meje v Karavankah, ki so preuredile uporabo planin in pašo. Tako so vse koroške planine na južni strani Karavank pripadle gorenjskim vasem oz. srenjam.

Tako so tudi planino za Srednjim vrhom – Podraška planina (ime dano z gorenjske strani za Korošce iz Roža – Področje) imeli do l. 1907 koroški kmetje iz Podna (Zabnice) in Mač, pozneje pa je pripadla Smokuču. Tam je l. 1936 plaz uničil prvotne koroške kočje, potem so pa Smokučani na novem mestu zgradili novo betonsko

pastirsko bajto. Ob tej priliki je bila preurejena tudi celotna Smokuška planina in tedaj je bil opuščen tudi tamar pri spodnji smokuški koči, ki je bila v tem obdobju najstarejša pastirska bajta na tej planini. [A150, s.260]

Podobne tamarje so nekoč imeli tudi po svojih planinah Bohinjci, Gorjanci in Dolinci, ki so pa začeli počasi izginjati že pred drugo svetovno vojno in so jih začeli nadomeščati hlevi na planinah.

Iz razvoja lahko sklepamo, da je bila prvotna oblika hleva dejansko tamar, ki ga je najprej pri konjih in govedu nadomestil hlev (štala), najdlje se je pa obdržal kot zatočišče za drobnico.

Obori so se razvili naprej tudi v palisade, ki so branile gradišča, v katerih so bile sprva nameščene posamezne vasi. Palisade so pozneje branile cela mesta. Tako je imel Dunaj za časa turškega napada l. 1683 poleg obzidij še tudi obrambo iz palisad.

Palisade so bile že zelo zgodaj kombinirane tudi z okopi.

Drug način gradnje bivališč je zlaganje kamenja v suhe zidove. Tudi ta se je ohranil do danes. Njegove začetke pa najdemo že pri gradnji prvih hiš pred 11 tisočletji na Bližnjem vzhodu, ko se začne človek ukvarjati s poljedelstvom in se je tod ohranil tudi do danes. Tako je preživel vse dobe, od kamene do današnje.

Še danes ga uporabljajo v Alpah v Ticinu in ga negujejo predvsem tamkajšnji izseljenci. Še danes se najde v Istri značilno pastirsko zatočišče kažun – [slika 29](#). Tako so bile grajene prve naselbine na Malti pred 7000 leti, tako Monkodonja [slika 7](#) tako srednjeveške bajte na visokogorskih kmetijah v Južni Tirolski. Tako so bili grajeni podstavki (cokelni) stanov še pred drugo svetovno vojno v Bohinju, a tudi drugod na Visoki Gorenjski. Take so bile pastirske bajte na Veliki planini - [slika 30](#)

Take zidove je začel izrivati sprva zid iz apnene malte, pozneje pa beton.

Na Visoki Gorenjski se uporabljata torej oba dva osnovna materiala, kamen in les že od začetka stalnih naselitev. Na to so bili pa navezani tudi vsi trije osnovni poklici kamnarjev, lesarjev in kovinarjev, prva dva direktno, zadnji pa posredno kot izdelovalec orodij, s katerimi sta prva dva izdelovala zgradbe, kar smo pa omenili že prej. Skupaj z razvojem teh poklicev so se pa razvijali tudi njih produkti – zgradbe, a ne samo zgradbe, tudi drugi produkti so nosili razvoj. ¹⁰⁶

Tako, kot življenje samo so se razvijale tudi zgradbe. Če so bile te najprej samo zatočišče pred slabim vremenom in mrazom, so morale slediti pozneje vsem zahtevam človekovega razvoja povezanega s svojim gospodarstvom in svojimi zaščitnimi ukrepi, svojim verovanjem itd. Stavbe so se začele specializirati glede na njihov namen in glede na njih tehnološke sposobnosti, vsekakor pa so izhajali cilji gradnje iz njihovega življenja.

Tako so se razvili hlevi, gospodarska poslopja, pomožne zgradbe, tako trdnjave, tako svetišča. Ves ta razvoj pa ni predmet pričujočega dela, dotaknili se ga bomo samo takrat, ko bo to potrebno zaradi povezanosti s snovjo tega dela.

¹⁰⁶ Zanimivo je, da so vsi trije poklici vezani tudi z označevanjem, prvo stopnjo pisave. Cimpermani so morali označevati sestavne dele, da so lahko potem drugod postavili celotno zgradbo, Kamnarji še danes pišejo na nagrobne spomenike, kovinarji pa še danes označujejo svoje izdelke s svojim znakom. Pri Ferrariju v Modeni mora vsak izdelovalec pustiti na izdelku ali na spremni dokumentaciji svoj žig in s tem zagotavljajo kakovost svojega dela. Vse to se je začelo pred več kot 5 tisočletji v Aratti in še danes ni našlo pametnega nadomestila in zastaralo. Nosilci takih znanj so bili cenjeni nekoč pa so tudi še danes.

Nekaj takih zgradb smo že omenili:

Kašče: namenjene hranjenju živil v posebnih prostorih, kjer so bila varna pred ognjem in omogočala preživetje pogorelcem – [slika 36](#). Kašče so bile glavni izvor minojske kulture – hranjenje žita, okoli katerega se razvije pozneje celotna strukturirana družba z vsemi nivoji, vendar samo ime ni dokončno raziskano in obstaja več razlag, starejše in mlajše. Mi prikazujemo tipično visokogorenjsko izvedbo.

Pajšba, (pašba, pajštva) – [slika 39](#). Ime od nemškega Baustube, vendar sam izvor veliko starejši, že iz kamene dobe, mogoče celo iz prej omenjenih pokrajin ob Labi, kjer so v okolici Nebre našli shrambe za pripravo in skladiščenje hrane.

Pri nas je tipična uporaba za sušenje lanu in sadja. Zgrajena je tako, da ima spodaj zidan podstavek, v katerem se kuri ogenj, zgoraj nad tem, »v prvem nadstropju« pa se na policah suši sadje ali lan.

Spodnji prostor je ustrezal tudi za domačo kovačnico, zato velikokrat tod tudi kovačnica. Tako kovačnica kot sušilnica morata biti oddaljeni od hiše in kašče, saj lahko povzročita ogenj, imata torej specifično lego in podobne zahteve.

Podobno so bili grajeni tudi hlevi in skednji v dolini, tako tudi v Predtrgu Motalnov hlev, ki ga lahko občudujemo še danes – [slika 38](#).

Hiša predstavljena v muzeju v Mostu na Soči (nekdanji Sv. Luciji) je zelo podobna okoli 600 let starima hišama v Slatni (Krištanova in Tomažinova hiša – [slika 37](#)) v prvotni izvedbi (ki so jo pa pozneje spreminjali, hiše ometali, povečali in dodajali nove prostore itd.). Krištanovo hišo so pred dvema letoma porušili, Tomažinova pa še stoji in propada.

Tod lahko opazimo, kako smotno so gradili stare lesene konstrukcije, z velikim občutkom za detajle in uporabnost, vse brez enega kovinskega dela. Kar je danes vidnih kovinskih delov, so bili vsi dodani pozneje.

Znanje ljudi, ki so tako gradili, je moralo biti izjemno, saj so vsi deli spojeni tako, da je zgradba zdržala več kot 300 let in omogočala lahko zamenjavo delov, ki so prej dotrajali. Tako je npr. Primaščeva kašča – [slika 36](#) na Kupljeniku bila zgrajena l. 1642, kakor to piše na tabli v notranjščini, a je les še danes v zelo dobrem stanju. Tako lahko trdimo, da so bile tedanje lesene zgradbe bolj trdožive kot pa zidane, lažje prenašale vse nezgode (razen ognja) in imele boljše bivalne pogoje kot pa zidane.

Vse lesene zgradbe, ki so danes stare nekaj stoletij, nam kažejo, kako smotno so bile grajene, pa naj bodo to stanovi, stogi, kašče, skednji ali bivalne hiše, nobena ni bila zapostavljena. Takratni cimpermani so temeljito obvladali svoj poklic in materiale, ki so jih uporabljali. Spoznali so se na delovne postopke, materiale in okoliščine, v katerih so svoje delo opravljali, vedeli, kdaj se kaj dela, vedeli, kako preprečiti škodo, predvsem pa so štiti naravo bolj, kot jo ščitimo danes. Pri tem je bilo večinoma vse narejeno ročno, z orodji, ki so jih dobili pri sosedu kovaču. Zelo redke so površinsko zaščitene (od predstavljenih nobena), a kažejo kljub temu veliko trajnost – [slike 38-40](#).

Od vseh stavb oz. zatočišč, so najstarejše lubarice [slika 31](#), ki smo jih že prej omenili. V Dražgošah jih imenujejo »p's«, deloma zato, ker izgledajo tako, kot sedeč pes, bolj verjetno pa zato ker so gradbeni materiali povezani s pojmom »liče« (nemško še danes Bast), ki smo ga opazili že pri Ötzju ali pa tudi pri pastirju v Kamniških planinah.

Vse to izvira iz lubja, ki so ga nekoč, predvsem v kameni dobi, ko so bila orodja še nerazvita, lahko na dokaj enostaven način pridobili in obdelali. Tedaj debel za brunarice niso mogli sekati, lahko so pa omajili drevo in tako prišli do materiala, iz katerega so potem izdelovali razne izdelke. Tako so ga pri hišah uporabljali za vezanje posameznih elementov.

Tedaj so lahko zlagali tudi kamenje v suhe zidove, saj za to ni nujno potrebno nikakršno orodje.

Brunarice začnejo nastopati šele v kovinski dobi, ko je bilo mogoče s kovinskim orodjem drevesa podirati in oblikovati v posamezne sestavine. Kot zadnje se pojavijo razne gospodarske zgradbe: hlevi, pajšbe, kašče, kovačnice itd. prilagojene specifičnim namenom. (Glej tudi str. 140 in [slika 55](#))

Tako so stogi bili nasledniki nekdanjih senenih kop, o čemer pričajo specifična imena posameznih delov tako pri kopah, kot tudi pri stogih.

Zelo pozno se pojavijo tudi hlevi, šele v drugi polovici srednjega veka, v fevdalni dobi. Živina je do tedaj morala preživeti pod milim nebom oz. v raznih nekoliko zaščitenih legah, tamarjih. Med tema dvema rešitvama pa nastopa stan, ki smo ga podali na [sliki 28](#). Funkcionalno podobne pa so imeli tudi na Ravenski (Ravharski) planini za Čmo goro v Južnih bohinjskih gorah, kakor pripoveduje izročilo - [slika 55](#).

Iz zgomjih dveh opisov lahko sklepamo, da je med stanovi obstajalo nekoč še nekaj tipov zgradb, ki jih danes ni več in niso bile popisane v sporočilih, ki pa predstavljajo vmesne razvojne stopnje med lubaricami in poznejšimi verjetno so bile nekatere podobne celo onim na Veliki Planini.

Med zgradbe lahko uvrstimo tudi ceste in mostove. Te pa niso delali kmetje, temveč oblastniki s svojimi profesionalnimi obrtniki. Že v bronasti dobi se razvijejo povezave prek Alp, ki so zahtevale nadelavo poti po

V zapuščini Joža Čopa z Broda je bila najdena simbolična skica (Slika 55), kako naj bi izgledalo njihovo »zavetišče« na Planini za Liscem, ki ga je opisoval takole:

»Za Liscem (Čopi) nismo imeli svojega stanu, ampak smo morali vsako leto posebej sestavljat nekakšno streho. Bili so narejeni trije kamniti stebri, v taki višini kot človek. Potem se je dalo čez tram (sleme). Na ta tram so se dali, na razdalji malo manj kot meter, tramovi (špere). Potem je bil pa tle in tle stesan tramič, da je to bilo oprto. Potem so se pa nalagale strešnice, najprej ta vrsta, dvojno. Skodle so bile pa prinesene. S skodlami se je podložilo na teh konceh tako, da je tam, kjer je bilo več vode, bolj odtekalo. Strešnice so bile prinesene, bile so žagane, ker je bila takrat tle na Kamnih še žaga. Skodle so bile pa prinesene od tam, kjer je sedaj na Koblji žičnica.

Za Liscem nismo smeli imeti stalne hiše, stanu zato, ker je bila to stara pravica. To je bila tako zelo stara pravica, da je verjetno izvirala še iz tistih časov, ko prebivalci tod niso bili kmetje, ker stan je lahko imel samo pravi kmet. In pozneje, ko je moral imeti dovoljenje, da je lahko posekal drevje gor. Posek drevja pa ni bil kar tako. Kakor je pravil oče, je to bil zelo star »plac«, pod skalo, bilo pa je to obrnjeno proti jutranjemu soncu. Bilo je to na Zgomji Polanci, čisto pod skalo, pod previsom. Taka lega je zelo stara, da je morala biti tod postojanka, ko so bili še na sončni strani Južnih gora in so potem pasli na tej strani.«

O stanu na Ravharski planini za Čmo goro pa je pripovedoval stari Pangerc z Raven takole:

....Pri nas so stanovi na kobilo (dvostešnica na podstavkih), od zadaj na stan spredaj ima pa dva kamnita stebra, tako, da je spodaj za krave moust. Potem so pa na usako stran nardili še streho iz dil pa so bile poj krave tam. Zutrej pa zvečer so pršle pa se jih je pomouzlo. Potem je blo pa odprto. Ograd smo rekli. Bile so vrata in se je odprlo pa so šle ven pa bile zunaj celo noč, zjutraj so pa prišle vsaka pod svoj ograd.....

nekaterih težko prehodnih terenih, tod so pa nastopali tudi mostovi. Med najstarejše lahko uvrstimo tiste v Ticinu – [sliki 11 in 12](#), ki imajo poseben način gradnje z dvignjenim hrbtom oz. lokom, ki pa se spusti potem na stebru spet navzdol. To ni oviralo nosačev in tovornikov, katerim so bili namenjeni. Ko pa se pojavijo vozovi, so se morale tekalne površine izravnati in razširiti, da so omogočale potovanja z vozovi. Tedaj se mostovi razširijo s prejšnjih 1,2 na širino okoli 2 m in poravnajo.

7.8. LOKACIJE

Naseljenci so že ob sami naselitvi poskušali izbrati take kraje, ki so bili vami. Za naselitev so izbirali ali otoke (Koper, Izola,..), polotoke (Sv. Lucija, Piran), skalnate vrhove hribov (Bled, Kamen). Taki kraji so bili potem lahko tudi dolgo naseljeni, saj ob nevarnostih niso bili zapuščeni ali celo uničeni. Pri sezonskih naseljih je bila varnost manj pomembna, zato tudi nikjer ne najdemo varnostnih naprav. Pri stalnih na

selbinah so zaščitne naprave smotne, vendar ne nujne. Tako npr. pri Sv. Luciji ni bilo najdenih takih naprav, čeprav je to ena najpomembnejših in najstarejših naselbin. Tam daje očitno dovolj zaščite že primerno izbrana lega.

Očitno pa so bile prvotno zaščitene le posamezne zgradbe (obori, tamarji), v katerih je človek ščitil sebe in svoje imetje predvsem proti zverem, manj proti človeku - sovražniku.

Kaj pa je vodilo človeka, da se je naselil na Ravnincah? Zakaj si je izbral ravno tako lokacijo in tako lego? Če najdemo za lego še razlage, jih veliko težje za lokacije. Najprej uskladimo posamezne vrste hiš s pogoji v katerih so nastale, z njihovimi nameni, vzroki za nastanek, cilji in izvori, skratka umestimo jih v analitični model in naredimo sistemizacijo (glej naslednjo tabelo). Specifične koče, ki smo jih našli na Visoki Gorenjski so že podane na [slikah 28. do 30](#). Iz podatkov v zgoraj tabeli in slikah lahko ugotovimo, da je izbrana lega takšna, da je vedno usmerjena proti soncu, večinoma proti jugozahodu. Vse lokacije

Tipizacija lege naselij.							
Naziv ledine	Slika	nadm. viš. [m]	orientacija ... [o]	nagib [%]	zemljišče		
Ravninice – Moste	34	~585	~122 (JZ)	~35	ilovnato		
Ravninice – Sv. Peter	35	~825	~132 (JZ)	~70	ilovnato		
Ravninice – Klek	44	~1550	-90 (J)	~30	10cm prsti		
Brda – (Lipanča)	28	~1715	-90 (J)		ilov.+pesek		
Tipizacija hiš							
Tip	Naziv	Slika	Lega	nagib zemljišča [%]	orientacija [o]	Lokacija nadm. v. [m]	Tla
A	Lubarica	31		10..20%			
B	Brda	28		15..20%		1715m	ilov.+pes.
C	Kašča	36	(SSZ)~25%		-60	630m	ilovica
D	Pašba	39	(SSZ)~25%		-160	640m	ilovica

so na ilovnatih, nagnjenih tleh, v katera so izkopane ravninice, ki pa imajo različne velikosti. Na Sv. Petru so dokaj velike oca cca 5x7 m, vendar so nekatere tudi večje.

Prvotno velikost je dokaj težko oceniti, saj so danes že zelo defomirane. Na zgornji strani so zasute z materialom s pobočja, na spodnji pa je voda odnesla robove. Podobno so erodirane tudi na straneh. Ravninic je 6, ena od teh je dokaj večja.

Ravninice so imele dvojni namen: pripraviti ravno zemljišče, na katerega je bilo mogoče postaviti kočjo, po drugi strani pa zagotoviti suha tla. Menimo, da sta bili zagotavljanje suhih tal in topla, sončna lega pravzaprav glavna vzroka, zakaj so tod postavili naselje.

Same zgradbe so bile postavljene tako, da so z daljšo stranico bile vzporedne s pobočjem, vhodi v zgradbe pa so bili na strani, obrnjeni pravokotno na pobočje. Naselje ni bilo zavarovano, saj na taki legi to ni mogoče. Celotna situacija je zelo podobna oni v Sv. Luciji, samo da je vse skupaj bolj skromno. Vse to da zaključevati, da so bila to začasna, sezonska naselja, vsaj na Sv. Petru, tudi dokaj oddaljena od ravnine, kjer bi lahko bila polja. Iz tega lahko zaključimo, da so se naseljenci ukvarjali predvsem s pašo oz. rudarstvom.

Na tako osnovo je bilo mogoče postaviti kočje tipa "lubarice", bolj verjetno pa tipa "Brda". Za tip "lubarice" bi bilo porabljeno preveč dela za pripravo terena, saj so lubarice bolj zavetišča, kot pa bivališča. Proti tipu Brda pa govori to, da ni bilo najdenega nikakršnega kamenja, potrebnega za temelje.

Posamezne ravninice so razvrščene dokaj svobodno, brez kakega sistema, t.j. v tipični cluster strukturi, kot je pač odgovarjalo posameznikom. Taka struktura je značilna za ljudi, ki se ne ukvarjajo s poljedelstvom.

Selišče na Ravninicah nad Sv. Petrom je dokaj visoko nad ravnino, kjer bi bilo mo-

goče obdelovati polja, dostopi do morebitnih polj so torej neugodni.

Ravninice na Sv. Petru imajo dokaj skromne povezave. Povezane so z "rimsko potjo" z Njivicami nad Begunjami in naprej skozi Drago na Preval. Proti jugu so povezane s potjo, ki je prihajala z Zelenice prek Pleč navzdol k Sv. Petru, ter od tam v smeri Radovljice in Jamnika proti Bači. Na drugi strani pa so navzdol povezane z Rodinami (od tod naprej pa proti današnjemu savskemu mostu in naprej prek Sela (pri Bledu) in Kupljenika ter prek Jelovice v Bačo) in s Smokučem (ter od tod proti Bregu, Zasipu, Bledu in prek Pokljuke, Bohinja naprej v Bačo) ter po pobočni poti z naselji na Rebri.

Iz celotne situacije je mogoče zaključevati, da so to najzgodnejša selišča, nastala pod vplivom Sv. Lucije, da so tedaj tod rudarili (zelo verjetno še samo nabirali rudo) in pasli prebivalci iz Sv. Lucije, kjer so imeli ugodnejšo klimo tudi prek zime in tam svoja zimska bivališča.

Morebitne mrtve so tod sežgali in jih verjetno jeseni, ko so se vračali domov, nosili k Sv. Luciji ter jih tam pokopavali v domači zemlji.

Selišče na ravninicah nad Tlakami pa je tik nad ravnino. Zato bi tod utegnili imeti tudi polja.

Naselje ima podobno lego na nagnjenem, ilovnatem terenu, ki ga z zgornje strani zasipa grušč, saj je tik pod pečmi. Ima dobro zaščiten, sončno lego na najzahodnejšem delu Rebra (na Lipju).

Same ravninice (5 ravninic) so tod nekoliko manjše (cca 4x6m), v vzhodnem delu pa je manjši plato, prek katerega vodijo danes cevi iz umetnega jezera na Završnici k hidroelektrani ob Savi (HE Moste).

Tudi to naselje ima povezave v smeri proti Radovljici, savskemu mostu in Zasipu, podobno kot ono na Sv. Petru. Stičišča poti so že na robu Dežele, na ravnini tik nad

savskim bregom, od tod pa vodijo potem skupne poti proti Posočju.

Obe naselji imata dobro zaščiteno lego, kjer breg za hrbtom zapira hladne vetrove in se spomladi kmalu segreje in kjer zgodaj skopni sneg.

Število ravninic in tudi kočje dajo zaključevati, da je tako naselje organizirano podobno kot pa poznejše kolonije, vezane na poljedelstvo, t.j. po 6 ljudi v eni koči in 5 koč, ki je bila lahko polno zasedena ali pa tudi samo delno.

Tip naselja "Ravninice" se razlikuje od naselja tipa "Njivice" po tem, da je to zadnje naselje na neki ravninici na pobočju, na kateri je prostora za več koč in da je to obzidano z obrambnim zidom. Taka so naselja na Rebri (Lipje, Lebenice, Selca, Njivice nad Begunjami). Obrambni zid in lega dokaj visoko na pobočju pričata o tem, da so postali časi bolj nevarni, da je bilo za varnost dokaj dobro poskrbljeno.

Žal še niso raziskana naselja na Njivicah na Župnici, Njivicah na Hrastrniku in samo deloma so raziskane Njivice nad Gozdecem (zahodno od Gojzdašnice). Za te sklepamo, da so bile povezane s poljedelstvom, da spadajo med lokacije, kjer se je rudo kopal in ne nabiralo in da se je tudi obdelovalo spodaj ležeča polja (Begunje), ali pa so bila samo zavetišča na rudiščih, kamor so lahko hodili dnevno iz bližnjih naselij (Njivice iznad Gozdeca, iz naselja Lipje).

Tip »Njivice« je torej vezan na stalno naselitev, na polja ležeča v ravnini. Na to nas napeljuje predvsem tehnološka razdelitev železarskih del. Ob naseljih na Rebri so bili najdeni ostanki pridobivanja železa (peči), ne pa ostanki predelave železa (kovanja). Surovo železo je bilo zelo verjetno namenjeno menjavi za hrano in druge potrebščine, s katerimi so se morali oskrbovati vsaj enkrat letno (sol, žito?, kovani izdelki itd.). Vse te izdelke je bilo mogoče dobiti v Sv.

Luciji (kovani izdelki), ki je bila naprej povezana z naselji ob morju (sol).

Svoje mriče so utegnili tedaj že pokopavati nekje v bližini omenjenih naselij. Ravno tako so morali tedaj tod že imeti svoja kulturna mesta in celotno selišče organizirano tako, kot so to zahtevale vsakodnevne potrebe, šege in običaji, vendar ta niso bila odkrita.

Bolj zanimivo je pa to, da vsa ta naselja nastopajo kot dvojna naselja:

- Njivice nad Begunjami (imajo obrambni zid) bližnje selišče Zakopavnek oz. Male Njivice pa nima obrambnega zidu;
- Ravninice na Sv. Petru in nekoliko odmaknjena ledina Na Stanu;
- Velika Selca in Mala Selca nad Selom pri Žirovnici;
- Velike Lebenice in Male Lebenice nad Selom pri Žirovnici in
- Lipje in neimenovane ravninice nad Tlakami, ki jih bomo (svojevoljno) imenovali analogno kot ostale Veliko Lipje (nad Pižovo jamo) in Malo Lipje (nad Tlakami) nad Žirovnico.

Vsa naselja nastopajo kot dvojčki. Veliki - so obzidani Mali - pa ne. Domnevamo, da je to v zvezi s tistim, kar smo že omenili, da so Mali - dejansko pastirska naselja (povezana z nomadskim načinom življenja in verjetno starejša) in Veliki - pa poljedelska in rudarska naselja (povezana s kopanjem).

8. RETROGRADNI POGLED

Vmimo se nazaj v čase Karla Velikega in poiščimo še druga takratna sporočila.

Ali je srenjska ureditev del INSTITUTIO SCLAVENICA oz. COMMUNIS OMNIUM SCLAVICA LEX, ki ju omenja zgodovina šele v 11. stol., vendar velja že v času Karla Velikega? [B141, s.136]

Ti "zakoni" so samo omenjeni, ne poznamo pa njih vsebine. Uporabljali so se na sodiščih za slovenske prebivalce. Značilno pa je imenovanje communis, kar zelo verjetno predstavlja srenje.

Vsak od zakonov bazira na določenem jeziku, ki pa spet bazirajo na pojmih, torej na tistem, kar si nekdo predstavlja pod določeno besedo in s tem na civilizaciji in kulturi specifične naselbine. Tako bazira na načinu razmišljanja, verovanju, znanju, šegah, navadah, kar sčasoma preraste v zakonodajo.

Tako ima vsak pojem v določeni skupnosti lahko nekoliko drugačen pomen, nekoliko drugačno strukturo, saj se paralelno razvija mnogo naselij več ali manj samostojno, vendar v medsebojni povezavi v večji lokalni enoti.

Zato se bomo najprej lotili posameznih pojmov, pogledali kako so se razvijali, kaj so si različni sloji, različne skupine pod določenim pojmom predstavljale, kako so se pojmi spreminjali skozi čas itd. Skratka pregledali bomo semantično polje določenih pojmov oz. njih zapisov. Glej tudi zapise pod [**D.01a do d]

Razvoj nekega pojma pod vplivom časa in okolja se tudi še odraža v sodobni italijanščini npr.:

proprieta fondiaria comune - skupna zemljiška posest v Cortini d'Ampezzo,

vicus (latinsko) – vas,

vicinia - soseska (pravo),

viciname - soseska, sosesčina; sosedje,

vicinato - soseska, sosesčina,

vico m (pl -chi) narečno južnoitalijanski izraz za ozko ulico,

vicolo m ozka ulica.¹⁰⁷

Literatura navaja naslednje pojme za srenjske sisteme:

sosednja = vaški zbor,

sosečka = isto,

pojezda = zbor okrožja,

veča = vsenarodni zbor, ki voli vojvodo

srenjski odbor, ki upravlja gospodarstvo s skupnim imetjem (mnogokrat imenovan kar srenja). [B144, s.73]

8.1. Primerjave splošno – specifično

8.1.1. Srenjska ureditev v Deželi pred 2. svetovno vojno

V Smokuču so bila najprej vsa zemljišča srenjska, kar se še danes odraža v obliki posameznih ravniških ledin pod vasjo

(Goričce¹⁰⁸, Na ilovih jamah, ...). Najdlje pa so ostale srenjske planine in to praktično do danes, čeprav se je odnos pravno spremenil (današnje agrame skupnosti do neke mere nadomeščajo srenje, čeprav niso več vezane na posamezne vasi, temveč na posameznike, ki se še ukvarjajo s kmetovanjem).

Značilno za Smokuč je, da je že za časa FK največja vas v svoji katastrski občini in leži na sredini k.o., vendar je bil prenesen

¹⁰⁷ Na Deželi povezuje vas in gmajno „Ulica“, kot tod imenujejo stagne.

¹⁰⁸ V Bohinju pomeni Goričca sveti kraj, od koder so potekali signali na posamezna visoka mesta. Več o tem pri ledinskih imenih, njih semantiki in razlikah v posameznih krajih.

sedež občine v sosednje Rodine, ki so pol manjše.¹⁰⁹

Smokuška srenja na 4 vasi obsega vasi Breznico, Doslovče, Smokuč in Rodine, je tudi ena katastrska občina (Doslovče).

Smokuču se je ogibala tudi cerkev, saj sta bili postavljeni obe dve cerkvi na mejah obeh k.o.: Sv. Klemen na Rodinah je že zelo star in sodi med prvotne prafare, te pa so začeli ustanavljati v 10. stol. Vendar je utegnili biti tod cerkev že tudi prej, še pred nastankom prafare. Sv. Mihael (Miklavž) na Breznici pa je precej mlajši in sodi verjetno v 14. stol., ko se prvič omenja.

Zakaj tako ogibanje Smokuču? V Smokuču ni bilo nikakršnih dominikalnih zemljišč. Tukaj torej ni bilo prostora za nobene »outsiderje«, zato je srenjska ureditev tudi delovala, saj je preprečevala zunanje vplive na lastno ureditev.

Da bi vasi lahko uresničevale svoje skupne potrebe, so se za določene naloge združevale v večje enote. Take enote so bile običajne pri izdelavi poti, ki so povezovala med seboj vse prizadete vasi, a tudi njihov gospodarski prostor.

Tako nastaneta v Deželi 2 srenji na 4 vasi (Rodine - Smokuč – Doslovče – Breznica in Zabreznica - Selo - Žirovnica - Moste). Prva je urejala pot prek Smokuškega vrha v Zavrhu, druga pa pot od Most v Zavrhu.

Tako so vasi smotno organizirale delo. Kar so mogle vasi narediti v manjših enotah, so potem opravile v teh, za kar so bile potrebne pa večje, so se pa združevali v večje. Tako so se za urejanje paše združevale v srenje na dve vasi. Tako srenjo predstavljajo v Deželi 4 srenje na dve vasi: Rodine - Smokuč, Doslovče – Breznica, Zabreznica - Selo in Žirovnica - Moste.

¹⁰⁹ Kolikor pa je poznano, je bil župan, ki si ga izberejo srenjani sami, vedno iz Smokuča.

Vsaka od teh ima svoj pašnik na Rebri takoj za vasjo, razen Most, ki imajo svoj pašnik (gmajno) v Zavrhu.¹¹⁰ Prvi dve dvojici imata skupno katastrsko občino, zadnji dve pa vsaka svojo.

Samoupravne pravice so imeli tako meščani, kot tržani, kot tudi srenje, vendar vsak drugačne. Odvisne so bile predvsem od tega, v kateri dobi je kako naselje nastalo, na katero pobudo je nastalo in kdo je bil lastnik naselja.

Samoupravne pravice Radovljice (mesta) in Predtrga ter Smokuča niso primerljive. Primerljive pa so one iz Smokuča z onimi iz Zasipa ali bohinjskega Studorja.

Samoupravne pravice so imeli tudi vaščani (Predtrg) v okviru svojih srenj, vendar

¹¹⁰ Nad Rodinami se nahaja ledina Komun, Vrh Komuna. Primerjava s situacijo pri Ladinah pokaže, da so tam podobne skupnosti kot so naše srenje in jih imenujejo cummun. V Cortini d'Ampezzo pa se imenuje romula, rumula pravila, po katerih deluje taka skupnost. Te vaške skupnosti bazirajo na skupni zemljiški posesti na zemljišču s katerim skupno gospodarijo. Poleg tega vemo, da je bila prvotna prafara na Rodinah, tam pa je bila v Ključah tudi najdena villa rustica. To kaže na sožitje obeh naselij že v antiki, mogoče izvira ime "Komun" tudi iz te dobe, saj bi pomenil tedaj "Vrh Komuna" (kota 1102,7) vrh rodinske srenje. "Vrh peči" (kota 1121,6) pa se (napačno) imenuje tudi "Smokuški vrh", meja med obema srenjama pa poteka po dolini med obema vrhovoma. Ta meja pa velja za obe vasi samo nad Rebrom, kjer se nahaja skupni pašnik. Na Pečeh pa se nahajajo gozdovi, te pa je nekoč izkoriščala vsaka vas posebej. [Slika 29](#)

Tudi stanje koncem 8. stol, ko se bizantinska oblast umakne Karlu Velikemu, kot jo predstavlja listina o Rižanskem zboru, govori o podobnih stanjih in imenih.

Ali izvira ledinsko ime "Komna" iz "Komuna"? V 11. stol. je bilo to ozemlje v fevdal samostana v Rožacu (Rosacco) in Čedajškega kapitlja [A152, s.57], pasli pa so tod verjetno še vedno "excusatos".]

veliko nižje, saj niso imeli svojih sodnikov, marsikdaj niti ne svojega srenjskega župana.

Srenja je reševala svoje manjše probleme po svoje, brez uradnih sodnikov.

Srenjski upravni in sodni organ je bila "sosednja" - zasedanje vseh hišnih gospodarjev - imetnikov srenjskih pravic.

Ta je odločal o:

- skupnih (srenjskih) gospodarskih zadevah, npr. gradnji in vzdrževanju poti, čiščenju planin, oddaji dajatev itd.,
- prekrških v teh zadevah (kraja lesa, sekanje v skupnem gozdu ali tujih parcelah, medsebojni kraji živine, itd.);
- dovoljenjih za gradnjo hiš na srenjski zemlji.

O manjših zadevah pa so se pogovorili kar prizadeti s srenjskim županom (ki so ga izvolili nosilci srenjskih pravic in ne z županom, ki ga je postavila oblast).¹¹¹ Ta je vodil »administracijo«, oddajal dajatve (davke), vodil srenjsko blagajno itd. (glej tudi [C159, s.187-232]).

8.2. Oblike posameznih skupnih posesti

so bile zelo različne in močno odvisne od nastanka vasi, njenega ustanovitelja in nadaljnjih dogodkov. Srenje, ki so nastale zelo zgodaj so razpolagale z lastnim zemljiščem, čim pozneje so nastajale, tem manj so lahko odločale.

Prazgodovinske srenje so s svojim zemljiščem razpolagale popolnoma same in ga tudi branile. Ker je bila tedaj naselitev še zelo redka, so meje posamezne srenje bile nedoločene, saj niso bile potrebne, ker

je bilo med posameznimi uporabljenimi zemljišči veliko nedefiniranih, predvsem slabših zemljišč, ki takratnih naseljencev niso zanimala. Z vedno bolj naraščajočim številom prebivalcev in diferenciranjem družbe pa se menja tudi odnos do zemljišča. Dokler se posamezni gospodarski prostori niso stikali, meje tudi niso bile potrebne, ko pa so se začeli stikati, je bilo potrebno določiti tudi meje.¹¹²

Z diferenciacijo in razvojem družbe ločimo predvsem naslednje tipe skupnosti:

- prvotno skupnost, v kateri razpolaganje z zemljišči ni pomembno, zemljišče ni lastnina. To je družba na razvojni stopnji lovstva in nabiralništva. Ljudje se tedaj selijo za razpoložljivo hrano in drugimi potrebščinami,
- pašno skupnost (srenjo, sosesko, sosednjo ... ko začnejo uporabljati določeno zemljišče za pašo živali, od katerih živijo. V tej dobi se začnejo pojavljati pretenzije nad posameznimi zemljišči, ki jih uporabljajo posamezne skupine ljudi. Vzporedno s to družbo se razvijajo tudi drugi odnosi, predvsem specializacija ljudi za posamezne dejavnosti (nekateri so bili dobri lovci, drugi dobri izdelovalci orodij, nekateri so bolje nabirali plodove itd. V tej dobi se začnejo tudi specializacije za posamezne družinske člane (moški lov, ostali vse drugo);
- obdelovalno skupnost, ki obdeluje skupaj določeno ozemlje, ki pa kmalu razpade na posamezne družine, ki skupaj gospodarijo z delom srenjskega zemljišča. Tedaj se posamezni domovi (hiše, kmetije) lahko nahajajo v strnjem naselju (npr. skupna obramba za obrambnim zidom) ali pa razloženem naselju, kjer so

¹¹¹ Na Bohinjski Beli so imeli dva župana: srenjskega in grajskega. Bohinjska Bistrica je imela enega župana, ki ga je volila srenja. Kupljenik je imel samo srenjskega župana. [B103,s.5]

¹¹² Meje med posameznimi srenjami so bile označene z velikimi kamni in drevesi, očitno obojni sveti, tako, kot so bile tudi meje svete.

posamezne kmetije na zaokroženem zemljišču okoli kmetije, v celku.

Tako imamo lahko vaško skupnost, ki skupno razpolaga z določenim zemljiščem, imamo pa lahko tudi posamezne oddaljene kmetije, ki razpolagajo z delom sicer skupnih zemljišč – ločenim pašnikom, planino, ki so si jo sami uredili na sicer skupnem ozemlju. ****D3.03**

Kako je izgledala prvotna srenja v halštatju, si lahko predstavljamo na osnovi najdenin. Gotovo je, da se je naselje od samega začetka naprej spreminjalo in prilagajalo vsakokratnim civilizacijskim pogojem in danostim.

8.3. Zgodovina skupne posesti in prehajanje v individualno posest

Med antiko in 11. stol. poteče skoraj pol tisočletja. V tem obdobju nimamo nobenih pravih dokumentov, ki bi opisovali Visoko Gorenjsko. Imamo samo opise drugih, ki so od zunaj opazovali naše kraje. Tako nam jih opisujejo Furlani, Bavarci itd.

Šele za časa Karla Velikega, v prehodu med 8. in 9. stol. imamo podano strukturo v Istri, ki meji na Kranjsko, ki ima sicer nekoliko drugačno zgodovino, vendar imata veliko skupnega. Krščanstvo prihaja v obe deželi iz Ogleja, tedaj vezanega na Bizanc, na katerega sta potem vezani od samega začetka pa vse do l. 1500, ko izumrejo goriški grofje, oglejski odvetniki.

To strukturo predstavlja zapisnik Rižanskega zbora in jo podajamo v izvlečku in v primerjavi z 11. stol. - ****D.01a do c**, ki jih nato podaljšamo v 15. stol. na obročju Tolminske (****D.01d**).

Ker za stari vek za Visoko Gorenjsko ni skoraj nobenih informacij, bomo začeli primerjave, tam, kjer nastopajo informacije in jih poskušali povezati z istodobnimi razmerami pri nas, po drugi strani pa jih bomo primerjali s predhodnimi in kasnejšimi strukturami. Tretjič pa bomo poskušali splošne

razmere primerjati s specifičnimi razmerami. Tako bomo na tri različne načine poskušali povečati kakovost analiz.

V 9. stol. si začnejo mogočniki prisvajati zemljo od prejšnjih srenj, cerkve in države (dežele). Največji mogočnik je cesar, ki smatra, da mu pripada vse zemljišče, ki ga lahko daje naprej v fevd (zajem) za določen čas, lahko pa tudi za vedno. Srenje so bile prej podložne deželi (Carnioli), ljudje so bili svobodni in so morali deželo braniti. Branili so svoja selišča (Ključe), ko nastopi fevdalizem branijo deželo v (deželnih) utrdbah, ki se nahajajo na vstopih v deželo. Lokacijo utrdb določa dežela, utrdbe zasedajo vojaki, vojske vodijo gospodje – domini, ki razpolagajo z zemljišči, podložniki in utrdbami. V času nevarnosti pa se jim morajo priključiti tudi drugi (nobiles, liberos, kosezi itd.). Kje so tedaj kmetje skupaj s svojimi srenjami?

V 11. stol. imenujejo dokumenti vaške skupnosti ali villa (vas) ali loco (kraj), zelo redko pa najdemo naziv vicus ali pago. Posamezne kmetije pa so verjetno dvori (curtiferum) ali hube s posebnim statusom.¹¹³ Po drugi strani pa so posamezne podložne kmetije v vasi, ki je podložna nekemu gospodu, imele različen status:

- hube, ki jih je bilo mogoče dajati v zakup,
- mansi, direktno in polno podložni kmetje (kmetije), ki so imele verjetno manjše zemljišče in so ljudje obdelovali predvsem gospodova zemljišča in manjše najete kmetije, ki so te kmete preživljale.¹¹⁴

Kako, da lahko nastopajo takšne razlike, katere so prvotne in katere poznejše?

¹¹³ *..Probstey Unserer lieben Frau im Wörth unterworfenen Wuertshube mit Consens dero Grundtobrigkheit....*

...(6.10.1660.- Korošec, Vrbnje)

¹¹⁴ *Nemci imajo zanje izraz Leibeigene, kar pomeni gospodovo telesno lastnino.*

Vojvoda je bil prvotno samo poveljnik v času vojne. Ko postane vojvodska funkcija dedna in stalna (nekje v 8. stol.), se ti spremenijo v kneze. Prvotni vojščaki, ki jih je vodil vojvoda, so bili kosezi, t.j. kmetje, ki so bili oboroženi in so jih ob vojnem času poklicali (kdo?) v vojsko. To so bili svobodni kmetje, s svobodno kmetijo, očitno nekoliko večjo kot pa hube. S pričetkom fevdalizma in izgubo samostojnosti (doba Karla Velikega) se začne uveljavljati frankovska družbena ureditev, katere struktura doseže svoj vrh v 12. - 13. stol.

Očitno je naselitev na Visoki Gorenjski drugačna, kot jo prikazujejo v rimskih pokrajinah in kateri je prirejena latinska terminologija. Če so rimske vasi v ravnini in hiše postavljene na obeh straneh ceste in tako nastane ulica (vicus), kot je to značilno za mesta, so vasi na Visoki Gorenjski drugačne. Predvsem so postavljene ob "grabnu", ki ga tvori potok, ob tem poteka najprej povezovalna cesta, šele nato pa pridejo hiše, sadni vrtovi, zelniki, njive in travniki. Podobno je tudi v podgorskih vaseh, kjer so vasi razporejene v stiku ravnine s pobočjem gora (narti), kjer potekajo rimskodobne poti (ceste). Točko v narti, kjer lahko stoji vas pa določa izvir vode. Ali je potem to vzrok, da se pojem vicus (ulica) pri nas v 11. stol. ne omenja. Večina naših vasi postane obojestranskih šele v 14. stol. ali še pozneje, ko se število kmetij v vasi podvoji.¹¹⁵

¹¹⁵ *Latinsčina pa tedaj že izgubi prvenstvo v posvetnih dokumentih in nastopajo namesto vasi pojmi -dorf = vas. Vas torej oblikovno ni nujno da je vicus, villa, pago. Villa lahko pomeni tudi skupno večje posestvo z manjšim naseljem nesvobodnih kmetov, ki je razporejeno v bližini večje centralne zgradbe, ki sicer obdelujejo predvsem gospodovo zemljo, imajo pa večje ohišnice, ki preživljajo nesvobodno družino mansa. Tako razporeditev kažejo npr. Begunje.*

Še bolj zanimivo je pa to, da vodijo iz starih naselij ven stagne, ki jih večinoma imenujejo »Ulce«

Podobno je tudi z izrazom pagus. Zato se tudi v dokumentih omenja predvsem kraj (loco), torej je najpomembnejše to, kje se naselje nahaja, oz. politična razdelitev dežele in ne značilnost samega naselja. Poleg tega se domneva, da so tedaj vsi prebivalci pokristjanjeni, vsaj uradno.

Razpad stare ureditve je zavrta doba madžarskih vpadov in se je nato nadaljeval šele po tem, ko cesar podarja v fevd velike kose zemlje oz. svoje posesti (prek svojih mejnih grofov) velikim fevdalcem (cerkvenim knezom). Ti začnejo svojo na novo pridobljeno posest urejati, zaokroževati in povečevati, nato pa zgoščevati – kolonizirati. Pri tem doživijo posamezni predeli dokaj različno usodo.

Zemlja, ki je bila še v rokah višjih slojev tedaj že razslojene družbe (plemeniti, svobodni, osvobojeni, nesvobodni) in je bila tako zasedena (alodi), ni mogla biti predmet kraljevih podelitev. To zemljo pa so začeli pridobivati fevdalci na vse mogoče načine (darila, zamenjave), očitno marsikdaj tudi nasilno.

Pri tem se začnejo prvotni lastniki zemlje (tiste, ki ni bila kraljeva in ki ni bila predana velikim fevdalcem) sčasoma podrejati velikim fevdalcem in lezejo po družbeni lestvici navzdol, zelo redki pa tudi navzgor:

Nobile Ozi (126), milites Ozi (128), Inge-nuus Ozi (175) torej najprej plemič, nato vitez, končno samo svobodni Ozi. [B131]

Izstopa tudi cerkvena zemlja. L. 1070 postane patriarh tudi vrhovni posvetni gospod na Kranjskem. Tedaj so pod patriarhat že spadala vsa cerkvena zemljišča. Mejni grofi se začnejo umikati in predajati svojo posest (ki je dejansko bila nekoč cesarjeva) v roke velikih zemljiških gospodov grofov Andeških, ki so zastopali patriarha in brikenskih ter freisinških škofov).

Tedaj se izkaže, katera posest pri podaritvah ni bila zajeta.

Svobodni kmetje in vasi so tedaj še razpolagali s svojo zemljo. Svobodni kmetje in kosezi se začnejo izenačevati predvsem glede dajatev in obveznosti proti deželnemu gospodu, ki so mu bili dolžni služiti v vojnem času. Morali so imeti orožje in konje. Očitno pa so neki svobodni kmetje in plemiči tudi sami izbrali svojega gospoda in sklenili z njim določen dogovor (Consens), saj bi se sami ne mogli več obraniti pred večjimi vojaškimi oddelki (glej opombo ¹¹³). Gospod jim je poleg zaščite nudil tudi druge ugodnosti, predvsem jim je dal v fevd posamezne predele (kmetije, vasi) Tako so postali na eni strani vazali, ministrali itd., na drugi strani pa so ali sami obdelovali zemljo naprej, ali pa so jo jim obdelovali podrejeni služabniki ali kmetje. ¹¹⁶

8.4. Srenjska ureditev v Smokuču in na Rodinah

Smokuško področje je v rimski dobi dokaj dobro naseljeno, kar pričajo arheološke najdbe. Do danes je bilo odkrito grobišče, ni pa bila najdena naselbina, h kateri spada to grobišče, niti pripadajoči sakralni objekt (tempelj, cerkev). Pokopavanje se nadaljuje v slovansko dobo. Tako imamo naselitev pokrito v časovnem obdobju med 3. do 9. stol.

Časovno paralelno imamo na Rodinah (v Ključah pod Rodinami) villo rustico, ki

¹¹⁶ Očitno se eni od teh pozneje imenujejo »Widmerji« - podaritelji zemlje pod določenimi pogoji in o tem sklenili pogodbo. Ti se izkažejo pozneje dostikrat kot »mežnarji«, ki nosijo orožje in morajo služiti gospodu, ko jih ta pokliče in imajo kot obvezo tovarniško tlako. (Primer: Avsenek pri Sv. Luciji, Rožič na Kupljeniku, ...) običajno so podložni cerkvi (Naša Ljuba gospa na Otoku). Pozneje bomo videli, da so bili nekdanji svečeniki stare vere pozneje mežnarji in imeli določene dolžnosti pri prehodu iz stare v krščansko vero.

naj bi pokrivala obdobje od 1. do 4. stol. [A122/12, s.146]

Ta naselbina je imela svoj vodovod, ni pa bilo najdenega pripadajočega sakralnega objekta, niti grobišča.

Predvidevamo, da so bili na obeh lokacijah različni ljudje: v Smokuču staroselci, na Rodinah pa doseljeni prebivalci, ki so imeli različne kulturne zahteve. Rodinska villa je imela svoj vodovod, svoje dostopne ceste (poti), svoj tempelj, ravno tako so imeli tudi Smokučani svoj vodni izvir (pa tudi svojo goričko, kjer so imeli svete obrede).

Kje je bilo torej grobišče in cerkev? Oboje najdemo istočasno v Lescah, kjer sodimo, da je bil tedaj center krščanstva v Deželi. Ali so torej rodinski prebivalci tedaj spadali pod Lesce? Istodobne poti potrjujejo tedanja povezavo med Smokučem in Lescami. Kakih 250 m južno od ville rustice je križišče predantičnih poti Smokuč - Lesce in Smokuški vrh (Večna pot) – blejski most, ki vodi mimo zahodnega obzidja ville rustice, kjer je bil tudi vhod.

To naselje bi bilo verjetno razporejeno med possessione, portione, Smokuč pa verjetno kot pago.

Sumi se, da je bila tudi na Rodinah tedaj že krščanska cerkev, ki se je nato razvijala naprej vse do prafare in da je že tedaj obstajalo naselje imenovano Clemidium, verjetno nad sedanjimi Rodinami.

Iz analize posameznih vasi v Deželi je mogoče ugotoviti, da so bili smokuški kmetje prvotno svobodni in so bili podrejeni (vojaško) ali deželnemu gospodu ali rodinski cerkvi ali pa nekemu visokemu plemiču iz prvotnega plemstva.

Zadnji dve soluciji odpadeta, saj na področju Smokuča ni dominikalne zemlje.

Na Rodinah pa je v 11. stol. samo cerkev in župnišče (cerkveni dvor z nekaj duhovniki in njih famulijo, ki tvori gospodarski del tega dvora) prvotne pražupnije.

Celotni Smokuč je verjetno pod cerkveno zaščito, saj so morali cerkvi tako ali tako dajati desetino. Tlake niso bili dolžni, saj je rodinski dvor obdeloval svoja zemljišča s svojimi hlapci. Ker je na Rodinah edini del dobrih zemljišč v ravnini, vzhodno od Večne poti in severno od ville rustice v Ključah, smatramo, da je bilo to prvotno obdelano zemljišče cerkveno. Pripomniti pa je potrebno, da razpolagajo Smokučani z veliko boljšo zemljo kot pa Rodinci, saj je večina ravninske zemlje smokuška. Tudi količina dobre zemlje je očitno na smokuški strani (če je v 19. stol. od skupnega števila kmetij $\frac{2}{3}$ smokuških, je dobre zemlje 90 % v rokah Smokučanov).

Svojo živino pa je župnijski dvor pasel skupaj s Smokučani na Rebri, a tudi na planinah (Zelenica), pasli pa so jo verjetno smokuški pastirji.

Prvotni svobodni kmetje so sčasoma postali odvisni od drugih. Kot prva se je verjetno pojavila desetina za cerkev (slovanska desetina = vsak deseti snop na polju).

Pripadnost k določeni obrambni enoti je pomenila, da si moral zanjo tudi plačevati. Če so bili svobodnjaki sprva obvezni vzdrževati konja in orožje za obrambo dežele, so bili to tudi kosezi (isto zahtevo so imeli pozneje vidmerji, kakšen je odnos kosezi : vidmerji?). Ker zahteva konj podobno prehrano kot človek (oves, ker ni prežvekovalac), zahteva tudi polje, kjer se to žito prideluje. Torej mora imeti družina večje polje, če mora vzdrževati konja.

Imeli pa so drugo možnost, da si poiščejo zaščitnika, ki zanje opravlja obrambno funkcijo in z njim sklenejo konsenz.

Tako se počasi v vsaki vasi najde nekdo, ki varuje druge, rabi večje polje, večjo kmetijo - dvor, tako pridemo do Dornikov, vitezov, plemenitih itd.

¹¹⁷ Sicer pa se v tedanjih dokumentih ne ločijo "Edle" in nekoliko poznejši "Edlinger"

Pri tem se ločita v Deželi zahodni del De-Fžele od Rodin do Koroške Bele, (kjer ne najdemo nikakršnih vitezov, samo koseze v Žirovnici, ki komaj pozna dominikalno zemljo), od vzhodnega dela od Poljč do Mošenj, kjer ima v 14. stol. vsaka vas svoj dvor, če ne še več dvorov. Pri tem izstopajo samo sredinske vasi od Vrbenj do Vrbe, kjer vitezov ni zaslediti.

Obrambno funkcijo je opravljal deželni - pozneje mejni grofija. Sprva je bil odnos brambovec - vojvoda samo začasen, v času nevarnosti, pozneje stalen. Pripadnost deželi je pomenila tudi zahtevo po njeni obrambi.

Tako so bili Gorenjci zelo verjetno podrejeni deželi Karniolci z njenim svobodno izvoljenim vojvodom.

Primerjave:

Vojvode > cesarski sli - mejni grofje > Sempt-Ebersbergi > Weimar – Orlamündeji > Patriarhi > njih odvetniki Andeški, Goriški, ...

Mejni grofi so razpolagali s kraljevo in svojo lastno posestjo, kraljevo posest so upravljali, lastno pa koristili. Posest mejnih grofov pa pozneje pridobijo Andeški in Ortenburžani, ki zastopajo na svoji posesti deželnega suverena.

Ker so Ortenburžani sprva na Kamnu kot prvotni posesti (verjetno deželni fevd, ne last) mejnih grofov, so bili svobodniki iz Dežele "vojaški obvezniki" na gradu Kamnu. Šele pod Habsburžani preide ta obveza s Kamna na Radovljico.

= kosez. "Edle" je imel pod seboj več kmetov, različne posesti, ki jih je lahko podarjal, prodajal, zamenjeval itd. Poznejši "Edlinger" pa ima samo svojo kmetijo, s katero očitno še sam ne gospodari popolnoma samostojno, vendar jo kljub vsemu lahko zamenja za enako v okviru istega gospodstva. Zelo verjetno je tudi, da je tedanji ingenuus de-jansko kosez.

Tako lahko domnevamo, da so kmetije podložni gospostvu Kamen ali gospostvu Radovljica, nasledniki tistih, ki so bili nekoč "vojaški obvezniki" dežele Carniole > Creine (11. stol.), če ne bi bili prodani, zamenjani, podarjeni ali kako drugače odtujeni nekemu drugemu gospostvu, kjer jih potem najdemo v franciscejskem katastru in njegovih dopolnitvah.

Tako lahko v 13. in 14. stol. ugotavljamo, da so v sicer blejskih vaseh vitezi, ki spadajo pod (ortenburgski) Waldenberg ali bolj poredko Kamen.

Žirovniški trije kosezi so sicer dolžni škofa pogostiti,¹¹⁸ kadar potuje mimo, spada pa vojaško pod Ortenburžane kot zastopnike deželnega gospoda (konje in orožje imajo zaradi Ortenburžanov in ne zaradi škofov).

V 19. stol. bi jih torej verjetno lahko iskali med radovljiškimi ali kamenskimi podložniki. V Žirovnici so kmetije podložne:

- kamenskih ni,
- radovljiške so: hišna št. (velikost kmetije) 10 ($\frac{1}{3}$), 13 ($\frac{1}{6}$), 14 ($\frac{1}{3}$), 16 ($\frac{1}{3}$), 17 ($\frac{1}{3}$). Te hiše so na Rebri, na nekdanjem srenjskem svetu. So kajže, ki nastanejo pozno in ne morejo imeti nič skupnega s kosezi,
- ostaneta dva polna kmeta 24 - Mulej in 28 - Gvažar.

Po hišnih imenih pa sodi v ta razred: Ovsenek (9), utegnil bi biti še: Špan in Birtovc. Sedaj preverimo to domnevo.

Smatramo, da je na Smokuškem območju bilo ob naselitvi Slovanov podobno stanje, kot ga prikazujejo pritožbe Istranov na zboru l. 804, ki do tedaj niso plačevali dajatev:

¹¹⁸ Pa ne samo škofa, temveč vsakega potnika, če se ni ponašal sovražno. To je bil starodaven običaj poznan še danes.

- na seno in travo ter pašo po gozdovih (herbatico, gladiatico),
- gozdovi so bili javni (lov, paša),
- vode so bile javne (ribolov),
- obdelana zemlja je bila v lasti vasi, mest, posameznikov in cerkve.

Iz Smokuča ne izhaja v srednjem veku noben vitez oz. ni po njem imenovan, ravno tako ne z Rodin.

Sploh ni najti nobenega viteza, ki bi se imenoval po vaseh od Most do Rodin. Velik del kmetij pripada proštiji na Otoku (ki jih upravlja grajski upravitelj).

Pripomniti pa je tudi potrebno, da se samo ime Smokuč (Smokucz) pojavi šele l. 1328 [A137].

Nato se omenja l. 1358, ko prodata Hans Sepacher (iz Mlinega) in žena Dyemot Ulriku, sodniku v Radovljici, hubo v Smokuču (ain huob gelegen cze Smokucz da Andrey auf gesessen ist - verjetno današnji Anderle, ki spada l. 1859 k gospostvu Radovljica).

Smokuč se v tej dobi omenja v povezavi s Poschi in Sv. Petrom (13. sept. 1367, ko Doroteja, verjetno žena Nikolaja von Poscha, proda hubo v Smokuču cerkvi sv. Petra nad Begunjami [A93/5, s.7]). V poštev pridejo kmetije Figovc, Grom in Gros, ki l. 1859 pripadajo k cerkveni posesti.

Nato se omenja l. 1369, ko podari Ulrik (l.) Gutenauer polovico puste kmetije na Breznici za večno luč cerkvi .. auf sanct Peter-sperg (drugo polovico pa altarju sv. Mihaela v Begunjah).

8.4.1. Ledina Vrh komuna

Zaključimo to poglavje in ugotovimo, ali so nam zgomje ugotovitve rešile kak konkreten primer in do kakšne mere.

Od kod ime Komun, ali da ta odgovor na kakšno nerešeno vprašanje? To ime najdemo že v FK (Werch Komuna), kaj pravi na to terezijanski kataster? (in mogoče že

kakšne listine pred tem?) Podajamo ga v gozdarskem zemljevidu na [Sliki 33](#).

Kdo je čuval Smokučane, da niso takoj zapadli v fevdalno podložništvo? Ali je bila tam že cerkev in krščanstvo iz pozne rimske dobe? Ali nastane cerkev sv. Klemenca že v pozni antiki v povezavi s spodaj ležečo »Villo rustico«, ki se nahaja spodaj v Ključah v obdobju od 1. - 4. stol.? Ali je ta cerkev vezana na kraj Clemidium, ki ga omenja Tabula Peutingeriana?

Ali je Smokučane rešilo to, da so bili ob fevdalizaciji že katoliki? Smokučani so bili kmetje (poljedelci in živinorejci). Kot kmetje so že zelo zgodaj prišli pod cerkveno zaščito sv. Klemenca. Prafara na Rodinah, podložna Ogleju, nastane vsaj v 9. stol. Oglej v tej dobi ni zahteval več kot desetino poljskih pridelkov, kaj je bilo z živino ne vemo.

Izkopanine v Smokuču kažejo na priselitev Slovanov v 6.-8. stol.

Zakaj ni bilo tako tudi v Žirovnici, ki je imela iste možnosti? V Žirovnici so se naselili kosezi, ti pa niso bili pokristjanjeni. Kot oboženci so spadali med deželne svobodnike, pod deželno vojvodstvo in so skupaj z njim prešli v fevdalizem.

Smokuč nastane glede na omrežje poti verjetno že v bronasti dobi.

Čeprav imajo oboji zelo podobno zgodovino (staroselce > romanizacija ?? > doselitev staroslovanov ??), je razlika ta, da se v Smokuču ohrani popolnoma demokratična oblika enakih kmetov, v Žirovnici pa se doselijo kmetje - vojščaki, torej prebivalci višjega razreda, ki zavzamejo verjetno vodilno vlogo in ostanejo do zemljiške odveze podložni radovljiškemu zemljiškemu gospodarstvu, ostali pa so blejski.

Arheološka izkopavanja v Smokuču in Doslovčah kažejo na miren prehod iz pozne antike v srednji vek. Pokopališča so ločena, poznoantična so zahodno od slovenskih, zelo verjetno pa je tako tudi v Mostah-Žirovnici.

Do sedaj so bila najdišča samo na področju Most, Žirovnica pa ni bila arheološko raziskana. Ledina Tlake, kjer so bili najdeni antični ostanki, sodi danes k Žirovnici, vendar je oddaljena od srednjeveške Žirovnice okoli 300 m, od cerkve sv. Martina (v današnjih Mostah) pa okoli 150 m.

O tej ledini in o povezavah pa več v drugih delih te knjige, saj je to imenovanje poznano tudi drugod.

8.5. Razvojne stopnje srenj

Najstarejše srenje kažejo največjo stopnjo demokratičnosti.

Če so imele prvotne vasi običajno pet kmetij z okoli 30 prebivalci, so se takrat nahajale na osnovni stopnji razvoja.

Analiza zemljiške ureditve nam pove, da so tedaj posamezne parcele skoraj enake, skoraj enako donosne. Tako lahko sklepamo, da so skupaj izkrčili zemljišče, ga razdelili na enake dele, tako da je na vsaki ledini bilo enako število parcel, primernih za takraten način obdelave zemlje.

Poznamo naslednje načine obdelave:

- kopanje,
- oranje s parom volov,
- oranje s parom konj,
- oranje s traktorjem.

Ti načini obdelave niso enako produktivni. Kopanje so opravljali zelo verjetno še skupno vsi moški iz vasi (podobno je bilo videti še pred 40 leti v Makedoniji v okolici Tetova, kjer so moški (Šiptarji) okopavali (ne orali) celo njivo skupaj, običajno jih je bilo 6-8).

Tak način je vodil do tega, da je bila na eni ledini samo ena njiva, ki so jo skupaj obdelovali in si na koncu delili pridelke. Tak patriarhalen način življenja (in rodovna ureditev) je do danes ohranjen še pri Albančih, naslednikih nekdanjih Ilirrov. Obdelava polj se je tudi tam danes mehanizirala,

preskočili so obe dve vmesni stopnji razvoja (vola in konja).

Na Gorenjskem je bila obdelava zemljišč z voli ohranjena še do pred kratkim, v kakem odmaknjenem kraju jo najdemo še danes.

Z uvedbo rala in pluga se je pričela uporabljati delovna sila živali, človek je pričel uporabljati živali. Fizična sila (energija) se je delila na človeka in žival, človek je zase pridržal predvsem odločanje in usmerjanje.

Ta stopnja vodi do večje produktivnosti, do razdeljenih parcel, nastanejo posamezne njive, pri katerih merimo velikost v oralih, t.j. koliko je en par volov lahko zoral v enem dnevu. Ta mera je znašala pri nas okoli 5600 m².

Posamezne njive pa so bile potem velike od ½ do 2 orala.

Manjše enote so uporabljali predvsem za vrtove in zelnike, večje pa za žita, travnike. Ti zadnji so bili lahko veliki tudi po več orolov. Če so bili pašniki skupni, nerazdeljeni in njive obvezno razdeljene na primeme velikosti, to več ni veljalo za vse travnike. Travniki, ki so bili vključeni v kolobarjenje, so morali imeti enake površine kot njive, medtem ko so obrobní travniki, predvsem pa rovti, imeli poljubno velikost, pač toliko, kolikor je bilo potrebno in kolikor je bilo mogoče.

Razlika med konjsko in volovsko vprego se pokaže že zelo zgodaj. Vol je bil namenjen predvsem nesvobodnim ljudem, svobodni pa so lahko imeli konje. Svobodni ljudje so bili obvezno tudi branitelji lastne posesti in njim nadrejenih in podrejenih struktur, medtem ko so nesvobodni prepuščili obrambo svobodnim in jim za to plačevali določene dajatve.¹¹⁹

¹¹⁹ Na Kupljeniku so bili podložniki otoške prošnje 4 kmetje (Oblak, Primašič, Lenčič in Rožič, ki je bil vidmer - dolžan vzdrževati konja in orožje in biti pripravljen na gospodov klic [A102 ,s.11]), ki so morali za služ-

Če voli niso bili namenjeni za drugo kot za vleko in meso, so bili konji bojno sredstvo, v mimem času pa so jih uporabljali za tvorjenje in tudi vleko, s tem pa tudi za obdelavo zemljišč.

Iz zapisov potovanj lahko razberemo, da so konji vlekli vozove na dnevnih relacijah okoli 35 km, voli pa polovico manj. Voli so bili bolj primerni za delo na polju in v gozdu, konji pa za bojevanje, tvorjenje in poznejše furmanstvo.

Tako lahko iz strukture živali tudi določimo, kakšne lastnosti so imele posamezne srenje. Tako lahko primerjamo žirovniško in smokuško srenjo: žirovniška ima 3 kmetije podložne Radovljici, Smokuška 12. Žirovniška je torej obvezno vključena v vojaške zadeve, smokuška pa ne.

Konji in voli pa imajo še druge zahteve. Ker so voli prežvekovalci, uporabljajo za preživetje predvsem travo, to pa lahko dobijo na pašnikih in travnikih, torej so vezani na slabša zemljišča.

Konji pa zahtevajo poleg trave tudi žita, s tem pa zahtevajo tudi boljša zemljišča (njive in travnike).

Konj v prehrani torej delno konkurira človeku, zato zahteva kmetija, ki uporablja konje, večja zemljišča. Tako lahko po velikosti kmetije ločimo kmetije na "konjske" (to so polne hube ali večje in "volovske" (to so hube, ki so manjše od polne hube). Pri tem so polne hube lahko eno ali drugo.

Tako se povezujejo nekatere lastnosti v komplekse:

nost opravljati tovorniško tlako in so tvorili med Bledom in Briksnom. Tovorniki se torej navezujejo na svobodne ljudi, ki so uporabljali konje in nosili orožje). Vendar tega ne smemo zamenjevati s hlapci, ki so to delali v režiji svojega gospoda (lahko tudi meščana - trgovca), z njegovimi konji.

A dvori - kosezi oz. svobodini – dvojna kmetija - konji - pripadnost deželi - vojne obveze - orožje;

B podrujci in polne kmetije (1,5 do 1) - svobodini - konji - pripadnost deželi ali visokemu deželnemu plemstvu - vojne obveze - orožje (vidmerji, posebne pogodbe med fevdalcem in kmetom) - kmetije na rustikalni zemlji;

C. nesvobodni polni kmetije (1 kmetija) - voli - podložnost gospostvom (kmetije na dominikalni zemlji);

D. nesvobodni polkmetije in kajžarji ($\frac{1}{2}$, $\frac{1}{3}$ kmetije na dominikalni zemlji), ki uporabljajo vole in se ukvarjajo z dodatno dejavnostjo;

E. nesvobodni polkmetije in kajžarji ($\frac{1}{2}$, $\frac{1}{3}$ kmetije na rustikalni zemlji), ki uporabljajo vole in se ukvarjajo z dodatno dejavnostjo;

F. - kočarji (1/6 kmetije), ki pripadajo posameznim kmetijam, namenjeni za ostarele starše ali delovno silo na kmetiji, brez transportnih živali, transport opravljajo ljudje.

Vidimo, da imata kategoriji A in B status liberi ali libertates in se razlikujeta dejansko samo po pripadnosti ali deželi ali visokemu plemstvu.

Tako vidimo, da so žirovniški trije kosezi podložni gospostvu Radovljica, ostali veliki kmetje (xxx) pa B.

V Smokuču pa so veliki kmetje podložni pretežno Radovljici, manjši del pa cerkvi.

8.5.1. Poti

Vaške poti so bile srenjske, zanje je skrbel srenja. Vodile so običajno v posamezne predele srenjskega ozemlja in bile namenjene posamezni dejavnosti: npr. vozna pot iz Kupljenika na Jelovico. Te poti so vzdrževali srenjani sami z delom, ki je bil določen na »veči«. Na Kupljeniku so takemu delu rekli »srenja«, v Smokuču pa »robo-

ta«, za razliko od »tlake«, ki je bila odrejena od gosposke. Srenja ali roboša sta pokrivali potrebe srenje (vasi), torej notranje potrebe vasi, lastne potrebe. Zunanje zahteve na vas (srenjo, naselbino) je torej vsaj delno razdeljevala srenja. To pa običajno tisti del, ki ni bil fiksno določen od gosposke.

Obstajale pa so tudi poti na dolge razdalje, nekatere so se pozneje spremenile v ceste. Dejansko pa so ceste bile grajene drugače, saj so bile namenjene vozovom, ti pa so imeli drugačne zahteve kot pešci in tovorniki. Te so vzdrževale na svojih odsekih posamezne vasi ali celo skupine vasi s tlako, npr. blejski kmetje so morali vzdrževati pot čez Zajamo do Bohinja, Bohinjci pa so morali vzdrževati pot čez Vrh Bače.

8.5.2. Procesji - običaji - pravila - pravo

Srenja je delovala kot skupnost, s svojo notranjo ureditvijo, strukturo, procesi. Utečeni procesji in način njihovega izvajanja so postali običaji in navade, ki so preživeli dolga stoletja, nekateri tudi tisočletja (stara navada - železna srajca).

Utečeni procesji so bili nekateri splošni in so veljali v širšem okolju, ne samo v srenjah. Tako so postali nekateri deželna pravila, ki so jih morali spoštovati vsi deželani, npr: če so padli sadeži z drevesa na cesto, jih je lahko pobral vsakdo, saj je bila cesta javno dobro (ne glede na to čigava je bila: srenjska, deželna, cesarska itd.).

Sadeže, ki so padli z drevja na tla, je lahko v taki količini, kar jih je lahko tam tudi pojedel, pobral vsak srenjan. Večje količine sadežev je lahko pobral samo lastnik drevja, posajenega na srenjski zemlji. Ta ga je pobral, če je veter otresel drevo¹²⁰, ali ga

¹²⁰ Spomnimo se na vic, zakaj v Dalmaciji ni bilo dobre letine, če ni veter otresel fig.

je sam otresel. Sam naj bi ga otresel, tako da je spodaj podložil rjuhe. Potem so rjuhe ločevale srenjsko zemljo od sadežev, ki so padli z drevesa, za katerega je lastnik dobil od srenje dovoljenje, da ga lahko posadi na srenjski zemlji.

Trganje sadežev z drevja, kraja žita, sena, drva itd. se je strogo kaznovala. V začetku je take stvari urejala srenja kar sama, pozneje pa dominikalna sodišča (pa še tedaj je velik del prekrškov uredila med seboj kar srenja in niso prišli pred sodišča).

Tako se je drobnico lahko paslo po polju šele po sv. Martinu (11. 11.). Od tedaj naprej se je po poljih lahko tudi hodilo (lahko si prečkal zmrznjeno njivo, ne pa njive, ki ni bila zmrznjena. Na zmrznjeni njivi en človek s svojo hojo ni delal škode, če pa bi bilo ljudi več, pa bi lahko že nastala občutna škoda.

8.5.3. Primerjave procesov.

Srenja je torej imela neko notranjo strukturo, pravila, navade, ki so bile ustaljene.

Primerjava zgoraj navedene organizacije na osnovi srenje se najlepše pokaže, če jo primerjamo s tisto iz Južne Tirolske. Tam imajo dve obliki naseljevanja.

V dolini, kjer so bile najstarejše naselbine, najdemo še danes pretežno staro prebivalstvo, Ladine, Retoromane. Po robovih dolin, visoko nad dolinami pa so posamezne kmetije, naseljene pretežno z Germani.¹²¹ Posamezne kmetije so organizirane tako, da so samozadostne, zato imajo vse kar potrebujejo okoli sebe: gozd, polja, travnike, poti, namakalne naprave itd. Tako je vsaka kmetija oddaljena od druge in nima na sosednjih področjih nobene lastnine. Te kmetije so se izoblikovale v srednjem veku po germanskem pravu (navadah).

To lahko povežemo s starimi izročili, ne samo z značilnostmi Dalmatincev.

¹²¹ V nekaterih predelih naj bi bile prvotno na pobočjih gora tudi ladinske kmetije.

Kmetije v dolini pa imajo skupne gozdove, skupne pašne površine, skratka isto kot naše srenje, o katerih odločajo skupno. To omogoča vas s svojimi kmetijami in s skupnimi potrebami: cerkev, šole itd. Medtem ko posamezne kmetije nimajo na pobočjih gora med seboj skoraj nobenih kontaktov, je vaško življenje v dolini pestro. [C169]¹²²

Tako naseljevanje najdemo tudi pri nas pod Dobroč, kjer se v začetku 13. oz. v 14. stol. naselijo sprva posamezni kmetje, vendar kmetije kmalu dobijo svoje sosede in se razvijejo v vasi, saj izvirajo posamezni kmetje iz kmetij v starejših vaseh pod gorami. Nasprotno temu pa so kmetije v Šentanski dolini naseljene v 11. stol. še danes samotne, samozadostne.

Verjetno v istem času ali nekoliko pozneje so naseljene kmetije v Lomu pod Storzicem in podobne onim v Šentanski dolini. Torej je tendenca razvoja nekega naselja iz posamezne kmetije v vas odvisna predvsem od zunanjih pogojev, a tudi od običajev in navad prvotnih naseljencev.

8.5.4. Pravice do poti

Pravice do poti so bile urejene z navadami, ki so bile splošno znane in veljavne.

Pravice poti pred našim štetjem so bile različne od onih v rimski dobi (antiki - vpliv rimskega prava), te različne od onih pred fevdalizmom - vpliv preseljevanja narodov, te različne od onih v zgodnji fevdalni dobi - vpliv germanskega prava, prava Karla

¹²² *Omeniti pa je potrebno, da so nekatere kmetije starejše, po izjavah celo iz časa Noeta. V dolinah naj bi bile poplave, zato naj bi se naseljevali na pobočjih. To je mogoče razlagati s tem, da je v dolinah voda odnašala plodno zemljo in nanašala grušč. Na pobočjih pa so gozdovi preprečili odnašanje zemlje. Ko so iztrebili gozdove, so tako prišli do plodne zemlje.*

Velikega itd., te različne od prava v 16. stol. - 'cesarskega' prava, te različne od ...

Te zunanje spremembe so nastajale v začetku zelo počasi, danes pa tako hitro, da jim ljudje s svojimi navadami ne morejo več slediti.

Tako zunanje pravo. Notranje navade vasi pa so ostale dokaj stalne, vse do časov, ko so vasi začele propadati.

Te pravice (dolžnosti) do poti se kažejo še danes v ledinskih imenih. Tako predstavljajo 'Ključče' vhod v vas, selo že ob nastanku vasi. Vaščani so pričakovali popotnike na mestih, kjer naj bi bil vhod v naselje, tako, kot so vrata vhod v hišo. Če se ne sme vstopati v hišo skozi okno, saj se to smatra kot vdor, se tudi v naselje ni smelo vstopiti drugod, kot v Ključah. Tudi tukaj se pričakuje, da ljudje, ki vstopajo izven Ključ, nimajo dobrih namenov. V Ključah je bila postavljena tudi obramba vasi. Tako so imela že prvotna naselja na Rebri tudi svoje ograje - obzidja z enim vhodom na zahodni strani naselja.

Prvotne poti (rute, rote, rode) so bile smeri, v katerih so se ljudje premikali iz izhodišča v namembno mesto. Beseda 'ruta' ima še danes tak pomen.

Druge prvotne poti so bile tule, tole, dule, dole, ki jih je določevalo samo ozemlje, po katerem so potekale. Potekale so večinoma ob potokih, ki so imeli dva značaja: beli potoki (sveti), in črni (čami) potoki. Teh je še danes po Visoki Gorenjski mnogo. Te poti so veljale samo v določenem letnem času, ko so bile 'odprte'. Odprte pa so bile tam in takrat, ko se ni delalo škode.

Prvi taki vplivi se pojavijo, ko začnejo kmetije razpadati na manjše enote, ko se kmetije cepijo.

Drugi vplivi se pokažejo v 16. stol., ko se začne forsirati železarstvo in druga nepoljedelska proizvodnja. Tedaj pridejo na eni strani tuji fužinarji, cesarji jim dovolijo uporabo velikih delov zemljišč (za katere morajo dajati dajatve zemljiškim gospo-

dom, za svoje produkte, pa morajo dajati dajatve cesarju). Fužinarji (kovači, rudarji) so bili od nekdaj "cesarski otroci" - vse od rimske dobe naprej. Bili so podložni direktno cesarju, zastopniku države, kateri so morali oddajati svoje produkte: surovo železo, kovano železo in železne izdelke. Orožje je kovala država v svojih kovnicah, ki so potrebovale veliko količino železa.

Skratka, država se ni vtikala v živinorejo, nekoliko bolj se je vtikala v poljedelstvo, veliko bolj pa se je vtikala v obrt, proizvodnjo dobrin itd.

Država je bila vedno odgovorna za vojaške zadeve, te pa so potrebovale več kot pa samo osnovne resurse, potrebovale so surovine za orožje, imele so nadzor nad proizvodnjo orožja, da so lahko skrbele za razslojeno družbo. Nižji sloji so morali povsod in vedno poskrbeti za potrebe višjih slojev, da je taka razslojena družba sploh lahko obstajala. Interes na razslojeni družbi so imeli oblastniki in ne nižji sloji. To razslojevanje pa se prične z uvajanjem kovin v bakreni dobi. Kovinarji so bili sprva sveti ljudje, "božji ljudje", tako kot vrači in v času vojskovanja vojskovodje. Ti "božji ljudje" se v rimski dobi (ko postane cesar tudi »bog«) pretvorijo v "cesarske otroke", ti pa preživijo kot taki vse do razpada fužinarstva, mentaliteta železarjev in njih navade ter odnosi do okolja pa so ostali do danes.

Še v 90-tih letih preteklega stoletja so bile forsirane železame z državnimi naročili, te so postavljale ceno železarskim polizdelkom in izdelkom, ki so omogočali profit, ta pa je vplival na železarje, ki so bolje živeli kot pa poljedelci.

Posledice tega so bile: preseljevanje ljudi v železarske kraje, nizka produktivnost, veliko nepotrebnih ljudi z dobrimi plačami itd. Ko je državna podpora železarstvu odpadla, se je železarstvo sesulo, visoka brezposelnost je postala vsakdanji pojav z vsemi stranskimi pojavi.

8.5.5. Velikost srenje

Večina vasi, ki so bile ustanovljene do sredine srednjega veka, je imela po 5 hiš, tj. 5 kmetij, kmetija pa po 6 ljudi. Le redke vasi so imele ob ustanovitvi več ali manj hiš (4 ali 6). Torej je imela vas, ki je normalno funkcionirala okoli 30 prebivalcev.¹²³ Zanimivo je to, da so tudi skupine ljudi v dobi nabiralništva in lovstva imele približno enako število ljudi, celo v rodovni ureditvi je bilo podobno število ljudi, podobno število ljudi pa je bilo v gradiščih, pribežališčih (Ajdna), na srednjeveških dvorih, ki je imel običajno po 5 podrejenih kmetij ali večjem dvoru plemiča, ki je imel skupaj s celotno familijo tudi 25 do 30 ljudi. [A60, s.19]

Iz tega je mogoče sklepati, da je to optimalno število ljudi, ki lahko živi na skupnem zemljišču, ki to skupino preživlja. Očitno je to povezano s transportnim sistemom v taki skupini. Očitno postanejo poti do mest, kjer opravljajo svoja dela, omejene predvsem časovno. Če je potrebno iti na polje vsak dan po večkrat, potem mora biti to polje blizu, če pa se gre po rudo enkrat letno, je pa ta lahko tudi nekaj dni hoda daleč.

Ob vzpostavitvi nove vasi v srednjem veku je bilo pomembno to, da so morali najprej pripraviti zemljišče za obdelavo in pašnike za živino. Visokogorski pašniki so se ponujali sami, potrebno je bilo pod njimi poiskati za obdelavo primerno zemljišče, pa so bili doseženi obojni pogoji.

Za primerno zemljišče pa so naslednji pogoji:

- klimatski pogoji,
- voda,
- povezovalne poti do zemljišč,

- povezovalne poti do drugih človeških skupin (sosednjih vasi, do tam, koder zamenjujemo izdelke in surovine, ki jih ni doma itd.).

Takratni kolonisti so pripeljali s seboj vse kar so potrebovali prvo leto, postavili hiše, iztrebili zemljišče.

Za naselitev so potrebovali:

1. orodje, živino, semena, vso osebno opremo itd.
2. znanje in voljo do preživetja ter predstave o svoji bodočnosti.

¹²³ Kot šesta hiša se običajno izkaže, da je to nekdo, ki je "svet": kovač, mežnar, učež,

....

9.. ANALIZA IZVOROV

9.1. Izvori posameznih naselbinskih oblik

Že večkrat smo omenili vsaj dve glavni ureditvi vasi:

- nepravilno – staro,
- pravilno – kolonizacijsko.

Obravnavali smo njuno strukturo in strukturne značilnosti, nismo pa poiskali njenih variacij in njihovih prvih pojavov ter te časovno uvrstili.

Že v prejšnji knjigi [A150] so podane glavne časovne opredelitve, ali pa te tudi držijo?

Mnogo od podanih struktur in njihovih opredelitev je vezanih na dosedanje objave raznih znanstvenih disciplin, vemo pa, da so bile te v različnih časovnih obdobjih dokaj različne. Tudi interpretacije istih najdenin so dokaj različne, odvisne pogosto od spoznanj različnih avtorjev.

Posamezna naselja so ostajala na istem mestu ali so lego deloma spremenila, predvsem pa so se razvijala. Razvoj v zadnjih petih stoletjih je že dokaj dobro dokumentiran, predvsem v zadnjih dveh (FK).

Nekatere vasi se omenjajo v dokumentih že v 11. stol., druge veliko pozneje. To pa nas ne sme zavesti pri ugotavljanju dejstev, povezanih z njihovim nastankom.

Da se posamezne oblike in rešitve ne rodijo iz nič, je dokaj jasno (vsaj nekaterim).

Tako se ureditev pri nadiških Slovencih ni rodila šele pod beneško republiko ali nekaj časa tik pred tem. Tedaj je bila le že popolnoma razvita, da jo je bilo lahko opaziti in zaznati. Njihove kali pa segajo veliko dlje v preteklost. Da je ta oblika samo ena izmed sorodnih, a tudi deloma različnih v alpskem prostoru, se je dolgo sumilo, potrjuje pa se vedno bolj. Da ni nastala v dobi

krščanstva, temveč že veliko prej, je mogoče ugotoviti po marsičem. Ne spada med rodovne ureditve, temveč med ureditve, ki se prvič pojavijo na sedanjem češkem (Tabor) že pred 9 tisočletji.

[C159,s.289] omenja:

- langobardsko terminologijo (ARENKO (iz hring - krog, obroč), slovensko (PRAVDA) in germansko terminologijo (gericht > garito);
- da so bile posebno po novejših podatkih lipe po vaseh zelo razširjene;
- da se že l. 1401 omenja pravdni postopek pod lipo [s.290]; ki ni ne slovenska ne langobardska specifična, temveč avtohtona, ki naj bi bil že zelo star, poglavje pa zaključuje z ugotovitvijo, da ne gre za nek izoliran preostanek iz nedoločne pradednine, temveč je treba nastanek in razvoj posameznih oblik razumeti v vsakokratnem državnopravnem okviru. *Torej se vsakokrat rodi na novo iz nič, ne pa, da se prilagodi obstoječim novim zahtevam. ???*

Celotna ureditev ima korenine torej bistveno dlje v zgodovini, pred naselitvijo Slovanov, o čemer ne pričajo samo lipe (sveta drevesa), temveč tudi zborovanja na odprtih prostorih, kjer so bili obvezno prisotni vsi odrasli moški prizadete skupnosti (švicarski ljudski zbori, kjer se Slovani niso naselili, ladinski, tirolski in švicarski Allmende itd.).

Predvsem pa govori za daljšo preteklost specifična skupna lastnina (srenje, sosednje, vicinie, ladinski paisc comun ali veijnanza, tirolski in švicarski Allmende, Dorfgemeinschaft, Dorfgemeinde, Nachbarschaft, Landgemeinde itd.)

Priseljeni Slovani so prvotne naseljence bolj slabo razumeli, marsikakšen naziv popačili do nespoznavnosti.

Marsikdaj pa so nabiralci imen tudi napačno razumeli. Tako je npr. ledinsko ime Županca na območju Landra vezano na

župana [C159, s.290], ravno tako žirovniška Župnica in travnik Žup'nk na Kamnjah v Bohinju in ne na župnika. To je posest, ki jo je užival župan za časa županovanja kot nadomestilo za njegovo delo:

Domnevamo, da je novejša kolonizacijska oblika povezana s krščanstvom. Pojavi se pred prihodom briksenskih škofov in Ortenburžanov, saj obstajajo taka naselja že ob njihovem prihodu (Zgoša, Lesce, Radovljica).

Če je Zgoša tipično tako naselje, Radovljica in Lesce nista. Zadnji dve naselji imata ob kolonizacijskem, urejenem delu še neurejen del, kjer so bili najdeni rimskodobni ostanki. Za tega zadnjega ne vemo, ali je v njem naseljenost potekala kontinuirano ali je bila prekinjena za daljše obdobje. Dosedanja arheološka raziskovanja tega vprašanja še niso rešila.

Da se je tip naselbin bistveno spremenil, imamo pripisati zunanji vplivom. Da tega niso prinesli s seboj Slovani, lahko sklepamo iz tega, da je taka naselitev specifična za Deželo, in to predvsem za njen ravninski del, tam, kjer so bili naseljeni »Polanci«. Naselja »Strancev« so ali neurejena, ali samo deloma urejena. Ne nahajajo se ob potoku (teh ni) temveč ob izviri vode. Izviri vode so točkovni, vode ni toliko, da bi se oblikovali potoki, količina pa zadošča za potrebe naselij. Tako tudi ni dolge črte ob kateri bi lahko razporedili posamezne hiše in jih povezali s specifičnimi potmi. Še več, skoraj pod celotnim Rebrom se vleče tik v nartu tudi pas z ilovnatim zemljiščem, ki je marsikdaj tudi poln vodnih kotanj (pod Breznico, vzhodno od Smokuča, ...). Tako zemljišče je prisililo ljudi, da so postavili naselje dokaj skupaj na primernem suhem mestu in ga povezali s potjo (potmi) na suhem delu narta, torej že nekoliko na pobočju, te pa povezali s staro rimskodobno potjo, ki je potekala nad takratnimi naselji na Rebri.

Arheološka izkopavanja leta 2006 v Doslavčah so potrdila avtorjeve raziskave, da je bilo naselje povezano s potjo proti savskemu mostu in da se ob tej poti nahajajo grobišča v obdobju med 4. in 8. stol.

Dosedanje arheološke raziskave še niso obsegale tudi pobočij izza vasi, da bi potrdile ali ovrgle domnevo, da se je vas razvila ob poti iz Savskega mostu v Zavrh in naprej na Zelenico in Koroško. Podobno velja tudi za Smokuč.

9.2. Analiza družbenih oblik

Velike podobnosti med posameznimi družbenimi oblikami v Alpah kažejo na nekdanjo enovitost rešitev, verjetno v času prvotne naselitve in kontinuirani prenos te ureditve naprej, poleg tega pa stalen vpliv novih danosti, katerim se je ta ureditev podrejela. Dosedanje raziskave potrjujejo to predvsem na območju Bohinja, kjer je bila družba dokaj zavarovana z visokimi gorami in je bilo zunanje vplive lažje kontrolirati. Pri tem pa lahko ugotavljamo, da se je v vsakem okolju ohranil drug delček teh prvotnih ureditev. Ponekod so se taki delčki deloma deformirali, drugod ostali bolj ohranjeni. Iz teh delčkov je mogoče sklepati na nekdanjo celoto. Še bolj značilno je to, da so ti delčki porazdeljeni tako, da spadajo v različne nivoje, iz česar je mogoče sklepati na celotno ureditev.

Ta ureditev je jasna vsaj na treh področjih: na gospodarskem, na verskem in na področju oblasti (političnem). Vsi trije nivoji kažejo kontinuiran razvoj pod vplivom okolja, vsi trije so med seboj prepleteni.

Primerjava med Smokučem in njegovimi pravili ter dolino Valle di Muccio v Tessinu [T0436], kjer žive Reti, nam pokaže dokajšnjo podobnost.

Če je hotel v Smokuču nekdo še pred drugo svetovno vojno posaditi sadno drevo na srenjski zemlji, je moral za to dobiti

od srenje dovoljenje. Ko je to drevo rodilo, je moral sadje ali obrati ali položiti na zemljo rjuhe in ga otresti. Sadje torej ni smelo pasti na srenjsko zemljo, saj ga je tam lahko pobral vsak srenjan.

V dolini Valle di Muccio v Tessinu so se vaščani nekoč preživljali pretežno s kostanji (danes ga je nadomestil krompir, ki se ga lahko strojno prideluje). Tam so posamezni kostanji rasli na »občinski« zemlji, bili pa so last hiše. Označeni so bili s hišnimi številkami hiše, ki so ji pripadali. Od posameznega kostanjevega drevesa so plačevali občinski davek.

Primerjava obeh rešitev pokaže, da je tessinska verjetno ravno tako stara, vendar prilagojena novejšim pogojem. Rešitev se je torej prilagajala, ne pa odmrla, kot je to pri nas, saj danes v Smokuču srenjske zemlje ni več, zato tudi takih srenjskih pravil ni več.

V Smokuču pa prej niso plačevali davka od posameznega dela posesti, temveč so plačevali davek sorazmeren srenjskemu deležu posamezne kmetije. To je veljalo od časa, ko so bile ustanovljene občine, a so srenje v okviru občin delovale še naprej.

Vidimo, da se je tessinska ureditev prilagodila poznejšemu stanju, ko se ustanovijo komune – občine, ko se iz prejšnjih komun (vicinie, sosednje, srenje) prelevijo v del državne ureditve - občine.

Poleg tega moramo upoštevati v celotni primerjavi tudi drugi del navad in običajev.

Ko v Valle di Muccio dozori kostanj, ga pobere vsak lastnik pod svojim drevesom in ga potem da sušiti v skupno vaško sušilnico. Tam prejme za tri posode surovega kostanja eno posodo posušenega. Tak posušen kostanj je nato zdržal celo leto.

Ko je bila posušena prva primerna količina kostanja, so priredili fešto imenovano Batitura (mlačev).

Skupaj so pripravili drva za sušenje kostanja, skupaj so šli na lov, da so ujeli nekaj primemega za fešto, skupaj so potem

posušene kostanje olupili, skupaj so jih spekli in končno skupaj tudi na tej fešti pojedli.

Tudi pri nas so bili nekoč taki prazniki. Po končani žetvi so na koncu njive priredili fešto, ki se ji je reklo požnk. V Bohinju je bil pa po koncu žetve in košnje največji praznik na Senožetih, a tudi drugod.

Pri nas so vlogo organizatorjev fešt prevzele pozneje razne organizacije, predvsem gasilci. Ni pa znano, kako so se organizirale fešte v posameznih prvotnih vaseh, ki so imele običajno po pet kmetij, takrat, ko takih organizacij še ni bilo. Očitno je utegnilo to biti podobno, kot je batitura, ki predstavlja nek običaj, ki se vedno ponavlja ob določenem obdobju in posebnih organizacij zanje niso potrebne.

Nekoliko lažje sledimo dogodke nazaj po sledeh, ki so jih pustile organizacije. Za nekatere vemo, kaj so bile njihove predhodnice.

Če upoštevamo srenjske razmere kot del drugih navad in običajev, potem jih ne smemo obravnavati ločeno od drugih. Upoštevati moramo, da so te samo del celotne civilizacije in kulture nekega ljudstva, ki živi in gospodari na določenem geografskem območju in ta razvija to celoto skozi dolgo obdobje prilagajanja danostim in zunanjim vplivom.

Če primerjamo celotna pričevanja v nekem kraju s pričevanji v nekie drugem kraju, potem primerjamo vedno posamezne znane elemente, ne pa tistih, ki jih ne poznamo. Ker pa so danes že vse informacije zelo oskubljene, imamo o posameznem kraju vedno samo delne informacije o določenem vidiku.

Raziskovalci so že zdavnaj specializirani, občutljivi za neko specifično problematiko, druga jim pa uide iz obzorja raziskav. Tako se moramo zavedati, da imamo vedno

zelo pomanjkljivo sliko, ki pa postaja vedno bolj megljena, bolj ko se odmikamo v preteklost.

Stvari postanejo še veliko bolj megljene in prepletene, ko se pomaknemo nazaj v dobo, ko še ni nobenega zapisa, nobenega papirja, ko smo odvisni predvsem od ljudskega izročila in redkih najdb.

Ljudsko izročilo je bilo pa v določenem kraju in določenem času vedno pod močnim družbenim vplivom. Bolj je bil nek kraj prehoden, obiskovan, odprt do okolja, prevetren, hitreje so se uveljavljale spremembe.

Tako se ohrani v razmeroma zaprtem Bohinju še do pred kratkim velik del izročila celo iz najdavnějšíh časov.

Analiza izročila v Bohinju nam pove, da sega to daleč v kameno dobo. Tako je pripoved o Božjem drevcu s tremi vrhovi, s katerim je bog ustvaril svet, in drugi del, kako je bog najprej naredil punco in kako jo je naredil, ena najstarejših in sega v dobo matriarhata in nekako 5000 do 7000 let nazaj, v sam začetek naseljevanja ljudi v naše kraje.

Vera ima tedaj odločilno vlogo. Stara vera izvira iz čaščenja narave, opazovanja narave in njenih pojavov. Poskuša uskaditi človeško življenje z naravnimi zakoni in urediti šege in navade tako, da delujejo v soglasju z naravo.

Pri tem daje poseben poudarek na ogenj, vodo in zemljo, kot od bogov posredovane danosti, ki so svete in jih ne smemo zlorabljati.

Če so ljudje tedaj obiskovali naše kraje kot lovci in nabiralci, verjetno niso imeli stalnih naselij, predvsem na začetku so se »naselja« premikala za viri preživetja. Šele ko se uveljavi živinoreja, imajo verjetno začasna bivališča tudi svojo stalno lokacijo. Če so se selili tako, kot se danes Mongoli in podobna ljudstva v severni Aziji ali Laponci v severni Skandinaviji, potem so se selili

s svojo živino za razpoložljivo pašo (travo, grmovjem), ko je bila ta enkrat izčrpana pa spet naprej. S seboj so vlekli vse, s čemer so razpolagali in se selili s tem s pašnika na pašnik. Tak način pa je povezan tudi z zgradbami, ki jih uporabljajo.

V Bohinju srečamo tako obliko zgradbe, prilagojeno takim pogojem, še pred enim stoletjem. Poleg te oblike pa poznamo še lubarice, ki smo jih že prej omenili, ki predstavljajo najenostavnejšo zgradbo, a te ne selijo s seboj, saj ostaja vedno na istem mestu, saj je tako enostavna, da je nima smisla seliti, temveč se naredi v vsakem kraju svojo. Tudi stanovi so povezani z živinorejo, s stanovi pa brunarice, ki pa so že stalno na istem mestu in povezane s sezonskim obiskovanjem planin.

Šele ko se pojavi poljedelstvo, se pojavijo bolj stalne oblike zgradb. Tedaj pa ne več kot posamezne zgradbe, temveč po več zgradb v enem naselju.

Živinoreja je sprva vezana na eno družino, ki se povezuje v večje enote takrat, ko je potrebno braniti svojo lastnino in svoj obsto, s tem pa tudi svoj teritorij, na katerem se nahajajo pašniki in se potem združujejo v večje rodovne skupnosti.

Poljedelstvo pa zahteva že večje medsebojno sodelovanje, predvsem v začetku, ko je potrebno pripraviti zemljišča za obdelavo. Tako postane osnovna enota poljedelstva naselje, vas z nekaj hišami, nekaj družinami.

Kako se sprva ustanovi naselje, nam pripoveduje bohinjsko izročilo.

Kovinarji predstavljajo v Bohinju že ob naseljevanju v halštatu svojo kategorijo, ločeno od pastirjev. Če so pastirji oz. živinoreja organski del kmetijstva, ki ga predstavljajo kmetje, ki imajo lahko na planinah svoje stanove, jih železarji ne smejo imeti. Ti lahko s seboj pripeljejo samo začasna bivališča, ki smo jih prej omenili. Imajo pa za ta začasna bivališča stalna mesta na planini in to na najstarejših lokacijah.

Iz tega je mogoče sklepati, da so to najstarejše oblike koč na planinah iz časov vetrnih peči, torej iz časov, ko so sezonsko nabirali (železovo) rudo in jo že topili na planinah (torej druga stopnja razvoja, po prvi, ko so nabrano rudo nosili v Posočje). Zelo verjetno pa je bila ta oblika tudi prvotna oblika, ki so jo uporabljali pastirji. [stran 140, [slika 55](#)]

Vasi so sprva nezaščitene, na legah, ki tudi ne omogočajo smotrne zaščite, šele pozneje se pojavijo na legah, ki omogočajo uporabo suhih obzidij. Taki zidovi se po naših vaseh ohranjajo do danes (Begunje, Žirovnica itd.). Danes, a tudi že daleč nazaj, so namenjeni predvsem živini, da ta ne uhaja na polja. Prvotno pa so bila ta obzidja namenjena obrambi pred sovražnikom, predvsem proti zverem, manj proti sovražnim ljudem. V te zidove sodijo tudi lese, kjer je mogoče obzidje zapreti, tako, da živina ne more uhajati. Tako so na Kamnjah v Bohinju še pred drugo svetovno vojno imeli leso (pri hiši št. 15, danes št. 1), s katero so zapirali sicer občinsko cesto. To nam priča o tem, kako gost je bil promet v že tedaj turistično usmerjenem Bohinju, po drugi strani pa nam priča o tem, da je bila vas še vedno ograjena.

Ozka povezanost in funkcijska prepletenost verovanja in vsakdanjih odločitev se kaže na vseh krajih.

Ko je prinesel Zois v Bohinj vzorce strojno izdelanih žebļjev, so modrovali stari kovači: »da taki žebļji niso po godu bogu, saj niso narejeni po starih navadah.«

Če so prvotna verovanja preživela do teh časov in imela velik vpliv na vsakdanje življenje in tudi tehnološke odločitve v drugi polovici 18. stol., kakšen vpliv so morala imeti šele v preteklosti.

Tako si lahko predstavljamo, kako so sprejemali krščanstvo. Gotovo ne prostovoljno. Zamenjati vseobsegajočo vero, ki daje napotke za vsakodnevne odločitve, z neko

novi, ki ni vživeta v vsakdanje življenje in ne daje nobenih praktičnih napotkov, res ni mogoče. Šele prepletanje nove in stare vere daje možnosti preživetja. Zato se stara vera ohrani tudi do današnjega časa, ne sicer v prvotni obliki, vendar je mogoče iz povezanosti informacij še zaznati starodavni izvor.

Tako za staro vero ne preostane drugega, kakor da gre v ilegalo. Nekdanja božanstva zamenjajo svetniki in svetnice in opravljajo njihove funkcije naprej skoraj na isti način kot prej. Stara izročila žive naprej v ilegali, čuvajo jih izbrani ljudje, vsak samo en del. Če eden od teh umre, ne da bi predal izročilo naprej, je tako izgubljeno tudi izročilo, ki ga je čuval. Dokler je bilo življenje dokaj zaprto, ljudje večinoma doma, se je to bolj poredkoma dogajalo. Današnje razgibano življenje in službovanje v oddaljenih krajih pa je na to izročilo delovalo uničevalno, saj postaja prenos izročila vedno bolj tvegan in oviran.

Druga zavora za prenos, je bilo verovanje, da izročilo izgubi svojo moč, če zanj izvedo neizbrani ljudje in da je mogoče predati izročilo samo na smrtni postelji izbranemu nasledniku, tistemu, ki bo to izročilo čuval naprej.

Nobeno izročilo ni bilo zapisano, vsa sa ustna, saj tudi niso smela biti zapisana. Pri tem je bilo pomnjenje vezano na določene izreke, pesmice, verze in druga mnemotehnična pomagala (žebļji v tramu, jajca v jerbasi itd.). Vsa izročila so bila naučena na pamet v obliki izrekov, pesmic itd. To je na isti način, kot današnje molitve, ki ostajajo stoletja iste npr. »Oče naš« obsegajo že brižinski spomeniki, torej je tekst star vsaj 12 stol. in skoraj nespremenjen, poleg tega pa enak tudi v drugih jezikih.

Na osnovi takih »molitvic« so bila postavljena nova naselja, nove zgradbe, zato se tudi rezultat teh postopkov ni skoraj nič spreminjal.

Tako je svečenik po neki molitvici izbral kraj za novo naselje, določil posamezne hiše po pravilu božje roke petih prstov, pet hiš novega naselja (ali ni čudno, da imajo skoraj vsa selišča pred briksensko kolonizacijo v Deželi tudi po pet kmetij, za tiste, ki pa jih imajo 6 (Dvorska vas in Doslovče) pa nismo prepričani, da je to prvotno število in če ni bilo tema dvema vasema dodana hiša »svečenika« lesa, železa ali kamna (kovača, cimpermans ali kamnarja - Steinmetz), ki ga nova naselitev tudi potrebuje poleg kmečkih hiš, ali mogoče kakega voditelja (Radmana, župana, dvornika = dornika, Dienstmanna itd.).

Mnogo naselij se pozneje razdvoji oz. nastane ob starem naselju na določeni oddaljenosti novo naselje, dostikrat celo z istim imenom. (Sv. Lucija = Zadnja vas + Srednja vas, Kupljenik ima dva selišča, Savica + Kamnje skupno oštevilčenje hiš itd.). Svečenik je zarisal na tla lego posameznih hiš in dal posamezni hiši njen hišni cahen.

Podobno je nato »lesar« = cimperman, t.j. svečenik svetega lesa, zarisal in s cahni opremil sveti les, iz katerega je bila narejena hiša, tako, kot tesarji še danes »vežejo cimpre«. Tudi ta je risal po neki »molitvici«, ki je zagotavljala smotnost same zgradbe in prenašanje oblike in funkcij iz roda v rod.

Hišni cahni so imeli dvojni pomen: bili so del identitete posamezne hiše, s katero se je označevalo vse, kar je hiši pripadalo. (Če so npr. od hiše prodali neko orodje, žival, je ta morala nositi to znamenje naprej in ni smela biti prežigosana, saj je bila posvečena pod tem znamenjem in ga je nosila do konca obstoja. Tako ni mogel človek spreminjati svojega imena, svoje identitete, ko je bil enkrat krščen). Po drugi strani pa so imeli ti cahni glasovni pomen, torej so bili del glasovnega nabora izražene z znaki, torej del neke pisave in z njimi se je tudi računalo, torej se je z njimi izražalo števila.

Podobno kot cimperman = svečenik svetega lesa, sta uporabljala znake tudi kovač (izdelovalec kovinskih predmetov npr. vaška situla), ki je svečenik ognja.) Podobno pa uporablja cahne tudi izdelovalec kamnitih predmetov = kamnosek (npr. Krkavška kamnita plošča ali znak zidarja pri Svetinovih v Zagoricih na Bledu).

Kako daljnosežna in trdovratna so ta znamenja, povezana z določeno obrtjo, nam priča še danes zarisovanje na kovinske plošče, ki ga opravlja v Nemčiji poseben poklic (Vorzeichner = predzarisovalec). Predzarisovalec razporedi zahtevane oblike po razpoložljivi ploščevini, podobno kot to dela krojač, ko kroji (zarisuje posamezne dele oblačila na blago). Pri kovinarjih so posamezni cahni (Zeichen) prišli celo v industrijske norme = standarde. Primer takega standarda je DIN (Deutsche Industrienorm), prikazan zpodaj.

Tafel 1.
Sinnbilder für Schweißnähte. Auszug aus DIN 1912

Benennung	Grundzeichen	Sinnbilder			warzeisig nachgeschweißt ¹⁾
		überwölbt	flach	hohl	
Büdelnaht	≡	≡	≡	≡	
I-Naht	≡	≡	≡	≡	
V-Naht	<	<	<	<	<
U-Naht	∪	∪	∪	∪	∪
X-Naht	X	X	X	X	
Doppel U-Naht	∪∪	∪∪	∪∪	∪∪	
Kehlnaht	L	D	□	∟	
Ecknaht	L	D	□	∟	
Dreiblechnaht	∟	∟	∟	∟	
1/2 V-Naht	<	<	<	<	<
K-Naht	≡	≡	≡	≡	≡
Loch- u. Schlitznaht	≡			≡	
Wulststumpfnaht	H			H	
Abrennstumpfnaht	≡			≡	
Punktnaht	○			○	
Buckelnaht	○			○	
Rollennaht	○			○	
Beufnaht	○			○	

¹⁾ das Nachschweißen kann „flach“ oder „überwölbt“ erfolgen, man verwendet die entsprechenden Zeichen.
²⁾ bei der K-Naht können verschiedene Schweißformen verwendet werden, die dann im Sinnbild entsprechend darzustellen sind z. B. (≡)

Standardizirani znaki pri jeklenih konstrukcijah s področja varjenja po DIN

Pri nas se v Bohinju imenuje tisti, ki pri cimpermanskih cahna les, »žebovc«.

Za podoben poklic pri kovinarjih in kamnarjih nimamo imen. Zarisovanje so tod opravljali delavci sami in je bilo to del pomočniškega izpita, predvsem pa del mojstrskega izpita, kjer je bilo zahtevano aktivno obvladovanje teh postopkov. (Danes v računalniški dobi to izginja, skupaj s tehničnimi risbami kot delom sporazumevanja med načrtovalcem in izvajalcem in jih zamenjujejo numerični programi in datoteke računalniško načrtovanih izdelkov (CAD), računalniško planiranih izdelkov (CAP), računalniško izdelanih izdelkov (CAM) in računalniško kontroliranih izdelkov CAC).

Tako, kot so že v dobi mehanizacije izginjala stara znanja in so se ohranila samo nekatera, ki so se rabila (predzarisovanje in z njim povezani znaki), izginjajo danes celotni deli in jih nadomeščajo računalniške rutine. Vendar se te običajno pojavljajo vzporedno s starimi oblikami.

Nadaljnja značilnost teh »molitvic« pa je, da se je v njih ohranil zelo dolgo star jezik, da se jezik dolgo časa ni posodabljal, temveč ostajal isti. Tako znaki, kot tudi jezik sam so pa pozneje podlegli posodabljanju, uvajanju novejših oblik jezika predvsem pa novim pisavam. Tako se je pozneje uveljavila glagolica in z njo povezan jezik, ki so ga obvladali še nekateri bohinjski kovači in cimpermanski še za časa Zoisa. Tako je Andrej Rožič, srenjski župan vasi Savica, okoli l. 1860, ko so gnali živino na planino Zalisec, opravil pred vstopom na planino, molitev v starodavnem jeziku. Kateri in kakšen je bil ta jezik ne vemo, ohranilo se je le nekaj besed. Ostalo se je izgubilo, tako, kot se je izgubila glagolica v času preganjanja glagoljaštva in ukinitve Koprške škofije l. 1828.

Predvsem z razvojem šolstva se je začelo forsirati oblike, ki so pospeševale izmenjavo informacij med oblastjo in ljudstvom. Avstrijska oblast je forsirala predvsem nemščino in z njo povezano pojmovanje, pisavo, itd.

Da so imeli takratni nosilci znanja velik ugled, ni potrebno omenjati. Da so se njihova znanja širila na druga področja, vemo še danes. Tako so bili kovači tudi zdravilci, pulili so boleče zobe še pred manj kot 100 leti, zdravili živino, predvsem vole in konje še takoj po prvi svetovni vojni.

Takraten svet ni bil zbirokratiziran. Birokratizacija se začne razširjati v novem veku, po izumrtju grofov Celjskih in Ortenburžanov, po ukinitvi oglejskega patriarhata, s prevzemom oblasti s strani Habsburžanov.

Kot posledica izžemanja prebivalstva, tako gospodarskega kot tudi krvnega, se začnejo pojavljati kmečki upori. Naše dežele so morale vedno dajati sorazmerno večje dajatve kot druge v Avstriji, tako v blagu, kot v denarju, kot tudi v ljudeh (vojne).

Sklicevanje na staro pravdo, pri čemer so bile mišljene predvsem starodavne pravice, ki jih je spoštoval celo Karel Veliki, t.j., določena stopnja notranje samouprave in posest na že v davnini pridobljenih in kultiviranih zemljiščih, ki jo podaja srenjski sistem, so bili vedno bolj ogroženi. Krčenje samoodločbe kmečkega prebivalstva v okviru vaških skupnosti se na zunaj pričinja kazati pri izginevanju simbolov te samouprave (vaške lipe, srenjski kamni).

Spore, ki so jih prej reševali v okviru samouprave (za katere ni bilo potrebno plačevati pristojbin) zamenjajo sodišča v rokah gospodstev, kjer je bilo potrebno plačevati vsako malenkost.

Če so prej odločala o malih sporih vaška zasedanja nekajkrat letno, je bilo gospodovo sodišče dokaj hitro. Patriarhalno sodišče razsodi pritožbo Anžeta Auseneka nad Josipom Jancem iz Vrbenj že 11. maja 1772, čeprav je ta šele 1. maja t.l. prevzel kmetijo in nato naredil prekršek, ko je podrž jez na potoku Zgoša, ki je bil v lasti Auseneka. Torej so bile rešene v manj kot 11 dneh od delikta do razsodbe.

Stara vera je pa ilegalno živela še naprej, predvsem v Bohinju, a mogoče še tudi v drugih zakotnih krajih, kjer so se ohranila stara izročila.

Stara verovanja in izročila pričajo, da se prostor na Visoki Gorenjski nikoli ni popolnoma izpraznil, da je vedno ostalo nekaj ljudi, ki so prenašali stara verovanja, stara pojmovanja, staro civilizacijo in kulturo naprej. Istočasno pa pričajo, da se je vedno priseljevalo novo prebivalstvo, predvsem tja, kjer prostor še ni bil zaseden ali pa je bil izpraznjen. Staro prebivalstvo je prinašalo novosti prek trgovine (barantanja) s svojimi sosedi, a verjetno tudi trgovine na večje daljave, prek posameznih novih priseljencev, ki so jih sprejeli v svoje okolje in prek valov priseljencev, ki so jih v posameznih obdobjih prinašale naravne ali od človeka povzročene katastrofe ter kolonizacije, ki so jih povzročali tuji zavojevalci.

Vsaka od teh oblik ima drugačne vzroke in drugačne posledice.

Ljudsko izročilo v Bohinju govori o priseljevanju posameznih moških in žensk prek tovomištv in verskih potovanj, ki naj bi vsakih sedem generacij izboljševali kri obstoječih rodov. Priseljevale naj bi se iz juga Črne Marije – Minčki in iz severnih krajev Bele Marije.

Če pri ženskah ni bilo posebnih preprek za priseljevanje, so bile pri priseljevanju posameznih moških zelo očitne.

To nam pove primer priselitve Leban iz Stržišča, z južne strani Južnih bohinjskih gora, na Savico. Ta je moral ob svojem prihodu v času francoske okupacije posaditi blizu Goričce na današnjem Brodu, nekoč pa na sveti zemlji fužine »U mlac«, sveto drevce. Ta sveta zemlja se veže na fužino kot nositeljico svetega ognja in ne na Goričco vasi Savica, k kateri je ves ta predel pripadal (ni pripadal k vasi Brod). Vas Savica je bila ob svojem nastanku fužinska naselbina in ne tako, kot Brod, ki

je bil kmečka naselbina. Sama vas Savica ima svojo Goričco z lipo sredi vasi. Ker se je Leban priselil k fužini »U mlac«, ki je na levem bregu Save, je moral na Goričci te fužine posaditi sveto drevo s tremi vrhovi in vsadil je hruško ušpemo, ki jo je prinesel s seboj iz Stržišča. S tem je dal svojo usodo v roke boga, ki bo odločil, ali se bo prijela in mu omogočila naselitev ali ne. Če se ne bi prijela, bi moral oditi. Ker pa se je prijela, so mu dali neko vaščanko za ženo. Kako pa je bilo z drugimi zemljišči, ki bi jih moral po običaju ravno tako dobiti izven obstoječih zemljišč domačinov (imenovanih Vandrovke), pa ni znano. S kom se bo oženil, so odločali vaščani in ne Leban, ali pa lahko ostane ali ne, pa je odločal bog. Isti Leban je ob svečani zasaditvi svetega drevca, lipe s tremi vrhovi, na Goričci fužine »U Mlac« kopal luknjo za to lipo. To lipo so posadili ob prisotnosti Napoleonovega zastopnika, Zoisovega zastopnika, Vodnika in še nekaterih. (pripoved Joža Čopa z Broda)

Ta del izročila je bil za časa Napoleonove zasedbe še živ in seveda v nasprotju s težnjami oblasti, ki ni hotela, da bi ji kvarili posel, tako, kot to niso hotele prejšnje in poznejše avstrijske oblasti.

Krščanstvo torej v začetku ne prinese velikih sprememb. Pokristjanjevanje poteka iz Ogleja, ta pa ima drugačno osnovo, kot pa ono iz Rima in tudi drugačno, kot tisto, ki ga je vsiljeval Karel Veliki in poznejši fevdalci.

Že sam naziv patriarh, patriarhat, kaže na prvotne direktne povezave s Konstantinoplom (Bizancem, Carigradom) že v najzgodnejši krščanski dobi, ki je nekaka konkurenca rimskemu krščanstvu. Ta se izraža s prvimi oglejskimi mučeniki in to že v prvem in drugem stol. n.š.

Vpliv Bizanca je dominanten predvsem v času papeža Gregorja Velikega (590 - 604) in vse do Karla Velikega, ki začne uvajati nove, rimskokatoliške smeri.

Goričica je bila torej kraj, kjer se je zbirala srenja in tam izvajala svoje funkcije. Bil je to svet kraj. V Bohinju na neki skali, v ravnini, kjer ni bilo skal, pa so bili posamezni kamni - »srenjski kamni«.

Na Goričci je raslo sveto drevo, tam je bila sveta voda (ali pa vsaj v njeni bližini, če drugače ni bilo možno), običajno urejena tako, da je bilo mogoče piti, tako ljudem, kot tudi živalim. V Deželi se jim je reklo »kašca«. Bili so to vaški studenci, izviri pitne vode, kjer so se stekale običajno tudi pomembne poti, kjer so napajali svoje konje tovomiki itd.

»Kašca« pri Dvorski vasi;

»Legatova kašca« v Predtrgu;

»Kašca« pri nekdanji cerkvi sv. Miklavža nad Breznico;

»Kašca« nad Zabreznico izpod Velikih Selc;

»Kašca« nad Doslovčami;

»Kašca« na Otoku, v ježi izpod Dobrave.

»Legatova Kašca« v Lescah, ki jo je po napeljavi vodovoda uporabljal sodavičar itd. (Glej tudi ledinska imena v [A150]).

Tako se je skoraj vsak izvir v Deželi, kjer je bilo vaško korito, imenoval »Kašca«.

Tako se počasi pričenjajo kazati povezave med ledinskimi imeni, ljudskim izročilom in drugimi danostmi, kot so poti, voda, ki so potrebni za posamezno naselje

Voda je bila tedaj sveta, in je morala biti čista in se je ni smelo umazati, ali z njo karkoli slabega narediti, isto je veljalo za ogenj, isto za svete skale, kamenje in drevje.

Vse to se je do neke mere obdržalo do danes, samo zakrito v razne predpise, nove organizacijske oblike in birokratizacijo.

9.3. Delovanje srenjskega sistema

Kako si predstavljamo delovanje srenjskega sistema v vseh razvojnih dobah od naselitve do vdorov posameznih tujcev?

Najstarejša (neolitska) oblika je že opisana in delno potrjena z arheološkimi izkopavanji. [1184] (Ogrinova)

Z njo se ujema izročilo o naselitvi ljudi na Komni v najstarejših časih, o preselitvi letih na Storeč Roven, kjer je bil do tedaj pragozd. [**D3.08]

Tako naj bi bile posamezne vasi v Bohinju ostanki nekdanjih naselitev, ki so se dogajale v različnih obdobjih z ljudmi različnega izvora, prek različnih prelazov v Južnih bohinjskih gorah.

Tako naj bi najstarejša naselitev prihajala s Kobariškega (ob Nadiži navzgor) na ob-

Govori J. Čop # #

Tam so Volče in so bili tam Volši, ki so bili kovinarji, fužinarji, kovači. To je bila svetolucijska kultura in en del tega je šel čez prelaze sem na Gorenjsko, čez razvodnico med Čmim in Jadranskim morjem. Najprej so čez samo pasli, ali iskali rudo in jo nosili čez, potem so nekje gor na vrhovih topili, potem so naredili selišča na vrhovih, ker so bila spodaj močvirja. Potem pa, ko je prišel enkrat potres in se je v Štengah »prekavavo« (preklalo), se je pa ta mlakuža sprostila in se počasi posušila. Prej so pa bili na Senožetih, pa da so bili Češnani višje gor, »pa da so Češnan mel vadjo, pa Brojan so mel vadjo«.

V besedi »vadja« je beseda vojvoda, vajd. Vajd je cerkveni knez (rimski pontifex vsebuje most o.a.), ki je bil pooblaščenec zveze med zemljo in nebom in vseh prehodov, mostov. Zato je pa mavrica božji most. Most je tudi božji, ker veže dva bregova.

močje Komne, prek prelazov Škrti in Vratca (kamena doba).

V bronasti dobi naj bi se pridružili še prebivalci iz okolice Tolmina (Volče, Sv. Lucija), od koder bi naj prihajali tudi pozneje (železna doba, antika).

Tako naj bi prišli:

- Jerekarji iz Sv. Lucije čez prelaz Bačo;
- Bukovci in stari Češnjani iz Volče in Tolmina čez Globoko.

V tej drugi dobi naj bi bili naseljeni ljudje v Fžnarskih hribih, Pokljuki, Južnih bohinjskih gorah in Jelovici ter naj bi na koncu že zgoraj topili železovo rudo.

Tretja doba prihodov novih ljudi naj bi bila povezana z Rimljani, ki so potisnili v -1. stol., v času bojov in ustanovitve Čedadu, stare prebivalce v zaledne doline. Tedaj naj bi potisnili »Kelte« (Galce) v zaledne doline, (dejansko so pa potisnili Kame oz. Venete, saj v teh predelih Keltov ni bilo – [slika 45](#)). Ti so že prej zasedali to zaledno gorovje, torej niso naredili nič drugega, da so jih pregnali iz ravnine v gorovje in naredili limes, ki se je ohranil do danes in predstavlja nekako naravno mejo med Furlani (Friulani = prebivalci Forum Julije = Čedadu) in Slovenci do konca 19. stol., ko se tukaj ohranja slovenski živelj skoraj nepomešan s tujci.

To sliko še najbolj zmoti obdobje preseljevanja narodov, predvsem v sredi 5. stol. vpad Hunov, ki zopet iztrebijo prebivalce nižin in jih potisnejo v zaledne hribe. V to dobo naj bi sodila trditev Rezijanov, da se je pred Atilovo vojsko neki plemenitaš zatekel v zaprto rezijansko dolino in da so njegovi potomci sedanji Rezijani. To ravninsko prebivalstvo naj bi bilo že večinoma pokristjanjeno iz Ogleja. [C160, s.35]

Potem pridejo po nekem nemimem obdobju, ko se tukaj zadržujejo še druga germanska plemena (zahodni Goti, vzhodni Goti, ...) in Slovani.

Ob vsem tem pa ne smemo pozabiti pomembne vloge, ki jo igra vzhodno rim-

ski imperij, ki l. 526 vdre v gotsko državo. Tedaj morajo prebivalci zopet bežati, večinoma v lagune. Prebivalstvo iz obrobja hribovja pa se zopet zateče v zaledne hribe. Bizantinci končno l. 555 premagajo Gote, s tem pa preide ta pokrajina v bizantinsko nadoblast.

Končno zasedejo l. 568 to območje arianski Langobardi, patriarh se umakne v lagune, tja, kjer stoji današnji Gradež. Bizanc tega patriarha zaradi cerkvenih sporov ni priznaval, imel pa je močno podporo domačega prebivalstva.

Langobardi ustanove svojo furlansko vojvodino s sedežem v Čedadu, ki začne zopet igrati pomembno vlogo na tem območju.

Kmalu po naselitvi Langobardov se začnejo spori, kajti za Langobardi začnejo pritiskati v Padsko nižino Slovenci. To niso več tisti z okoliških gora, temveč iz večje oddaljenosti. Po nekaterih sporočilih naj bi ti prihajali iz Kranjske in Zilje navzdol po dolini reke Nadiže in Bele, z vzhoda pa naj bi začeli vpadati Dalmatinci, ki naj bi se naselili na področju Mjerske doline.

[B154, s.13, 14]

Prve so Langobardi zavzeli l. 644 pri Briščah, vendar samo začasno, saj se okoli l. 703-705 boji obnove, kjer Slovenci premagajo furlanskega vojvodo Ferdulfa in pobijejo furlansko plemstvo. Okoli l. 720 pride ponovno do treh spopadov pri današnjem Lavirjanu. Bitka je bila neodločena in od tedaj nastopi med Furlani in Slovenci mir. Vzpostavi se meja med enimi in drugimi na limesu, ki je bil postavljen že v rimskem obdobju in je predstavljal mejo med ravnino, ki jo zasedajo Langobardi in zalednimi hribi, ki jih zasedajo Slovenci.

Slovenski prodor se od sedaj naprej izvaja predvsem v smeri Istre. [C160]

Kdo so ti »Slovenci« in kdo so »Slovinci« iz obdobja, ko se pred Huni zatečejo v zaledne hribe, kdo so »Dalmate« in »Istri«, je pa do sedaj še dokaj nerazjasnjeno. Če so prvi nasledniki Kamov, kdo so potem

drugi? Očitno pa med njimi ni velike razlike, saj bi jih tujci drugače imenovali. Očitno so »državotvorni«, saj poznejši razvoj pokaže, da se ustanovita na širšem področju tako beneška država kot tudi Karantanija in da igrajo prvotni prebivalci očitno pomembno vlogo. Očitno je tudi, da se prvotno prebivalstvo temeljito premeša v nekako treh do štirih desetletjih, da izgine na tem območju kar nekaj ljudstev, očitno pa je tudi, da se v zatišnih krajih ohrani prvotno prebivalstvo v taki meri, da prenese naprej prvotno civilizacijo in kulturo, vse tja do prihoda tujih fevdalcev, t.j. do Karla Velikega in njegovega poseganja v politično, versko in gospodarsko življenje na tem območju in da se ohranja v teh krajih do današnjih časov, sicer zelo spremenjeno, vendar se da še marsikateremu ostanku jasno določiti njegov izvor. Zavedati pa se moramo, da taki ostanki niso samo v naših krajih, temveč da so v Alpah še drugi taki kraji, kjer so se zatekli prebivalci, pregnani od kod drugod v določenem času in da je v Alpah še mnogo takih manjšin (Kimbrji, Ladini, Reti, ...).

Tako nas že samo ime Rezija, Retija, Recija navaja na to, da je moralo preživeti vsaj iz časov, ko se prvič pojavi, da ga je moral nekdo nositi, da se je moral nekdo z njim istovetiti, dejstvo pa je, da ga najdemo od Švice pa do naše Rezije. Očitno je tudi, da se taka identiteta ne more ohraniti samo v jeziku, če ga ne podpira vsakdanje življenje, kjer se imena, poimenovanja pojavljajo. Očitno je tudi, da je s poimenovanji prežet cel duh nekega kraja, povezan z verskim, gospodarskim in političnim življenjem.

Očitno je tudi, da se je politični sistem menjaval, da so ga vsiljevali od zunaj, tako, kot ga še danes in da se mora celotno življenje temu nekako podrediti, v kolikor se mu ne more ogniti. Očitno pa je tudi, da politika deluje od zgoraj navzdol in da velja še vedno, »da je bog daleč, mi pa smo

sami sebi še najbližji«. Oblasti, ki so se rojevale od spodaj navzgor, nosijo jasen pečat svojega izvora (Beneška republika, Karantanija), prav tako pa oblasti, ki prihajajo od drugod (Frankovska, Bavarska, ...).

Jasno je tudi, kako se neka oblast razvija, kakšne funkcije opravlja, kako jih opravlja in kakšne relacije ima do soudeležencev.

Če je srednji vek še poln prehodnih in mešanih dojemanj, vezanih na staro verovanje, se to obdobje zaključi skoraj istočasno z izumrtjem pomembnih rodbin: Ortenburžanov, Goriških in Celjanov. Z nastopom Habsburžanov se začnejo drugačni časi.

K nastopu niza sprememb v načinu delovanja in razmišljanja nedvomno doprinese tudi iznajdba tiska. Če so do takrat pisani samo posamezni dokumenti in nabožne knjige, ki jih prepisujejo menihi, se začne sedaj vzporedno z duhovno prenovno, pojavljati pomembna strokovna literatura (npr. Biringuccio, Agricola, ...).

Z iznajdbo tiska se niso začele množično širiti samo informacije, temveč je pričela naraščati tudi administracija. (Tako, kot tisk razmnožuje iste ideje, tako se vzporedno »tiska« tudi administracija.)

Informacije so začele vplivati na nosilce in producente informacij, ki so začeli urejati in spreminjati svet okoli sebe.

Administracija pa ima dvojni učinek: z urejanjem napravi poteke krajše, hitreje, sprejemljivejše, na drugi strani pa rojeva sama ogromno spremljevalnih procesov, ki kot celota zajedajo primarne procese in jim odvzemajo resurse.

Podobno vlogo, kot jo je imelo prejšnje plemstvo ima sedaj administracija in se tudi začne tako obnašati, kot se je preje plemstvo. To pa tudi ni nič čudnega, saj velik del administracije izvira ravno iz plemstva.

Poglejmo:

- Če reformisti (Trubar) še najdejo stik med staro vero in novo, ga Valvasor ne več.
- Če Trubar še ugotovi, da so na starodavna božanstva natikali primeme nove svetnike, ki so nosili naprej sporočila, kako se ravnati v vsakdanjem življenju, se Valvasor že izgublja v pripovedkah, ki jim manjkajo korenine ali posledice.

Reformacija in protireformacija nista posegli samo na versko področje, temveč sta temeljito posegli v celotno življenje takratnega prebivalstva. Če pogledamo samo razvoj fužinarstva, vidimo, da se v tem obdobju pojavijo novi (tuji) fužinarji (Buccelini, Locatelli itd.), ki temeljito povečajo proizvodnjo, a tudi izčrpajo in uničijo okolje (železne rude praktično ni več, gola pobočja gora se od te dobe ne zarastejo do konca 20 stol.)

Od tega imajo domačini kaj malo. Revščina narašča, razlike med bogatimi in revnimi tudi. Če fužinarji bogatijo, jih izkorišča oblast, ki zapravlja ustvarjeno vrednost z vojnami in slično. Tako tudi fužinarji v dveh stoletjih večinoma propadejo. Poleg praznih naslovov jim ob njihovem zatonu ostajajo samo še prazne mošnje in spomini na dobra leta.

Tako se tudi fužinski kraji vedno bolj izčrpavajo in živijo v nostalgiji, namesto da bi se obmilili k novejšim virom, procesom, izdelkom, ki bi jim omogočali boljše življenje.

Fužinski kraji se izčrpajo do konca, tako jim ne preostane nič drugega kot odmirati. Če bi pravočasno prešli na nove izdelke, procese, vire, bi imeli še dovolj gospodarske moči, da bi te spremembe lahko izvedli, tako so se pa izčrpavali do konca in zapravili vse možnosti za nadaljni razvoj. Podobno je bilo tudi z ostalim gospodarstvom, tudi kmetijstvom.

V takih okoliščinah se je lahko ohranil tudi srenjski sistem, saj je ta nudil možnost preživetja delu kmečkega prebivalstva, ki pa se je tedaj (druga polovica 19. stol.) moralo odločiti ali spremeniti delovanje ali pa se izseliti (Amerika).

10. SPLOŠNA OPAŽANJA

Srenjski sistem se je gradil od spodaj navzgor, od najmanjše enote (kmetije) in njenega predstavnika (gospodarja) prek srenje (sosednje), združbe več vasi v Deželi srenja na 2 vasi, srenja na 4 vasi; v Beneški Sloveniji na komune, ki so združevale nekaj sosednjih vasi.

Na Gorenjskem nimamo sporočil o nadgradnji tega sistema v večje samoupravne enote v tedanji dobi. Pri Beneških Slovencih pa imamo še dve stopnji: zbor ene doline imenovan banka (landarska oz. mjerška). Obe skupini sta sestavljali parlament Beneških Slovencev - arengo. Pač pa je obstajal v Bohinju zbor celotne doline v izjemnih slučajih (kmečki upori, upor v zadnji svetovni vojni, ki se je sestajal vedno na istem mestu, na Kuretnah na Senožetih. Za vse te skupnosti je značilno, da so se sestajale na odprtem, večinoma v senci košatih lip.

Za temi sestajanji so ostale vaške lipe s svojimi kamni. Tako je v Deželi posebno značilna lipa v Vrbi. Tam je 12 kamnov, zloženih v krogu okoli lipe.¹²⁴

Nasprotno temu se je gradil sistem vladanja za časa fevdalizma od zgoraj navzdol. Vse je bilo kraljevo, ta je dajal to posest v fevd velikim fevdalcem (knezoškofom, knezom, grofom, ...), ki so spet dajali posest v fevd svojim vazalom itd. Tako se je ustvarila plemiška struktura, ki je segalav vsako vas. Tja so postavili zemiški

¹²⁴ Postavitev ni več prvotna, saj bi drugače nastopilo preveč neugodnih vprašanj, npr. Ali so potem srenjani sejali tako, da so gledali v lipo? V Smokuču so bili ob arheoloških izkopavanjih l. 1968 najdeni srenjski kamni jugovhodno od sedanjega korita, kjer je nekoč stal mogočen kostanj, in to 4 veliki in dva majhna. Ugotovljeno je bilo, da sta dva majhna kamna nastala iz enega velikega. Po izročilu naj bi bil en kamen razpolovljen, ko je kmetija propadla in dodeljen sosedoma.

gospodje svoje zastopnike župane, legate, dežmane itd., ki niso bili plemeniti, a so bili na kakršen koli način povezani s svojim gospodom.

Nasproti temu so srenje postavile svoje župane (npr. Bohinjska Bela, ki pozna oba župana istočasno). Marsikdaj pa je samo eden od županov (npr. Bohinjska Bistrica, ki ji postavi blejski oskrbnik svojega župana, a se je srenja pritožila briksenskemu škofu in ji je ta dovolil imeti svojega župana).

Med tema dvema strukturama pa je obstajala še struktura obrambe dežele. Sprva grajena za obrambo posameznih hiš, nato zaselkov, vasi, mest in konično celotne dežele. Obramba posamezne hiše je obstala do danes pri gradnji stanov, **(slika 30)** obramba naselij je še dobro vidna v ostankih na Selcih nad Zabreznico, na Ajduni, ostanki obrambe mest so dobro vidni v Radovljici, obramba dežele pa se zaznava v gradiščih in gradovih, a tudi povsod drugod, kjer nastane poznejše državna ureditev s svojo strukturo.

10.1. Obrambne strukture

- Ko so branjene posamezne hiše, se branijo vsi prebivalci te hiše, ki so usposobljeni za obrambo po svojih sposobnostih, predvsem so to odrasli moški.
- Ko se branijo posamezna naselja, branijo le-ta vsi odrasli moški, vendar že pod vodstvom izbrane osebe, ki je v tem času poveljevala obrambi.
- Ko se branijo posamezne države, imajo le-te za to svojo vojsko. Osnova le-tej so državljani, zreli in usposobljeni moški in poveljujoča struktura, usposobljena za poveljevanje.

Na Visoki Gorenjski do sedaj še nismo našli prvotnih hiš, ki bi bile grajene tako, da bi predstavljale tipične obrambne značilnosti, tako, kot v Kamniških Alpah **(slika**

30) kar pa ne pomeni, da takih hiš ni bilo. Pastirji so živeli na planinah v podobnih pogojih kot na Veliki Planini. Očitno pa je potrebno pripisati način gradnje navadam prebivalcev v posameznih krajih, ki so bile različne in posledica vzorov, tipičnega razvoja in prilagajanja danim možnostim. Tako se ta tipičnost prenaša iz roda v rod, očitno tudi prek nekaj tisočletij. ¹²⁵

Poznamo pa obrambno sposobne posamezne hiše iz poznejših obdobij, ko se je prek naših krajev odvijal promet na daljavo. Tako so imeli v Bohinju na dveh mestih obrambne stolpe oz. trdnjave na obeh dveh srednjeveških vhodih v Bohinj: na Pozabljenem in na Žlanu, imenovane Bistrica. Iz tega obdobja so ostale še tudi posamezne hiše, grajene tako, da se je bilo mogoče v njih braniti.

Na Visoki Gorenjski pa zaznavamo povsod branjena naselja (na Rebri, na Njivicah nad Begunjami, v Bohinju staro Češnjico na ledini Pejce itd. Če so prve halštatske naselitve na Ravninah nebranjene, so naslednje na Rebri že branjene kot vasi in ne kot posamezne hiše. Posamezne hiše so bile samo tam, kjer so se ljudje zadrževali sezonsko. Branjene so bile stalne naselbine, ne pa posamezne zgradbe, namenjene sezonski naselitvi. Zakaj tako?

Planine so ozemeljska področja, ki imajo stalno isto lokacijo, pogoji se prek stoletij komaj kaj spreminjajo. To pa velja samo za tiste planine, ki se nahajajo nad gozdno mejo ali tik ob njej. Planine, ki se nahajajo v samem gozdu, imajo pa drugačne pogoje. Planine v gozdu so na Pokljuki nastale tako, da se je istočasno na njih kopalo rudo, sekalo les za oglje in nato paslo živino. Če je zmanjkalo lesa ali rude, so se

¹²⁵ Tako so zgradbe v Sv. Luciji še vedno zelo podobne onim, ki smo jih našli na Kupljeniku (Primaščeva kašča, Mežnarjeva pašba), ki so stare okoli 350 let, skednji v radovljiškem Grabnu (Motalnov, Katrinkov), hiše v Slatni itd.

takratni železarji pač preselili k novemu rudišču, na starem pa so lahko pasli naprej.¹⁷²⁶

Očitno med temi rudarji ni bilo konkurence, saj so prihajali iz istih naselij in so prek zime živeli in delali skupaj, a po potrebi tudi skupaj branili naselje.

Če so zgomje naselbine in zgradbe povezane z ledinskimi imeni "njivice", "ravninice", "mizice", kaj pa potem pomenijo ledinska imena "laz"? Kaj pomeni na Visoki Gorenjski "laz", smo že obravnavali. Ali je to zametek vasi? Ali nista gorenjski "waz" in "was" zelo podobna po izgovorjavi? Današnja naselja Laze imajo po več hiš, večje obdelovalne površine, a so še vedno zelo navezana na živinorejo.

Kaj pa posamezne "gube" v Šentanski dolini nad Tržičem? Tam tudi nastopajo na zahodni strani doline posamezne kmetije (gube): Genetova, Kajžarjeva, Kramarjeva, Dolenceva, a tudi posamezne kmetije: Tominc, Potočnik, Jur (pri tem pa se posamezne kmetije na Ljubelju omenjajo že v 12. stol.).

Kam pa lahko vtaknemo posamezne hube v lasti blejske otoške cerkev, s posebnim statusom (Wirtschaftshube mit Konsens)? Ali so bile te kmetije tudi "lazi", "wazi", ki se omenjajo v urbarjih že v 13. stol.:

- Avsenek pri Sv. Joštu, poznejši Sv. Luciji, današnji Zadnji vasi,
- Korošec v današnjih Vrbnjah,
- Rožič na Kupljeniku, itd.

Ali se slučajno nahajajo ob srednjeveških poteh? Bile so to nekoč velike kmetije. Vsaj pri Avseneku se opis kmetije najprej ujema z "lazom", danes pa je tam vas

(Zadnja vas). Tako tudi naselje Laze nad Gorjami dajo slutiti, da je tam bil prvotno "laz" z eno hišo (in ob poti, ki je iz Kočne vodila prek Kmice naprej na Pokljuko in v Boihnj) n da se je šele pozneje ta razvil v danes samostojno naselje.

Tako lahko smatramo, da so pri nas v različnih kolonizacijskih obdobjih res nastajali najprej "lazi" - poseke v gozdovih, v bližini nekdanjih poti, na katerih so bile postavljene hiše in narejena polja. Zelo verjetno je bila to celo najbolj pogosta razvojna oblika.

Očitno je bilo razpoložljivo ozemlje tisto, ki je narekovalo, koliko kmetij se lahko ob začetku postavi v tak "laz".

Za mnoge vasi lahko sumimo, da so bile naseljene sprva s 5 do 6 kmetijami, zelo pogoste so tudi z eno kmetijo, zelo redke pa z dvema (sedaj edini identificirani primer Srednja vas v Podgorju pod Dobrčo).

Mnogo od prvotnih samotnih kmetij se je razvilo naprej v zaselke, saj jih je k temu sililo naraščajoče število prebivalstva. Sprva so zasedali najboljšo zemljo, pozneje pa vedno slabšo. Taka rast velja predvsem na robovih ravnin, med tem ko se za ravninske vasi ugotavlja, da so že prvotne kolonizacije večinoma večje.

Obramba cele pokrajine oz. posameznih predelov pa je temeljila na utrjenih točkah, to so bila gradišča, pozneje gradovi, ki naj bi ščitili celoten predel. Taka gradišča oz. gradovi so bili postavljeni predvsem na vhodih v deželo, lahko pa tudi na ključnih, strateško pomembnih mestih, kjer so običajno imeli nadzor nad potmi in varovali leto. Na teh so se zadrževali sprva ljudje, ki so ščitili deželo, dostikrat naravnost povezani z železarstvom (kovači), ki so imeli pomembno vlogo tudi pri nadzoru in obrambi posameznih naselij.

Za obrambo večjega ozemlja pred številnejšim sovražnikom, so bili potrebni drugačni ukrepi. Pred številnejšim sovražnikom se posamezne vasi niso mogle us-

¹²⁶ Raziskave v okviru Triglavskega narodnega parka so pokazale, da so takrat močno ogoleli gozdovi. Na današnjih pokljuških planinah pa je povsod najti ostanke tedanje rudarjenja.

pešno braniti. Potrebno se je bilo združevati v enote, ki so branile celotne pokrajine – geografsko zaključene enote, z mejami, ki so omogočale naravi, da je sodelovala pri obrambi (reke, pogorja).

Na takem področju je živel prebivalstvo, ki se je med seboj lahko sporazumevalo, imelo iste interese, da je lahko organiziralo skupno obrambo. To je bil pogoj za nastanek posameznih dežel. Gospodarstvo teh dežel je moralo biti dovolj močno, da je lahko prenašalo bremena skupne obrambe, torej celotno vladajočo strukturo, ki je bila sprva res namenjena samo obrambi, pozneje pa je vedno bolj izkoriščala gospodarske možnosti dežele in se je v to strukturo prelivala ves produkt, ki ni bil neposredno namenjen za preživetje.

Tako strukturo nam posredujejo posamezni dokumenti od antike naprej. Če imamo za halštatsko samo poročila antičnih piscev iz obrobni dežel, se v srednjem veku pojavijo tudi dokumenti iz naše dežele.

Iz razpoložljivih dokumentov smo poskusili izluščiti tiste podatke, ki se nahajajo v teh dokumentih in se lahko nanašajo tudi na naše ozemlje.

Drugi vir podatkov pa je arheologija, ki nam ponuja informacije o materialnih ostankih življenja v našem prostoru iz preteklih obdobij.

Tretji vir podatkov pa je ljudsko izročilo, ki ga še danes hranijo posamezniki.

Noben od teh virov ni popolnoma zanesljiv, saj je potrjen subjektivni interpretaciji. Vendar vedno bolj obširni podatki povečujejo zanesljivost, podobno tudi metode dela. Da pa se sicer razpoložljivi podatki povezujejo v informacijske strukture, je pa odvisno predvsem od znanja raziskovalcev in od njihovih hotenj ¹²⁷.

Tako lahko dokaj zanesljivo ugotovljamo cerkvene strukture, čeprav samo posredno. Visoka Gorenjska je bila od antike naprej v pokristjanjevanju pod vplivom Ogleja, pozneje Cedada. Če za naše kraje ni zanesljivih podatkov, imamo bolj zanesljive podatke za Istro, kjer so vladali isti patriarhi in isti cesarji od Karla Velikega naprej. Konflikti med posameznimi strukturami so zanesljivo primerljivi tudi v naših krajih, samo če upoštevamo tudi podatke,

bojne relacije in vrednotenje, bi morali izdelati ustrežna pomagala (ekspertne sisteme, umetno inteligenco itd.), kar pa se do danes še ni zgodilo, čeprav so nekatere druge vede pri nas to uporabljale že pred dvema desetletjema (npr. kemija s svojimi informacijskimi sistemi). Očitno so interdisciplinarni pristopi tabu.

Podobno arheologi še niso naredili (objavili) niti ene DNA analize, čeprav jih zunanji svet uporablja zelo pogosto. Ali se res bojimo zvedeti resnične informacije, na katerih bi slonela resnična zgodovina. Čemu borbe med "venetariji" in "klasiki", če bi bilo lahko to rešeno dokaj zanesljivo samo z ustreznimi pristopi. Poznamo današnje Džingiskanove potomce, nimamo pa ugotovljene sorodstvene strukture med antičnimi prebivalci in "karantanskimi" prebivalci v Smokuču. Podobno velja tudi za druge kraje.

Mnogo arheoloških raziskav je slabo dokumentiranih, še manj objavljenih. Kdaj bodo naši raziskovalci lahko dohiteli naše politike v združevanju Evrope? Kdaj bodo naši raziskovalci začeli uporabljati arheometrijo, razvito v zadnjem desetletju, predvsem po najdbi Ötziya?

Poleg tega so raziskovalci odvisni od političnega sistema in politične situacije. Zaprti sistem stare Jugoslavije ni sodeloval pri čezmejnih raziskavah, saj te niso bile podpirane (financirane). Široko mednarodno raziskovanje v mednarodnih strokovnih timih skoraj ni obstajalo, obstajale so več ali manj samo privatne povezave med raziskovalci in literatura o dognanjih v tujini. Do spajanja znanja (razen redkih izjem) ni prišlo, prišlo je samo do upoštevanja tujih raziskav.

¹²⁷ Zgodovinarji uporabljajo še naprej iste metode in pomagala, kot pred stoletji. Da bi podatke računalniško strukturirali v baze podatkov in prepustili računalniku medse-

ki nam jih ponuja arheologija. Na obeh krajih imamo "pogane" - "Slovane", "kristjane" - staro prebivalstvo, s svojo strukturo, povsod napreduje pokristjanjevanje, očitno pri nas z večjo dinamiko, a tudi z zmanjšujočim se časovnim zaostankom.

10.2. Pojmovanje

Od 5. stol. naprej pojenjuje rimska oblast pod vplivom vdorov priseljenih narodov. Kako pa pojenjuje specifično na Gorenjski, je skoraj neznano. Do kod sežejo posamezni vdori v Deželi in Blejskem kotu ni pisnih sporočil (vsaj do sedaj niso najdena). Možne so samo primerjave s sosednjimi področji.

Tako vemo, da se je v 6. stol. močno povečal vpliv Bizanca, s tem pa tudi oglejske cerkve.

Če so se umaknile višje cerkvene strukture, ni nujno, da so se tudi nižje. Še bolj pa je jasno, da se samega verovanja ne da spremeniti v eni noči.

Na Visoki Gorenjski in sosednji Koroški, ki spadata do Drave pod oglejski patriarhat, se pojavljajo ostanki poganskega verovanja vse do konca 15. stol., kot to ugotavljajo škofovske vizitacije. [B51] Podobno ugotavlja tudi Rutar za področje Tolminske.

Vraževerje, povezano s starimi spoznanji in verovanji, traja do danes. Ne samo to. Življenje na kmetih je povezano z naravo, njenimi cikli. Kdaj je potrebno opravljati razna kmečka dela, je vezano na naravo in posamezen čas na posamezne svetnike. (sv. Valentin ima ključ od korenin, sejati moramo ob mladi luni, žeti od stari luni itd.). Ta navezanost ne izvira iz katoliške vere, samo čas je prilagojen katoliški veri in njemu koledarju s svetniki. Dejansko pa so ti življenjski napotki, kmečki dogodki vezani na naravo in so stari že več tisočletij in segajo daleč nazaj pred začetek našega štetja, ko so si kmetje nabirali izkušnje in znanje o kmečkem delu, jih povezovali s

takratnimi bogovi in potem stare bogove zamenjali z novimi svetniki. S tem znanjem so ljudje že prišli v naše kraje in ga prinesli s seboj ob svoji naselitvi. To znanje je del njihove kulture, njihovega verovanja, njihovega vsakdanjega življenjskega cikla, je del njihovih takratnih osebnih odnosov do so-ljudi, družine, vasi, ...

Ti odnosi so se menjavali s spremembami v okolju, ki predstavlja v najvišji stopnji politični sistem. Vsak nov politični sistem je poskušal vsiliti svoje interese, ljudje pa so pri sebi zadrževali prejšnje stanje. Večja je bila prisila, bolj uspešen je bil novi sistem. Večji delež novih prebivalcev je omogočal hitrejše in obsežnejše spremembe. Predvsem pa so morale biti spremembe pri obeh spolih. Če bi priseljenci bili samo moški in bi se ti oženili z domačinkami, bi bile spremembe opazne predvsem na tistih področjih, ki jih je obvladovala priseljena struktura, ostale pa nespremenjene v tistem delu, ki so ga obvladovale domače strukture. Mame bi svojim sinovom, predvsem pa svojim hčeram, že v zgodnji mladosti vteple v glavo stari sistem. Ženska, ki je vladala predvsem v hiši (podpirala 4 vogale hiše), bi tako popolnoma zadržala stari sistem, saj drugega ni poznala, priseljeni moški pa ga tudi v deljeni družbi niso mogli poznati, še manj obvladati.

Tako pomešana družba se zlije v novo kulturo in civilizacijo šele po nekaj generacijah, korenine prejšnjih pa ostanejo naprej, marsikdaj kot variante, ki se manj uveljavljajo, ali pa se uveljavljajo v drugih krajih. Predvsem se uveljavljajo v različnih krajih različne sestavine. Ohranjajo pa se predvsem v svoji podstati.

Ker poteka razmišljanje v vzorcih, se stare strukture pojavljajo naprej v jezikih, četudi so ti zamenjani. Tako spreminjajo svojo semantiko, semantična polja postajajo vedno obsežnejša. Pojavlja se niz sinonimov in homonimov, za katere se ve točen pomen samo v zelo ozkem komunikacijskem kro

gu. Dejansko se posamezne rešitve med seboj lahko samo primerjajo, čeprav so za reševanje različnih problemov na razpolo- go različne rešitve.

Ustvarijo se ozki komunikacijski krogi, v katerih imajo posamezni izrazi in njih po- vezave zelo specifičen pomen. Najpogo- steje je tak komunikacijski krog družina.

Tako so posamezne rešitve poznane sa- mo v določenih krajih, na kar so vezani posamezni pojmi, ti pa na poimenovanja.

Oglejmo si nekaj primerov iz Begunj:

A stog,

B kozolec,

C komarča,

Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) podaja:

A1. visoka stožčasta kopa, kopica zlasti sena, slame: delati stoge; zložiti snopje v stog; stog sena // debelejši kol na sredi kope, kopice: na poljih so stali prazni stogi

A2. nar. gorenjsko kozolec: vihar je prevr- nil stog; dajati seno v stog

B1. lesena, od strani odprta stavba za su- šenje žita, krme: jemati snope iz kozolca; sušiti v kozolcu; prenočil je pod kozolcem / dvojni ali vezani kozolec

- dva vzporedna kozolca, zvezana s sku- pnim ostrešjem; kozolec dvojnik

* agr. stegnjeni kozolec, ki ima okna v eni vrsti; žični kozolec, kozolcu podobna na- prava za sušenje krme; kozolec na rep, dvojni kozolec s podaljškom

A-2. V Begunjah so na Sv. Petru še pred dvema desetletjema postavljali kope sena. Kopa rabi za osnovo, na katero se potem zloži seno, leseno ogrodje, ki se mu je reklo "stog"....

Begunjska kopa se sestoji iz:

- **stniša** - na tleh položene smrekove veje, ki so preprečevale, da bi seno gnilo;

- **ostrvi** - tanjše deblo s prisekanimi ve- jami, ki so ga zabili v zemljo in okoli njega zložili in steptali seno;

- **orel (voru)** - smrekove veje na vrhu ko- pe, ki so preprečevale, da bi vlaga prodi- rala v seno ter nanje položena ruša, ki je preprečevala, da bi veter odnesel smre- kove veje;

- **komarče** - tanjša debela ali vrhovi s prise- kanimi vejami, s katerimi se je oprlo spo- dnji del kope, da veter ni raznašal sena in da divjad ni pulila ven sena. (glej [Slika 43](#)).

Ošnjak [A153,s.31] pripoveduje, da so v Beneški Sloveniji "stog" štirje oporniki, ki podpirajo kopo.

RAZLIKA MED OSTRVMI IN KOMAR- ČAMI V SLOVARJU NI RAZVIDNA. ZA- KAJ DVA IMENA ZA ISTO STVAR, ALI JE RES ISTA?

komarče...

kope ....

SSKJ kopa -e ž (o)

1. velik kup, zložen navadno zaradi suše- nja a) žita: kopa se je podrla; na njivi so stale kope pšenice / spravljati, zlagati v kopo / kope sena kopice / na voz so nalo- žili celo kopo žita b) desk, lesa: delati kope / desk je še pet lepih kop / na gradbišču je bila kopa opeke ...

2. v obliki polkrogle zložen, z zemljo ob- dan les, določen za delanje oglja: kopa se kadi; drva za kopo / kopo kuhati, žgati / oglarska kopa

* gozd. bokati (kopo)

3. ekspr., z rodilnikom velika količina, množina: ima celo kopo dokazov; izrekel je kopo laži / ostala je sama s kopo otrok4. nar. skupina šestdeset snopov (žita): pri- delali so petdeset kop pšenice

V ZGORNJEM OPISU NI POJMA ZA PRAVO SENENO KOPO Z LESENO

KONSTRUKCIJO (STOGOM). Obstaja torej poimenovanje, ne pa pojem. Sinonimno polje torej ne obsega pojma, ki ga uporabljajo v Deželi - Begunjah.

V Deželi kope ne pomenijo oglarske kope, temveč samo senene. Oglarske kope se imenujejo ogence, vogence (ogeljnice).

Kozolca v tem predelu ne poznajo. Poimenovanje je prinesla šele knjižna slovenščina. Prešeren ga še ne pozna. ¹²⁸

Sedaj si pa pogledajmo Begunjski "stog" na sliki "stoga" na Sv. Petru nad Begunjami – **slika 43**

B1

V Begunjah se uporabljajo še naslednji specifični pojmi:

..dekleta so šivale, pletle, badale

pojma badanje SSKJ ne pozna. Pomeni pa s šivanko vbadati v podlogo vnaprej zarisane vzorce s sukanci različnih barv.

- vevra = veverica,
- gorjaki, z derezami na nogah kosili, = gomiki
- sneg se solzi = sneg kopni
- kočar Janez = oskrbnik koč Janez

Luknja = jama ??

Luknja - Vrh bače = Rindlochsattel (DE). V nemškem poimenovanju je še vedno luknja za ozek prehod.

- Narbe - odkovki, okovani deli lesenih orodij, naprav (v nemščini pomeni to brazgotino)

¹²⁸ V Bohinju »pomen kozouc to, da se punca spusti na use štiri, desc jo pa od zada opre, koza jpa stou za žagane drva.«

Če je slovar slovenskega jezika zbirka besed, še zdaleč ni pojmovnik (tezaver), ki bi omogočil nedvoumno komuniciranje med posameznimi krajani (iz različnih krajev), saj posamezna poimenovanja predstavljajo v različnih krajih različne pojme.

Ti odnosi so dejansko poznani še danes, lahko bi postavili kar enačbe:

Prebivalci dolin + prebivalci pobočij = prebivalci Dežele.

Gorjanci+Stranci+Polanci = Deželani

Poljanci + Gorjanci = Kranjci ali

Dolenci + Gorenjci = Kranjci

Če je „nora“ jama dolina, kmica in če je „km“ čer, peč, so lahko potem Pejce = Peči,.... in na njih postavljena naselja.

Tudi Kani so nekaj podobnega, oni so pa prebivalci na pobočjih in pečeh, predvsem v dolinah, kjer ni drugih možnosti, torej na gorah. Točno to so pa Pejce nad Češnico v Zgornji dolini.

Poglejmo sedaj še po drugih virih:

Fr. Bezljaj, Etimol. slovar sloven. jezika II, Ljubljana 1982 (nora)

Zaprti gorski dolini pa se danes reče draga, kmica.

V antiki in srednjem veku pa je bila v takratni latinščini draga, kmica (luknja) antro.

Loch, das, (-e/s, -Löcher)

- luknja (tudi zapor); (Öffnung) odprtina; (Lücke) vrzel; beim Golf: jamica; Technik odprtina, bei Öfen: ustje peči; (Arsch) rit; Astronomie schwarzes ~ črna luknja; ein ~ reißen narediti luknjo; ein ~ in den Geldbeutel reißen narediti luknjo v denarnico; ein Loch stopfen zamašiti luknjo; nähend: zakrpati luknjo; ein ~ haben imeti luknjo; figurativ imeti napako; sich in seinem ~ verkriechen zalesti se v svojo luknjo; den Gürtel ein ~ enger schnallen zategniti pas; ein Loch/ Löcher in die Luft starren strmeti/ bolščati predse; ein ~ in den Bauch fragen nenehno vrtati z vprašanji; ein ~ im Magen haben jesti kot uš; auf dem letzten ~ pfeifen biti na koncu; aus allen Löchern na vso moč

- dragja1 Ž (-e ..) soteska: die Schlucht

- sotesk[la [e] Ž (-e ...) geografija die Schlucht, die Talenge; (vintgar) die Klamm; (dolina v obliki črke V) das Kerbtal

Schlucht, die, (-, -en) Geographie soteska; deber

Klamm, die, (-, -en) vintgar, tesen, soteska

Vse zgornje navedbe je potrebno tudi časovno opredeliti in ugotoviti istodobnost ter izjave tudi geografsko locirati.

Pogljemo še malo naprej:

Angleščina:

"common":- skupen, javen; navaden, poprečen, občī; prostaški, plebejski, vulgaren, - občinsko zemljišče, občinski pašnik,

"-community": skupna last; občina; skupnost; država; občestvo;

"commune": 1. občina, komuna; 2. pogovarjati se, posvetovati se; biti obhajjan, skesati se.....

Nemščina:

Kommune: občina

Volkskommune: ljudska komuna (oblika skupnosti)

Italijanščina:

comune 1: skupen; občī, splošen; navaden

comune 2: občina

comune 3: 1. (zgodovina) komuna (v Franciji), 2. komuna (oblika skupnosti)

(il bene comune) - skupno dobro, skupna korist; comune 2: občinsko zemljišče, občinski pašnik;

compascolo: skupni (srenjski) pašnik

vicinia: soseska

Današnji slovarji (beri jeziki) ne poznajo več pojma sosednja, srenja, temveč samo nekaj podobnega. Še najbližja je italijanščina, ki pozna skupno last (ne pa skupnega življenja na vasi).

Šavi [B141,s.173]

V zvezi s tem je tudi ime Taurisci za prvo poznano ljudstvo v Vzhodnih Alpah, ki je bilo pozneje imenovano tudi Norici, zatem pa Carni. Ime Tauriski je torej v zvezi s strmimi gorami (turje - Ture, Tauern). Podobna je zveza tudi pri imenu Kami (kar - skalna stena, pečina, čer). V obeh primerih gre torej za prebivalce visokogorja.

Oznaka Noričani pa se sklada s starim slovenskim izrazom nora (jama, votlina. Kot ugotavlja isti jezikoslovec njen izviren pomen. Beseda se pojavlja še danes, zlasti v hrvaščini, kot ponor (po-nor - kraški požiralnik). Tako izraza »jama« kot tudi »nora« pa ne pomenita le votline, temveč tudi zaprto gorsko dolino. Še danes pravijo, da prihaja nevihta »ven po jami«, to je, iz zaprte gorske doline. Noričani so pomensko torej prebivalci gorskih dolin. In Plinij st. (III, 133) potemtakem tudi pomensko pravilno istoveti ljudstvo Tauriskov z Noričani in Kami.

Na Visoki Gorenjski so imele "srenje" svoje "gmajne", na Tolminskem in Beneškem pa so imele "sosednje" svoje "komunje" (skupna zemljišča in uživalce skupnih pravic ("srenjane"), ki jih oblast imenuje "promiscue" (kar bi v današnjem jeziku seveda lahko napačno razumeli) oz. "občinarje". Oboji pa v tem času omenjajo občine in ne srenje. Občine torej že postajajo stvarnost. V Smokuču imamo kmalu po tem k. o. Doslovče, ki zajema Rodine, Smokuč, Doslovče in Breznico, torej je to srenja na 4 vasi, med tem ko sta zahodno od tod še k. o. Zabreznica, ki obsega Zabreznico in Selo kot srenjo na 2 vasi + Vrbo, ki pa nima v zaledju paše ali planin, temveč se te nahajajo izpod vasi in navzdol do Save. Podobna je tudi k. o. Žirovnica, ki

obsega srenjo na 2 vasi Žirovnica in Moste, poleg tega pa še vas Breg, ki se ravno tako nahaja na bregovih Save. ¹²⁹

Če pogledamo način upravljanja s pašniki, lahko ugotovimo, da pomeni "občina", dejansko "srenjo na 2 vasi", saj le te odločajo o svojih planinah in pašnih zadevah, imajo skupne planine, skupne gmajne, skupne gozdove itd.

10.3. Pojmovanje in srenjska lastnina

Sam izraz "gmajna" prihaja od nemškega pojma "gemein" = skupno, izraz komunij pa od latinskega oz. italijanskega - comune, ki pomeni sprva skupno, (to pomeni še danes tudi pri Ladinih) občje, splošno, pozneje pa občinsko.

Pri tem pa gre razlikovati pojem skupno od občje. Pri skupnem so podstrukture znane, pri občem pa ne. Pri skupnem gre za zaključen krog udeležencev, ki ga je mogoče ločiti od ostalih, pri občem pa ne. V srenjah je bilo vedno znano, kdo je srenjan določene srenje, pri občini je bil pa dodeljen neki fimirani celoti.

Za časa Moritza Dietrichsteine sta Radovljica in Predtrg za uporabo gmajn plačevali radovljiškemu zemljiškemu gospostvu dajatve. Posamezne vasi v Blejskem kotu plačujejo oskrbnikom blejskega gospostva

¹²⁹ *To kaže na prvotno razdelitev zemljišč med posameznimi srenjami. Ta je zelo verjetno segala od vrha gora pa vse do Save. Vsaka srenja je dobila svoj pas, ki je obsegal različne kategorije zemljišč, z različnimi lastnostmi, od visokogorske paše pa do gmajn ob Savi. Najdlje je tako razdelitev zadržala srenja na 2 vasi Selo-Zabreznica, vse do konca 19. stol.*

Sedaj se pa spomnimo še nazaj, da smo v teh krajih omenjali že v halštat u vedno dvojice naselij.

za uporabo planin in srenjskih gmajn (ne vseh) določene dajatve.

L. 1665-1765 so na Tolminskem plačevale vasi za uporabo komunij urbarju namemnino [A31,s.133].

L. 804 so plačevali istrski (patriarški) podložniki za uporabo "naših" travnikov, pašnikov in gozdov desetine, herbaticum, glandaticum,..

Vidimo, da srenjska zemlja ni bila povsod tudi vaška lastnina. Samo tam, kjer so vasi nastale zelo zgodaj, na vsak način pred vzpostavitvijo fevdalnih odnosov, (pri nas koncem 10. stol.), se je ohranila tudi vaška srenjska lastnina. Če pogledamo posamezne primere, lahko ugotovimo, da tam, kjer najdemo tudi rimskodobne ostanke, najdemo pozneje tudi vasi, ki imajo svojo lastno srenjsko zemljo (Zasip, Smokuč). Tam, kjer pa je fevdalec zasedel posamezne vasi, si je običajno prisvojil tudi pravice do skupne zemlje in jo je dajal nazaj v najem. Sploh pa je to veljalo za vasi, ki so jih kolonizirali fevdalci. Te v mnogih primerih sploh niso imele svojih planin, običajno samo gmajne in služnosti.

Taki usodi so podlegle vse vasi v Deželi, razen Smokuča. A tudi tukaj najdemo potem še ledino Komun, ki torej sodi vsaj v čase vzpostavitve prafare na Rodinah (2/2 10. stol., če ne že v čase Karla Velikega ali celo antičnega pokristjanjevanja).

Samo svobodni kmetje so lahko ohranili svojo lastnino. Ti pa so spadali pod deželno oblast, v našem primeru pod Radovljiško gospostvo. Sem so spadali tudi kosezi. Oboji so morali izvrševati v obrambne funkcije, zato so bili oboroženi, imeli pa so tudi manjše dajatve. (Žirovniški trije kosezi – podobno tudi bohinjski v Češnjici – so bili dolžni samo pogostiti škofa in njegovo spremstvo na konjih takrat, kadar je ta obiskal Bled - to pa vemo, da je bilo zelo redko). Tako je vas lahko ohranila svojo

srenjsko zemljo samo če je imela svobodne ljudi. ¹³⁰

Po ljudskem izročilu v Bohinju so bili kosezi del konjenice in so se v Bohinju imenovali snoseki. Seno se pa kosi na travnikih, ki predstavljajo slabša zemljišča proti njivam. Torej so vezani bolj na živinorejo kot na poljedelstvo, takih pa je bilo v Smokuču v 16. stol. več kot $\frac{3}{4}$. V bohinjski Češnici pa vsaj $\frac{1}{3}$ (8 edlingov proti 20 homines) – [B34/8]

V posameznih izrazih se v različnih jezikih skriva v različnih obdobjih tudi drugačen pomen. Ker je jezik spremljevalec vsakdanjega življenja, se v njem odrazijo tudi razna zgodovinska obdobja s svojimi lokalnimi vplivi. Tako imajo posamezni sosednji kraji za isto ledino drugačen naziv (npr. 1. Blejci pravijo Dobra gora, Seljani pa Špik; 2. Žirovničani pravijo grebenu nad vasjo Brinj vrh, Seljani pa Mali vrh itd.). Tako se razvija s časom tudi pomen enako pisanega ali izgovorjenega pojma. Če latinščina občin (v današnjem pomenu) še ne pozne, jih pozna fevdalizem. Čeprav je bila latinščina (sicer mrtev) uraden jezik še vse do 18. stol., je imela velike težave s pojmi, ki niso sodili v njen čas ali na njeno ozemlje. Tako je bilo isto poimenovanje uporabljeno za nekaj različnega, ne pa iden-

tičnega. Tako je pojem »skupno«, ki ga pozna celoten alpski prostor od Slovenije do Švice, od Karla Velikega naprej, ko se začne na tem prostoru v uradnih zadevah (kjer se je ponovno začelo uveljavljati tudi rimsko pravo) znova uveljavljati tudi latinščina, ki pojma »skupno« ne pozna, pozna pa obče, splošno.

Tako je tisto, kar je za zemljiškega gospoda pomenilo obče, splošno dejansko pomenilo samo lokalno omejeno na določen teritorij. Če so Rimljani smatrali, da je ves svet njihov, so bili srenjani omejeni samo na svoje ozemeljsko področje, torej na območje ene vasi. Temu primerno so bila (ne)razumljena pojmovanja.

Tako se razvije tudi v srednjem veku različno pojmovanje srenjskega sistema s strani gosposke in s strani srenjanov. Posebno je to opazno tam, kamor so se priselili tuji fevdalci, ki so izvirali izven alpskega prostora in niso razumeli (ali pa niso hoteli razumeti) starodavnih pravic, ki so izvirale še iz obdobja pred rimsko zasedbo naših krajev, imenovanih "stara pravda".

Stara pravda je pojem za vso prvotno ureditve, pravice in dolžnosti ljudi v slovenskem prostoru. Pojem najdemo v samoupravi Beneških Slovencev, kjer se je sodilo v okviru tabel (landarske in merske) v slovenskem jeziku, v slovenskem pojmovanju, zapisnik zasedanja pa je vodil notar v italijanščini (po priključitvi k Beneški republiki) dopolnjeni z novejšimi lokalnimi (beneškimi, furlanskimi, slovenskimi) pojmi [B154,s.47, 54, 134].[C185]

Za staro pravdo so se borili na Kranjskem kmečki uporniki v 15. in 16. stol., ko so dominikalna sodišča poslovala v nemščini in latinščini, slovenski kmet pa je govoril "kranjski" – slovenščina pomešana s tujimi izrazi (pojmi). Da se mnogokrat niso pravilno razumeli, ne smemo torej pripisati samo slabemu znanju domačega jezika, temveč tudi različnim interesom, predvsem pa različnim pojmovanjem istih zadev.

¹³⁰ Svobodni ljudje so imeli tudi svoja imena, ki preidejo pozneje v "pisanja" = priimke. Svobodni ljudje s svojim imenom tudi razpolagajo in ga vlečejo iz roda v rod. Če so nesvobodni samo mansio, imajo samo roke in noge, glavo zanje pa nosi njihov gospod (tako, kot danes pri orodjih, napravah, strojih)

Tako so zagoriški svobodniki Svetina, ki so bili zidarji, nosili iz roda v rod ime Jaka in tako je to ostalo do danes. Tako je ime pri hiši zdržalo dlje kot njihova obrt in z njo povezan hišni "cahen" (navzdol obrnjena puščica), četudi je tudi ta preživel menjavo "pisanja" (čeprav se pri hiši tega nobeden več ne zaveda, prišlo je pač v običaj, izgini- lo pa iz vedenja).

Če je stara pravda povezana še s starim poganskim pojmovanjem, so fevdalni odnosi povezani s krščanstvom in na območju, ki ga tukaj obravnavamo, tudi oglejskim patriarhatom oz. čedajskim kapitljem (koncilijem).

Po poružitvi Ogleja I. 737 se prenese sedež patriarhata v Čedad, Karel Veliki pa postavi za patriarha Pavlina, ta pa prenese v Čedad še sedež koncilija. [B154, s.109], mejo med Oglejskim patriarhatom in Salzburško nadškofijo pa postavi na Dravi.

Komaj kaj pa poznamo, kako je tedaj potekalo celovito življenje na Koroškem. Če je bilo vladanje in odnosi v vojvodini Karantaniji na široko obdelano, se kmečkim zadevam najširšega sloja prebivalstva ni nihče posvetil.

Zgodovinarje je najbolj zanimalo tisto, kar je kmalu propadlo, kar je bilo blesteče, tisto, kar pa je to bleščavo omogočalo, jih pa ni zanimalo.

Vzroki in podstat, ki je omogočala večji družbeni produkt in s tem višjo hierarhično lestvico, pač niso raziskani. Pogled od zgoraj navzdol pač ni segel tako daleč, nehal se je pri kmetu, ki je ponudil novemu vojvodi marogasto (čmo-belo) kobilu (take "norike" še danes gojijo na Zilji, a tudi v Zgornji Avstriji in tudi lipicanec je v mladosti marogast) in pri tem nosil značilen klobuk.

Kakšni pa so bili odnosi, lastninska struktura v vaseh te vojvodine, kako med seboj prepletene in kakšna je bila njena zgodovina, pa ni bilo pomembno. Pomembno je bilo, da je sedel novo ustoličeni vojvoda na knežji kamen, ki naj bi bil odbit del antičnega stebra, da pa so na takih "stebrih" že sedeli tudi prebivalci Vač kako tisočletje prej (glej vaško situlo) in da so Bohinjci v ta namen uporabljali šture za svoje svete obrede (rituale) še pred stoletjem, pa ni nihče opazil.

Po drugi strani pa vemo, da je oglejski patriarhat segal v antiki v Noriku do Virunuma, torej tudi do njegovega okoliša. Pred Karlom Velikim, ki je postavil mejo med salzburško nadškofijo in oglejskim patriarhatom na Dravi, je potekala meja precej severneje, zelo verjetno po alpskem grebenu, ki je ločeval oba Norika, o čemer pričajo tudi posamezne posesti (fevdi), ki jih je imel patriarhat severno od te meje. Predvsem pa je segal vpliv patriarhata ob vojaških cestah, ki sta vodili iz Čedada prek Predela v povodje Zilje oz. prek Sv. Lucije (Mosta na Soči) prek Cerkna in Škofje Loke, Kranja in Jezerskega v Podjuno ter od tam naprej v Virunum.

Tako nastopata zelo verjetno obe dve obliki samuprave v Karantaniji in v Nadiških dolinah paralelno, samo zasledili smo jih v različnih dobah, prvo od začetka do konca srednjega veka, drugo od izteka srednjega veka pa tja do časov Marije Terezije.

11. SRENJE V TEŽAVAH

Primer:

V Bohinju je bila srenjska ureditev in zavednost po drugi svetovni vojni še dokaj močna. Oblast je v 50-tih letih poddržavila srenjsko zemljo, vendar so domačini delali še naprej kot prej stoletja. Razvoj življenja je vendarle doprinesel spremembe.

Če so prej ostajali doma vsi otroci in živeli naprej večinoma v isti skupnosti, so se začele po vojni odpirati nove možnosti. Kmečki otroci so se lahko šolali in prihajali do lažjega kruha, doma so ostajali samo posamezni sinovi, ki so vodili kmečko gospodarstvo naprej. V 70-tih letih je začela prodirati mehanizacija in še bolj podprla tak razvoj, saj je moral posameznik vedno več ustvariti.

Tako sta se na neki kmetiji šolala od treh otrok 2 otroka in postala visoko izobražena človeka ter se preselila v mesto v bližino svojih služb. Doma pa je ostal samo starejši brat, ki si je na svojem lastnem kmečkem dvorišču (vrtu) postavil novo hišo. V stari, nekaj sto let stari kmečki hiši, pa sta sprva živela naprej starša, vendar sta ta sčasoma umrla, stara hiša pa je začela postajati odveč. Tako so jo vsi trije skupaj prodali in odhajajoča otroka sta dobila izplačano dediščino.

Hišo je kupil nek Ljubljčan in iz nje naredil vikend.

Hiša je bila po starih srenjskih običajih postavljena na srenjski zemlji, vendar se je ta opredelitev tekom stoletij vedno bolj izgubljala. Sprva so srenjani odločili, kdo in kje bo lahko na srenjski zemlji gradil ter tako urejali vas, da je kot celota tudi lahko funkcionirala. Že v začetku 19. stol. pa začne postajati tisti del zemljišč, na katerih so stale hiše (vse kar je bilo pod istim kapom – zazidano zemljišče), del, ki je pripadal hiši. Kmetije pa so se

lahko razkosavale. Sčasoma pa je zemljišče postalo popolna osebna last, pripadajoča neki kmetiji.

Sčasoma o gradnji hiš niso več odločali vaščani, temveč oblast, ki je začela izdajati lokacijska in gradbena dovoljenja, sosedje pa so se lahko samo pritoževali.

Skratka nekdanje mestne manire so se prenesle na podeželje in v vaško življenje. Vas pa je razmišljala še vedno naprej po starem.

Ljubljčan, ki je kupil staro hišo, jo je obnovil po svoje. Imel pa je tudi avto, da se je lahko vozil v Bohinj. Odstavljal ga je takoj ob hiši, na nekdanji srenjski zemlji. Tam pa je bilo prej odlagališče lesa za vso vas. Tja so prek zime navozili les iz gozdov, do spomladi pa so ga prodali. Čez poletje pa je bil tod travnik.

Ljubljčan pa je trdil, da je to državna zemlja (Splošno ljudsko premoženje – tako naj bi pisalo v zemljiški knjigi, vendar sodnija do tedaj tega še ni izvedla in parcela je bila še vedno srenjska. Vikendaš pa svojega avtomobila ni imel kam dati, pa tudi škoda se mu ga je zdelo. Tako je nasul ob hiši na srenjski zemlji kos zemljišča z gramozom.

V Bohinj je prihajal samo ob koncih tedna in zasedal srenjski prostor, vendar trava na srenjskem travniku ni več rasla.

Srenjani so se čutili ofrnažene, odnosi na vasi so se skalili. Čutiti pa jih je moral predvsem bivši lastnik. Očitali so mu, da je odprodal srenjske deleže, čeprav so ti vezani na hišo. Ljubljčan ni kupil zemlje, ki si jo je prilastil, ni upošteval vasi in njenega življenja, njenih navad in gospodarjenja s prostorom. Za njega je veljal samo denar. Ni razumel, da hodi po tuji zemlji, da je ta zemlja pripadala stoletja vaščanom, ki so z njo gospodarili, skoraj stoletja enako. Ni jih prav nič brigalo, ali je država z dekretom pobrala srenjsko zemljo, oni so še naprej tja vozili pozimi svoj les, poleti pa kosili tra-

vo. Oni si pozimi niso skidali prostora za les, saj so les tja privlekli s sanmi (posojkami) in ga tam odložili, ne da bi kidali. Novi vikendaš, pa je prostor skidal, sedaj pa oni niso mogli več voziti tja lesa, saj je bil prostor ali zaseden z avtomobilom, ali pa kopen in se tja ni moglo več s sanmi vlačiti lesa.

Vaški prostor je bil že stoletja razporejen, tako da so vaščani lahko optimalno opravljali svoja dela, Tako tudi ni bilo primemega prostora, kamor bi lahko prenesli skladišče lesa. Zemlja okoli vasi je vedno najboljše kakovosti, zato so jo skrbno čuvali in uporabljali za vrtove, zelnike in slično. Les pa so morali imeti pod nadzorom, zato je moral biti pod nosom.

Vsak poseg v ta vaški prostor je torej predstavljal tujek, ki ga tujci niso razumeli, še manj pa so se nanj ozirali, s tem pa drugače mimo vas spremenili v bojišče.

11.1. Zgodovina srenjske posesti

Vendar srenjska posest ni bila ogrožena šele v zadnjem času. Že ob samem prihodu v naše kraje se pojavijo razlike med rudarji in pastirji. Prvi so bolje živeli kot drugi, čeprav so bili ti prej na tem prostoru. Predvsem se pojavijo te razlike v rimskih časih, ko so bili rudarji-kovinarji forsirani s strani države, pastirji pa prepuščeni samim sebi. ¹³¹

Tudi razlike med poljedelci in živinorejci bi nastajale, če ne bi bili to eni in isti ljudje oz. če bi bili ljudje specializirani. Tako se pa vse do srede 14. stol. ohranja staro, nespecializirano življenje in gospodar-

jenje, kjer se konflikti srečujejo kar v okviru ene gospodarske enote - kmetije.

Prve težave so se začele pojavljati s prihodom fevdalizma. Tako, kot v rimskih časih, se tudi sedaj začenjajo pojavljati privilegiranci – kovinarji.

Do sedaj smo že obravnavali, kaj se je dogajalo v Istri za časa Karla Velikega in mislimo, da pri nas ni bilo veliko drugače, samo, da za to nimamo tako dobrih predstavitev. Tudi pri nas je bila uradno prihoda Karla Velikega na oblasti bizantinska oblast, ki pa je zaradi preseljevanja narodov močno oslabela in dejansko ni več dosegala naših krajev.

Tako predvidevamo, da se je tedaj ohranil prejšnji način življenja na prejšnji ravni družbenih odnosov.

Da bi to lažje podpri, smo preiskali, kaj se je dogajalo drugod v Alpah in v sosednjih področjih.

Tako imamo poročila iz Ticina, da so do konca srednjega veka tod vladali slični odnosi do lastnine kot pri nas. Do tedaj skupna zemlja ni bila posebej okarakterizirana in zanjo ni bilo potrebno plačevati. Tako skupno zemljo so pa imele stare vasi, ki so bile naseljene še pred prihodom fevdalcev. Isto se je dogajalo tudi na Južnem Tirolskem, kjer so živeli Ladini. Tako lahko posplošimo stanje na področju Retoromanov in na območju Ladinov, da se v času, preden so prišli Langobardi, v bistvu z lastnino ni nič spremenilo in da je bilo stanje v celem južnem alpskem prostoru podobno.

Dejanske razlike začnejo nastajati šele pozneje, odvisno predvsem od tega, kdo je zasedel (zavojeval) določen prostor.

Tako so v Ticinu v Val di Muccio nekdaj imeli v skupni lasti kostonjeve gozdove od katerih so se preživljali. Za časa Marije Terezije so se pa začele spremembe, ki so uveljavile lastnino posameznikov. To se je dogajalo v celotnem alpskem prostoru. Tako so se nekdajne skupne srenje

¹³¹ Raziskave v Triglavskem narodnem parku, predvsem na planini Klek, so pokazale, da so bili kovinarji v rimskih časih bogatejši od pastirjev, da so imeli svoje naselje, a v bližini pastirskih koč. Očitno tedaj lahko ločimo (prišleke, rudarje, kovinarje, ...) od domačih pastirjev.

preoblikovale v nekoliko večje občine, te so bile upravne enote, vodene od oblasti, in namenjene predvsem zbiranju davkov in vojakov. Tako so si v Val di Muccio izmislile oblasti posebno obliko, kako bi prišle do davkov in so prej skupen kostanjev gozd podredile občini, ta je pa na vsak kostanj vsekala hišno številko tiste hiše, ki ji je pripadal in od njega seveda morala plačevati davek.

V naših krajih so srenjsko zemljo poskušali čim bolj zadržati, ponekod je to uspelo do danes, kljub vsemogočim pritiskom oblasti po podržavljenju in vsemogočim oblikam podržavljenja.

Tako so Smokučani zamenjali srenjski gozd v Zavrhu za travnike pod Hrašami. Oboje so potem razdelili na posamezne parcele v razmerju, kot je imel vsak srenjan število deležev. Tako so nastali v Zavrhu Hraški deli, razparceliran gozd, pod Hrašami pa ledina Trauenci, po kateri je mogoče točno ugotoviti iz same velikosti, kateri hiši pripada posamezna parcela, saj so po vrsti upoštevali še hišne številke, ne samo srenjske deleže.

Podobno je bila razdeljena do tedaj zagoriška srenjska gmajna na Jaršah in do tedaj grejska srenjska gmajna na Dobah. Razdeljena je bila na posamezne hiše v Gradu, Zagoricah in Želečah. Tedaj so dobili del zemlje tudi kajžarji, ki so bili posebej številni v Zagoricah, med njimi tudi štirje svobodniki, ki so bili dejansko obrtniki, odvisni od največjega zagoriškega kmeta Daneja.

To je samo nekaj primerov, ki jih navajamo. Iz samih ledinskih imen pa lahko vidimo, da je bil to splošen pojav, ki se je nato odvijal vse do druge svetovne vojne.

Drug način razdeljevanja zemlje, je pa viden iz posameznih kmetij, osamelcev. Ko začnejo v 11. stol. nastopati veliki fevdalci.

Tako je brixenska nadškofija naseljevala posamezne kmete na celotnem njenem ozemlju, ne samo na Gorenjskem. Na Južnem Tirolskem je to še posebej lepo vidno in so se te kmetije skoraj nespremenjene ohranile do danes. Imele so okoli sebe vso zemljo, ki so jo potrebovale za preživetje. Na vasi v dolini (običajno na ladinski zemlji) je bila samo cerkev, do katere je imela vsaka kmetija svojo pot (imenovano Kirchweg – cerkveno pot). Do sosedov so vodile samo steze, samo včasih so bile kmetije razporejene ob eni dolgi (cerkveni) poti in to običajno tam, kjer je že prej vodila kaka pot čez gore. [C169]

Ta pojav je zaslediti v celotnem alpskem prostoru. Tam, kjer so bile prej kmetije, se sedaj dogaja vsemogoče. Prebivalstvo se umika z dežele v mesta, zapušča kmetije, ali pa se dnevno vozi na delo v druge kraje. Kmetije tako propadajo, z njimi pa tudi vasi.

Da pa je mogoče to tudi preprečiti in se razvijati skupaj s svojim okoljem nam kaže majhna vas v bavarskem Algau-u – Rettenbach am Auerberg, kjer so uveljavili in po iniciativi naprednega župana obnovili krajevno samoupravo, uveljavili lastne ideje, aktivirali celotno prebivalstvo in je vas ponovno zaživela in so se začeli vanjo seliti prebivalci od drugod in tudi podjetniki, ki omogočajo nova delovna mesta. [T0119,2].

12. IZSLEDKI IN UGOTOVITVE

Ob naselitvi v Bohinju žive železnodobni kovinarji v diverzificirani družbi, pod močnim vplivom vere, ki posreduje naravna znanja, povezovanje z naravo, tehnološke postopke. Vera tudi omogoča ponavljanje, recepte, tako se je od nekdaj delalo, pa se bo tudi sedaj. Zavira uvajanje novosti, saj so tehnološke dejavnosti svete, te so pa kakor molitve, ki imajo stalen tekst že tisočletja.

Repetitio est mater studiorum, to pa je zavora spremembam, torej razvoju.

Krščanska vera je za tehnologijo neuporabna, ker podpira samo življenje, ne pa tehnoloških postopkov. Kovač v krščanstvu ni duhovnik (prej hudič, podobno kot Hefajst v svoji votlini), kovač ne moli, temveč kuje. Kovač je bil svečenik, ki je opravljal svet postopek topljenja. Po zaključeni kampanji pa so se zahvalili bogovom za "žetev". Ponavlja se vsako topljenje v okviru kampanje, letno se ponavljajo kampanje in to vse do humanizma. Tako imajo peči sv. Heme v haldah še vedno kosti, ostanke končne pojedine.

Prvotni odnos do narave se razvija vedno bolj v odklanjanje od narave.

Prvotni ljudje so spoštovali predvsem sonce, svetlobo in od tega živeli in se zavedali, da brez toplote, svetlobe, ni življenja. Častili so sonce in ogenj kot njegov nadomestek, opazovali naravo, nekateri so postali za to odgovorni (svečeniki). Začeli so opazovati vse naravne pojave in njih posledice, ugotavljali, kako se giblje sonce, zvezde, mesec, ugotavljali dolžino dneva tekom leta, kdaj nastopajo povratniki itd., na to vezali svoje življenje in ugotavljali uspešnost teh ugotovitev. Bolje so poznali naravo, lažje so preživeli.

Vpliv med vsakdanjimi dogodki in njihovim vsakdanjim življenjem je bil na stopnji iskalcev hrane in lovcev v kameni dobi že dokaj razvit, poznavanje narave ravno ta-

ko. Kako so si vse to razlagali, lahko ugotavljamo iz raznih verstev. Družba, ki se razvije v pastirsko, se preseljuje kot nomadi za svojimi čredami in istočasno z letnimi časi na posamezna področja, ki so ljudem in živalim nudila vse potrebno za preživetje. Ko je bilo izrabljeno eno področje, se je selila na naslednje, poleti na letne pašnike, pozimi na zimske. Tedaj je na svojih področjih že našla vse, kar je potrebovala, kar pa je manjkalo, je zamenjala za tisto, česar je sama imela dovolj.

Stalna opazovanja narave so ljudem povedala kdaj in kje lahko pričakujejo dobro pašo, tako postanejo potovanja načrtna, usmerjena.

V takem okolju se hierarhični odnosi niso mogli razvijati, tudi niso bili potrebni, dokler ni prišlo do prenaseljenosti, prevelike izrabe resursov, ali do poslabšanja zunanjih pogojev ter nato do medsebojne borbe za te resurse, predvsem so to pašniki ali pa živali, rudišča, gozdovi itd.

Veliko bolj pa je bila lahko razslojena poljedelska družba, ta je prenašala večje vertikalne zgradbe.

Če potekajo spodaj še vedno pretežno horizontalni odnosi, se proti vrhu spreminjajo vedno bolj v vertikalne. Vendar čaščenje narave ostaja in se vedno bolj specializira v posamezen namen, specializacijo ciljev, specializacijo namenov, uspešnost namenov, zagotavljanje uspešnosti in s tem uspešnost življenja in nosilcev funkcij. Železarji so svetniki ognja, lesarji so svetniki svetlega lesa, kamnarji . . . . .

Po drugi strani pa so kmetje tisti, ki pridelujejo žito in gojijo živali.

Za obrambo celotnega teritorija nastanejo utrdbene naprave.

Vendar pred tem je tukaj še zunanja konkurenca, ki požene npr. domorodce na Komni v prepad z otroci in ženami vred. Kdo so eni in drugi? Kdo je tisti, ki je na Komni in kdo tisti, ki jih prežene?

Lastna samouprava sega na področje živinoreje, a tudi vsega drugega življenja, ne pa v fužinarstvo. Kmet nikoli ni odločal o fužini. Je pa lahko odločal, ali bo nabiral rudo, kuhal oglje. Rudo pa je topil svečeničnik. Lahko je bil to tudi kmet, ki je opravljal topljenje kot svet obred in se je na koncu zahvalil za uspešnost topljenja s pojedino. To se vleče vse tja do 14. stoletja, verjetno marsikje še dlje.

Tako kmet kot fužinar rabita živino, tako za transport, kot tudi za hrano ali za prodajo (menjavo). Proizvodni viški so pri kmetu predvsem vezani na hrano, pri železarju pa na železo.

Če se tedaj razvijejo v družbi razlike, se te odražajo drugače kot v srednjem veku in drugače kot v novem.

Razlika med mestom in podeželjem je še danes velika. Poljedelstvo se mora podrežati naravnim zakonom, čeprav vedno bolj posiljuje naravo. Mestna družba se naravnim zakonom večinoma ni pokoravala. Sonce ji nadomešča elektrika, zemljo kapital, mularja živi za zabave, da je potrebno to zaslužiti, se ne zaveda. Da morajo njihov obstoj zagotoviti starši, poskrbe ti kar sami, če ne pa država.

Na prvotne odnose se nakladajo vedno novi, vedno tistim časom in okolju primereni. Tako se ohranjajo prvotne funkcije kot tudi nasprotja.

Posamezne razvojne stopnje se nakladajo ena na drugo skupaj s svojimi nasprotji. Oboje se ohranja skozi tisočletja.

Vplivi iz Padske nižine (Etruščanov, Venetov, Kelto) so na Gorenjskem najbolj zaznavni v Bohinju, tam so ostanki največji. Očitno je, da je prej padal vpliv od Padske nižine pa vse do Karavak, mogoče celo v Rož, kar pa nismo raziskali.

Tako segajo lahko Ravninice mogoče celo v bronasto dobo, saj niso utrjene. V primerjavi z Bohinjem so bili na Miji prvotni prebivalci, ki so jih pognali čez skale v Mir-

njak. To je utegnila biti meja med utrjenimi in neutrjenimi naselji.

Novi prebivalci gradijo utrjena naselja, v Bohinju Stara Češenca zgoraj na Pejcah, pod Karavankami naselja na Selcah, ...

Obstaja pa še vedno vprašanje – kdo so stari in kdo novi prebivalci??

Včasih so bile potrebe po kovinah majhne. Uporabljali so majhne količine. Ötzi je imel samo bakreno sekiro, pa je bil že zelo pomemben, ker so drugi imeli samo kamnite.

Poraba kovin se počasi večja. Danes porabimo bakra po osebi veliko več kot v bakreni dobi. Danes porabi človeštvo letno 470 kg železa na osebo, v srednjem veku pa manj kot 1% od tega. Bakra bi utegnili za časa Ötzija porabiti okoli 0,10 kg na osebo na leto.

Takratne potrebe so lahko pokrivala rudišča vse povsod. Bakrov sulfid se najde tako v Karavankah, kot tudi v Južnih bohinjskih gorah, na Jelovici, Pokljuki, Lipanci. Železova ruda (pirit) = železov sulfid se dostikrat nahaja v bližini bakrove. Po eni od teorij se je prvotno pridobivanje železa pričelo iz odpadka bakrovih rud (bakrov in železov sulfid – modra in zelena galica).

Zato je prehod v bakreno dobo možen tudi pri nas. Potrebno je dobiti samo znanje - od kod?. (Bohinjsko izročilo?). Če so prihajala verovanja in z njimi svečeničniki, so po tej poti prihajala tudi nova tehnološka znanja in z njimi povezani sveti ljudje. Če prihaja s svetimi ljudmi tudi pisava, je bila ta znana že v bakreni dobi, ali celo v kameni dobi, kar bomo razložili pozneje.

Da so bili ljudje zelo gibljivi, predvsem v času nomadstva, veliko manj poljedelstva, je že dolgo znano.

Če so prihajali v Bohinjski ljudje že v kameni dobi (neolitu), zakaj ne bi tudi v bakreni.

Kositer je bilo potrebno dobiti od drugod, tako, kot prej primeren kamen za rezila. Trgovina s takimi kamni ni poznana, ravno tako ni poiskan izvor kamnov, najdenih na Kofčarjevi polici pod Radovljico. Ravno tako tudi niso arheometrijsko raziskane posamezne poti, po katerih je prek našega ozemlja potoval jantar, izvor katerega je na Baltiku, torej okoli 2000 km daleč. Podobno naj bi imeli kamni za rezila, ki so jih uporabljali v kameni dobi, izvor tudi do nekaj 100 km daleč.

Pa se je našlo majhne količine kamna, rud itd. tudi tukaj doma, te so lahko pokrivale takratne potrebe.

Takratnih časov ne smemo gledati z današnjimi očmi in današnjim znanjem. Današnji procesi so industrijski, velikopotezni. Avstrijski Erzberg je lahko deloval celo zgodovino, pred leti so ga pa morali zapreti, čeprav je še cela gora rude. Današnji prevoz rude iz Braziliije in energentov iz prekomorskih dežel, je upravičen samo na obali. Samo tam je pridobivanje zahtevnih legur opravičljivo (minimum cene, velike količine kakovostne rude in energije, pločevina z malo žvepla in fosforja. Postrojenja so ogromna, samo ta pa ekonomična.

Kako se spreminjajo pogledi na preteklost, lahko ugotavljamo iz dogodkov v nedavni preteklosti. Tako je pločevina za »fička« vsebovala do 0,3% bakra. Na Jesenicah so izjavljali, da je boljša kot pa originalna italijanska, saj je trša in bolj odporna proti rjavenju. Po drugi strani so se vrata iz take pločevine komaj zapirala, saj jih na orodjih, dobavljenih iz Italije, ni bilo mogoče narediti tako, da bi se lepo zapirala in pri tem še tesnila. Tako je bilo v »fičku« vse mokro že ob malo večjem dežju. Vsako stvar je mogoče zagovarjati s svojih stališč, pa če so ta še tako bedasta in neprimema.

Zato je teorija, da so ljudje naše kraje samo obiskovali, na trilih nogah. Ljudje so tukaj živeli, samo kako in kje? Res so se premikali iz kraja v kraj, kar kažejo izkopa-

nine na področju gradnje avtoceste v naših krajih pred nekaj leti, ki naj bi datirale približno v ←10 stol. Izkopanine na trasi avtoceste ne prikazujejo nikjer nobenega bakra, kositra, brona, samo črepinje. Kaj so tukaj počeli? Zelo verjetno so skozi naše kraje samo vandrali, se tukaj zadrževali sezonsko, niti ne eno generacijo, kaj šele več generacij. Polja so pa izanimiva samo, če se živi več generacij na istem mestu, če žive isti čas tri generacije na istem mestu (stari, starši, otroci). Potujejo običajno samo moški. Potovanja so namenjena trgovini, ta pa ni daleč od bojnega pohoda.

Zato tudi drugačen sistem vrednot, druga vera, odnos do narave, odnos do onostranstva, odnos do družine, sosedov itd..

Na razvoj in podobo naše današnje domovine so vplivali v raznih obdobjih različni faktorji, enkrat so bili bolj dominantni eni, drugič drugi. Predvsem pa so posledice prvotnih dogodkov vplivale na nadaljne stopnje razvoja.

12.1. Lastnina

Z družbenim in gospodarskim razvojem se je tekom tisočletij pojavljala tudi različna oblika lastnine.

Do same lastnine pride zelo počasi, saj je zanj potrebno določeno družbeno stanje. V dobi nabiralništva in lova so posamezne skupine ljudi »naseljene« na zelo velikem ozemlju, dostikrat brez stika s sosednjimi skupinami. Zavzemajo (posedajo) veliko ozemlje, ki jih preživlja in jim nudi skoraj vse, kar potrebujejo.

Vendar vsega običajno na njihovem teritoriju ni bilo mogoče dobiti. Tedaj so bili odvisni od nekega širšega teritorija, kjer se je ta surovina nahajala. Tja so hodile ponjo tudi druge skupine. Tako nastanejo obvezna srečevanja ljudi na določenih krajih, ti kraji pa srečevališče na določenem širšem teritoriju.

Tod se pojavi prva oblika »skupne lastnine«. To so bila zelo verjetno nahajališča soli in drugih kamnin, ki jih je človek potreboval za svoj obstoj (specifičen kamen za specifična orodja in orožja).

Ko začne človek udomačevati živali, potrebuje tudi sol za živali. To pa je že precej večja količina, kot jo je potreboval prej, ko je moral kriti samo lastne potrebe. S soljo je vezal živali nase in omogočal s tem živinorejo.

Velik korak naprej se dogodi, ko začne človek uporabljati zemljo za poljedelstvo. Obdelava polja zahteva tudi drugačen odnos do lastnine. Tisti, ki zemljo obdela in poseje seme, naj bi tudi požel pridelek.

Da pa je to omogočeno, mora biti človek pripravljen tudi svoje pridelke braniti pred tistimi, ki bi samo želi, a ne tudi obdelovali in sejali. Vsekakor živinorejci niso obdelovali zemlje in tudi ne sejali. Konflikt med obema stopnjama razvoja je zahteval rešitve, ki so omogočale obe dejavnosti na istem teritoriju. Teritorij je bilo potrebno razdeliti glede na različne namene uporabe, posamezne namene pa med seboj ločiti.

Sprva je posamezne dejavnosti ločeval večji prostor (gozd), tako da živina ni mogla, vsaj v kratkem času ne, preiti na polja in popasti pridelke.

Tako je bilo potrebno med pašnike in obdelano zemljo (njive in travniki) postaviti ograje.

V tej dobi se pojavi visokogorska paša in obdelana zemlja v stiku ravnine in hribov. Pojavijo se letna in zimska bivališča, pojavi se delitev dela: pastirji pasejo na hriboh, ostali obdelujejo zemljo v dolini. Po žetvi pa se pastirji lahko vmejo skupaj z živino v dolino, saj živina ne dela več škode.

Za to dobo je značilno, da mora cela skupnost na določenem teritoriju spoštovati tako delitev ozemlja, saj drugače pride do konfliktov.

Taka delitev pusti svoje sledove v ledinskih imenih (Stan - Selo).

Na eni strani prinaša nomadski način življenja vedno iste ali podobne rešitve in ko se v različnih obdobjih pojavljajo v kultivirani ravnini, pride vedno do konfliktov. Ponavadi je to vdor plemen z večjih razdalj.

S kovinarstvom se pojavi naslednja vrsta izkoriščanja prostora. Predelava kovin zahteva izrabo nahajališč rud in energentov za predelavo rud. V tem obdobju je to gozd, ki omogoča pridobivanje oglja. Dokler je izraba prostora za pridobivanje rud dokaj majhna, namenjena predvsem za lastne potrebe, se v naravi ne pozna nikakršna preobremenitev prostora. Pojavijo pa se konflikti predvsem med živinorejci in kovinarji. V naših krajih (tedaj) teh konfliktov ni zaslediti, saj so se pri nas naselili kovinarji, ki so potrebovali istočasno ta prostor tako za pašo, kot tudi za rudarjenje.

Vendar to niso bili ljudje, ki bi potrebovali kovine samo za lastno uporabo, temveč so se naselili ljudje, ki so rabili kovine za zamenjavo za druge potrebščine. To so bili že ljudje specializirani za kovinarstvo, ki pa so opravljali tudi spremljajoče dejavnosti, potrebne za preživetje.

Tedaj so zimska bivališča in letna bivališča že zelo oddaljena, tudi več kot 1 dan hoda.

Nahajališča rud pa so raztresena po določenem teritoriju, ruda ni povsod enaka, nekje je boljša, nekje slabša. V Julijcih se pojavijo planine, kjer se je sprva kopalo rudo, nato pa paslo živino.

Raziskave v okviru Triglavskega narodnega parka so pokazale, da je bila že v tem obdobju Pokljuka prvič posekana do gola, da je bil prostor prekomerno obremenjen in da je to vodilo v propad svetolucijsko kulturo, ki je ta prostor uporabljala za rudarjenje in živinorejo. Prevelika uporaba energentov, povezana s prenaseljenostjo in energijsko požrešnim železarstvom, je vodila v propad celotne kulture.

Tako se odvija izkoriščanje surovin v valovih. Ko se narava opomore, se jo začne zopet prekomerno izkoriščati, ko so izkoriščeni kritični viri pa izkoriščanje poneha. Takih valov je bilo v naših krajih kar nekaj in se večinoma pokrivajo z valovanji naselitve. Na upad naselitve vpliva poleg izrabljenosti virov preživljanja tudi niz drugih faktorjev, predvsem naravne katastrofe in epidemije.

Tako se ponavljajo ti valovi nekako v obdobjih dveh stoletij, sprva so ta obdobja daljša, potem pa vse krajša. Pri tem pa tudi razlike v naseljenosti niso enake. V nekaterih obdobjih upade naselitev za 90% (v 6. stol.), v nekaterih za eno tretjino (okoli l. 1350), v nekaterih obdobjih pa naraščanje prebivalstva samo stagnira.

Ti valovi pa vplivajo na družbene spremembe in načine gospodarjenja. Tako lahko ugotovimo, da je med obdobjem, ko se je uporabljalo naše kraje samo za pašo in prehode ozemlja (do bronaste dobe). Šele s kovinarstvom se pojavi tudi stalna naseljenost in stalna izraba virov. To pa pomeni, da se tedaj pojavi tudi poljedelstvo in rudarstvo. To pomeni, da so vse tri dejavnosti medsebojno pogojene in če manjka ena od njih, pri nas ni mogoče stalno preživeti. Ena sama dejavnost ne omogoča primumi količini ljudi da preživi. Primerna količina ljudi pa je vas z okoli 30 prebivalci. Samo v taki vasi lahko nastopa medsebojna delitev dela in specializacija za posamezno dejavnost in s tem dovolj visoka produktivnost.

Srenjsko zemljo je mogoče zamenjati, ji spreminjati namen, jo razdeliti, ni pa je mogoče prodati. To zadnje je omogočil šele fevdalizem in to za tisto zemljo, ki je bila dominikalna. Te pa je bilo veliko. Le redka srenjska zemlja, predvsem tista, ki je nastala zelo zgodaj in je bila v času fevdalizacije že zasedena in uporabljena, je ostala v srenjskih rokah.

Gmajne in planine, ki nastanejo pozneje, so v posesti posameznih gospodov.

Poznamo pa tudi še manjšo enoto, ki to zmore, t.j. ena kmetija v velikosti dvora, ki opravi vse funkcije sama, vendar je ta možna samo tam, kjer so na dovolj kratki razdalji druge podobne enote, ki kultivirajo celotno pokrajino. Ti dvori nastopajo predvsem tam, kjer so življenjski pogoji težji, preživetje težje, donosnost poljedelstva nizka in zato rabijo velike življenjske površine. Velike življenjske površine pa predstavljajo tudi dolge transportne poti, ki so ponavadi tudi dokaj vertikalno razgibane. To pa pomeni, da je porabljena energija za življenje v takih pogojih zelo visoka. Če pa ljudje živijo v takih pogojih več generacij, se potem fizično prilagodijo. Posledica tega so lahki ljudje, ki porabijo manj energije za opravljanje istega dela, to pa so nizki in suhi ljudje. Značilno za take kmetije je, da so pretežno živinorejske, manj poljedelske, da živijo predvsem od drugih dejavnosti in ne od poljedelstva. K takim kmetijam spada tudi lastna planina, ali planina, ki jo ima skupaj nekaj takih samotnih kmetij.

Značilno za to obliko naselitve je, da se pojavijo pri nas šele po tem, ko se pojavijo veliki fevdalci, torej po l. 1000. Značilno je tudi, da se pojavijo v bližini poti in da imajo funkcijo zaščite in včasih tudi nekakega gostišča (Avsenek v Zadnji vasi (pot Bled – Kovor), Korošec v Vrbnjah (pot Bled - Kranj), Rožič na Kupljeniku (pot Bled - Jelovica - Bača).

Pridobivanje rud in poljedelstvo imajo nekaj skupnega, kar nam kažejo že sama ledinska imena, a tudi poimenovanja posameznih orodij. »Njivice« so rudarska polja, kjer pridobivajo rude in ne hrano, kot jo pridobivajo na poljih v ravnini.

Oboja pa imajo še nekaj skupnega. Za izdelavo polj, rudarskih in poljedelskih, je potrebno veliko truda. Poljedelstvo zahteva, da ima tisti, ki pripravi zemljišče potem tudi zagotovljeno uporabo in to več let po tistem, ko je bilo zemljišče izkrceno. Če so to prvotno še delali kot skupina, ki se je naselila na nekem

področju in ustanovila tam vas, so postale posamezne njive pozneje posest posameznih hiš = družin - hišnih gospodarjev. Če je polje posest neke vasi, je njiva posest manjše enote, t.j. družine, ki živi na neki kmetiji - hubi. Vas se ne preživlja za isto mizo, tako, kot se preživljajo nabiralci, ki delijo vsako hrano med vse prebivalce skupine. Če hrane primanjkuje, jo dobijo najprej tisti, ki preživljajo celotno skupino. Ti morajo preživeti, če želi družina zagotoviti nadaljni obstoj. Če hrane primanjkuje, je več ne dobijo tisti, ki so za reprodukcijo nesposobni, to pa so starci in otroci. Ti potem najprej umrijejo. Isto velja tudi za posamezne družine. Na kmetih se je do danes ohranil princip, da morata gospodar in gospodinja preživeti. Če sta ostarela, sta morala odstopiti svoje mesto naslednji generaciji, ko je bila ta sposobna bolje gospodariti.

Ta princip pa velja tako pri rudarjih, kot tudi pri poljedelcih. V naših krajih pa sploh, saj so pri nas pridobivali železo do konca srednjega veka kmetije, ki so se ukvarjali tudi z živinorejo in poljedelstvom. Vsa ta dela so se opravljala v primernih letnih časih. V srednjem veku je morala kmetija opravljati vsa dela potrebna za preživetje, izločili so se sprva samo kovači, ki so izdelovali orodja za vse kmečke potrebe. Kmetije so pridobivali železo, ki so ga nato kovači predelovali naprej v izdelke.

Ko se ljudje stalno naselijo, nastanejo tudi hiše, iz posameznih hiš pozneje več hiš, t.j. vasi. Stalna naselitev je potrebna za poljedelstvo in to v bližini polj, da je transport čim manjši. Isto velja tudi za rudarjenje, vendar v manjši meri. Rudarji so imeli svoja sezonska naselja, svoja rudarska polja, to pa šele potem, ko so postali profesionalni rudarji. Do takrat pa so imeli samo taka zavetišča, kot so jih imeli pastirji.

12.2. Povečevanje naselij

Prvotna naselja so imela 5 oz. 6 kmetij, ki so bile tipično razporejene. Vse do konca srednjega veka se velikost naselij, bistveno ne spreminja. Vasi imajo običajno stalno število kmetij. Da si prebivalstvo opomore po naravnih katastrofah v sredini 14. stol., mine skoraj 2 stol., v vmesnem obdobju pa se začenjajo pojavljati ljudje brez zemlje, le-ti potem oblikujejo okoli fužin nova kovinarska naselja, na drugi strani pa se začenjajo v kmečkem okolju pojavljati kajže. Če se sprva lahko v Deželi lahko pojavi v naseljih na nasprotni strani razdelilne ceste nova vrsta kmetij, se to dogodi tam kjer je to mogoče (Dvorska vas, Hlebce, Hraše, Lesce, ...). Naselja ob grabnih pa te možnosti niso imela (Mošnje, Radovljica, ...) so si pa morala poiskati druge možnosti, to pa je bilo običajno povečevanje števila kmetij naprej ob povezovalni cesti.

To pa vpliva na lastninske odnose. Pojavljajo se ljudje, ki nimajo srenjskih pravic, ki si jih morajo šele pridobiti. Ker pa temeljijo srenjske pravice na zemlji, ki je bila že zdavnaj razdeljena med kmetije, iščejo novi naseljenci novo obdelovalno zemljo izven prejšnje. Tako se vaška obdelana zemlja vedno bolj širi.

Tako se na koncu vasi ob cestah pojavijo nove hiše z majhnimi ohišnicami, ki imajo svoje njive nekje daleč proč od hiš, običajno na slabši zemlji.

Pojavijo pa se tudi nova naselja: Kolnica pod Brdi, Spodnja Lipnica itd.

Na dominikalni zemlji se pojavijo obsežne spremembe. Tako si Radovljica postavi na prejšnji gmajni »Novo polje«.

Tako ima Smokuč kot staro naselje I. 1826 je v vasi še veliko nerazdeljene srenjske zemlje.

12.3. Srenjsko odkazovanje zemlje

Zemlja je bila praviloma odkazana na koncu vasi, za zadnjimi hišami. Kje naj bo na novo razširjena vas, so se dogovorili na zboru vseh lastnikov. To se je dogajalo že veliko prej, ko še ni bilo nobenega prosilca za postavitev hiše. Naredili so to tako, da so se dogovorili, kako se bo na vasi delalo, kaj se na vasi potrebuje (nove poti, novi vodnjaki, ogrožanje s strani vode in drugih naravnih katastrof (potresi, ki so sprožili plazove nad vasjo).

To je bilo del starodavnih srenjskih obredov, povezanih s staro vero.

Na določenem zemljišču so najprej odkazali del zemljišča, na katerem bo stala bodoča zgradba, prisotni so bili vsi: srenjski župan, sosedje, lahko pa tudi ostali srenjani. Izmerili so zemljišče s koraki in postavili na izmerjene kote zemljišča kamne.

Včasih pa so odmerili (razdelili) tudi že obstoječe zemljišče neke hiše, predvsem, če so postavljali nove hiše sorodniki.

Potem so odmerili zemljišče, na katerem bo stala bodoča hiša. Bodoči lastnik hiše je pokazal, kaj hoče imeti. Če se sosedje niso strinjali, so barantali toliko časa, da so si bili enotni.

Potem je bila urejena postavitev hiše in odkazane dostopne poti, kje bo imela hiša vhod, kje hlev in druga potrebna poslopja, skratka, ugotovljena je bila vsa potreba po srenjski zemlji. Dogovorjena je bila višina hiše, kako bo izgledala itd. Tako je bilo redno zelo malo novotarj, če ne zaradi drugega zaradi preljube »fovšije«.

Določeno je bilo, kdo vse bo hišo gradil, s tem je bil določen tudi gradbeni stil, a tudi, kako se bo stvari finančno urejalo.

Zemlja pa je še tudi po tem ostala srenjska, celo tista, na kateri je stala hiša. To se vidi po tem, da so stare dotrajane hiše ostajale na starih mestih, a jih niso popravili včasih tudi po nekaj generacij in imajo običajno ime pustota.

12.4. Srenjski kamni

V Smokuču je bilo ob arheoloških izkopavanjih l. 1968 najdenih 6 velikih kamnov pod kostanjem, ki je stal jugozvhodno od današnjega korita sredi vasi. Tod so v l. 2004, ob naslednjih arheoloških izkopavanjih odkrili tudi staroslovanske grobove.

Ob odkritju kamnov je bilo ugotovljeno, da je bil eden od kamnov razdeljen na dva dela in da je bilo prvotno samo 5 kamnov. V vseh teh 6. kamnov so bile vsekane luknje za klepanje kos.

Na Bledu v Gradu je bila jugovzhodno od Žvana na pomembnem križišču cest. Tam so bili sodni dnevi, kjer je sodil grajski oskrbnik ob prisotnosti pisarja in valpta. Pri Žvanu so nekoč hranili kolo na katerega so privezovali obsojence.

V Vrbi so danes postavljeni okoli stare vaške lipe tako, da jo ograjujejo. Je 12 kamnov. Vse to ni tipično za srenjske kamne, tako ne njih število, kot tudi ne lega. Kamni prave lege se nahajajo sicer pod (svetim) drevesom v krogu, toda drevo je izven tega kroga.

Drevo se nahaja pri vseh najdenih ostankih jugovzhodno (Radovljica, Lesce, Grad, ali jugozahodno (Smokuč, Žirovnica, Vrba, ...) od kroga. Povsod se nahajajo srenjska drevesa, (lipe, kostanji, ...) na križišču poti, danes cest, od koder peljejo nato v ali skozi vas.

Omenili smo že, da so imeli na prvotnih naseljih v pobočjih svete kamne, goričce, kjer je bila samo ena velika skala, v ravninskih naseljih pa več kamnov, običajno 5.

Srenjski kamni so bili torej tudi ena izmed identitet, po eni strani je bila to značilnost vasi, po drugi strani pa tudi posamezne kmetije-hiše. Tako, kot v Radovljici, kjer so bili srenjski kamni pripisani posameznim hišam v prvotnem delu Predtrga, tam, kjer so bili najdeni tudi rimskodobni ostanke. Ti kamni naj bi nekoč stali na jugovzhodnem delu starega dela vasi pod tedanjo vaško

lipo (pri Katežu). Vsak od teh kamnov je pripadal določeni hiši, lahko bi rekli da so bili to hišni kamni na skupnem (svetem) mestu na vasi. Podobno je bilo tudi v Lescah.

Po kmečkih uporih so začeli fevdalci te kamne preganjati, saj so bili del vaške, srenjske identitete, del borbe za staro pravdo (vaška sodišča). Te kampanje so se ponavljale vedno ob kritičnih časih (protireformacija, razdeljevanje srenjskih zemljišč, po francoski okupaciji). Tako za mnoge ne vemo, kdaj so pravzaprav izginili oz. bili uporabljeni za kak drugačen namen.

Najpogosteje so jim vsekali luknje in potem na njih klepali kose, če je bilo mogoče še na istem mestu, kjer so stali prej (Smokuč).

12.5. Transport

Visoka Gorenjska je napredovala skupaj s transportom. Če je do srede 14. stol. potekal ves promet na hrbtih ljudi in živali, je bilo to pogojeno tudi s predmeti, ki niso presegali mase 2 stotov, kar sta lahko nosila dva ali štiri ljudje. (npr. mrliča na pokopališču).

Do takrat so npr. vlivali zvonove kar pri cerkvah, v katerih so jih potem tudi uporabljali in jih tako ni bilo potrebno transportirati.

Ko pa se pojavijo večji predmeti, npr. topovi, so jih začeli voziti. Teh namreč ni bilo mogoče vlivati kar na bojišču, kjer bi jih rabili. Vojne operacije so zahtevale hitre transporte in premike vojske s celotnimi njihovimi potrebami in s tem primerna transportna sredstva (vozove) in primerne ceste. To se je dogajalo že večkrat prej v zgodovini v drugih krajih in razmerah. Vse to je še podkrepila turška nevamost in oblasti so bile prisiljene omogočiti hiter premik vojske skupaj z vsem, kar je vojska potrebovala. Oblasti so to potrebovale, trgovina pa izkoristila. Trgovina je že davno prej morala prispevati dokaj velike denar-

ce v cesarski mošnjicek (Habsburžani so bili vedno zadolženi, za svoj vzpon pa se lahko zahvalijo augsburškemu Fugerju, ki so jim posodili ogromne vsote denarja, za kar pa so ti dobili v izrabo rudna bogastva celih dežel).

Tako zgradijo deželni stanovi za časa nadvojvode Karla cesto Ljubljana - Beljak prek Korenskega sedla in tudi Ljubljana - Celovec prek Ljubelja. Če je cesar hotel imeti ceste, mu jih je morala financirati deželna oblast (stanovi), tam so bili pa prisotni vsi zainteresirani: plemiči = vojaki, trgovci = denarništvo in proizvajalci = transport surovin, izdelkov in pridelkov. Šele ko so imeli vsi interes, šele tedaj je bila tudi zgrajena. Kmetje so pa svoj transport še dolgo opravljali na hrbtih po starodavnih poteh, take nove ceste so pa imenovali »cesarske ceste«, saj so te ponazarjale cesarjeve potrebe.

Razvoj naselitvenih oblik poteka od ledene dobe naprej neprekinjeno. Očitno se dogodi prva pomembnejša delitev ob delitvi na poljedelce in živinorejce, eni se stalno naselijo, drugi so nomadi.

Naslednjo delitev prinese s seboj kovinarstvo. Eni postanejo kmetje, drugi kovinarji. Čeprav živijo pod zelo podobnimi pogoji, živijo očitno v specializiranih naseljih, vaseh.¹³²

Ko se začnejo mešati, se vsaka skupina krčevito drži svojih navad, interesov. Tako so imeli pravico paše na svojih planinah samo kmetje, ne pa tudi kovinarji, čeprav so imeli svojo kmetijo. Samo kmetje so si lahko postavljali na planinah stanove, ne pa tudi kovinarji.

Kovinarji in trgovci so imeli svoja področja – Dobrave, kjer so lahko pasli svojo živino, predvsem tovorne konje, ki so jih rabili v svojem gospodarstvu.

¹³² Tako se iz Brd izločijo Vošče.

13. ZAKLJUČEK

Srenje, take kot jih poznamo, so plod železne dobe, ko postane pridobivanje kovine manj ekskluzivno, a tudi tehnološko zahtevnejše.

Srenje so nasledstvo človekovega razvoja vse od ledene dobe naprej. Vzcvetijo takoj ko se pojavijo primerni pogoji in preminejo oz. stopijo v ozadje, ko se ti pogoji poslabšajo.

Vse to ima svoje komponente iz prejšnjih obdobj:

- iz ledene dobe ostaja dominantni položaj moškega kot lovca in ženske kot nabiralke;
- iz dobe poljedelstva (pred 9000 leti) ostajata matriarhat in položaj matere v družini;
- iz bronaste dobe ostaja razslojitev družbe na kovinarje in kmete, s tem, da opravlja prve faze železarstva pastir in kmet, naslednje faze pa se preselijo v mesto, kjer so specialisti, ki potem dvignejo vrednost izdelkov (predvsem kovinskih) in opravljajo naprej funkcije trgovine na daljavo, zaščito te trgovine in vladanje. Ker so ti daleč proč, se lokalno razvije nizkostrukturirana, samozadostna družba, temelječa na srenjah.

Vse do tedaj uveljavljene družbe obstajajo naprej vsaj v zelo oddaljenih predelih, od koder se lahko zopet razširijo, ko se pojavijo primerni pogoji.

Nosilec srenje je družina z vsem kar ji pripada in to nosi njen pečat (hiša, hišno znamenje), pripadnost, ime (priimek) itd.

Odnosi v družini nosijo pečate razvoja vse od ledene dobe naprej: dominanten položaj moškega izven družine, ko je bila sestava družine odvisna od ulova. Če so bili dobri časi, je imela cela družina dovolj hrane, preživeli so stari starši in otroci, če so bili slabi, potem so zadnji pomrli tisti, ki so bili pomembni za razmnoževanje in ponovni vzpon (en moški in ena ženska =

minimalna družina). Iz te dobe je tudi odnos do »ta starih«, njih pošiljanja z dimom v onostranstvo ter v dobrih časih to, da so jih imeli ob sebi (dobri časi = imeti stare starše), saj so drugače ti prvi pomrli.

Če se stenske slikarije in rezbarije razvijejo že v ledeni dobi se pojavijo znaki kot sredstvo za definiranje značilnosti takoj, ko se pojavi poljedelstvo in keramika, tedaj še ne kot pisava, temveč predvsem nadaljevanje tistega, kar so prej delali v jamah, kjer so tudi živeli. Ko se pojavi poljedelstvo se pojavijo tudi »hiše«, od človeka narejene »jame z umetnimi stenami«.

Pojavita se dve obliki.

V ravninah se pojavi »dolga hiša«, kjer je vse naselje v eni taki zgradbi in pozneje, ko število prebivalcev naraste, v več takih zgradbah.

V hribovitih predelih (živinoreja) se pojavijo majhne, enodružinske hiše, primeme za poševna zemljišča z majhnimi ravninami.

Ko pride doba kovin, se vsaka od teh oblik razvija naprej. V ravninah velika naselja z vertikalno diferencirano družbo, v hribovih več naselij z manj prebivalci in z nizko strukturirano družbo.

Varnost v obeh slučajih pomeni višje strukture samo v ravnini stalno, v hribovih pa samo po potrebi, v dobi nevarnosti.

Nizkostrukturirana družba izvaja vse družbene dejavnosti v svoji enoti vasi (gospodarsko, versko, sodno, razvojno, samozadržno...), samo v slučaju večje nevarnosti se združuje s sosednimi vasi v skupno obrambo v geografsko zaključeni enoti, ki ima primeme možnosti za obrambo svojega ozemlja, pri čemer izkoriščajo predvsem tiste značilnosti zemljišča, ugodne za obrambo.

Taki pogoji se pojavijo prvič že v kameni dobi, se potem v bakreni in bronasti dobi razvijejo v višje strukturirane družbe, ki so zagotavljale trgovino na daljavo in njeno varovanje, saj so bile kovine dokaj neena-

komerno porazdeljene po ozemlju od Evrope do Azije in Afrike. Velike razdalje za nabavo posameznih delov zlitin (bron = 9 delov bakra in 1 del kositra, pri čemer je kositer redka kovina) so omogočale in zahtevale visoko strukturirano družbo.

Bronastodobna družba prehaja počasi v železno dobo, saj se železo počasi uveljavlja. Tako, kot se uveljavlja, tako se razvija tudi družba.

Že v bronasti dobi so bili iskalci rud tudi pastirji, ki so hodili past poleti svojo živino v obrobne gore, kjer je bila poleti boljša paša kot v od vročine požganih ravninah, pozimi so se pa umikali v ravnine, kjer ni bilo snega ali ga je bilo manj in je obležal krajši čas.

Ti pastirji so bili tudi iskalci kovin, iz teh se pozneje razvijejo železarji, ki so pridobivali surovo železo (volkove), ki so jih v ravninskih predelih nato kovači, ki so do tedaj lili in obdelovali druge kovine, začeli predelovati v končne izdelke (orožje, orodje in sprva tudi nakit).

Taka družba se pojavi na obrobju Alp in obalpskih nižinah, predvsem Padski nižini. Na bližnjem Vzhodu preide bronastodobna družba z vso svojo strukturo iz bronzaste dobe v železno dobo. Tam so nosilci železne dobe, spodbujevalci pa predvsem ljudstva z morja, ki prinesejo tako družbo, katere vzorci se potem prenesejo po morju na njegove obale (Ligursko in Jadransko morje), na Apeninski polotok, ob ligurske in jadranske obale.

Alpe zasedajo tedaj bronastodobna ljudstva, ki so strukturirana na pastirje, rudarje in kmete, predvsem tiste, ki naj s hrano vzdržujejo rudarje. Rudarji pa pridobivajo sol in kovine. Tukaj je že razvita družba za zaščito rudarjev in poljedelcev, ne pa pastirjev. Iz pastirjev in kmetov se nato razvijejo alpski kmetje z mešano poljedelsko-živinorejsko-kovinarsko dejavnostjo, vezano na planinsko pašo, iskanje in predelavo rud in pridelavo hrane v dolinah.

Vsaka od teh dejavnosti zahteva skupno delo več družin, če želijo da je uspešna in dovolj obsežna in ob primernih pogojih tudi energijsko ne preveč požrešna. Taka lahko obstaja tisočletja, če je ne pokvarijo s prekomernim izkoriščanjem surovin. Skupna obdelava polj, na začetku od krčenje do žetve, pozneje se polja razdelijo in se uporabljajo individualno od žetve do setve, še pozneje postanejo polja last posameznih družin – hiš. Paša se opravlja skupaj za celo vas, molze in kolje pa vsak svojo živino. Rudo se nabira takrat, ko ni drugih sezonskih del, takrat se tudi lovi in nabira divje plodove, večinoma se to dela skupno, tako, kot v dobi nabiralništva. Predelavo rude v železo (volkove) se dela skupno, a specializirano. V obdobjih, ko ni veliko poljskega dela, predvsem pozimi, pa se ljudje specializirajo za tipična opravila. Tako vsaka hiša izdeluje specifične predmete, potrebne v življenju (izdelava pletenih predmetov, strojenje kož, izdelava lesenih predmetov – orodij itd.), tako se poleg lesarja in kamnarja kmalu rodi tudi vaški kovač, ki izdeluje za vas potrebne predmete. Celotna vas je tako samozadostna enota, ki ne rabi ničesar od zunaj, razen tistih potrebščin, za katere nima sama surovin, npr. sol. V taki vasi se nato razvije kompleten srenjski sistem z vsemi svojimi funkcijami in ta ne rabi nikakršne nadstrukture za preživetje in delovanje, vsako vmešavanje vanjo je nezaželeno, nedopustno. Šele ko se pojavijo velike katastrofe (naravne in od človeka povzročene), jih taka vas sama ne zmore obvladati in išče pomoč v sosedstvu.

Ker pa živi v širšem okolju s katerim komunicira predvsem zaradi drugih potreb (vera, potrebne surovine in izdelki, zagotavljanje varnosti celih področij, ...), jo to okolje s svojim delovanjem tudi ogroža. Zato mora imeti tudi posebne ljudi, ki s tem okoljem komunicirajo na specifičen način.

Tako živi srenja svoje življenje in kontaktira s sosednjimi srenjami, dostikrat praznujejo

celo skupne praznike, ob katerih se potem lahko rešuje ugodno tudi skupne probleme (meje, prepire, ...).

V vasi se razvije gospodarsko in versko življenje, specifično za vsako vas, specifično za neko regijo, ki pa posreduje svoje znanje in vedenje svojim sosedom. To je prilika, ko nastopijo možnosti za transfer znanja, a tudi prilika, za selekcijo sprejemljivosti znanja. Tu je točka, kjer se stikata sistema Davidove zvezde in sistema SOCRATES, kjer prvi možnosti rojeva, drugi jih kontrolira in pokopuje.

Ko se pojavi železna doba, se deli bronzastodobna družba na dva dela: v ravninah, kjer se nahajajo centri, visokostrukturirana, podprta z visoko kulturo in bliščem, na obrobju pa nizkostrukturirana, temelječa na samobitnosti in življenjski realnosti, kajti samo taka lahko preživi.

Ko nastopijo velike nevarnosti, katastrofe, vojne itd., preživijo predvsem obrobne, nizke, stabilne in bolj trdožive ter bolj vame strukture, visoke, manj stabilne pa propadejo. Visoke strukture imajo krajšo življenjsko dobo in so manj prilagodljive kot pa nizke.

Zato srenjske strukture obstajajo tisočletja, se prilagajajo zahtevam, ki jih postavlja vsakokratni čas in okolje, velika cesarstva pa doživijo največ eno tisočletje – rimsko cesarstvo, Hitlerjev tisočletni rajh pa je zdržal samo ducat let.

Šele v novem veku se pojavijo v vaseh rokodelci, ki s skupnim delom lahko izdelujejo kompleksne izdelke, kar je bila npr. nekoč največja prednost rimske vojske. Tako se pojavita v sosedstvu kovač in kolar, ki skupaj lahko izdelujeta kolesa oz. vozove. Šele take integracije omogočajo potem tudi druge funkcionalne nadgradnje, ki pospešujejo razvoj vasi oz. srenj (kar je tudi bistvo uspeha primera pozneje omenjenega Rettenbacha).

14. Kaj pa danes?

Navedimo za primerjavo tri primere:

- Bavarsko vas Rettenbach am Auerberg,
- Cortina d'Ampezzo,
- Dvorska vas in njen upor.

1. primer:

V vasi Rettenbach se je po spremembi občinske politike vse spremenilo. Tako, kot povsod drugod, je tudi ta vas propadala, propadale so kmetije, ljudje so se izseljevali, vas bi skoraj opustela.

Potem se je pojavil nov župan in ljudi prepričal za sodelovanje pri ustvarjanju skupnih ciljev. Začelo se je s skupno – občinsko trgovino, ki so jo postavili po vzoru Južne Tirolske sami in so znašali stroški komaj 1/3 tistih, ki bi jih morali plačati, če bi vse to načrtoval in izvajal nek podjetnik. Danes jim služi kot prodajalna, kulturni dom, občinska pisarna, gostilna, sejna dvorana itd. skratka za vse skupne namene.

V tej trgovini so začeli domačini prodajati svoje pridelke in izdelke. Sedaj jih tod prodajajo drugim vaščanom in drugim ljudem. Prej so se morali voziti v prvo trgovino 12 km daleč, ob propadajočih lastnih trgovinah, sedaj se drugi vozijo v to trgovino, saj vse kar pridelajo sproti izgine. Prej so sami nosili denar izven vasi, danes ga drugi nosijo v vas. Prihodki vasi (občinski prihodki) so se zvečali, vas je oživela. Nazaj so si pridobili šolo, ki so jim jo že odvzeli, saj ni bilo otrok, danes se priseljujejo predvsem mlade družine z otroci.

V vas se je naselil podjetnik in zagotavlja poleg že prej obstoječega domačega podjetnika, potrebna delovna mesta. Ker oba dobro uspevata, število delovnih mest narašča, v vas prihajajo na delo tudi ljudje od drugod.

Postali so energijsko neodvisni, čez nekaj let smatrajo, da bodo popolnoma neodvisni. Uporabljajo vse razpoložljive alterna-

tivne energijske vire: sonce (pri uporabi solarnih sistemov so nemški prvaki že nekaj let), bioplin, biodiesel itd..

Vaščani so z razvojem zelo zadovoljni, imajo obetavno bodočnost.

Vse skupaj je bilo doseženo z novimi pristopi, za kapitalizem zelo neobičajnimi, a zelo podobnimi srenjskemu sistemu.

Tako so svojo trgovino naredili sami za 700 do 800.000 EU. Če bi jo dali izdelati zasebniku, bi stala 2,500.000 EU.

Tako kroži denar v vasi in ne odhaja drugam. Z dobro ponudbo privlačijo zunanje kupce, ti puščajo zopet denar v vasi. S privarčevanim denarjem si zagotavljajo lastno neodvisnost in razvijajo svojo bodočnost. Tako niso odvisni od dragih ponudnikov energije, kreditov in tako niso prizadeti pri krizah. Odločajo pa o svojih stvareh sami in ne hodijo na limanice raznih trgovcev, bank itd. Še bolj zanimivo pa je, da v celotni oddaji ni enkrat bila izrečena beseda stranaka, torej nikakršnih medsebojnih tekmovalij, poražencev, zdrah itd. temveč sodelovanje za doseg skupnih ciljev. Zanimivo je tudi, da so se otresli turizma, ki je vasi prinašal predvsem težave in se odločili za bolj smiseln razvoj.

Po televizijski oddaji La Vita; 3SAT 19.01.19 ob 15.15 [T0119,2-D15-2,2]

(Prevedena kopija te oddaje je na razpolago v Knjižnici ATL – Radovljica.)

2. primer:

Televizijska oddaja pred leti (takrat še ne posneto).

Oddaja je prikazovala življenje v Cortini d'Ampezzo. Tam je zemlja večinoma v skupni lasti ladinskih kmetij. Ko so l. 1956 bile tam olimpijske igre, se je mnogo gradilo. Takrat so občani odstopili zemljo občini v upravljanje, ne pa v last. Tako je zelo malo zemlje odtujene nekdanjemu skupnemu odločanju. To ima svoja pravila (Regula), ki

so zelo podobna našim srenjskim pravilom, če že ne kar identična.

Tam so se po olimpijskih igrah srečevali z vprašanjem: ali imeti v vasi 1000 turistov, od katerih bo vsak prinesel 100.000 €, ali 100.000 turistov, od katerih bo prinesel vsak po 1000 €. Odločitev je jasna in je padla že zdavnaj, zato ne pustijo v naselje tujih investitorjev, ki bi vas spremenili v neobvladljiv kraj pod vplivom množičnega turizma, temveč pustijo v naselje samo ljudi, ki jih izberejo sami in to vsakega posebej (tako, kot nekoč pri nas v okviru srenjskega sistema).

3. primer:

Dvorska vas in graščinica Dmča.

Občina Radovljica je postala po 1000 letih, po mnogih vmesnih lastnikih, lastnik nekdanje srenjske lastnine.

V 11. stol. je tod last srenje Zgoša, oglejski patriarh ima tod cerkveno oblast, Briksen pa posvetno.

Tedaj nastane vas Dvorska vas (če ni nastala že prej, kot to kažejo raziskave značilnosti). Upravitelj briksenskega imenja na levi strani Save in tudi ministerial v Dvorski vasi se po določenem času osamosvoji in odtuji tedaj del zemljišča in postane deželni vazal. To zemljišče pozneje pridobe Lambergerji, kot lastniki gradu Kamen in ga l. 1808 prodajo nekemu Jarcu, ta pa ga kmalu potem proda naprej v dveh delih, od katerega dobi en del Stroj (Mašinar) z Bleda. Potem kupi to imetje (graščinico z dokaj zemlje) baron Baillou, ki ima to do 2. svetovne vojne. Po vojni je ta graščinica izropana in pride v SLP. In tako pride počasi v roke občine Radovljica.

Potem doživi čas, ko jo ima v najemu bolnišnica Begunje, ta pa jo sčasoma opusti. Od tedaj naprej jo upravlja občina, kakor ve in zna.

Na koncu želi občina tod imeti igralnico, ter sklene ustrezno pogodbo.

Občani Dvorske vasi pa so popolnoma brezmočni, čeprav je na njihovem ozemlju (k. o. Otok).

Začnejo se upirati. Saj občina išče samo kapitaliste, ki naj bi ji polnili občinski proračun, ostalo življenje na vasi je ne zanima. Občina ima v očeh samo €, vaščani pa vaško življenje. Interesi so torej diametralno nasprotni, konflikt pa tako vnaprej vprogramiran. Kako se taki konflikti rešujejo, pa piše v današnji zakonodaji.

No taki so trije primeri: prvi v splošno zadovoljstvo občanov, drugi z določenimi problemi, ki pa so obvladani, tretji z vprogramiranimi, težko rešljivimi konflikti.

Izvor imajo pa vsi isti: srenjska last, srenjsko upravljanje, srenjski sistem v konfliktu z vladajočimi strukturami, katerega korenine segajo daleč, več tisoč let, nazaj v preteklost.

Sežetek

Tako, kot ima vsaka stvar svoje korenine, svoj izvor, svoj začetek, ima tudi srenjski sistem nekje svoj začetek. Že prej se pojavljajo posamezne tipične lastnosti – značilnosti, enkrat se pa združijo v celoto, ki potem zaživi kot samostojna identiteta.

Tako najdemo:

- prvo značilnost, barantanje s predmeti že v ledeni dobi itd.,
- drugo značilnost, izdelavo predmetov za druge člane skupine že v magdalenski dobi,
- tretjo značilnost, naseljenost v vasi z nesorodnimi ljudmi že pred 9000 leti na Češkem itd.

Značilnosti se porajajo ena za drugo. Vsaka od teh je lahko predstavljena kot določen sloj (layer), ki ima potem svoje odnose

(relacije) naprej (posledice) in nazaj (vzroki).

Sloji se nalagajo eden na drugega in tvorijo potem določen volumen v določenem času in prostoru.

Tako so vsi prepiri okoli Venetov in izvora današnjih prebivalcev Visoke Gorenjske (ali tudi Slovenije) nepotrebni.

Ne samo Veneti, tudi njih predhodniki so se naselili v že zavzet prostor in ne v vakuum. Tako so tudi Slovani v 6. stol. in pozneje prišli v izoblikovan in zaseden prostor, kjer so bili naseljeni predhodni, že integrirani prebivalci, s specifičnimi lastnostmi.

Tako Veneti kot Slovani so bili rodovno urejeni prišleki, ki so bili v manjšini, tako Venete kot Slovane so obstoječi prebivalci integrirali in so se stopili s svojim okoljem ter mu doprinesli k nadaljnjemu razvoju.

Oboji so se vključili v srenjsko ureditev, ki je bila v tem prostoru najboljša družbena oblika. Oboji so ustanovili sprva svoja naselja, vendar čez 15 do 20 generacij so se zlili s svojim okoljem in se mu prilagodili, tudi z družbeno rešitvijo. Naselja so se poenotila, še najdlje so zdržala kot specifična njihova imena.

Tako naselje je vodila srenja = odbor vseh hišnih gospodarjev s svojim predstavnikom, ki je bil prvi med enakimi. Imel je pravico zastopati srenjo izven naselja, bil je njen »govornik« pozneje nemški Vormund, advokat.

Sam ni odločal ničesar, on je samo govoril v imenu celega odbora, ki mu je dalo jasna navodila glede svojih stališč, mnenj, stanj, ... (Tako je še beneški dož imel samo toliko pravic in dolžnosti, kot nekdanji predstavnik srenje, župan).

Ta kmečka struktura je odgovorna za svoje obdelano (travnike, pašnike, njive, vrtove) in neobdelano ozemlje (planine).

Gozdovi, vode in poti so proste (božje) in jih je potrebno spoštovati, negovati. Ne-

spoštovanje, poškodovanje, uničenje itd. je kaznivo.

Notranje sodstvo vodi srenja pod svetim drevesom na svetem kraju, na odprtem prostoru ob prisotnosti vseh zrelih moških. Pravico glasovanja imajo samo hišni gospodarji, vsakdo ima en glas, ostali člani srenje pa imajo pravico to sodbo sprejeti in potrditi (Kaj pa je, če je ne sprejmejo, pa ni znano. Imajo torej nekako pravico veta.).

(Ali so tem zasedanjem lahko prisostvovali tudi ženske, ni znano in tudi ne kakšno vlogo so tod imele.)

Glasovanje se zapiše (rovaš).

Nadrejena srenjam je samo v času nevarnosti izvoljena vojaška oblast – vojvoda.

Bojevniki so predvsem mladi, iz katerih se potem čez čas izločijo novi hišni gospodarji. Ti so podložni vojvodi. Hišni gospodarji niso več bojevniki. Sodiijo v »drugo garnituro«, kamor sodijo tudi ženske, ki so dolžne predvsem oskrbovati vojsko, v sili pa vzeti v roke tudi orožje in se braniti, ni pa to napadalna vojska.

V rimski dobi se v sosedstvu pojavi druga ureditev, ki jim je nadrejena - oblast političnih in duhovnih oblastnikov.

Pod Bizantinci se rimskodobne razmere nadaljujejo.

V bizantinski dobi imamo (v Istri):

- vasi, ki naj bi predstavljale stare srenje staroselcev,
- mesta nove naselitve priseljencev («rimljanov»),
- cerkev, ki pobira dajatve, skrbi za bolne in ostarele in plačuje polovico dajatev cesarju,
- velike posestnike, očitno priseljence,
- patriarhat, ki ne plačuje dajatev cesarju.

Če prenesemo to sliko na Gorenjsko in upoštevamo arheološke ostanke iz anti-ke in takratno cestno omrežje, dobimo naslednjo sliko:

- Center Dežele so Lesce, kamor vodijo vse poti. Tod je cerkveno središče.

- V Deželi je nekaj večjih posestnikov (Rodine, Mošnje, ...) očitno romaniziranih.

- Nekaj vasi staroselcev, ki si deloma prisvojijo nove civilizacijske dosežke (vodovod) kot sta Radovljica, Mošnje.

- Zadnji dve naselji se nahajata ob pomembnih povezovalnih poteh v smeri Kranja.

V bizantinski dobi živi srenja svoje življenje naprej, zgomji sloj v svojih naseljih, srenjani v svojih. To se vleče še skozi bizantinsko obdobje in še naprej, kljub prihajajočim Slovanom, ki se naselijo v svojih rodovno urejenih naseljih.

Rodovno urejeni Slovani so že delno diferencirani, tako, kot tudi staroseldi. Obojne ureditve so dokaj podobne in večjih družbenih sprememb ni.

Novopriseljeni Slovani živijo v svojih lastnih naseljih ob svojih bogovih, v svoji veri. To začnejo njihovi zgomji sloji zamenjevati za krščanstvo, ker si od tega obetajo boljše družbeni položaj.

Tako stanje pričaka Karla Velikega, ki v to mešano strukturo vnese nov fevdalni red, temelječ na velikih družbenih razlikah, ki poznajo po rimskem vzoru najvišjega predstavnika cesarja in najnižji sloj sužnje (mansji).

Nato se vaška ureditev prilagaja vsa stoletja naprej vedno novim pritiskom, začne se pa tudi boriti za svojo nekdanjo samoupravo pod geslom boja za staro pravdo.

Danes, ko imamo demokratičen sistem, pa stoji vas pred novim izzivom, ali se razvijati po nekem novem modelu naprej, ali pa propasti in biti pokvečena in požrta od bogatih priseljencev.

VIRI:

A3; Fräss-Ehrfeld, Claudia; Geschichte Kärntens, Band 1. Das Mittelalter; Verlag Johannes Heyn, Klagenfurt; 1984.

A31; Rutar, Simon; Zgodovina Tolminskega; Branko d.o.o., Nova Gorica; 1994

A60; Blaznik, Pavle; Škofja Loka in Loško gospostvo (973-1803); Muzejsko društvo, Škofja Loka, 1973.

A93/5; Adam, Stane; Grad Kamen in njegovi prebivalci do konca Ortenburžanov - II. del.; samozaložba, Radovljica, 2000.

A10; Bass, George F.; Oldest Known Shipwreck Reveals Splendors of the Bronze Age; National Geographic Society, Washington D.C., USA; 1987.

A100; Jarc, Tine; Srednjeveške poti in železarstvo na Visoki Gorenjski; Radovljica, 1999.

A102; Zupan, Janez; Vas Kupljenik do začetka 20. stoletja, 1998; SLS, podružn. Bled in Radovljica; 1998.

A104/10; Meterc, Janez; Pregled zgodovine Lesc do 18.stoletja; Turistično društvo Lesce, 1999.

A122/12; Sagadin, Milan; Arheološka podoba Dežele; Občina Žirovnica, Žirovnica; 2000.

A124/7; Meterc, Janez; Prihod prednikov; Občina Radovljica, Radovljica; 2000.

A137; Meterc, Janez; Kratka zgodovina vasi Smokuč.; 1990?

A150; Jarc, Valentin; Starodavne poti pod Karavankami.; Medium, samozaložba, Žirovnica 2004.

A152; Tuma, Henrik; Imenoslovje Julijskih Alp; Založba Tuma 2000.

A153; Ošnjak, Jožko; Pod Matajurjem; Zavod Borec, Ljubljana; 1969

A162; Bizjak, M.; Srednjeveški urbarji za Slovenijo-5. Urbarji brikssenske škofije

1253-1464.; Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Ljubljana, 2006.

B22; Müllner, Alfons; Geschichte des Eisens in Krain, Görz und Istrien von der Urzeit bis zum Anfange des XIX. Jahrhunderts; Verlag von Halm und Goldmann, Wien und Leipzig 1909.

B29; Albert, Struna; Vodni pogoni na Slovenskem (gradivo za zgodovino); samozaložba, -Ljubljana, 1955.

B32; Gomik, Franc; Bled v fevdalni dobi; samozaložba, Bled, 1967.

B33/1; Rjazancev, Aleksander; Poskusno taljenje bobovca v vetni peči v Studorju; 1962

B33/2; Rjazancev, Aleksander; Bobovci Julijskih Alp; ; 1962

B34/8; Ceklin, Franc; Bohinj pod blejskim gospostvom na začetku 17. stoletja; Skupščina občine Radovljica Radovljica; 1987.

B39; Pavle, Blaznik; Kolonizacija Selške doline (inavguralna disertacija); Leonova družba, Ljubljana, 1928.

B51; Santonino, Paolo; Popotni dnevniki; Mohorjeva Založba, Celovec, 1991.

B72; Rjazancev, Aleksander; Studor v luči antičnega železarstva; Železarna Jesenice; 1964.

B103; Zupan, Janez; Poskus zgodovinskega pregleda srenjske posesti v Blejskem kotu; SLS, Bohinjska Bela, 1997.

B109; Valvasor, J.W.; Die Ehre des Herzogthums Crain; samozaložba, Bogenšperk, 1689.

B131; Redlich, Oswald; Die Traditionsbücher des Hochstifts Brixen von zehnten bis in das vierzehnte Jahrhundert, Innsbruck, 1886.; Verlag der Wagnerschen Universitäts-Buchhandlung, 1886.

B139; Gestrin, Ferdo; Radovljica - vas, trg in mesto do 17. stoletja; 1991.

B141; Šavli, J.; Po sledih Venetov; XX, Ljubljana, 1989.

- B143; Meterc, Janez; Sveti Lovrenc nad Zabreznico.; 1992.
- B144; Jordan, Bogdan; Planine v Karavankah.; Geografsko društvo, Ljubljana; 1945.
- B154; Podrecca, Carlo; Slavia Italiana; Presso Fulvio Giovanni, Tipografo e Editore, Cividale 1884; 1977.
- B155; Diakon Pavel (Paulus Diaconus); Zgodovina Langobardov - (Historia Langobardorum); Založba Obzorja Maribor; 1988.
- B156; Petranović, A.; Margetić, A.; Placito del Risano.; 1983-84.
- B160; Feigel, D.(ed); Nanut, V.(ed); Beneška Slovenija; Knjigarna G. Carducci, Gorica, 1950.
- B172; Sperl, Gerhard; Das Beil vom Hauslabjoch.; Universitaet Innsbruck, 1992.
- C158; Berlot, Anton; Rebec, Ivan; So bili Etruščani Slovani?; Založba Lipa, Koper, 1984.
- C159; Vilfan, Sergij; Zgodovinska pravotvornost Slovencev; Cankarjeva založba, Ljubljana, 1996.
- C161; Čemo, V.; Terska dolina - Alta Val Torre - Val de Tor; Celjska Mohorjeva Družba, Celje; Goriška Mohorjeva Družba, Gorica; 2006
- C163; Vuga, L.; Jantarska pot – odkrivanje tančic z naše daljnje preteklosti; Humar, Bilje, 2000.
- C169; Gorfer, Aldo; Faganello, Flavio; Die Erben der Einsamkeit.; Arte Grafice Saturnia, Meran; 1973.
- C170; Gorfer, Aldo; Faganello, Flavio; Spuren der Geschichte. Menschen und Landschaften in Suedtirol; Arte Grafice Saturnia, Meran; 1983.
- C173; Teržan, Biba; Mohovilić, Kristina; Haensel, Bernhard.; Eine älterbronzezeitliche befestigte Siedlung von Monkodonja bei Rovinj in Istrien.; 1998.
- C174; Schmidt, Ingrid; Goether, Mythen und Braeuche von der Insel Ruegen.; Hinstorff Verlag GmbH, Rostock 1997.
- C181; Andrič, Maja; The Holocene vegetation dynamics and the Fomation of Neolithic and present-day Slovenian landscape; Holocene (Sevenoaks); 2007.
- C182; Andrič, Maja; Paleookolje v Sloveniji in severnemu delu hrvaške Istrev pozni prazgodovini; 2006.
- C183; Podrecca, Carlo; Le Vicinie.; Pagine Friulane; Cividale, 16 marzo 1888.
- _____
- I184; Ogrin, Mija; Bohinjske planine so bile obljudene že v bronasti dobi.; Delo, 060914
- I185; Ogrin, Mija; Horvat, Jana; Arheološke raziskave v Triglavskem narodnem parku., Internet: <http://www.zrc-sazu.si/ungegn/tnp>; 2003
- I186; Kmel-Umek, Duša; ; Meja med Histri in Veneti v opisu iz leta 1775; Internet <http://www.korenine.si/zbornik02/kmel-umek-meja.pdf>; 2005
- I187; Škulj, Jože; Genetske raziskave in njihov pomen za preučevanje Venetov.; Internet <http://www.korenine.si/zbornik02.-skulj02.htm>; 2003.
- I188; Banchig, Giorgio; Benečija je bila ločena od Čedad in Furlanije. Dom, XLIII, št.10,s15, MOST, Čedad, 2008.
- I189, Gabrovec, Stane; 50 Jahre Arhaeologie der aelteren Eisenzeit in Slowenien. Arheološki vestnik, 1999, s.145-188.
- I190, Win, Shan, M.M.; The Old European Script; Internet.<http://www.prehistory.it/flp/winn3.thm>.

TV ODDAJE - VIDEO:

ime fila;kanal; datum; ura/min; Naslov:

T0037; ORF2; 071119; 0847; Der Sammerzug, Ins Land einschaun.

T0101; 3SAT; 071230; 1503; Herr der Himmelscheibe.

T0108; ZDF; 080106; 1931; TERRA-X Das Phantom von Uruk, Fahndung nach König Gilgamesch.

T0114; ZDF; 080113;1931; TERRA-X: Der Riese Goliath. Auf den Spuren der Seevölker.

T0119/2; 3SAT; 080119; 1425; La Vita, Napredni župan.

T0130; ARTE; 080126; 2058; Das Bronze Kartell-Wirtschaftsboom am Mittelmeer.

T0132; ARTE; 080126 2152; TERRA X: Die Minen des Hephaistos.

T0177; 3SAT; 080320; 1631; Stromlinien der Geschichte, Die Donau.

T0226; ARTE; 080503; 2058; Der Code der Goetter: Botschaft aus der Eiszeit.

T0228; ARTE; 080503; 2151; Coa, Tal der 1000 Gemälde.

T0236; ARTE; 080510; 2059; Die Daemmerung der Kelten.

T0324; ORF2; 080701; 2015; Univerzum: Wilde Alte Welt, Eine Naturgeschichte Europas, Das Erbe der Eiszeit.

T0326; ORF2; 080701; 2014; Univerzum: Wilde Alte Welt, Eine Naturgeschichte Europas, Die gezähmte Wildnis.

T0331; ARTE; 080705; 2058; Aratta – Spuren einer legendären Hochkultur.

T0348; 3SAT; 080711; 1631; Die Arche Noach und das Rätsel der Sintflut.

T0436; ARTE; 080810; 1746; Zu Tisch in Tessin.

T0500; ARTE; 081030; 1659; Leichensache Hauslabjoch.

T0586; ARTE; 090322;1450; Das war Atlantis

DOKUMENTACIJA

Način označevanja:

A – originalni dokumenti

B – Fotokopije dokumentov

C – digitalizirani dokumenti

I – internet

L – listine (navedba vira)

T – televizija – TV posnetki digitalizirani in preneseni na računalnik

TV – televizijske oddaje, nepresnete, samo izvleček vsebine

*D – izvlečki iz dokumentov

**D – prepisi dokumentov

*D1. NARAVNE KATASTROFE, UJME, EPIDEMIJE:

*D01.01. Seznam velikih naravnih katastrof

L. 539 začne bruhati ognjenik Krakatau v vzhodnem Sredozemskem morju. L. 541. je ta ognjenik razneslo. Ogromna količina prahu je zagnila sonce, tako da je bila severna hemisfera 2 leti skoraj brez sonca. Temperatura je močno padla. Stanje se je normaliziralo šele čez 10 let.

TV oddaja na RTV2, 30.6.2002. ob 20.00 ¹³³

*D01.02. Seznam velikih potresov

1348, jan. 25: velik potres, ki je na Kranjskem porušil stari Tržič, na Koroškem pa zasul mnogo vasi pod Dobračem v Ziljski dolini. Rušil naj bi še v Benetkah in Gradcu, čutili naj bi ga na Dunaju.

¹³³ Čudno, da ni v tem času o tem dogodku nobenih zgodovinskih sporočil.

1511, mar. 26: velik potres, ki je uničil mnogo gradov na Kranjskem, čutili naj bi ga 750 km daleč.

1690, dec. 4.: Hud potres na Bledu močno poškodoval grad.

*D01.03. Kuge:

Skiti.

Skiti so v 6. stol. v drli iz vzhoda v Panonijo. Kuga je na ozemlju severno od Save, Štajerskem in Gorenjskem ter na današnjem Notranjskem in Primorskem pomorila ljudi in živino v tolikšnjem obsegu, da so se pojavile velike pustote. (Vir: J. in A. Šašel, Deserta regna pastorum, Situla 20-21, 1979, str. 421-428)

1350:

L. 1348. se je spomladi razširila po Benetkah kuga, ki so jo imenovali Črna smrt.

Začela se je spomladi v Benetkah, nato se je do jeseni prenesla po Sredozemlju v Španijo, južno Francijo, severno Italijo do Alp in na Balkan. Naslednje leto je zajela celotno Francijo, segala visoko v Nemčijo, Češko itd. Tedaj je zajela tudi naše kraje.

V Benetkah je umrlo skoraj polovico prebivalstva, v Evropi pa 40 do 50 %. V posameznih mestih in pokrajinah je pomrlo od 30 do 80 % prebivalstva.

Posledice so bile velike gospodarske spremembe. Če preje delo ni veljalo skoraj nič, so potem ljudje za delo zahtevali tudi do 10 krat večje plačilo. Veliko kmetij in delavnic je opustelo, ljudi kot delovne sile je zelo primanjkovalo. Mnogo družin je izumrlo, spremenile so se posestne razmere.

-TV ODDAJA na RTV SLO1, dne 1.3.2006 ob 20.00: ČRNA SMRT

1630: je kuga pobila 1/3 prebivalcev Benetk.

*D01.04. Povodnji-poplave:

Zgodovinska, Noetova povodenj.

L. 559 Velika poplava o kateri poroča Pavel Diakon.

III-23 V tistem času je bila na ozemlju Benečije, Ligurije in drugih delih Italije takšna poplava, kakršne menda še ni bilo po Noetovem času. Kamniti plazovi so povzročili velik propad posestev in vasi ter obenem ljudi in živali. Poti so bile razdejane, ceste zasute in reka Atesis (Adiža) je tedaj tako narasla, da je voda okrog cerkve svetega mučenca Zenona, ki stoji zunaj zidov mesta Verone, segala do zgornjih oken, čeprav v samo cerkev sploh ni prodrla, kakor je napisal poznejši papež sveti Gregorius I. 590. Tudi del zidov mesta Verone je ta povodenj podrta. Ta poplava je nastala 17. oktobra. Toda bliskalo se je in gmelo tako hudo, kakor se to dogaja komaj v poletnem času. Dva meseca pozneje je velik del istega mesta Verone uničil požar.

24 V mestu Rimu je ob tej poplavi reka Tibera tako zelo narasla, da je njeno vodovje pljusalo čez mestno obzidje in preplavilo zelo velik del mesta l. 559.

4.12.1739. Miklavževa povodenj (Na Koroški Beli, v Kropi) [B22,s.286]

Jun. 1749. Javornik odnese fužino velika voda zaradi obilnega dežja.

L. 1912. v Radovljici, odnesla v Dolu železniško progo.

L. 1947 v Radovljici, zalila podvoz na glavni cesti Kranj – Bled.

KOBILICE:

Valvasor, die Ehre... [B109]

Kobilice so l. 1338 požrle vse, razen vinogradov. Ta nadloga je trajala 4 leta.

**D.01a Strukture pojmov navedenih v zapisniku rižanskega zbora l. 804:
[C149], [B159]

p(ro)vincia Istrie(n)s(iu)m	dežela Istra
territorio Caprense	ozemlje koprsko
castella	gradovi
civitate	mesto
casale	selo, vas, skupina (zidanih) hiš, posestvo
casalia inferiora	sela podrejena
possessione	posestvo
casina	hiša (zidana), kočja (zidana)
terras nostras	zemljišča naša
terras ecclesiae	zemljišča cerkvena
terras populares	zemljišča ljudska
terra domini	zemljišča gospodova
silvis	gozdovi
gladiis seq(u)u(n)tur	košnja v hrastovih gozdovih
pascuis (pascunt pascuas)	pašniki
pradas (segant pradas)	travniki
runcoras, runcoras	ledine
a(n)garias	krčevine
cofinos	opustela zemljišča
terras (terras et runcolas)	njive in ledine
agris	njive
uicora (vicora)??	paša ??
vineas	vinogradi
liber (liberum hominem)	svobodnik
libertus	osvobojenec
excusatos	oproščenec
colonos	koloni
sclavos	sužnji
[iudices]	sodniki - v bizantinski dobi
presbyter	duhovnik
[magistri militu(m)]	vojaški poveljnik - bizan.
missos umperii	poslanci cesarski
episcopus	škof
Fortunatus patriarcha	patriarh Fortunat
dux istriensis Joannes	istrski vojvoda Ivan
herbatico	dajatev od trave
glandatico	dajatev od želoda
angarias	roboti, tlaka
adiutarium	desetine
iustitiis dominorum	pravice cesarske
fiscus publicus	dohodki državni
palatio	cesarska, državna blagajnica
collectas	zbrani denar v dočen namen

**D.01b Redlich, 11. stol. [B131]- izvleček

Pregled nekaterih izrazov iz Briksenskih listin 11. stol.

...agrum i erabilis terre ...alteros ii a-gros... 137
 ...predium sibi hereditario iure relictum
in loco qui dicitur sumitas campi ...
 totidem predii in **villa Begun** dicta. 138
 ...tale predium quale sub **castello Ueldes**
 dicto possedit, omnibus pertinentiis, hoc
 est aedificiis **vineis silvis pascuis ex-**
itibus et reeditibus ceterisque usum
hominibus prebentibus ...arabilis
 terre.in loco qui dicitur Musiach ... 139
 Nobilitatem sortiti Winrih, Paulo,
 Tvunzo, Ivvan ..tale predium quale loco
 Grimizahc dicto possidetur, hoc est
agris cultis et incultis pratis pascuis
exitibus et reeditibus... 145
 ...**ii iugera arabilis terre in loco**
Nabrezi sita ...i curtiferum apud locum
 qui vulgo Radilidorf nominatur... 146
 dimidiamque **iugeri** partem Ueldes. 166
 .**salinam** feralemque **bannum**... 175
 ..in loco Bochingun vocato... **areis edifi-**
ciis pratis pascuis piscationibus ex-
itibus et reeditibus quesitis et inquisitis
omnibusque appenditiis ... 211
 ...**duo iugera** a quodam **liberto** Gun-
 dram... 219
 ...**libertate potitus** Trepina... 221
 ...**quidam libertus** Bomizlau... 222
 ..**mansis ac x et vii mancipiis ...cum**
clericorum ministerialiumque... 228
 ...villis agris pratis vineis silvis vena-
 tionibus piscationibus molis molendinis
 curtiferis mancipiis pascuis exitibus et
 reeditibus quesitis et inquirendis omni-
 busque pertinentiis possedit, ... **pago**
 Passir... 234

agris cultis et incultis.. = njive obdelane
 in neobdelane kar pomeni trenutno ob-
 delane njive in ledine, ki se začasno upo-
 rabljajo kot travniki;
pratis = travniki, ki se uporabljajo stalno
 kot travniki, ker niso primerni za njive;
pascuis = pašniki
exitibus et reeditibus opuščeni in narejeni
compascuis skupni, srenjski pašniki
ceterisque usum hominibus
vineis vinogradi
venationibus lovišči
silvis gozdovi
villis vasi
pago vas, selo
loco kraj, naselje, selo
iugeri (*terre*) oralov (zemlje)
salinam soline
bannum lovišče
piscationibus ribniki (ribolov)
areis edificii površine zazidane
 ...*quesitis et inquisitis*...
 ...*quesitis et inquirendis* ...
omnibusque appenditiis..
praedium posestvo
molis* mlina na eno kolo (rimski,
 vertikalno kolo, pozneje kmečki mlina)??
molendinis* mlina na več koles (s
 . profesionalnim mlinarjem) ??
curtiferis* dvori
mancipiis* (moncipiorum) nesvobodni
 kmetje, nesvobodne kmetije

* darilna listina Bled-1004.

**D.01c PRIMERJAVA POJMOV V 9., 11. STOL (latinščina) IN DANES

izrazi iz 9. stol. (Rižana):	izrazi iz 11. stol.[Redlich]:	slovenski pomen danes
villa, vicus (vicora), pago (pagus),	imajo isti pomen kot v pomen kot v 6. stol.	
villa	villa	vas (verjetno s cerk. +pok.)
vicus	vicus	vas (brez cerkv.in pokopal.)
pago, pagus	pago, pagus (pago Creina)	okrožje, vas
castellis	castellis	gradovi
civitate	loco	mesto
casale		selo, vas, skupina (zidanih) hiš,
casalia inferiora		sela podrejena kraj
possessione, portione	praedium	posestvo
casina		hiša (zidana), koč
terra nostra		zemljišče naše (meščanska,
terras ecclesiarum		zemljišča cerkvena vaška)
terras populorum		zemljišča srenjska
terra domini		zemljišče zem. gospoda
silvis	silvis	gozdovi
pascuas (pascunt pascuas)	pascuis editibus et reditibus	pašniki opuščeni in izkrčeni
	compascuis	pašniki skupni
pradas (segant pradas)	pratis	travniki (sečejo travnike)
runcoras, roncoras -	roncoras	ledine
terras (arant terras et runcolas),	agris cultis et incultis..	njive, (orjejo njive in ledine)
		njive obdelane in neobdelane
vineis	vineis	vinogradi
	molis	mlini ?rimski, eno kolo?
	molendinis	mlini ?več koles?
	curtiferis	dvori
	hobas	hube, kmetije
	iugeris (terre)	oralov zemlje
	salinas	soline
	bannum	lovišča, lov
piscatio	piscationibus exitibus et	ribniki, ribolov(izdatki in
.....	reditibus	dohodki od ribolova)
	areis edificiis	površine zazidane
liber (liberum hominem)	libertus, ingenuus	svobodin
libertus	libertate potitus Zlauco	osvobodjenec Zlauco.
excusatos		oprostenci določenih dajatev
famulus	moncipium, mansus	nesvobodnjak
colonos		koloni
iudices		sodniki
presbyter	clericus Hugiprecht	duhovnik H.
missos umperii		državni (cesarski) poslanci
episcopus	episcopus	škof
dux istriensis Joannes	marchio (Odalricus)	
Ductus Altwin	vojvoda istrski-mejni grof	knez (cerkveni)
comites	comes	grofi
herbatico	dajatev od trave	(košnja in paša v gozdovih)
glandatico	dajatev od želoda	(paša svinj v hrastovih gozd-
angarias	robot, tlaka	
adiutarium	desetine	
iustitiis dominorum	pravice cesarske	dajatve cesarju)
iscus publicus	dohodki državni	
palatio	cesarska, državna blagajnica	

D.01d Primerjajmo stanje v 15. stol. v patriarhatu za področje Tolminske [A31]:**

- ljudje - str. 64:
- servi, mansi, uomini di mansata : nesvobodni (robi)
- liberi: svobodni:
- vazali (plemiči varovanci deželnega kneza
- prostovoljno nesvobodništvo - medsebojna pogodba pri javnem notarju.

- dajatve - str. 73:
- 1. de vivo - desetina od živine (novorojene)
- 2. de morto - desetina od zemeljskih pridelkov
- 3. copolaticum - od sena in ovska za konje
- 4. viaticum - v blagu za potujočega patriarha
- 5. valdum - za sekanja drv v patriarhovitih gozdovih
- 6. herbaticum - davek od paše po patriarhovitih gozdovih
- 7. vidria aut lauda - davek za osvoboditev.

Opomba: cerkev je uporabljala latinščino naprej, dočim je posvetna gosposka že prešla na nemščino.

**D.01e. Primerjava statusov oseb. 11. -13. stol. (Redlich,

Mansus	nesvoboden kmet
Ingenuus	nesvoboden
Libertatus	osvobojenec
Libertus	svoboden človek
Servus	služabnik
Miles	vojak, oboroženec, plemič
Nobilis	plemeniti
Minister	ministerial

JEZIKOSLOVJE

SLO	NEM	ANG	ITA.....
paziti	Aufpassen, achten, sich hüten	to pasture	stare in agguato, appostare, stare. attento, adattare
pasti	Passen auf etwas	to keep watch	aspettare, appostare
pastir	weiden, hüten	to pasture	pascolare, pascere,
paša	Hirt	herd, herdsman	pastore
pašnja	Weide	pasture, pasturage	salice, pasco, pascolo, pastura
pašnik	Hutung	pasture, grazing	pastura
pažnja	Wide, Hutweide, Schaftrift	pasture, grazing	pastura, pascoloe, salice,
varovati	Acht, Obhut	care (attention), heed (to)	guardia, , custodia.
	hüten, beschützen	to guard, to shield,	difendere, far guardia
		to protect, to watch	
paziti	Hütung	to guard	guardia
lov	Jagd, Jägerei, Fang	hunt, chase	caccia

****D1.01.Osebna imena- priimki v Nadiških dolinah, Podrecca [A153,s.30-31]:
Alcuni cognomi - nekateri priimki:**

Golles (Goleš) calvo – *golež, goljava*
 Velicaz (Velikac) uomo grande - *velikan*
 Bergnach (Varnjak) custode – *paznik, čuvaj*
 Bledigh (Bledić) blaterone, oppure pallidetto - *bledoličnež*
 Cromaz (Hromac) storpio - *hromec*
 Cosmacini (Kosmačini) pelosi - *kosmatinec*
 Carligh (Kerlič) persona di bell' aspetto – “*kerlc*”, *dedec*
 Cumar (Kumar) il compare, oppure Kumeran, dolente – “*kum'r'n*”, *mršavi*,
 Debegnach (Debeljnjak) grasso, grosso – *debevc, debeljak*
 Gosgnach (Hoščak) boscaiulo – *drvar, gozdar*
 Filipigh (Filipić) piccolo Filippo – *mali Filip*
 Blasigh (Blažić) piccolo Biagio – *mali Blaž*
 Coceancigh (Kociančić) piccolo Canciano – *mali Kocijan*
 Iurcigh (Iurčić) piccolo Giorgio – *mali Jure*
 Mucigh (Mucić) il muto - *mutec*
 Uecaz (Vekač) strillone - *kričač*
 Gariup, amaro - *grenek*
 Grimaz, irrequieto - *nemiren*
 Medvesigh, orsino - *medvedji*
 Smriecar (Smrekar) abetaio - *smrekar*
 Trinco o Drinko, toro – *bik, junc*
 Sdrauligh (da Sdreu) sano – *Zdravko, zdravi*
 Vidigh, speculatore – *Vidic, oglednik*
 Cuschigh (Kunčić), schiamazzatore – *razgrajač*
 Ierebigh (Jerebić) piccolo catorno – *mali jereb*
 Loszach (Luszach) fangoso - *blaten*
 Cudicio (Hudić) diavolo - *hudič*
 Snidercigh (Sniderčić) sartorello – *Žnidarčić, mali krojač*
 Covacigh (Kovačić) fabbretto – *Kovačić, mali kovač*
 Uolerigh (Volerić) pastorello di manzi – *pastir volov*
 Cramar (Kramar) chincagliere girovago – *kramar*
 Loviszach (Loviščak) seguittatore, cacciatore - *lovec*
 Quala (Hvala) vanesio - *hvala*
 Predan, venduto - *predan*
 Raccaro (Rakar) pescatore di gamberi - *rakar*
 Ruttar (Rudari) lavoratore nelle miniere – *rutar, prebivalec na rovtih (rudar napačno)*
 Sittaro (Sitar) venditore distacci – *Sitar, izdelovalec ali prodajalec sit*
 Scubla (Skubla) che ha pelato - *plešec*
 Vogrigh (Vogrić) ungheresetto – *mali Oger (Madžar)*
 Cemoja (Černoja) cosa negra – *črnjava*

**D1.02. Osebna imena v dokumentih iz 11. stol., Redlich, [B131]:

Acili	Hadolt	Paldemar
Adalpero	Hartuvic	Pecili
Adolt	Heciman (Hezeman)	Perchtolt (Perehtolt)
Brezlau	Heinrih	Ratgis (Ratkis)
Chuno (Chuono)	Hezil	Ratpoto
Dieprebt (Dietphret)	Hugo	Ruodpreht
Durinch	Izo	Tagani
Eckerih (Ekkirich)	Liezo	Wecil (Wezil)
Engildie	Livpolt	Wiciman (Wiziman)
Eppo	Livto	Winrih
Grifo	Meginhart	Wolf
Guntheri	Noppo	Wolfram
Guodman	Orendil	Zebebo

Končnice:

- ar   Paldemar
- ich   = ih   Ekkerich
- ih = ich = ih   Heinrich, Winrih
- ic   = ik   Hartuvic
- il, ili   = il   Hezil, Orendil, Acili
- o   Izo, Eppo, Grifo, Hugo, Liezo,
- or   Zebebor
- man   Guodman, Heciman,

**D2.01.

[B141, s. 173] Šavli

V zvezi s tem je tudi ime Taurisci za prvo poznano ljudstvo v Vzhodnih Alpah, ki je bilo pozneje imenovano tudi Norici, zatem pa Cami. Ime Tauriski je torej v zvezi s strmimi gorami (turje - Ture, Tauem). Podobna je zveza tudi pri imenu Kami (kar - skalna stena, pečina). V obeh primerih gre torej za prebivalce visokogorja.

Oznaka Noričani pa se sklada s starim slovenskim izrazom nora (jama, votlina).

Na str. 216. Kot ugotavlja isti jezikoslovec njen izviren pomen. Beseda se pojavlja še danes, zlasti v hrvaščini, kot ponor (po-nor - kraški požiralnik). Tako izraza »jama« kot tudi »nora« pa ne pomenita le votline, temveč tudi zaprto gor-

sko dolino. Še danes pravijo, da prihaja nevihta »ven po jami«, to je, iz zaprte gorske doline. Noričani so pomensko torej prebivalci gorskih dolin. In Plinij st. (III, 133) potemtakem tudi pomensko pravilno istoveti ljudstvo Tauriskov z Noričani in Kami.

**D2.03.

Fr. Bezlaj, Etimol. slovar sloven. jezika II, Ljubljana 1982 (nora): Zaprti gorski dolini pa se danes reče draga, kmica.

Nemško-slovenski slovar:

Loch, das, (-/e/s, -Löcher) luknja (tudi za zapor); (Öffnung) odprtina; (Lücke) vrzel; beim Golf: jamica; Technik: odprtina, bei Öfen: ustje peči; (Arsch) rit; Astronomie schwarzes ~ črna luknja; ein ~ reißen

narediti luknjo; ein ~ in den Geldbeutel reißen, narediti luknjo v denarnico; ein Loch stopfen, zamašiti luknjo; nähend: zakrpati luknjo; ein ~ haben, imeti luknjo; figurativ imeti napako; sich in seinem ~ verkriechen, zalesti se v svojo luknjo; den Gürtel ein ~ enger schnallen, zategniti pas; ein Loch/Löcher in die Luft starren, strmjeti/ bolščati predse; ein ~ in den Bauch fragen, nenehno vrtati z vprašanji; ein ~ im Magen haben, jesti kot uš; auf dem letzten ~ pfeifen, biti na koncu; aus allen Löchern, na vso moč

draglja Ž (-e ...) soteska: die Schlucht soteskja [e] Ž (-e ...) geografija die Schlucht, die Talenge; (vintgar) die Klamm; (dolina v obliki črke V) das Kerbtal

Schlucht, die, (-, -en) Geographie soteska; deber

Klamm, die, (-, -en) vintgar, tesen, soteska.

**D2.04.

Valvasor – Grobovi na Belščici [B109, knjiga 4, s.567]

Na Gorenjskem leži med Koroško Belo in Bistrico (v Rožu) visoka gora "Beuscheza", ki ločuje Kranjsko in Koroško. Na višinah te gore je bilo najdenih prek 300 ajdovskih grobov skupaj s nagrobniki, na katerih so bile velike črke.

Teh grobov se je pred približno osmimi leti lotil gospod Johannes Petermann, doctor medicine, da bi enega ali drugega odprl, čeprav so mu rudarji povedali, da se ti grbovi ne dajo odpreti, kar pa ni verjel. Na koncu je najel nekega rudarja, ki je pripadal baronu iz Javomika in se imenoval Solzina in sta se odpravila na goro Belščica.

Ko sta prišla na goro in je ta rudar prvič udaril s svojim rudarskim krampom, da bi grobove odkopal, je iz jasnega vremena nastala nevihta in gmenje, toča in vihar, kot da se bo podrlo nebo. Zato nista svoj

namen samo opustila, temveč sta tudi smelo uporabila svoje noge in tekla po gori navzdol.

Mogoče bi črke in nagrobni napisi lahko sporočili, kaj in kakšni ljudje so tod pokopani, če bi se jih prepisalo in poskusilo razvozlati te stare napise in njihov pomen. Zgoraj omenjeni doktor pa ni nobenega od teh prepisal, ker jih ni znal prebrati. . .

**D2.05.

Janez Meterc [A124/7, s.69]

..... Batranca pri Predtrgu, Peči na vzhodnem pomolu grajskega hriba na Bledu, vzhodni pomol Homa nad Zasipom ob sotočju Radovne in Save Dolinke. Kot način pokopavanja so se pojavile skupine manjših gomil z običajno enim žganim grobom v žari (npr. Bled, Čmivec, Stražišče pri Kranju, Bitnje pri Žabnici, Godeške Dobrave itd.). Pojav gomile je treba povezati z vplivi dolenske, žganega pokopa pod njo pa z vplivi posoške svetolucijske halštatske kulturne skupine.

Na osnovi pravkar navedenih dejstev lahko ugotovimo, da se je v 5. stol. pnš v neposredni bližini današnje Radovljice, na prvi ugodni višinski točki, na umetno zravnem morenskem masivu Batrance, ki leži na desnem bregu potoka Zgoša, pojavila obsežna mladohalštatska naselbina - utrjeno gradišče. Gre za zravnano podolgovato plato, ki se dviguje okoli 15 m nad ravnino okolice (n.m.v. je 513 m). Obrambni nasip je najbolj izrazit na vzhodni strani, kjer je tudi vhod v naselbino. Oktobra l. 1989 je bil na južnem robu naselbinskega platoja slučajno najden tipičen mladohalštatski železni nož (sl. 11), ki ima paralele med sorodnimi najdbami z Ajdovskega gradca in Dunaja pri Jereki v Bohinju, Duplici pri Kamniku in drugod.

**D2.06.

JUTRO, poned., 15. 1.1940., str. 3

Konec stare Kamne Gorice

Skoraj vse, kar je najdenega v neposredni bližini Kamne Gorice, je v zvezi z železarstvom. Pred petimi leti je bilo izkopanih več lončenih črepinj, ki so na zraku po večini takoj razpadle. Le nekaj komadičev je bilo tako trdnih, da so si jih ogledali učeni zgodovinarji. Ugotovljeno je bilo, da so to ostanki lončenih posodic, ki so jih uporabljali kovači v predzgodovinski dobi za topljenje železa. Ti predmeti segajo v dobo Japodov, ki so prebivali 400 do 500 let pred Kristusom v naših krajih. O Rimljanih v Kamni Gorici pričajo tudi lončeni ostanki in celo nekaj komadičev najdenega starega rimskega denarja iz dobe cesarja Dioklecijana. O Rimljanih je zanimivo, kakor se da sklepati po najdenih predmetih, da niso imeli kovačnic v dolini, marveč na pobočjih hribov, nad vasjo. Iz tega sledi, da niso znali izkoriščati vodne sile.

Predniki sedanjih Kamnogoričanov se pojavijo, vsaj kolikor se da precej trdno ugotoviti, že zelo davno in zaradi tega lahko smatramo Kamno Gorico za eno izmed najstarejših naselbin v dravski banovini. Iz te stare davne dobe so ostali tudi "vigenjci". Odkod to ime našim kovačnicam, še ni ugotovljeno. Predniki Kamnogoričanov so prišli iz Benečije, bržčas v tisti dobi, ko so prihajali v Bohinj iskalci zlate rude. O beneškem poreklu pričajo pisanja družin, ki so se obdržala še do danes. Gotovo so bili nekoč Italijani Langusi, Spendali, Gašperini, Bareli, ki so se spremenili v Varle, Zvani, ki so bili nekoč Giovanni, Tomasi pa so postali Tomani. Iz nekih zapiskov se razbere, da je družina Kapus stara blizu 700 let. Le ta družina prča, da so se Kamnogoričani že zelo zgodaj poslovenili. Že 1554 so zahtevali čitanje rudarskega zakona v slovenščini, češ, da ga drugače ne pripoznajo. ....

**D3.01.

Beneška Slovenija - Nadiške doline

Jožko Ošnjak

[A153, s.11]

Hieronim omenja, da so prebivalci govorili "lingua rustica".

[A153,s.16]

Po beneški zasedbi l. 1420 se v Beneški Sloveniji ohrani notranja uprava (notranja samostojnost) vse do pripojitvi k Avstriji l.1797, ki jo odpravi in ostala pod Avstrijo do l. 1866.

Landarska banka - skupščina Nadiške doline je skupaj z mjersko banko – skupščino Sentlenarske doline sestavljala arengo - skupščino vse Beneške Slovenije.

Zadnjikrat so se zbrali okoli "laštre" - kamnite mize 2. maja 1804. Avstrija je odpravila njihovo sodno oblast in upravno samostojnost.

Arengo se je zbiral na dan sv. Pavla in Petra pred cerkvico sv. Kvirina v bližini Špetra Slovenov. V senci košatih lip so imeli Beneški Slovenci svoj parlament, kakršnega drugod po Sloveniji sploh niso poznali. V Bjači ob Nadiži so razvaline starega gradu, kjer so nekoč zapirali beneške Slovence obsojene na arengo.

V Tarčetu lahko občudujemo okroglo kamnito mizo, ki so jo naredili iz prejšnjih mlinskih kamnov, imenovano "laštre". Ob tej so se zbrali predstavniki šestnajstih občin, kot upravni odbor landarske banke, nekakšne ljudske skupščine Nadiške doline. Ta je hkrati z mjersko banko (skupščino Sentlenarske doline) sestavljala arengo.

**D3.02. Mejne grofije [A100,s.23]

5.1. Sempt-Ebersbergi

Prva poznana grofovsko družina so bili bavarski Sempt-Ebersbergi. Cesar Arnulf ustanovi l. 895. mejne grofije, da bi z njimi zaščitil svojo centralno posest pred Madžari. Prvi mejni grof v novoustanovljeni mejni grofiji ob Savi postane grof Ratold Ebersberški (Ratold von Ebersberg). [A3,s.86].

Mejna grofija Kranjska se loči med l. 989 in 1002 od Kneževine Koroške. V začetku 11. stol. postanejo na Kranjskem mejni grofi bavarski Sempt-Ebersbergi. Ponovno se piše o tej rodbini l. 1040, ko postane naslednji mejni grof Eberhard von Ebersberg. V nekem dokumentu cesarja Henrika III. iz dne 16. 3. 1040. nastopa Kranjska pod poveljstvom mejnega grofa Eberharda iz rodbine Ebersbergov.

5.2. Weimar-Orlamündeji

Njemu sledi v l. 1058 prvič imenovani Ulrich von Weimar-Orlamünde, ki združi mejni grofiji Kranjsko in Istro. Po smrti Ulricha l. 1070, ga nasledi neki grof Heinrich. Poppo, sin grofa Ulricha Weimar-Orlamünde in zet Engelberta Španhajma, postane l. 1093. mejni grof Istre in Kranjske. [A3,s. 146]

O tej rodbini dejansko vemo zelo malo. Ni nam znano, kje so imeli svoj glavni grad. Imeli pa so svojo posest tudi v Istri.

5.3. Oglejski patriarhi

1077. preidejo mejne grofije Kranjska, Istra in Furlanija prvič pod oglejski patriarhat.

[A3,s.138,139]

[B155,s.293]

Po razkolu l. 607 je oglejski patriarh imel svojo prestolnico v Krminu, ker je bil Oglej od langobardskega vdora v Italijo preveč porušen, a tudi preblizu bizantinskemu območju pri Gradežu. Okoli leta 737 je patriarh prenesel svoj sedež v Čedad, ki je ostal resnični sedež patriarhata do srede 13. stol., medtem ko je bil Oglej - tudi potem, ko je bila katedrala obnovljena - le formalni sedež za posebne slovesnosti (npr. ob nastopu novega patriarha in podobno).

[A31,s.132]

Sodnija v Vidmu določi 11. 12. 1508, da lahko sedelski, borjanski in kredski občinarji ter ložanski in landarski podložniki vsi skupaj (promiscue) pasejo in sečejo derva na vsej gori Mija.

[A31,s.135]

Rutar piše o mejnih prepirih med tolminskimi in beneškimi podložniki v obdobju 1736-1738 in dogovoru med avstrijskim in beneškim poslancem o meji:

...drugič, ne sme nikdo za pašo odmerjenih prostorov spreminjati u polja in verte (niti delati novin iz "komunje"), niti zmanj-

ševati občinskih pašnikov, niti segati v pravice gosposkine; tretjič, na svojih travnikih sme vsakdo pasti po košnji; . . .

**D3.03 - več virov -povzetek

Zgodovina nam sporoča, da imamo že v rimski dobi vasi (vicus), ne omenja pa posameznih kmetij. Omenjajo se posamezna posestva, ki nam jih potrjuje arheologija - "ville rustice", tj. posamezne gospodarske enote, ki so jih obdelovale familije. Pri nas ni ostankov velikih rimskodobnih posestev (Praedium), ki so jih obdelovali koloni. Pač pa so v srednjem veku pod istim nazivom posesti, ki jih obdelujejo mansi (kmetje). [B131, citati].

74 predium Lescah

120 tale predium quale in loco ...

133 tale predium quale in villa ...

137 aliud predium tali pacto traddit.

Ministeriali so sprva (v 11. stol.) imenovani servi oz. ministri = latinski pomen služabnik, srednjeveški pomen služabnik na dvoru, pozneje ...

140 ..minister Harold - Friderichov služabnik (ministerial ?)

184 ..ministeriali Pancratio filio Reginperto ministrando...

311- ..servum Sinzum, ...služabnik plemenitega Crifa.

Sinza najdemo pozneje med pričami (320, 321, 322, 359); torej je zavzemal že pomembnejši položaj ministeriala.

**D3.04 Več virov, povzetek

Zaščitniki popotnikov (tovomikov, furmanov) so svetniki:

- sv. Lenart ..(patron kmetov, hlapcev, kovačev, furmanov, tovomikov, rudarjev). Njegove cerkve stojijo ob starih poteh;

- sv. Miklavž (Nikolaj) patron romarjev, potnikov, trgovcev, gostilničarjev, vinskih trgovcev, mlinarjev, ribičev, momarjev, kamnosekov, gasilcev, ..). Njegova znamenja stojijo na odcepih poti;

- sv. Urh (patron viničarjev, ribičev, tkalcev, potnikov, romarjev, proti poplavam);
- sv. Štefan (patron konj, konjskih hlapcev, kočijažev, tesarjev,);
- sv. Mihael (patron kat. cerkve, vojakov, krojačev, pekov, proti neurju in bliskom).

Destinacije so:

- sv. Barbara, zaščitnica stolpov (Thurnov), kovačev in rudarjev, kmetov, zidarjev, livarjev; proti ognju, neurjem, kugi, pomočnica v sili,..
- sv. Jurij (zavetnik slednikov, kmetov, kovačev, konjev in živine, potnikov, jahačev, vojakov, borcev; proti vojni in kugi, za vreme,)
- sv. Florijan (zavetnik kovačev, dimnikarjev; proti ognju in suši, neplodnosti polj, nevihtam, ..)
- sv. Jakob (zavetnik vojakov, delavcev, kovačev verig, popotnikov; za vreme, za letino, ..)
- sv. Jošt, (zavetnik romarjev, slepih, ladjarjev¹³⁴, pekov; proti ognju, neurju, kugi, ..)
- sv. Lucija, (zavetnica slepih, bolnih otrok, kmetov, steklarjev, sedlarjev, nožarjev; proti očesnim boleznim, ..)
- sv. Marija; splošna priprošnjica, za vse
- sv. Martin ni destinacija.
- sv. Pavel, priprošnik za sluh, boleznih ušes, tklacev, sedlarjev, vrvarjev, pletarjev; proti kačjemu piku, proti strahu, za dež, za plodnost polj..
- sv. Peter (zavetnik papežev, mesarjev, mizarjev, ključavničarjev, kovačev, lončarjev, kamnosekov, ribičev, suknarjev, ladjarjev, molečih, spovedujočih se, devic; proti kačjemu piku,..)

¹³⁴ V naših razmerah je to cimperman, pozneje mizar.

- sv. Vid, (zavetnik lekarnarjev, gostilničarjev, pivovarjev, vinogradnikov, bakrorezcev...) zaščitnik pred horejo, epilepsijo, gluhonemostjo, očesnimi boleznimi, kačjim pikom, ...

**D3.05. Različni viri, pripombe.

WULFINGI-LEGATI???

V Lescah in v Radovljici se pojavlja za časa Ortenburžanov ime Wulfing po domače Volč.

Srednjeveški del (kolonizacijski) Lesc se razteza med Legatom in Volčem.

Srednjeveški del Radovljice se razteza med Gogalom in Legatom.

Ko zamenjajo Ortenburžane Celjani izginejo iz vasi dotedanji ortenburški ministeriali.

Ali so postavili Legate Celjani?

Ali so postavili Voljče Ortenburžani?

Zadnji **Legat** (Tonček) v Lescah se je oženil z **Dornikovo** iz Podhoma.

Ali so Volči "Dorniki"?

Srednjeveška predtrška zemlja se razteza od Voljčevega hriba do Legatovega hriba.

Srednji vek se konča s Celjani.

Kje je bil srednjeveški Voljč v Predtrgu?

Po analogiji bi moral biti tam, kjer je današnji Gogala.

Lesce in Predtrg (srednjeveška Radovljica) sta torej zrcalno urejeni kolonizacijski naselji (kolektivna kolonizacija).

Gogala in Voljč bi torej morala obstajati za časa Ortenburžanov, morala bi biti "Dornika", imeti bi morala dvojni kmetiji. (Še po drugi svetovni vojni sta bili to izstopajoči kmetiji).

Legati bi se morali torej pojaviti za časa Celjanov in prevzeti prejšnje funkcije "dornikov".

Dorniki so bili župani, verjetno izbrani od strani srenje. Legati so bili župani delegirani od zemljiškega go-spoda.

Volči izvirajo verjetno iz Gorij. Gorje so stara alodialna posest.

Nantwin, župnik v Zg. Gorjah je bil Brik-senski vazal. Verjetno so se v 11. stol. zatekli pod zaščito Briksen-skih škofov. V 12. stol. je Briksen-ski vazal in ima v Lescah leseno božjepotno cerkev, ki jo mora na novo pozidati v okviru rodinske pražupnije.

Legati v Radovljici so Vogelniki, ki imajo svojo posest na voglu (koncu vasi, Koku = kolku) v tistem času vodi torej pot mimo njih proti cerkvi mimo Lega-tove kašče (studenca) navzdol v Dol, druga pa mimo tedanje predtrške lipe pri Katežu, kjer prihaja v Predtrg pot iz Vrbenj, obe povezuje pot od lipe proti kašči, ob kateri so razmeščene predtrške kmetije. V tem času imajo Orten-buržani v Vrbnjah 4 kmetije, ki jih potrjujejo Celjani. Za časa Celjanov nastane verjetno že nova kmetija "Mrak" in mogoče tudi že "Bavant" (Valant).

Figovc, zgornji sosed Legata, ima dvoj-no parcelo, na Legatovi parceli pa je tudi Kovač (Šmit), ki se nato pre-seli na nasprotno stran iste parce-le, danes Dežman.

Bunder (danes Peričnik) vzhodno od tod ima široko parcelo, vse do ce-ste. Pozneje postavijo tod ob cesti še eno vrsto hiš (Kofčar).

**D3.06. Pripombe

Z enega objekta je mogoče videti mnogo točk,

¹³⁵ Ali obstaja kakšna povezava med rado-vljiškimi Bavanti in novovaškimi Wallanti??

na en objekt je mogoče gledati iz mnogo točk.

Človek ima lahko mnogo stališč, gledišč, vidikov, možnosti, odnosov do svojega okolja in nasprotno do istega objekta, subjekta je mogoče imeti z različnih stališč, vidikov, veliko različnih pogledov, odnosov itd.

Torej na nek objekt, subjekt, gledišče, je mogoče z istega stališča imeti več pogledov, mnenj, itd. in nasprotno, z različnih stališč je mogoče videti isti subjekt, objekt, problem, itd. na različne načine. Tako je mogoče isti objekt videti večplastno, večstransko itd.

Pri tem se pa pojavijo določene zakonitosti, ki omogočajo realnejše analize.

Legatov Tonček je bil "foksnar", ki se je norčeval iz mnogih ljudi in je postal tako znamenit in pomemben, da ga omenjajo mnogi zapisi. Po drugi strani pa se lahko vprašujemo, kam je to pripeljalo. Kmetija Legat se je razletela, saj ni imel potomcev. Lahko bi rekli: koliko praznega "lufta". Največja leška kmetija je prišla na boben.

Podobno je bilo na Bledu na Rečici pri Krištofu, kjer je zaradi nesmiselnih potomcev kmetija popolnoma razpadla.

**D3.07

[A153,s.129] Podrecca

24.sept. 1722.

Imena vasi, ki so del dvojne doline Jama in Mersa:

{36 venetskih občin in 8 italijanskih občin z novimi uradi}

Vernasso, Biacis, Erbez, Cepletischis, Vernassino, Clenia, Ponteacco, Clastra, Luicco, Tribil di sopra, Stregna, Altana, Lasiz, Tarcetta, Mersino, Savogna, Azzida, S. Pietro, Brischis, Cosizza, Drenchia, Ob-lizza, Podpecchio, S. Leonardo, Spignon, Pegliano, Montemaggiore, Brizza, Sorzento, Biarz, Rodda, Gri-macco, Costne, Cravero, Tribil di Sotto, Merso di Sotto.

[B154,s.13-14] Podrecca

POLITIČNA ZGODOVINA

G. Pigorini, direktor predzgodovinskega muzeja v Rimu, je obiskal to pokrajino l. 1880, misli o soteski S. Petra, da je nekaj ostankov iz železne dobe, ki so slični odkritjem v Hallstatu na Koroškem¹³⁶ in v Este na Beneškem, ki označujejo prisotnost človeka, vsaj v dolini Nadiže, koncem te oddaljene dobe.

Od kod izvirajo naši Slovani? Furlanski senator grof Prospero Antonini navaja v svoji patriotski knjigi "O Furlaniji" in posebno v razpravi o izvoru dvojnosti te regije - str. 52 - piše:

Vindi (Winden) iz katerih izvirajo Slovenci ali Sloveni, ki so zavzeli Mediteranski Norik, so porušili cerkve in samostane (545), vdrli v Italijo v navezi z Alboinom, kakšno leto pozneje kot so se ustallili v svojih bivališčih v dolinah Mure, Save in Drave. Zavzeta je bila iz Camiole (Craingau) marka Craina ali Scabonica (548), nato Karantania ali Carintia, nato skozi dolino Julija, kjer jih zavračajo Boioari ali Bavari in jih ovirajo, da ne prodirajo iz Norika preko Rezije. Ponavljajo svoje izlete (vpade)...

Gore, ki zavzemajo sever in vzhod (od Cedada), so poseljene s Slovani, ki so imenovani po Paolu Diaconu "Slovani ali Iliri iz Dalmacije".

Nek bolj precizen zgodovinski datum nam podaja pismo papeža Gregorja (ki je papeževal v obdobju 590-604), naslovljeno na istersko duhovščino, ki jih pomiluje zaradi stalnih vdorov Slovenov: "affligor in his, quoniam in vobis patior; conturbor, quia per Istriæ aditum jam in Italiam intrare coeperunt" (Zalosten sem zaradi vašega trpljenja in presunjen, ker poskušajo priti nasilno preko Istré v Italijo). (Greg. I lib. X, Ep. XXXVI.)

Iz tradicij: naj bi naši Slovani izvirali iz Dalmacije ali Bosne in Hercegovine, preje kot pa iz Koroške.

¹³⁶ Hallstat ni na Koroškem, temveč kakih 50 km jugovzhodno od Salzburga.

[A154,s.108], C. Podrecca

Kamnita plošča pri Šentpeterskih vratih (v Čedadu) z hebrejskimi napisi iz l. 604 lokalnega štetja oz. 14 let pred poružitvijo Jeruzalema. Mesto se naziva *Città di Dio*, in je prebivališče pribezanih Hebrejcev.

[C160,s.34] Feigel-Nanut:

Zgodovina Beneške Slovenije sega daleč nazaj. Okoli leta 600 pnš, od katerega časa so se ohranili grobovi pri Sv. Kvirinu ali Kmu, so bili prvi prebivalci Beneške Slovenije Kelti, in sicer iz plemena Karnov. Ti so bivali ne samo v goratem delu sedanje Benečije, temveč tudi v sosednjem ozemlju - poznejše Koroške in Kranjske.

Opomba T. J. Danes vemo, da Kelti niso prodrli na področje, ki so ga zasedali Veneti. Prodrli so v Padsko nižino v 4. stol. pnš., vendar v severozahodni del. Od koder so izrinili deloma Etruščane, deloma Venete. Meja Venetov se začne na Livenci, čez to mejo Kelti niso prišli. Na severu so segali v Dravsko dolino, vendar ne v Ziljsko in na Gorenjsko. Kami pa so bivali na področju rek: zgornje porečje Save (Gorenjska), okolica Trsta, Posočje in porečje Tilmenta. Kami naj bi bili rod Venetov in ne Keltov.

Tako sta obe prejšnji izjavi vprašljivi tako glede Keltov kot glede Hebrejcev. Potrebne bi bile podrobnejše raziskave. Glej sliko 45.

Podobno je s sv. Kvirinom. To je bil po raznih izjavah sabinski, etruščanski, venetski bog, keltski bog, kamijski bog. Lahko, da je bil bog vseh teh ljudstev, lahko pa samo nekaterih od njih ali pa še koga drugega. Očitno je kot bog preživel zelo dolgo časa, da so mu postavili celo cerkev in da je postal krščanski svetnik. (sv. Kvirin). V Bohinju so imeli božanstvo Kurina, ki ga je predstavljal nag fant s sulico v rokah in nabreklih tičem.

Beneški Slovenci so imeli »pri mostu sv. Kirina«, tudi »pri mostu sv. Krma« [C160, s34], ali »al ponte di S. Quirino«. [C154, s.7], zborovanje svojega parlamenta, skupnega arenga.

[T0436]

ARTE 10.08.2008 ob 17.45-18.15

Oddaja »Zu Tisch in Tessin«, avtor Mihael Grotenhoff.

Tokrat je bila oddaja namenjena Tessinu (kjer žive tudi Reti), o dolini Valle di Mucio (tako se verjetno imenuje tudi vas). Vas se je nekoč preživljala pretežno s kostanji (danes ga je nadomestil krompir, ki se ga lahko strojno pridelava).

Posamezni kostanji so rasli na »občinski« zemlji, bili pa so last hiše in so bili označeni s hišnimi številkami, kateri hiši so pripadali. Od posameznega kostanjevega drevesa so plačevali občinski davek.

Ko je bil kostanj zrel, so ga pobrali, vsak svojega in priredili fešto, imenovano **Batitura**.

Kostanj so posušili v sušilnici (da je potem lahko zdržal celo leto), sušili so ga v dimu, kurili so s starimi kostanjevimi štori, ki so dajali mnogo dima, ker so bili vlažni. Sušili so 3 tedne. Ko so oddajali kostanje v sušenje v vaško sušilnico, so dajali tri škafe surovega, neposušene za enega suhega, potem so kostanje olupili tako, da so ga dali v mokre platnene vreče, tolkli z vrečami po tnalni (ki je bila stalno shranjena pri neki hiši), dokler se kostanj ni ločil od luščin. Nato so sejali (vejali) – vallace.

Ob tem so peli, muzikantje so godli, nekateri so plesali. Vse to je delala cela vas.

**D3.08.

Pripovedi Joža Čopa z Broda

Naseljevanje Bohinja

Tisti, ki nas je učil na Kresu je rekel, da so prišli ljudje čez Južne Bohinjske gore. Rekel je tudi, da so prišli neki ljudje iz okolice Komne, da je bil tukaj pragozd, da so ljudje živeli zgoraj.

To pomeni, da izhajajo Jerekarji iz svetolucijske kulture, Bukovci izhajajo pa iz Olšev (Volčev in Tolmincev). Tisti, ki so pa bili tle dol (na Pejcah nad Češnjico), so pa potomci tistih, ki so prišli čez Kobarid. Tisti, ki so živeli na Komni in tam okrog, so bili pa za časa Rimljanov potisnjeni čez Mimjak.

Zgomje mi je pravil tisti, ki nas je učil staro vero (Hodnik), ki je pravil, da so ljudje živeli gor na Komni, na Jelovici, da so bili na Pokljuki, da so bili po Fžnarskih planinah pa da so bili eni tudi na Studoru, eni so bili pa tudi na Rudnici. Gor so bila naselja. Zgoraj so živeli zato, ker je bila tam ruda in tudi več sonca in šele pozneje so šli v dolino. Komna je bila poseljena že zelo zgodaj, Pokljuka tudi. Gor so bila naselja, kot je pravil Hodnik.

Jerekarji pa so prišli čez Bačo. To pomeni, da izhajajo Jerekarji iz svetolucijske kulture, Bukovci izhajajo iz Olšev (Volčev in Tolmincev), ki so pa prišli čez Globoko. Tisti v Zgornji dolini so pa potomci tistih, ki so prišli čez Kobarid.

Kako je bog naredil Minčka

Pripoved, kako je bog izdeloval Minčka. Tam je rečeno, da je izpulil božje drevce v rajju, ki ima tri vrhove in tega je rabil, ko je Minčku odmeril, tam, kjer mu je razcepil noge.

Bukovci so rekli, da je na sredi raja rasla češplja, Italijani pa pravijo, da je rasla figa. Samo bohinjsko je bolj staro, ker je tukaj Triglav in ker je potem spodaj zrasla figa.

In potlej je položu gor in s tem svetim drevcem odmeru, koko je potrebno Minčka razcepiti. In potlej, kje to odmeru, je povožu gor svojo sveto roko na pet prstov (to je dlan) in tam, kje je položu dlan, tam je ratou hribček, tam, kso pa prsti bli, tam je ratova pa brkonšca, spodej sej pa nardiva figa.

To je pa nekaj podobnega s še hujšo zadevo, s svetim drevcem, s katerim je bog ustvaril svet. To morajo biti silno stare reči (najstarejše). (Ženska neolitska figura, ki je točno taka, da se vidi kako je z drevescem udaril v glino). To se pravi, da so tle zelo stari ostanki. Da, tisočletja.

Ta pripoved zajema najstarejše čase v Bohinju. Sega v dobo matriarhata, saj v Bohinju ustvari bog najprej punco in ne moža, kot to podaja Sv. Pismo. Pripoved se ujema s časom Lepinjskega vira [T0177], kje so našli žensko figuro iz časa izpred 7000 let nazaj.

Pogoje priseljevanja potem, ko vas že obstaja, pa podajata pripovedi o priseljenem Lebanu in prihodu Francozov.

Tako Leban kot tudi Zois sta morala posaditi na Goričci (zraven Goričce) drevce s tremi vrhovi, Leban je posadil hruško ušpemo, Zoisov zastopnik (Koller) pa lipo. Vse to je povezano z obredi in ostalim izročilom.

[**D3.09. C191]

Med obema svetovnjima vojnama je bilo objavljenih za Koroško več študij o tamkajšnjih prebivalcih, ki naj bi bili najprej priseljeni od nekod iz juga ali vzhoda, potem naj bi se pa pojavili Iliri z izrazito nordijskimi značilnostmi, se pomešali med prvotno prebivalstvo in ga skoraj popolnoma prekrili. Predvideva se, da so bili to rodovi Norijcev in Kamov, ki jih pozneje prekrijejo Kelti pomešani z Germani, ki se pozneje deloma latinizirajo. [C191]

Prvotni alpski človek je že deloma prizadet od mongoloidnosti. Zanj je značilna majhna okrogla glava, temni lasje, čokata postava, kratke noge in močna meča. Za Ilira pa je značilna visoka vitka postava, izrazito okrogla glava z ozkim obrazom in temni lasje. Njegove značilnosti lahko pri-

merjamo z nordijskimi narodi, z majhnimi vplivi dinarskega krvnega deleža. Z ilirskih rodov so pozneje prešla tudi imena Nori (Norici) in Kami (Cami) na nanovo prispele Kelte.

Od ← 4. stol. naprej se vrinjajo iz severa v večih valov keltska plemena in zavzemajo vzhodne Alpe. Že ob samem nastopu v zgodovino so močno pomešani z Germani, tako kulturno kot tudi krvno. Ti so preplastili in se pomešali ne samo s prvotnimi prebivalci, temveč tudi z rimskimi doseljenci, tako da lahko zasledujemo njih sledi do današnjega prebivalstva. Rasno so Germanom enaki. Že v ←2. stol. se začnejo priseljevati Germani. ....

.... Zadnji ostanki prvotnega prebivalstva, ki preživi propad rimskega cesarstva, so bili romanizirani Kelti, ki so tvorili tako imenovane laške naselbine kot otoke v tokovih narodov.

Telesnim rasnim značilnostim odgovarjajo določene duševne. Poleg nordijskega zanesenjaštva, pretiranosti in navdušenjaštva je to gotovo često nastopajoče veselje do življenja in uživanja, določena lahkomišelnost, ki se izraža predvsem v ljubezenskem življenju... Vendar je večina Korošcev, kljub svoji dobrohotnosti do tujcev, do njih še vedno hladno zadržana. To in pa gon v velikopoteznost in pretiravanje jasno kažejo nordijsko obeležje. [s. 5-7]

Jezik ledinskih imen se ujema z jezikom listin, kajti nikjer na Koroškem ni mogoče zaznati prelom v razvoju kulture te dežele. Dežela ni bila nikoli v celoti spremenjena od ljudstev, ki so v deželo prodrl, ne v času keltske zasedbe, niti ob razkroju rimskega cesarstva, niti ob nastopu Avarov in Slovencev. Nikoli ni bilo pregnano celotno prebivalstvo in obstoječa naselja zamenjana z popolnoma novimi. Etnografija in kulturna zgodovina ugotovljata do današnjih dni nepretrgan razvoj med posameznimi obdobji. [s. 68]

[B160,s.34-35] Feigel, Nanut

Prihod Slovencev v Beneško Slovenijo in sožitje z Langobardi

Zgodovina Beneške Slovenije sega daleč nazaj. Okoli leta 600 pred našim štetjem, od katerega časa so se ohranili grobovi pri Sv. Kvirinu ali Kmu, so bili prvi prebivalci Beneške Slovenije Kelti, in sicer iz plemena Kamov. Ti so bivali ne samo v goratem delu sedanje Benečije, temveč tudi v sosednjem ozemlju - poznejše Koroške in Kranjske. Nanjo so pritiskali od začetka drugega stoletja pred našim štetjem s severa germanska plemena, z juga pa Rimljani. Zadnji so si v teku dobrega stoletja podjarmili vso deželo. Leta 181 pred našim štetjem so ustanovili ob skrajnem gomjem koncu Jadranskega morja mesto Oglej (Aquileia), ki se je s časom po velikosti in pomembnosti kosalo s samim Rimom. Verjetno pozimi leta 53 in 52 pred našim štetjem je Julij Cezar ustanovil stalno vojaško postojanko, ki nosi po njem ime Forum Julii. Ta kolonija je stala tam, kjer je sedaj Čedad. Od nje je vsa dežela med Livenco in Sočo dobila ime Furlanija.

Ko se je rimski imperij l. 395. našega štetja razcepil na dva dela, je Beneška Slovenija s sosednjo Goriško ostala pri zapadnem delu. Z njim je prestala vpad germanskih Zahodnih Gotov leta 401 in petdeset let pozneje (452) pohod Atilo in njegovih Hunov, ki so uničili Oglej, kolikor niso tega storili že prej Goti.

Med Beneškimi Slovenci se je ohranilo ustno sporočilo, ki spravlja naselitev Slovencev v sedanjem goratem delu dežele v zvezo s hunskim pohodom, češ da so se umaknili Slovenci iz ravnine v sedanja bivališča le v sili.

Ob času, ko je kralj Atala (tako se glasi v povesti ime za Atilo) razdejal Oglej, so Huni opustošili Furlanijo tako hudo, da ni bilo sedem let slišati pítelina peti. Prebivalci ravnin so tedaj utekli med brda in griče, da so si le življenje ohranili. Rezijani pa

trdijo, da se je od Atilove vojske neki plemenitaš zatekel v zaprto rezijansko dolino in da so njegovi potomci sedanji Rezijani.

[C159,s.289-290] Vilfan

Beneški Slovenci (v Furlaniji) so bili s svojim ozemljem do 1420 podrejeni svetni oblasti oglejskega patriarha in odtlej dalje Benetkam do njihovega propada 1797. Po napoleonskih vojskah so prišli pod Avstrijo, ki je morala 1866 njihovo ozemlje odstopiti Italiji.

Med Beneškimi Slovenci so uživali posebno obsežno avtonomijo Nadiški Slovenci, ki so živeli v dveh še danes slovenskih dolinah, landarski in mjski. Nekaka upravna enota je bila vsaka izmed dolin zase; ker italijanski zapisi uporabljajo izraz convalle, označujemo dolino v upravnem pomenu tudi z izrazom sodolina. Obe dolini skupaj sta sestavljali nadrejeno enoto, ki jo je v patriarhovem imenu upravljal kot njegov zastopnik gastald, imenovan najbrž iz vrst čedadjskega mestnega plemstva. Gastalda kot predstojnika obeh sodolin so Benečani obdržali s tem, da je postal nekak predstavnik beneške gosposčine (signoria).

V tukaj obravnavanih stoletjih sta sodolini šteli približno 80 vasi. Ker so nekatere izmed njih skupaj sestavljale eno sosednjo (vicinijo), je kot temeljna krajevna skupnost obstajalo po navadi nekaj manj kot 40 sosedenj.

2. Zapuščine plemenskih družb?

Nekaj elementov, ki jih srečujemo v zgodovini Nadiških dolin, so tamkajšnji Slovenci obdržali še iz okolja, v katerem so njihovi predniki živeli v času preseljevanj in naselitve. Beseda pravda je slovenskega izvora in je ohranjena v drugojezičnih virih tudi za Beneške Slovence.

Terminologija starejšega izvora spričuje zanimivo mešanje kultur na obravnavanem ozemlju: za sodišče srečujemo tudi nemško besedo gericht v obliki garito, za

zborovanje pa izključno besedo germanškega izvora - v tem primeru pač langobardskega - arengo (iz hring - krog, obroč). V tej zvezi vzbuja posebno pozornost dejstvo, da so bile, posebno po novejših podatkih, lipe po vaseh zelo razširjene, in da se že 1. 1401 omenja pravnici postopek pod lipo. Tudi tu gre nedvomno za zelo staro tradicijo, ki sicer ni specifično ne slovenska ne langobardska, v tem primeru pa je gotovo relativno avtohtona.

Nedvomno staroslovenski relikv je oznaka župan. Iz podatkov, ki sta jih Podrecca in Musoni dobila na terenu, izhaja, da je župan z gotovostjo dokazan kot slovenski vaški poglavar tudi na beneškem ozemlju, čeprav v samih nadiških dolinah bolj na obrobju. Ne pojem ne naziv nista mogla biti prinesena šele v 19. stoletju. Župan izvira iz časov slovanske naselitve in županske vasi in njihove sosednje so začetna stopnja v razvoju podeželskih komunov. Župan je bil po - čeprav redkih - podatkih znan tudi pri najzahodnejših Slovencih, in to kot predstojnik vasi.

**I.n2.1.

www.mummytombs.com/otzi/dna.htm
Ötzi – Iceman of the Alps
Ötzi's mtDNA

The new study, according to biologist Franco Rollo of the University of Camerino, Italy, provides "the oldest complete human mitochondrial DNA sequence generated to date."

In this study, researchers retrieved a complete version of Ötzi's mitochondrial DNA. Although they, too, found that Ötzi belonged to the K-1 subhaplogroup, the analysis went further. The K-1 subhaplogroup has three branches or clusters (K1a, K1b, and K1c—all found in the modern European population). The new study revealed that Ötzi belonged to a previously unidentified cluster (now called K1ö, for Ötzi). According to researchers Rollo, as quoted on

medicalnewstoday.com, "This doesn't simply mean that Ötzi had some 'personal' mutations making him different from the others but that, in the past, there was a group - a branch of the phylogenetic tree - of men and women sharing the same mitochondrial DNA. Apparently, this genetic group is no longer present. We don't know whether it is extinct or it has become extremely rare."

**I.n2.2.

**[187] Škulj

ZAKLJUČKI

Genetika ne zavrača venetske teorije, ki je teorija kontinuitete, čeprav je prišlo do spremembe jezika v obrobni območjih, temveč podpira zgodovinarje, ki imajo Venete za Slovane. Genetske raziskave kažejo, da ni bilo veliko preseljevanj narodov, saj so sedanja ljudstva večidel na današnjih tleh že od ledene dobe. Genetika dokazuje, da so predniki Slovencev živeli na današnjem ozemlju že tisočletja in da so bili tam že pred ledeno dobo in med njo. Relativno velik delež HG1/Eu 18 kaže na starodavno povezavo Slovencev z zahodno Evropo, ki je očitno ostala izpred zadnje poledenitve in je prisotna tudi v podobnosti slovensščine z baskovščino. To pomeni, da je sedanje slovensko ljudstvo v dobrem delu prvobitno na sedanjem ozemlju že iz časov 30 000 let pred Kristusom.

Drugače pa je z jezikovnimi spremembami, kjer je razširjenost in preobrazba jezikov pogojena s kulturnim in gospodarskim vplivom, mnogokrat seveda tudi z barbarsko nadvlado miroljubnejših ljudstev. Jezikoslovni primeri in zgodovinski podatki se dobro ujemajo z genetsko sorodnostjo današnjih ljudstev v Evropi.

Primerjava ljudstev po genetskih skupinah na Y-kromosomu od zahoda proti vzhodu (Rosser et al. 2000, Qamar et al. 2002)

Tabela 1. Delež (%) genetskih skupin na Y-kromosomu v posameznih evropskih državah oziroma ljudstvih.

Gen. skup.	IE	Bsk	FR	Bav	NO	SE	SI	CZ	SK	PL	YU	BY	UA	RU	Snd
HG1 (Eu18)	81	73	50	48	29	23	21	19	17	18	11	10	4	7	12
HG2 (Eu7)	15	8	25	23	33	48	27	19	17	17	49	34	48	17	9
HG3 (Eu19)	1	0	5	15	31	19	37	38	47	54	16	39	30	47	49

Kratice držav:

IE - Irska, FR - Francija, NO - Norveška, SE - Švedska, SI - Slovenija, CZ - Češka, SK - Slovaška, PL - Poljska, YU - Jugoslavija (Srbija), BY - Belorusija, UA - Ukrajina, RU - Rusija
Kratice ljudstev: Bsk - Baski, Bav - Bavarci, Snd - Sindhi

**I.n3.:

[www.diekelten.at/aktuelles.htm/Die Kelten/Einleitung](http://www.diekelten.at/aktuelles.htm/Die%20Kelten/Einleitung)

„Die Kelten oder Gallier waren keine bestimmte Rasse, ja nicht einmal ein bestimmtes Volk, das von irgendwoher zugewandert und irgendwohin gezogen wäre! Mit 'Volks'- oder gar 'Rassenkunde' sind 'die Kelten' überhaupt nicht zu fassen! Was 'das Keltische' ausmachte, war nicht mehr und nicht weniger als eine von anderen unterscheidbare Kultur, eine 'veredelte' Art miteinander zu leben, zu handeln und zu denken, sich auszudrücken – was bei den Kelten in der Regel mündlich, symbolisch, rätselhaft, übertreibend und humorvoll geschah.

Solche Kultur ist nicht zuletzt eine bestimmte Art sich zu orientieren, sich einzuordnen und sich authentisch zu verhalten. Womit auch gleich das beschrieben ist, was Identität begründet! Und was schließlich die sogenannte Religion betrifft, so bedeutet das lateinische Wort **religio** nicht zufällig 'Verbindlichkeit', (gesellschaftliche) Regeln, die zusammenführen und 'heilig' sind

im Sinne von 'Heilbringen', heil – also gesund – machen.”

(Citat iz: Georg Rohrecker, Die Kelten Österreichs, Wien 2003)¹³⁷

¹³⁷ Avtor (TJ) smatra, da je možno razumeti kulturo tako, kot religijo, ki je del neke kulture, da je to narodno, rasno in sicer neodvisen način mišljenja, delovanja in sploh življenja, ki ga je mogoče postaviti nad zgodovino posameznih regij, ras, narodov itd., torej neodvisno od DNA, da se lahko primerja s sedanjo globalizacijo, ki razširja civilizacijo po celem svetu. Tako nekdo, ki vozi japonski avto, zaradi tega še ni Japonec. Tako, kot se danes ne naredi nekaj iz nič, se tudi Kelti niso rodili iz nič in imajo svoje izhodno in svoje ponorno stanje, vzroke in posledice. Keltska kultura se je lahko širila daleč prek njih ozemlja, ki so ga zasedali v določenem času, tako prek njih idej kot prek njih produktov ter ljudi kot nosilcev kulture (trgovci, vojščaki, verska potovanja – romanja, priseljenci) in tako lahko najdemo sledove njihovih vplivov tudi zelo daleč od njihovega življenjskega prostora. V našem primeru so bili Kleti naseljeni že na nasprotni strani Karavank, v Podravju in tako njih vpliv dokaj velik.

Komentar.

Andrej Pleterski

Vsaka knjiga je seveda otrok njenega avtorja. In Tine Jarc bi rekel, da drevo lahko spoznaš po jabolku. Tine Jarc ni samo človek vsestranske radovednosti, ampak tudi vsestranskih znanj in kar je najpomembnejše, ta znanja zna vsestransko uporabljati. Sčasoma je razvil izjemno preprost in hkrati izjemno učinkovit informacijski analitični sistem, ki ga je poimenoval SOCRA-TES. Z njim razrešuje informacijske uganke.

Kot informatiku, ki je navajen raziskav procesov med izvorom in ponorom informacij, so mu najprej vzbudile zanimanje poti, ki so odlično opredmetenje prenosov česar koli od izhodišča do cilja. Ker pa je njihov nastanek in obstoj vedno povezan z nekimi dejavnostmi, je svojo raziskavo hitro razširil tudi nanje, pri čemer se je še posebej posvetil železarstvu. In ker vse dejavnosti nekdo nadzoruje, se je poglobil tudi v oblike družbene organiziranosti. Najbolj ga je zanimalo tisto, kar je najmanj poznano, najbolj skrito, vendar hkrati najbolj trdoživo, to pa so srenje kot oblike samouprave, kot avtonomno odločanje ljudi o sebi in svoji usodi. Tu vidi kontinuiteto, ki z neizogibnimi spremembami vendarle sega od prazgodovine do danes. Nekomu se bodo spremembe zdele večje, kot pa jih sluti Jarc, spet drugemu manjše. Vse to je še predmet bodočih raziskav. Pomembnejši je družbeni model, ki ga srenje ponujajo tudi za današnjo rabo. Model, ki je uresničljiv na podeželju, za vse pa kot model brezstrankarske družbe. In kar je najbolj osupljivo, ne gre za utopijo, ampak za nekaj, kar je nekoč stoletja in tisočletja že obstajalo, kar celo ponekod obstaja še danes.*

S svojim delom je tako pokazal in praktično dokazal, da z metodami informacijske analize ni mogoče analizirati samo dogajanj v naravi, ampak enako uspešno tudi v človeški družbi. Pri tem na človeško

preteklost gleda kot na ogromen skupek informacij, ki so razporejene v prostorčasu. Razumeti jih v celoti, vseh njihovih povezav in vmesnih procesov, je seveda povsem nemogoče, lahko pa raziščemo vsaj nekatere preseke. Poleg tega se je večina izvirnih informacij izgubila, preostale pa so v različni meri preoblikovane. Z rekonstruiranjem procesov sprememb se je mogoče približati njihovi izviri obliki. Poznavanje vzročno-posledičnih povezav in procesov omogoča premagovati informacijske vrzeli.

Preseki infomacijskega prostorčasa, ki jih zahteva celostni pristop, so narejeni pod različnimi zornimi koti in tako v knjigi tudi predstavljeni. Njihovega poteka in izsledkov ni mogoče prikazati kot logično potekajočo linearno zgodbo, ki ji je knjiga kot medij sicer namenjena. Vsaj navidezno boljše okolje zapletenemu prikazu nudi spletno multimedijsko okolje s poljubnimi povezavami. Vendar v knjigi vse držimo v roki, na spletu pa pademo v labirint, v katerem večina kmalu obnemore. V knjigi se vendarle lažje znajdemo. Zato pa redosled v tej knjigi niti ni pomemben, pomembno je, da knjigo preberemo od začetka do konca, nato pa vsesкупaj prespimo. Šele potem si lahko ustvarimo vtis o podani raziskavi in o dognanjih, do katerih se je avtor dokopal. Zaradi tega je knjiga drugačna od knjig, ki jih poznamo, ni lahko branje, je pa vsekakor branje, ki nas obogati.

Če želimo dobiti vsaj najbolj meglen vtis o celotni preteklosti, ne gre drugače, kot da se je lotimo celostno. Slaba stran takega pristopa je ogromna količina informacij, ki jih je potrebno predelati, dobra stran pa zmožnost premoščanja informacijskih vrzeli in odkrivanje napačnih informacij ali napačnih povezav in procesov. Posledično to pomeni, da je analitični sistem samočistilen. Teoretično lahko začnemo s povsem poljubno zbranimi informacijami, ki jih korak za korakom prečiščujemo in zlagamo v vedno bolj povezano celoto. Tine Jarc se je pri tem odločil, da zavestno izpusti t.i. standardna strokovna dela, ki že

obstajajo, da bi se s tem izognil doktrinar-
nim omejitvam in zablodam. Vodila ga je
torej želja po objektivnosti. Ker pa tudi
proces informacijske analize potrebuje svo-
jo kontrolo, je to avtor, ki ga upravlja. To
so njegove izkušnje, znanje, ideje, odločit-
ve v krmilnih trenutkih procesa. In vse to je
neizogibno subjektivno. Zato v dovolj
kompleksni množici informacij dva različ-
na avtorja tudi z enako analitično metodo
ne bosta prišla do povsem enakih rezulta-
tov, ker ne bosta sprejemala povsem ena-
kih odločitev na povsem enakih mestih. Z
začetnim (ne)izborom informacij zato ni
povečana objektivnosti rezultatov, močno
pa si je podaljšal čas informacijske kritike,
čas čiščenja informacij. Zmanjkalo mu je
časa in svoj analitični postopek je bil prisil-
jen zaključiti predčasno. Kot korektno pri-
kazuje v svojem delu, je ostalo še veliko
nerazrešenih protislovij. Uveljavljena me-
toda dela v humanistiki postopa sicer obra-
tno in daje izjemen poudarek vhodnemu
razvrščanju` informacij na bolj in manj za-
nesljive, kar je t.i. kritika virov. V samem
analitičnem postopku pa te kritike skorajda
ni več, ker naj bi bilo pač že prej vse oprav-
ljeno. To je seveda zmotna slabost, ki se ji
je avtor izognil, je pa zato njegovo delo
povsem drugačno od tega, kar smo navaje-
ni.

S pričakovani kritičnega bralca se tako v
njegovi knjigi marsikaj ne sklada. To pa
nikakor nujno ne pomeni, da so na takih
mestih ugotovitve napačne. So pač drugač-
ne in morda ponujajo nove rešitve, ker zas-
tavljajo drugačna in nova vprašanja. Samo
z novimi vprašanji novih pogledov lahko
napredujemo v svojem znanju. To možnost
nam ponuja pričujoča knjiga. In zanesljivo
bodo nove informacije, vsaj nekatere, te
izpeljave potrdile, kot se je nekajkrat zgo-
dilo že doslej. Pri tem se avtor ne spogleduje
z nikomer, je ves čas brez dlake na jeziku
in zvest samemu sebi. To daje knjigi svojs-
tven pečat in vzpostavlja osebni odnos do
avtorja, kar ne doživimo pogosto.

Odgovori:

*Humanisti so bili v celotni svoji zgodovini
navajeni na linearne odnose. Tako štejejo
čas: 1, 2, 3, ...pa naj bo to ura, dan, mesec,
leto, desetletje, stoletje tisočletje. S takim
delovanjem pridemo nekako do 10^{15} , potem
nam pa zmanjka že pojmov (milijon, mili-
jarda, bilijon, trilijon, ... mega, giga, tera,*

*Tako moderni sistemi taka števila »paki-
rajo«. Lahko si predstavljamo, da so to
kocke z osnovo 10, te pa spet v večje z
osnovo 100. Tako imamo v enem paketu
1000 000 linearnih informacij. Če bi hodili
linearno in naredili vsak korak v 1 sekundi
bi rabili v linearnem sistemu milijon kora-
kov, v tridimenzionalnem pa samo 300
korakov (100 naprej, 100 levo in 100 navz-
gor) oz. sekund (ali milijon korakov je
1000 kilometrov, dočim bi v kubičnem sis-
temu porabili 300 m.)*

*Pri ogromnih količinah informacij, kot
nastopajo npr. v kozmosu ali mikrokozmo-
su (v DNA, kjer celica vsebuje $A \cdot 10^{43}$ bitov
informacij), bi lahko na ta način štel celo
človeštvo, vse kar ga je bilo do danes, od
nastanka modernega človeka pred ~
70.000 leti, do danes, pa ne bi moglo priti
do konca štetja v eni sami človeški celici, ki
pa je tako majhna, da je s prostim očesom
(večinoma) ne moremo zaznati.*

*Tako so že zdavnaj ugotovljene metode,
kako se takim rečem streže, ki so zelo eno-
stavne in samo deloma prikazane v tekstu.*

*Tako ne bi mogli astronomi, genetiki infor-
matiki itd., ki se ukvarjajo s problemi, pred-
stavljaljivimi z velikimi števili, nikoli priti do
svojih dognanj, če ne bi uporabljali pri-
mernih orodij in načinov mišljenja, ki se
ukvarjajo z velikimi kompleksi.*

*Nobeden od teh informacij ne čisti, tem-
več čisti in izbira tisto, kar informacije
generira.*

*Tako je isti človek za ene tat, za druge pa
revež, ki se je v skrajni sili tako znašel, kot
se je tisti trenutek lahko.*

Analitično mišljenje mora obvladati velik spekter znanj z različnih področij, poznati njih aplikativne možnosti, dosege, značilnosti, posledice, ...česar pri linearnem ni potrebno.

Tako ni potrebno (ne samo da ni potrebno, temveč celo prepovedano je) izločanje kakršne koli informacije v posameznih fazah analize. Zajeti je potrebno vse razpoložljive informacije, jih razvrstiti, zajeti njih značilnosti, potem pa prepustiti (operacijskemu) sistemu, da jih sistematično obdeluje in prikaže spektre rešitev. Tukaj ni nikakršne vnaprejšnje opredelitve, bližnjice do rezultatov. So samo orodja, ki omogočajo veliko hitreje in zanejliveje priti do rezultatov. Ti pa večinoma niso isti, kot jih pa prinašajo preje omenjene bližnjice. Ta proces ne pozna ne čiščenja informacij ne opredeljevanja (klasifikacije) informacij, ne pozna predčasnih zaključkov in zaključitev itd. Ta proces se stalno kontrolira sam - avtomatska regulacija, ki poteka zaporedno ali vzporedno s samim procesom - in se ustavi takrat, ko gre spat ali pa je delo zaključeno. Delo se ponavlja lahko v nedogled, vedno dodajamo nove informacije, vedno prihajamo do novih, drugačnih rezultatov. Delo se ustavi takrat, kadar je to smotno, ko ni več bistvenih »novosti«. To je tako, kot se to dogaja v realnem življenju. Tudi tam je vsake muzike enkrat konec. Tako lahko živimo za sebe, lahko pa živimo naprej tudi v svojih potomcih (če jih imamo), skratka živimo in delujemo v generacijah.

Da pa je celota še veliko bolj kompleksna kot pa samo »prostorčas« pa moramo povedati, da nastopa v SOCRATESU »prostorčas-masa-energija-struktura«.

Tako vodijo linearne metode v še veliko večje napake. Če primerjamo samo Ōtija, so se pri 4300 letih zmotili kar za 1000 let, (dokler so uporabljali linearne metode in ne kalibriranih (kontroliranih) metod, ki so tudi (pomankljivo) prikazane v tekstu.)

Zakaj pa potem genetiki ne uporabljajo razvrstitev krvi po krvnih grupah, tako, kot

pred 100 leti? Zakaj zamudni postopki? Razvoj takega postopka traja po več let (npr. za DNA iz 5000 let starih zob)!

Zakaj astronomi še danes ne vedo nič o antimateriji, pa se o njej pogovarjajo že 3 desetletja? Samo zato, ker jim matematični izračuni kažejo, da nekaj mora biti. So se pa kljub vsemu dokopali do spoznanja, da mora biti antimaterije kar 85 % napram 15% materije.

Objektivnost kot pojem nima s celotno analizo kaj iskati, tako, kot nimata Darwin in Einstein nič skupnega z biblijo. Vse lahko cenimo, nimajo pa eden z drugim nič skupnega, razen primerov aplikacij.

Tako je ves SOCRATES sistem z 22 neodvisnimi kompleksnimi spremeljivkami (kocka ima samo 3), s pomočjo katerega je mogoče analizirati vse, kar se dogaja v tako kompleksnem prostoru, pa nič več. Tukaj ni nobene objektivnosti, nobenih človeških predsodkov, tukaj je samo »objektivnost« ne pa objektivnost. Zato tudi ni notri nobene humanistične šare, pač pa je tod dovolj prostora za forenziko z vso njeno orožarno.

Tako so Švicarji pred kratkim sprejeli odločitev, da pri njih ne bo minaretov. Odločitev je sprejel vseljudski zbor (Volksversammlung) v okviru njihovega upravnega sistema (Volksabstimmung), ki ji pri nas rečejo referendum (tam ne poznajo obvezujočega in neobvezujočega referenduma, tam rečejo drugemu kar anketa in nima kaj početi pri ljudskem odločanju), ki je pri njih najvišji državni organ odločanja.

Potem pa halo po celem svetu, kaj pa človekove pravice, kaj pa druge obveznosti, ...

Švicarji pa, da je pri njih to že od nekdaj (tako, kot naš srenjski sistem), da so tako delali do danes pa bodo še v bodočnosti (mi smo pa srenjski sistem zamenjali za hierarhični sistem po evropskem vzoru).

Razumeti je lahko Švicarje, ki imajo 20% priseljencev, ki so k njim prišli kot gostje (v sili izrabljali ljudsko gostoljubnost), danes pa je tam že tretja generacija »gostov«).

Ob vsem tem pa se izkaže tudi farizejstvo politikov, ki hočejo preprečiti take odločitve. Samo Švicarji so že 15. 11. 1315. (prvič) potolkli Habsburžane in jih vrgli ven iz Svice, ti so pa potem nam 6 stoletij mehčali možgane. Habsburžani so hoteli že v 13. stol. v okviru razpadajočega »svetega rimskega cesarstva« »globalizirati« svojo oblast. Švicarski Eidgenosen (za njih piše v našem slovarju kar Švicar, dejansko bi morali pa to prevesti kot »zaprisežen samoupravljalec«. Že samo taki ocvirki kažejo, kako razumemo avtonomijo pri nas) so se združevali že stoletje prej, v času, ko se je naše plemstvo prilizovalo Habsburžanom in zapuščalo češke kralje.

Zamenjajte samo naziv »plemič« in »politik« in srednji vek za današnje čase, pa primerjajte dobljene rezultate. Upam, da vam bo (vsaj nekaterim) to jasno, (vsem gotovo ne).

Tako, kot ne more celoten svet razumeti odločitev Švicarjev, da pri njih ne bo minaretov, tako tudi ne more večina bralcev razumeti SOCRATES-ovih kompleksnih sistemskih zadev. Zato tega tođ tudi ne obravnavamo, ampak prikazujemo samo rezultate teh analiz, pa nič več.

Tako, kot lahko primerjate Švicarje in »Svetovljane« (svetovljan ali globalist je pa ena in ista zadeva) po njih pojmovanju in delovanju, tako lahko primerjate tudi humaniste in forenzike.

Tako je razvoj SOCRATES-a trajal do prvih aplikacij 12 let, potem pa še 12 let preverjanj in zbiranja informacij, da je lahko postal splošno uporaben sistem.

Dragi bralci! Na vse to ste bili opozorjeni že v samem zapisu, pa naj je bil ta namenjen ali predstavitvi tega zapisa s pomočjo interneta ali pa na kaki papirni verziji. Že tukaj so razlike. Starejši ljudje so za internet samo slišali govoriti svoje vnuke, informatiki pa preklinjajo papir, saj stane včasih samo tinta

toliko, da se praskajo po glavi, če naredijo samo eno kopijo.

Potem pa sledi vprašanje komu je tak zapis namenjen, komu je to sploh potrebno?

Vemo samo to, da mora biti vsako raziskovalno delo dokumentirano, torej tudi zapisano. Vemo, da mora tako delo biti objavljeno, ni pa določeno, kdo ga mora brati. Vemo pa, da nastajajo med bralci različna mišljenja. Del teh razlik pa prikazuje ravno ta komentar.

Večje težave pričakujemo pri objavi. Gotovo ga boste lahko enkrat brali na CD ali internetu, če bo pa izšla tudi knjiga, pa še ni gotovo. Potrudili se bomo, da bo to delo enkrat dostopno tudi v knjižnici A. T. Linharta v Radovljici skupaj z vsemi prilogami.

Avtor

SLIKE

Slika 1. Reliefi stenski [T0621]

Slika 2. Mezolitske figure. [T0177]

Slika 3. Pisava iz Aratke.

Slika 6. Povoščene pisne ploščice. [T0130]

Slika 5. Integrirane informacijske analize.

VIDEO ZAPIS

MAURIZIO SERACINI

TEKST

zamepljeno...
 vednost je bila zadolžena že v kati.
 Lahko sem jim predložil nova dejstva,
 pokazal stvari, ki jih še nikoli niso videli,
 toda oni so bili o svojem vznezanju prepričani in
 in niso imeli nobenega interesa sprazniti se o
 očiščevanju...
 Oni so bili eksperti (umetnostni zgo-

AUDIO ZAPIS

REFERENČNI TEKST

BAZA PODATKOV

SLIKE

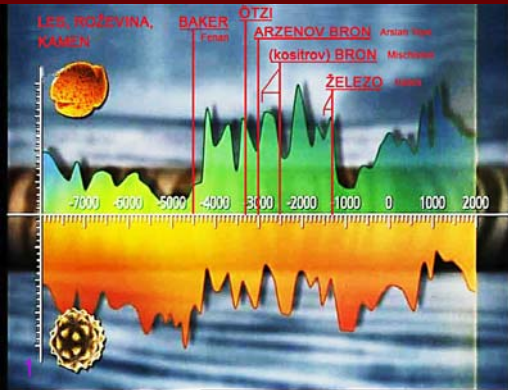
ski-nemščino) Če pa je en del narodnostnega ozemlja širil ven izven te države v neko drugo državo, pod-hranjene, da imamo konjak kar predstaviti; kar bi bilo lahko sodobno.

Leonardo da Vinci, skave! Leonardo da Vinci, Chef-d'oeuvre macques, Der verlohrene Da Vinci! forenzika, umetnostna zgodovina, zgodovinarji, tehniki, znanosti-tehnične, ugotavljanje verodostojnosti, presoje ekspertov, eksperti, presoje napačne, Leonardo da Vinci, Maurizio Seracini

Slika 7. Ruševine Monkodonje. [T0130]

Slika 8. Klima v vzhodnem Sredozemlju. [T0114]

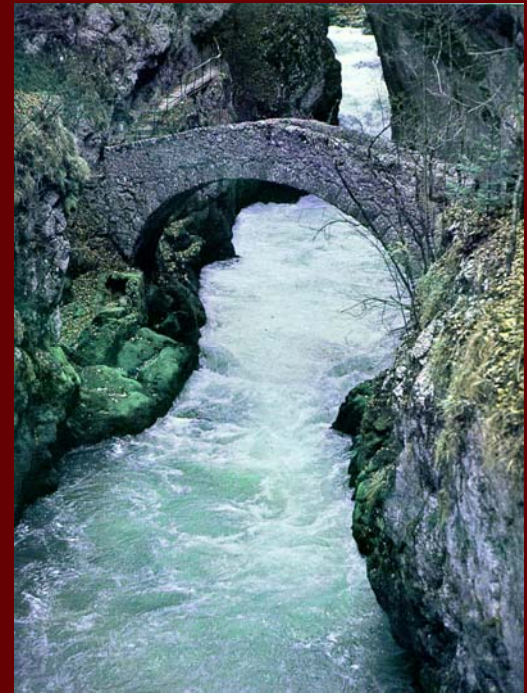
Slika 9. "Observatorij" v Gosecku. [T0101]

Slika 10. Nebesna plošča iz Nebre [T0101]

Slika 11. Most prek reke Areuse (Švica) [C167,s.37]

Slika 12. Predantični most v Ticinu.

Slika 13. Most na Nadiži. [C163,s.234]

Slika 14a. Most na Soči.

Slika 14b. Deloma tlakovana pot na Škrbino.

Slika 15. »Mož iz ledu – Ötzi.«

Slika 16. Hefajst izdeluje orožje in nakit za bogove. [T0130]

Slika 17. Meč iz arzenovega bron iz Arslan Tepeja. [T0130]

Slika 20. Ladja iz Švedske. [T0101]

Slika 18. Bronasti meč iz Nebre. [T0101]

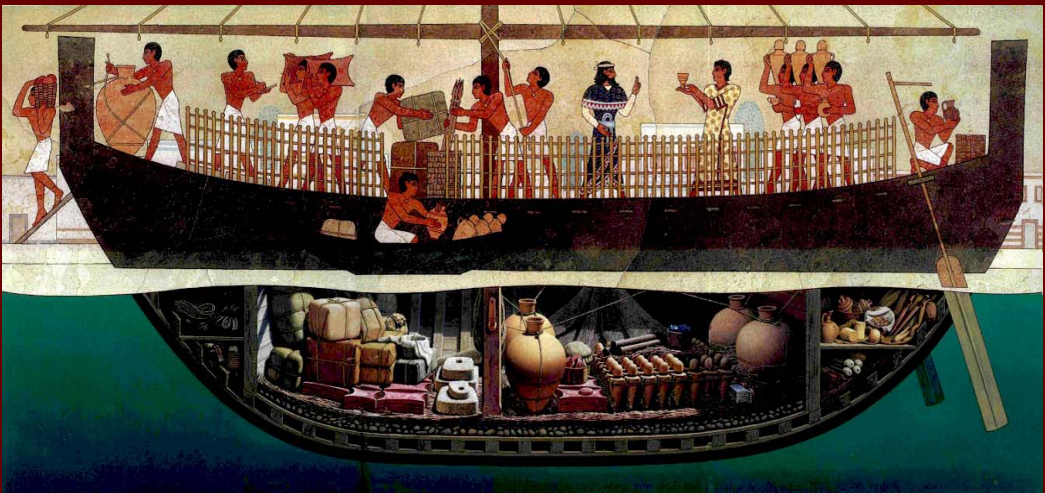
Slika 21. Minojska ladja iz -17. stol. [T0530]

Slika 19. Bronasti meč z Bleda.

Slika 23. Ladja Ulu Butur. [A10]

Slika 24. Ladja na mikenski vazi.

Slika 25. Ladja v grobnici Ramzesa.

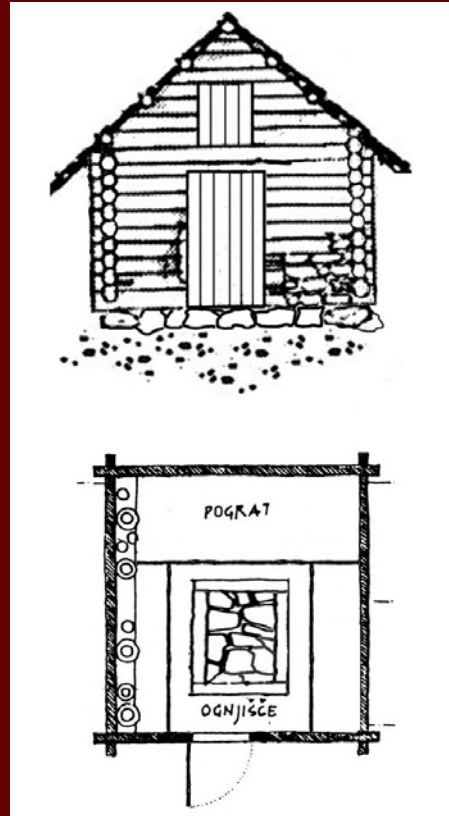
Slika 26. Blejski čolni I. 1830.

Slika 27. Blejske pletne danes.

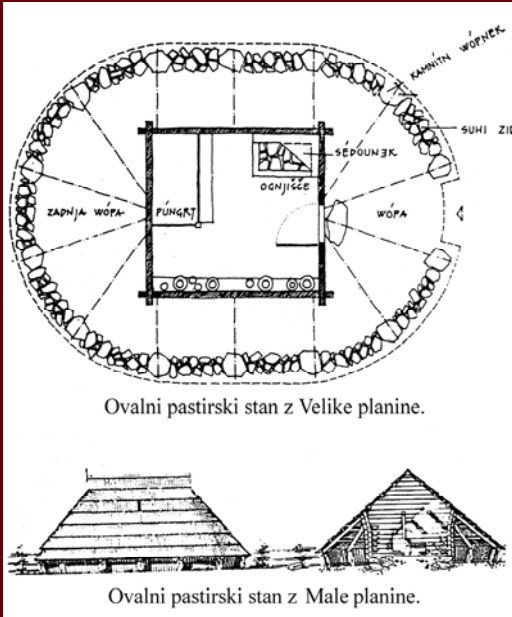
Slika 28. Pastirska bajta na Brdu na Lipanci.

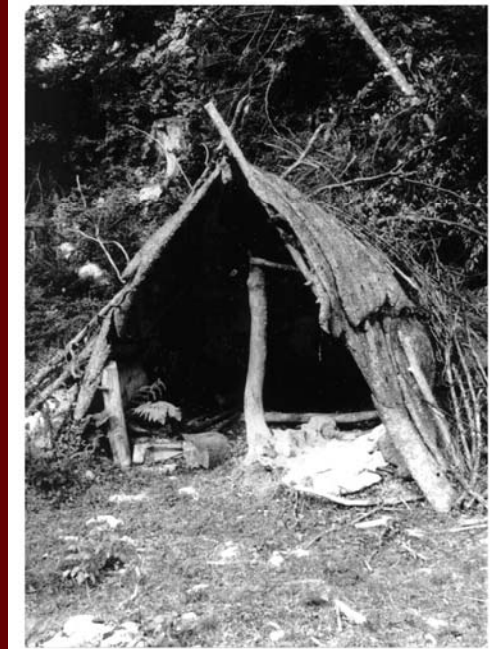
Slika 29. Istrska kamnita pastirska hišica "kažun".

Slika 30. Ovalni pastirski stanovi v Kamniških Alpah.

Sliki 31a. Lubarici v Mokrem Logu. (f. I. Veber)

Slika 32. Pastir z Velike planine.

Slika 31b. Pogled na Bohinj in Karavanke s prelaza Škrbina. (f. J. Bizjak.

Slika 33. Reber in Zavrh iznad Rodin. Gozarski zemljevid.

Slika 34. Ravninice nad Tlakami izza cerkve sv. Martina v Mostah.

Slika 35. Ravninice nad Sv. Petrom nad Begunjami.

Slika 36. Primaščeva kašča na Kupljeniku.

Slika 37. Tomažinova hiša v Slatni.

Slika 38. Motalnov hlev v Predtrgu.

Slika 40. Konstrukcija brunaric – detajl stiki.

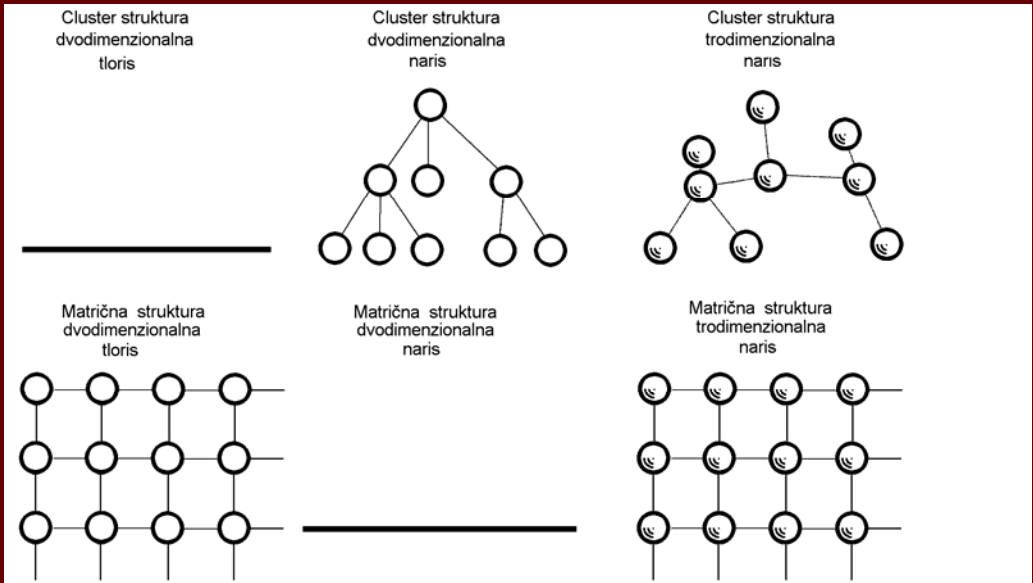

←

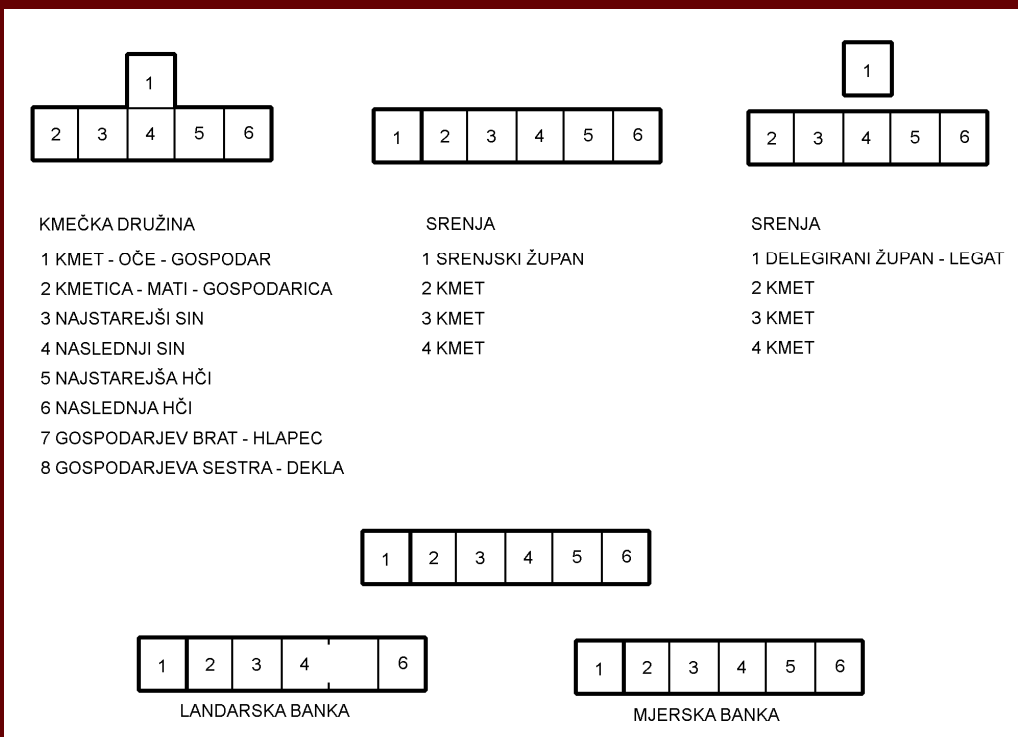
Slika 39. Mežnarjeva pašba (pajšba) na Kupljeniku.

Slika 41. Strukture osnovne.

Slika 42. Strukture družbene.

Slika 43. Kopa na Sv. Petru nad Begunjami.

Slika 55. Svetinovo hišno znamenje.

Slika 44. Ravninice na planini Klek

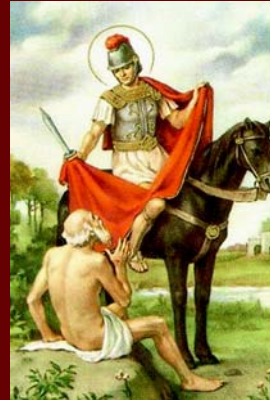
Slika 45. Razširjenost Keltov. [T0236]

Slika 46. Belin iz Posočja. [IN] Slika 47. Bohinjski Kurin. [IN] Slika 48. Blejska Živa. [IN]

Slika 49. Sv. Florjan. Slika 50. Sv. Lenart. Slika 51. Sv. Martin. Slika 52. Marija z Otoka.

Slika 53. Sv. Florjan in sv. Jurij v bodeški cerkvi sv. Lenarta.

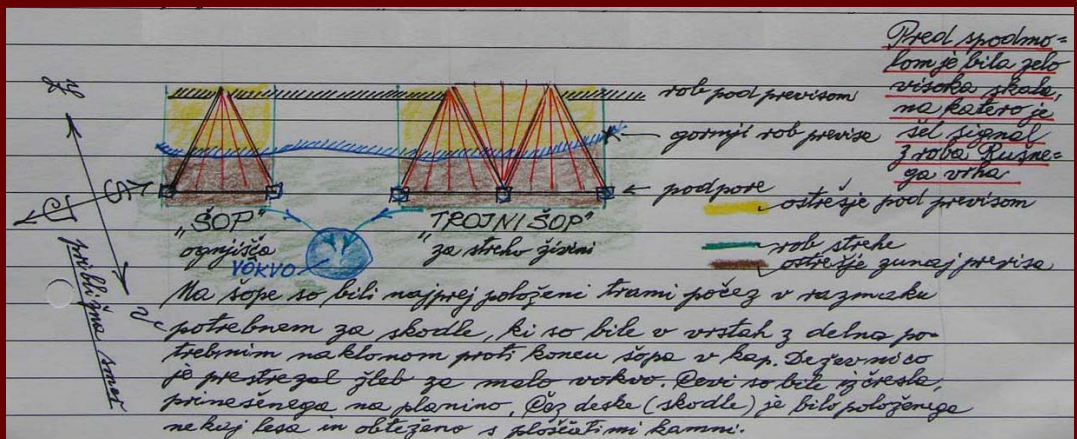

Slika 54. Rimskodobni ostanki železarske dejavnosti na planini Klek.

Zgornja in srednja vrsta: ruda v različnih stopnjah predelave. Zgoraj na sredini: na pol stopljena ruda. Zgoraj desno: reducirana ruda. Spodaj: keramika. V sredini: keramika pomešana z braško (šobe za vpihavanje zraka v vetrnih pečeh ?)

Slika 56. Simboličen prikaz Čopovega zavetišča na Planini za Liscem.

SUMMARY

The presented book »Srenjska ureditev na Visoki Gorenjski med preteklostjo in bodočnostjo« (The village community arrangement on the Visoka Gorenjska between the past and future) is the last book of the trilogy, made under the same theoretical conditions as the first two books

“Medieval roads and ironworking in the Visoka Gorenjska region” and “Antique ways under the Karavanke Mountains”.

The past life in the region of Visoka Gorenjska (Upper Highland), especially the conditions and remains in Bohinj, are presented.

We are living in a time where the changes are very fast but some changes are also very slow. So in a specific language it isn't possible to define correctly the life in a separate environment, because the comprehension and nomination are structured in a separate logic. A lot of specific conceptions have local imaginations and the results of translations into an other language are poor. So only an approximate imagination is given, without the specific structure and environment and the overall results can be fully wrong.

The difference between general, common, universal, collectively, jointed, etc. is not defined enough precisely to define the impression “srenja”. The vocabulary defines it as **neighbourhood community**, but this means only the linguistically defined words and meanings, but not the social, historical meanings and those development and changes on specific locations.

“Srenja” means a historic development of the life in a village, constituted on a specific way from more homes (domes, houses) where a specific dome can have more buildings. Each house is specialized

to specific works, presents a family, which property was in the past assigned with a “House sign”, which afterwards develops to a (trade) mark and are not tribal (genetic relative) communities, but a community, producing complex products, where more different specialists, knowledge and abilities are needed.

So each village has had its common (village) property (land, ways, water, holy places,) and private property (house property). The difference between the common and village property (ways for the traffic on large distances and ways in the boundaries of the village, great waters (seas, lakes, rivers,...) and village waters (wells, fountains,...), village holy places and district holy places, the safeguard and protection of houses, villages and regions, is structured.

All these structures were developed under the influences of old religions, deeply bounded on the nature and the everyday life and work. The development was influenced of new discoveries, new incomers and new applications. So the metalworking influences the arise of new social structures in some regions, in other regions influences the adaptation of old structures to new circumstances.

The development from the ice age hunters and gatherers to the agricultural and sheep and cattle breeding, as well as the collection of minerals, especially coopers and afterwards irons ore, and at last the agriculture led to the permanent settlement in this region is analysed.

The specialization of activities is connected with the settlement. The primary pasture develops afterwards to all other activities end formed following integrations:

- Pasture & prospecting & gathering (food + stones) & transportation.

- Pasture & prospecting & gathering (food + stones + ore) & transportation.
- [Pasture & prospecting & gathering (food + stones + ore)] & [charcoaling & ore smelting] & transportation.
- [Pasture & prospecting & collection (food + stones + ore)] & [charcoaling & ore smelting & agriculture] & [transportation].
- [Pasture & prospecting & collection (food + stones + ore)] & [charcoaling & ore smelting & agriculture & primary smithery] & transportation & interchange of goods]
- [Pasture & prospecting & collection (food + stones + ore)] & [charcoaling & ore smelting & agriculture & primary smithery & smithery of object] & transportation & interchange of goods]

All this activities were accompanied by other social activities (religion, protection, etc.)

In the beginning each house has performed more of these operations, but during the time the metalworking, agricultural and animal breeding were specialized as specifics of each house in a village. This process has been prolonged to specialization of villages for metalworking and agriculture, but both of this specialities needed animals, especially horses as transporting (packhorse carriage) animals and ox as pulling animals (ploughing, pulling of cars) and of course as food for inhabitants.

As well the villages, also the specific houses tended to become self provided units and these autonomy. Each of this units needed land (agricultural and mining fields), forests, where the wood as building material and energy source grew, (making of houses, heating, charcoal making, producing of wooden articles,).

During the history a functionally uniform environment was developed. In the beginning more uniform, afterwards always more and more specific solutions were implemented. This can be presented by the specific floor and house names in all the mentioned regions.

The influences of the religion can be found on many spheres and activities, domains and fields of application, where the knowledge and abilities were stocked and transferred with graces. The nature added aspects have been involved in the smelting of ore to iron. During the process, the person leading and controlling the process, whispers the procedure as a grace and after the smelting season a feast was given to thank to the god for the successful procedures.

Similarly to the smelting process also the building of houses was accompanied with whispering defining the structure and as-signation of specific parts and junctions. The same takes place also in stone and metal constructions till nowadays.

So the specific Signes were implemented directly in the construction, house buildingg, signing the property (houses, tools, etc.) and implemented as writing and calculation components.

The religion enabled the repetition (**repetition est mater studiorum**) and so can be defined technological processes. On the other hand the repetition is a brake in the changes and in the modifications of any process, also in the technological processes and in the development of technology. The technological processes were holy processes, placed on holy places.

At the end of the season (harvest time, smelting time) a seasonal holiday was celebrated, where the best products in unusual quantities were sacred and from peoples cleared away (blowouts, drinking bout, holy technological products – e.g.

swords, etc.). All these appearances can be established also now a day, but with a fully other meaning (e.g. Oktoberfest, Munich).

The Christian religion does not support the technological processes. The smith is not a holy man (sooner the devil, as the Hefaiistos in his cave). The smith was despite a holy man also in the times of the Holy Hema furnaces (11th – 14th cent.) which ended the season with a celebration. The results of this celebration can be found as burnt bones in the slags of these furnaces.

The product surplus is in the farming bound mostly on the food in metal-working on metals (iron). On these differences also the development of social differences can be bound. Through the better conditions (lower weather influences, higher profits, etc.) the metal-working became a better and more competitive position.

The differences between the province and town can be observed also today. The agriculture is subordinated to the natural laws, in contrast the town society, which is not so deeply dependent from the nature.

The metal-working can be compared with the town conditions, especially the last operations (smithing). They were bound on the consumer and market demands, where higher quality of products was demanded, excited through higher information flow and higher surpluses, can be achieved.

The property has followed these influences and has been concentrated through more generations in the hands of a limited number of people. They became afterwards the leading class, more and more distanced from the primary activities (agriculture, breeding, metalworking, ...) and was bound on the religion and safety activities.

The primary relations to the nature were afterwards developed as deviation of the nature.

Such an environment can not produce vertically oriented social structures and the structures remain flat.

So only 3 steps can be defined:

- the householders as family heads,
- the subordinated family members and
- the superior members of society (holy man and people, responsible for security).

The self-government society was living in the rounded regions with developed security system based on fortresses on the borders.

In a rounded region end develops a security system with fortresses on the borders,

Such a security system were in function only during the war conditions. Such a structure can be detected also afterwards during peasant risings.

The self-government is mostly spread in the animal breeding sphere, less in the agricultural sphere of the village activities. The farmer has never decided in a metal-working unit, but at the contrary, the metal-worker was deciding over the farmer's processes through influences deciding in the overall villagean decision process (cattle and sheep breeding, transportation, etc.).

The self-government is divided on two steps: the government of a village and the government of the region.

Primary the village has had a holy place, named "goričca" (little mountain) where under the holy tree (usually linden), in the neighbourhood of the holy fountain, five great stones were placed, each belonging to a house. On this place four holy activities were executed: the sacrifices to

the gods (till cristianisation), the judgement, the forecasting of future, and the decision making for the village important conclusions.

On the regional level important conclusions were made by all house seniores, on a holy place, concerning war and religion (the election of duces, building of temples and churches, etc.)

The theory, that the peoples have only visited this region, became more and more disputable. Through an other imagination we can imagine the messages from the far past times in a different way.

Studies of the societies and these remains under similar conditions on other places must be followed by similar results. The poor and defective information can be completed through analytical and improvement processes, which are bound on the natural growth processes (entropy, synergy, emergence, congruence, chaotic processes, etc.) and these results.

Different regions (especially the alpine), their development, conditions and influences, initiations, effects and consequences were studied and compared. The results are presented in this book.

The last 20 years development of the germane village Rettenbach in Allgau is analysed as a promising model for the future development under the alpine conditions.

The use of new scientific methods, based on quantifications and not only on qualifications, concentrated around the "Ötzi", are now known as archeometrics. The development and computerization led archaeology to new knowledge and conclusions.

In this work the new analytical tools, implemented in the information analytical system "SOCRATES" were used.

The system SOCRATES was developed by the author in the years 1973 to 1987 and afterwards implemented in Slovenian industrial and governmental environments.

The analyse of complex multidisciplinary, multifunctional, multidimensional accesses is introduced to solve complex interdependent information processes, gathered on specific information sources (stone, papers, documents, books, CD, videos, ...). The sampled, classified and indexed information, archived on computer aided medias, are afterwards implemented in the "SOCRATES" models where the evaluation processes were implemented. They are based on emergence, entropy, erosion, chaos, etc. based on the suppositions, that the entropy is the opposite phenomenon of the emergence, at last leading to a birth or self-destruction (death) of a system, controlled between origin to the goals, from reasons to consequences, between an information flood and information lack.

From all this work only the results are given, these development possibilities and already implemented models and data, specific for the alpine world between Slovenia and Switzerland are discussed.

MEDIUM d.o.o. Žirovnica
Tel. 04 580 50 2
E-mail: medium@medium.si

Izdala in založila: MEDIUM d.o.o, Zabreznica in
Valentin Jarc, Radovljica, 2010

Recenzije: Andrej Pleterski
Lektoriranje: Jure Sinobad
Tisk: MEDIUM d.o.o., Zabreznica

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana
332.24.012.34(497.452)(091)

JARC, Valentin Srenjska ureditev na visoki Gorenjski med preteklostjo in bodočnostjo/
Tine Jarc. - Zabreznica : Medium ; Radovljica :
samozal. V. Jarc, 2010

ISBN 978-961-92695-2-7 (Medium)

250247168

Tine Jarc,

je rojen 1. 1934 v Zagoricah na Bledu, osnovno šolo je obiskoval na Bledu, nato pa gimnazijo v Kranju ter Strojno fakulteto v Ljubljani. Po odsluženju vojaškega roka se je zaposlil najprej za nekaj mesecev v VEGI (tovarni optičnih aparatov v Ljubljani) nato pa v TIO (Tovarna industrijske opreme) v Lescah ter Institutu Elan. L. 1975 se je zaposlil na Strojni fakulteti v Ljubljani od koder je l. 1993 odšel v pokoj.

Že pred upokojitvijo so ga zanimale zgodovinske povezave domačih krajev med seboj in z zunanjim svetom, predvsem izvor posameznih vedenj, kaj je bilo »pogruntanega« doma, kaj prineseno od drugod, saj se je ves razvoj domačih krajev vrtel okoli originalnih in prinešenih rešitev in kaj je le-te pospeševalo in zaviralo. Zanimali so ga vzroki in posledice tega razvoja.

Zanimalo ga je tudi vse kar so »stari« ohranili do danes, od kod in iz katerih obdobj to izvira. Mnogo tega je skritega v domačem dialektu in poimenovanjih (ledinska imena, hišna imena, geografska imena, itd., kar je poskušal iztrgati pozabi. Pečat tega, več kot petnajstletnega dela, nosi tudi pričujoča knjiga.

O tej problematiki je objavil do sedaj dve knjigi, nekaj dela pa še ni objavljenega, a se obeta, da bo kmalu.

POPRAVKI PO IZDAJI KNJIGE IN CD

Str. 201, na koncu 1. stolpca manjka:

[T0593]; ARTE; 090405; 1364;

10.000 vor Christus: Reise zu den Vorzeitindianern.

[T0621]; ARTE; 090509; 2145;

Die Meister des Magdalenien.